

Wojciech Sztuba

***Efektywne opodatkowanie przedsiębiorstw
a różnice w ujęciu dochodu
przez prawo podatkowe i bilansowe***

Rozprawa doktorska przygotowana
w Katedrze Materialnego Prawa
Podatkowego
pod kierunkiem prof. zw. dr hab.
Włodzimierza Nykiela

Łódź 2015

Spis treści

Skróty.....	5
Rozdział I. Wprowadzenie	6
Rozdział II. Podstawy teoretyczne	10
1. Pojęcie nominalnej i efektywnej stawki podatku dochodowego.....	10
1.1. Stawka nominalna podatku dochodowego.....	10
1.2. Efektywne stawki podatku dochodowego	11
1.2.1. Efektywna graniczna stawka podatku [EMTR]	12
1.2.2. Efektywna średnia stawka podatku [EATR].....	15
1.2.3. Implikowana stawka podatku [ITR]	19
1.2.4. Efektywna koncernowa stawka podatku [ETR]	19
1.2.5. Przewaga modelu ETR nad EMTR, EATR i ITR.....	23
2. Nominalna stawka podatku dochodowego – polskie ustawodawstwo w konkurencyjnym otoczeniu państw UE i Europy Środkowo-Wschodniej	26
2.1. Rola stawki nominalnej w polityce fiskalnej państwa	26
2.2. Światowe tendencje w opodatkowaniu przedsiębiorstw	27
2.3. Globalny kryzys gospodarczy.....	33
3. Efektywna stawka podatku jako wymierny parametr porównawczy przy ocenie konkurencyjności jurysdykcji podatkowych	35
3.1. Konkurencja inwestycyjna państw	35
3.2. Wynik bilansowy a wynik podatkowy	38
3.2.1. Doświadczenia zagraniczne	38
3.2.2. Doświadczenia polskie.....	41
4. Podsumowanie rozdziału	46
Rozdział III. Metodologia i zakres badania	49
1. Badanie podstawowe metodą analizy monograficznej.....	49
2. Selekcja próby badawczej.....	50
3. Założenia co do analizy i interpretacji wyników.....	57
3.1. Analiza statystyczna danych liczbowych na podstawie sprawozdań finansowych	57
3.2. Analiza opisowa danych jakościowych na podstawie sprawozdań finansowych.....	59
3.3. Indywidualne badanie różnic trwałych na podstawie wywiadów uzupełniających	60

3.4. Uzupełniająca analiza różnic trwałych na podstawie wyników sondażu opinii przeprowadzonego w lutym 2010 r. przez PBS DGA.....	64
4. Podsumowanie rozdziału	66
Rozdział IV. Analiza i interpretacja wyników badania	68
1. Przebieg badania podstawowego	68
2. Omówienie wyników badania podstawowego	69
2.1. Średnia ETR w próbie badawczej.....	69
2.2. Analiza średniej ETR ze względu na pochodzenie kapitału	75
2.3. Analiza sektorowa średniej ETR.....	80
2.3.1. Branże najliczniej reprezentowane	81
2.3.2. Branże z najwyższym odchyleniem dodatnim średniej ETR.....	82
2.3.3. Branże z najwyższym odchyleniem ujemnym	83
2.4. Analiza różnic trwałych w badaniu podstawowym	84
2.5. Analityka szczegółowa w oparciu o wyniki badania uzupełniającego.....	90
2.6. Analityka szczegółowa w oparciu o wyniki badania sondażowego PBS DGA.....	94
3. Synteza wyników przeprowadzonych badań	100
4. Podsumowanie rozdziału	110
Rozdział V. Różnice między prawem podatkowym i bilansowym w świetle uzyskanych wyników badania	113
1. Analiza różnic w normatywnym ujęciu wyniku ekonomicznego poprzez prawo podatkowe i prawo bilansowe	113
1.1. Porównanie konstrukcji dochodu na gruncie ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych i wyniku finansowego brutto na gruncie ustawy o rachunkowości	114
1.1.1. Zasada kasowa vs. memoriałowa	116
1.1.2. Zasada formy vs. zasada treści	117
1.1.3. Rygoryzm wykładni prawa podatkowego	121
1.1.4. Polityka fiskalna	124
1.1.5. Anachronizm niektórych konstrukcji prawnopodatkowych.....	126
1.1.6. Ulgi i zwolnienia podatkowe	127
1.2. Określenie wpływu standardu rachunkowości finansowej na efektywną stawkę podatku	130
2. Możliwe kierunki zmian legislacyjnych wpływających na efektywne opodatkowanie dochodu	136
2.1. Koncepcja <i>Common Consolidated Corporate Tax Base</i>	136
2.1.1. Opodatkowanie przedsiębiorstw lokalnych	139
2.1.2. Opodatkowanie grup skonsolidowanych	141
2.1.3. Warianty wdrożenia CCCTB.....	143

2.1.4.	Prawdopodobieństwo wdrożenia CCCTB i jego potencjalny wpływ na ETR w Polsce	144
2.2.	Propozycje OECD w zakresie zapobiegania erozji podstawy opodatkowania i transferu zysków	148
2.3.	Analiza tendencji w procesie kształtowania norm polskiego systemu opodatkowania dochodu istotnych z punktu widzenia ETR	156
3.	Podsumowanie rozdziału	161
Rozdział VI. Podsumowanie		165
1.	Omówienie wyników przeprowadzonego badania w kontekście hipotezy roboczej pracy	165
2.	Postulat <i>de lege ferenda</i> : wprowadzenie zasady miarodajności	169
2.1.	Ograniczenie skali występowania różnic przejściowych	171
2.1.1.	Amortyzacja	173
2.1.2.	Różnice kursowe	174
2.1.3.	Odsetki	174
2.2.	Likwidacja niektórych różnic trwałych	175
2.2.1.	Samochody osobowe	176
2.2.2.	Likwidacja środków trwałych na skutek zmiany rodzaju działalności	177
2.2.3.	Składki na dobrowolne uczestnictwo w organizacjach	177
2.2.4.	Nieodpłatne i częściowo nieodpłatne świadczenia	178
Literatura:		180
Wykaz źródeł prawa:		187

Skróty

W opracowaniu użyto następujących skrótów:

CCCTB	Wspólna skonsolidowana podstawa opodatkowania podatkiem dochodowym od osób prawnych (<i>Common Consolidated Corporate Tax Base</i>) ¹
EATR	Efektywna średnia stawka podatku (<i>Effective average tax rate</i>)
EMTR	Efektywna graniczna stawka podatku (<i>Effective marginal tax rate</i>)
EStG	Niemiecka ustawa o podatku dochodowym (<i>Einkommensteuergesetz</i>)
ETR	Efektywna stawka podatku (<i>Effective tax rate</i>) ²
GPW	Giełda Papierów Wartościowych w Warszawie
ITR	Implikowana stawka podatku (<i>Implicit tax rate</i>)
KStG	Niemiecka ustawa o podatku dochodowym od osób prawnych (<i>Körperschaftsteuergesetz</i>)
MSR 12	Międzynarodowy standard rachunkowości nr 12 dotyczący podatku odroczonego ³
MSR	Międzynarodowe Standardy Rachunkowości ⁴
MSSF	Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej ⁵
NSA	Naczelny Sąd Administracyjny
OECD	Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju
OP	Ustawa ordynacja podatkowa
PDOF	Podatek dochodowy od osób fizycznych
PDOP	Podatek dochodowy od osób prawnych
PFRON	Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych
RFN	Republika Federalna Niemiec
SSE	Specjalne strefy ekonomiczne
UE	Unia Europejska
UPDOF	Ustawa o podatku dochodowym od osób fizycznych
UPDOP	Ustawa o podatku dochodowym od osób prawnych ⁶
URACH	Ustawa o rachunkowości
USSE	Ustawa o specjalnych strefach ekonomicznych
VAT	Podatek od towarów i usług
WSA	Wojewódzki Sąd Administracyjny

¹ Dokładna definicja i opis – por. Rozdział V pkt. 2.1

² Dokładne definicje i wzory dla wszystkich rodzajów stawek podatkowych – por. Rozdział II pkt. 1.2

³ Przy omówieniu MSR 12 posłużono się dodatkowo, tj. poza źródłem wymienionym w przypisie powyżej, polskim wydaniem późniejszym „Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej 2011”, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Warszawa 2011

⁴ Międzynarodowe Standardy Rachunkowości (International Accounting Standards) stanowią wytyczne International Accounting Standards Board (IASB), z których korzysta większość państw członkowskich OECD. MSR języku polskim, do których czyniono odwołania w niniejszym opracowaniu, pochodzą z opracowania „Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej () obejmujące Międzynarodowe Standardy Rachunkowości (MSR) oraz Interpretacje według stanu na dzień 1 stycznia 2007” 2007, Tom I, IASB, Londyn 2007. Przekład polski został zatwierdzony przez Komitet Weryfikacyjny ISAB i opublikowany przez Stowarzyszenie Księgowych w Polsce za zgodą International Accounting Standards Committee Foundation (IASCF).

⁵ ibidem

⁶ Dokładna podstawa prawna dla wszystkich aktów prawnych przyporządkowanych skrótom - por. Wykaz źródeł prawa

Rozdział I. Wprowadzenie

Opodatkowanie dochodu przedsiębiorstw to tylko jeden z obszarów prawa podatkowego i tylko jedno ze źródeł finansowania wydatków państwa. Co więcej, spośród różnych rodzajów przychodów fiskalnych wpływy z podatku dochodowego od osób prawnych stanowią jedną z mniej istotnych pozycji. Zgodnie z ustawą budżetową RP na rok 2015 wpływy z podatku dochodowego od osób prawnych (PDOP) stanowić miały 8,4% wszystkich przychodów budżetu, podczas gdy podatek VAT zapewnić powinien 45,3%, a akcyza 21,4%⁷. Przesunięcie środka ciężkości z opodatkowania dochodu na rzecz opodatkowania konsumpcji⁸ i pracy stanowi przejaw wyraźnego trendu wynikającego z globalizacji procesów gospodarczych i jednego z jej dobrze widocznych rezultatów - mobilności światowego kapitału. O wyborze lokalizacji inwestycji przesądza dziś nie tyle geografia, ile zdolność poszczególnych państw do wygrywania w globalnej rywalizacji. W tej dyscyplinie decydujące znaczenie mają takie czynniki jak głębokość rynku wewnętrznego, stabilność prawno-polityczna, koszty pracy, poziom wykształcenia, a także różnice w poziomie opodatkowania przedsiębiorstw.

Zadaniem niniejszej rozprawy, w sensie najogólniejszym, jest ocena konkurencyjności polskiego systemu opodatkowania dochodu przedsiębiorstw. Przy tym za punkt wyjścia przyjęto, iż racjonalne porównanie poziomu opodatkowania w różnych państwach staje się możliwe dopiero przy użyciu efektywnych stawek podatku, nie zaś nominalnych, które same w sobie niewiele mówią na temat faktycznego obciążenia podatkiem wyniku działalności gospodarczej przedsiębiorstw. W poszukiwaniu możliwie najbardziej zobiektywizowanego sposobu ustalenia efektywnego poziomu opodatkowania przeanalizowano szereg ugruntowanych metod kalkulacji efektywnych stawek PDOP w skali makro, wykorzystywanych głównie w ekonometrii i statystyce, o których jest mowa w **Rozdziale II, pkt. 1.2**. Stwierdzono jednak, iż nie są one pozbawione mankamentów. Przede wszystkim pomijają podatek odroczony, bez uwzględnienia którego pomiar samych tylko bieżących obciążeń podatkiem dochodowym zniekształca obraz tego, co z punktu widzenia przedsiębiorcy stanowi realny ciężar podatkowy. Podatek obciążający wynik tegoroczny, ale podlegający zapłacie w roku przyszłym nie zasługuje bowiem na pominięcie, a z gospodarczego punktu widzenia jest niemal równie istotny co podatek bieżący. Niemal,

⁷ Obliczenia własne na podstawie zał. 1 do ustawy budżetowej na rok 2015 (Dz.U. 2015, poz. 153)

⁸ Por. Petruzzi R., Spies K., *Tax Policy Challenges in the 21st Century*, Linde 2014, s. 3-5

ponieważ wartość pieniądza w czasie powoduje, że bieżąca (zdyskontowana) wartość przyszłego zobowiązania, jest nieco niższa od jego nominalnej wartości. W rezultacie, za najbardziej miarodajną i przydatną z punktu widzenia celu niniejszej pracy uznano metodę tzw. efektywnej koncernowej stawki podatku (*effective tax rate, ETR*), którą ustala się w taki sposób, w jaki czynią to tysiące firm w Polsce i na świecie stosując Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej przy sporządzaniu swoich sprawozdań finansowych. Metodologia ETR, omówiona w **Rozdziale II, pkt. 1.2.4**, uwzględnia zmianę salda aktywów i rezerw na podatek odroczony, dzięki czemu zasadniczo eliminuje zakłócenia pomiaru wynikające z tzw. przejściowych różnic między podatkowym i bilansowym ujęciem dochodu lub straty.

Głównym celem pracy jest określenie faktycznej relacji pomiędzy nominalną i efektywną stawką opodatkowania dochodu przedsiębiorstw w Polsce, zmierzoną przy zastosowaniu metodologii ETR. Badania tego rodzaju nie były dotąd prowadzone. W braku dostępnych danych, niezbędnym etapem poprzedzającym prace redakcyjne nad kolejnymi rozdziałami było wypracowanie odpowiedniej metodologii oraz przeprowadzenie podstawowego badania statystycznego, w celu uzyskania wcześniej niepublikowanych wyników na temat ETR w badanej populacji przedsiębiorstw i w analizowanym okresie. Jako najwłaściwszą z punktu widzenia celu, ale także ekonomiki pracy, przyjęto metodę badania monograficznego na próbie spółek akcyjnych notowanych na Giełdzie Papierów Wartościowych w Warszawie w latach 2008-2010. Należy zaznaczyć, iż pełen zakres danych za ten okres niezbędnych do przeprowadzenia analizy stał się publicznie dostępny dopiero pod koniec 2011 r., kiedy to rozpoczęto prace badawcze polegające na archiwizacji i analizie wszystkich, tj. ponad tysiąca⁹ sprawozdań finansowych 419 spółek akcyjnych notowanych na GPW pod koniec 2010 r. Prace te w dalszej kolejności polegały na kilkustopniowej analizie treści sprawozdań finansowych, której ostatnim etapem było wyłonienie spółek spełniających kryteria przyjęte w zastosowanej na potrzeby badania metodologii. Ten etap prac, tj. selekcja ostatecznej próby badawczej składającej się ze 194 spółek akcyjnych, był kontynuowany do października 2013 r., a pozostałą część roku oraz początek następnego poświęcono na szczegółową analitykę statystyczną zebranego materiału, zagregowanie wyników, ich interpretację oraz przeprowadzenie dodatkowych badań uzupełniających w postaci wywiadów indywidualnych

⁹ teoretycznie sprawozdań poddanych wstępnemu badaniu powinno być równo 1.257 (liczba 419 spółek przemnożona przez 3 lata), jednak w praktyce nie wszystkie spółki spośród tych notowanych na koniec 2010 r. były notowane w całym okresie 3-letnim

z przedstawicielami wybranych spółek oraz porównawczej analizy wyników niezależnego badania sondażowego dotyczącego efektywnego opodatkowania 250 średnich i dużych polskich przedsiębiorstw przeprowadzonego w lutym 2010 r. przez PBS DGA oraz TPA Horwath. W rezultacie, uzyskanie i opracowanie ostatecznych wyników badania nastąpiło w połowie 2014 r. Poszczególne rozdziały pracy zawierają szczegółowe informacje dotyczące sposobu pozyskania i opracowania materiału analitycznego. Czo- i pracochłonność tego procesu zasługuje na podkreślenie w tym miejscu jedynie dla uzasadnienia powodu, dla którego publikacja pracy następuje ponad cztery lata po zakończeniu badanego okresu oraz że nie są dostępne proste i szybkie metody rozszerzenia materiału badawczego o dodatkowe, późniejsze okresy. Ponadto należy zaznaczyć, iż od początku okresu objętego badaniem (2008) do roku 2015 nie doszło do takich zmian prawa podatkowego, w szczególności UPDOP, które byłyby istotne z punktu widzenia wniosków pracy. Innymi słowy, kluczowe konkluzje pracy oparte na badaniu monograficznym danych pochodzących z lat 2008-2010 zachowują swoją aktualność w stanie prawnym obowiązującym w roku 2015.

W wyniku informacji uzyskanych i opracowanych w opisanym wyżej procesie analitycznym, otrzymano materiał badawczy umożliwiający wykonanie szeregu dalszych czynności porównawczych i analitycznych prowadzących do syntetycznych wniosków na temat efektywnego opodatkowania całej badanej populacji, a także jej poszczególnych segmentów. Temu zagadnieniu w całości poświęcony został **Rozdział IV**.

Kolejnym celem rozprawy jest ujawnienie i wyjaśnienie przyczyn po stronie prawa podatkowego i bilansowego, leżących u źródeł zaobserwowanych w badaniu rozbieżności pomiędzy ETR i nominalną stawką podatku. W związku z tym analizie poddano w szczególności normy polskiej ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych (UPDOP). Niemniej, zidentyfikowano również znaczącą przyczynę powstawania trwałych różnic pomiędzy bilansowym i podatkowym ujęciem wyniku, umiejscowioną w konstrukcji prawa bilansowego, a dokładnie w jednym z Międzynarodowych Standardów Rachunkowości, czemu poświęcono **Rozdział V pkt. 1.2**. Z kolei biorąc pod uwagę europejskie i światowe trendy w kształtowaniu systemów opodatkowania przedsiębiorstw, wyrażające się m.in. w projektach prawa wspólnotowego (CCCTB) lub wytycznych Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju w zakresie zapobiegania erozji podstawy opodatkowania i przesuwania zysków (BEPS), przeanalizowano możliwe kierunki potencjalnych zmian polskiej UPDOP w przyszłości.

Wreszcie, ostatnim celem pracy jest zweryfikowanie hipotezy roboczej określonej poniżej oraz przedstawienie postulatów *de lege ferenda*. Mowa tu o propozycjach zmian polskiego prawa podatkowego ograniczających zwłaszcza te rozbieżności pomiędzy efektywną a nominalną stawką podatku, które ujemnie wpływają na międzynarodową konkurencyjność inwestycyjną Polski. To zagadnienie omówiono w ostatnim rozdziale pracy (**Rozdział VI**).

Założenie, iż odchylenie efektywnej stawki opodatkowania dochodu przedsiębiorstw w Polsce w stosunku do stawki nominalnej jest znaczące i dodatnie, tj. że średnia ETR plasuje się powyżej 19%, a przyczyn takiego stanu rzeczy należy poszukiwać w „nadmiernych” rozbieżnościach pomiędzy prawno-podatkowym i prawno-bilansowym ujęciem dochodu, jest podstawową hipotezą pracy. Nadmiernych w tym znaczeniu, że występujących w Polsce w szerszym zakresie, niż ma to miejsce w szeregu państw, w szczególności europejskich, które stanowią dla polskiej gospodarki ważne odniesienie konkurencyjne. Niektóre zagraniczne systemy prawa podatkowego formułują tzw. zasadę miarodajności bilansu handlowego dla celów podatkowych, opisaną szerzej w **Rozdziale II pkt. 3.2.1**. Brak zasady miarodajności cechuje polski system podatkowy i tworzy nadreprezentację rozbieżności między bilansowym i podatkowym ujęciem dochodu, przez co obniża konkurencyjność inwestycyjną Polski. Jeżeli występowanie takich rozbieżności nie jest wystarczająco uzasadnione ważnymi względami fiskalnymi lub systemowymi, zasadne jest ich ograniczenie poprzez zmianę unormowań prawnych.

Rozdział II. Podstawy teoretyczne

1. Pojęcie nominalnej i efektywnej stawki podatku dochodowego

1.1. Stawka nominalna podatku dochodowego

W praktyce opodatkowania bezpośredniego jurysdykcje podatkowe różnych państw stosują kilka zasadniczych metod partycypacji państwa, a niekiedy także jednostek samorządowych, w dochodach uzyskiwanych przez podatników, co dotyczy zarówno osób fizycznych, jak i prawnych. Obok rzadko spotykanych podatków bezpośrednich o charakterze przychodowym, tj. takich, dla których podstawą opodatkowania jest przychód¹⁰, a także częściej spotykanych zryczałtowanych form opodatkowania określonych kategorii przychodów lub dochodów, dominującym modelem upowszechnionym w państwach wysoko rozwiniętych, w tym w większości państw członkowskich OECD oraz we wszystkich państwach członkowskich Unii Europejskiej, jest proporcjonalne lub nieproporcjonalne opodatkowanie dochodu rozumianego jako nadwyżka osiągniętych przychodów ponad koszty ich uzyskania w danym okresie. Głównym źródłem informacji na temat intensywności opodatkowania jest wówczas tzw. nominalna stawka podatku, którą odnosi się do podstawy opodatkowania, jaką stanowi dochód w rozumieniu ustawy podatkowej.

Nominalna stawka podatkowa to określony w ustawie podatkowej współczynnik, który odniesiony do podstawy opodatkowania umożliwia obliczenie wartości zobowiązania podatkowego. Może być wyrażony w procentach, w postaci ułamka zwykłego lub dziesiętnego, lub kwotowo – poprzez odniesienie kwoty podatku należnej od każdej jednostki podstawy opodatkowania¹¹. Stawki podatkowe występują bądź to w postaci stawki stałej, niezależnej od wysokości podstawy opodatkowania, bądź w formie stawek zmiennych, które rosną (progresja) lub maleją (regresja) wraz ze wzrostem podstawy opodatkowania. Przy stawce stałej mówi się o opodatkowaniu proporcjonalnym, jako że w każdej sytuacji między wartością podatku i podstawy opodatkowania zachodzi ta sama, stała proporcja. W przeciwieństwie do tego stawki zmienne są nieproporcjonalne, ponieważ rosnącym

¹⁰ Obecnie niespotykane w państwach rozwiniętych. Np. w USA podatek taki ze stawką 2% wprowadzono w 1894 r., lecz już rok później został on uznany wyrokiem Sądu Najwyższego za niezgodny z amerykańską konstytucją i ostatecznie, w trakcie pierwszej wojny światowej, zastąpiony podatkiem dochodowym progresywnym od podstawy opodatkowania opartej na zysku (*History of Income Tax, na podstawie Brownlee, W. Elliot. (1996). Federal Taxation in America. New York: Cambridge University Press oraz Witte, John F. (1985). The Politics and Development of the Federal Income Tax. Madison: University of Wisconsin Press. Źródło: <http://www.enotes.com/business-finance-encyclopedia/income-tax-history>).*

¹¹ W.Nykiel, A.Mariański, *Komentarz do ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych 2014*, ODDK 2014, s. 901

wielkościom podstawy opodatkowania towarzyszą różne stawki nominalne podatku. W literaturze przedmiotu wyróżnia się np. progresję łagodnego, umiarkowanego lub ostrego typu, w zależności od tego, jak szybko rośnie wartość stawek podatkowych¹².

Na koniec warto dodać, że stawka nominalna stanowi na tyle ważny element systemu podatkowego, że kompetencje w zakresie jej ustalania oraz zmiany zazwyczaj zastrzeżone są dla ciał ustawodawczych. Ta zasada, wyrażona paremią *nullum tributum sine lege*, została wprost wyrażona w wielu konstytucjach¹³. Tak jest również w Polsce, gdzie normowanie obowiązku podatkowego, w tym stawki podatku wymaga w myśl art. 217 Konstytucji RP rangi ustawy.

1.2. Efektywne stawki podatku dochodowego

Choć już sama stawka nominalna wiele mówi na temat przyjazności lub dotkliwości systemu opodatkowania dochodu, to nie jest ona uznawana za wielkość przydatną dla celów profesjonalnych badań porównawczych pozwalających np. dokonać wyboru lokalizacji inwestycji pod względem oceny obciążeń podatkowych w różnych jurysdykcjach. Porównanie stawek nominalnych pomija bowiem cały szereg zagadnień wpływających na faktyczny ciężar podatku, takich jak sposób ustalania podstawy opodatkowania, rozliczania kosztów i przychodów w czasie itd. Dla przykładu, zarówno w Polsce jak i na Słowacji, nominalna stawka opodatkowania dochodów osób prawnych wynosi 19%. Nie uprawnia to jednak do stwierdzenia, iż oba państwa oferują identyczne warunki inwestowania pod względem podatku dochodowego. Na Słowacji podstawa opodatkowania w znacznym stopniu pokrywa się z wielkością, jaką stanowi wynik finansowy brutto ustalany na podstawie lokalnej ustawy o rachunkowości, która z kolei została w wysokim stopniu zharmonizowana z międzynarodowymi standardami sprawozdawczości finansowej (MSSF). Natomiast polski system podatkowy wykazuje bardzo duży stopień autonomii w stosunku do prawa bilansowego czy MSSF, w związku z czym rozbieżności między podstawą opodatkowania i wynikiem finansowym brutto bywają znacznie większe niż na Słowacji. W rezultacie, stawki nominalnej nie należy traktować jako miarodajnego źródła wiedzy porównawczej o tych dwóch systemach podatkowych. Znacznie bardziej wiarygodnym źródłem takiej wiedzy jest tzw. efektywna stawka podatku.

¹² Op.cit., s.901

¹³ Nykiel W., Wykładnia prawa podatkowego wewnętrznego, międzynarodowego i prawa podatkowego Unii Europejskiej (wybrane zagadnienia), KPP 2004 nr 4, s. 127-128

Efektywna stawka podatku to stosunek ciężaru podatkowego do dochodu bilansowego przed opodatkowaniem. Zważywszy, że dochód bilansowy, czyli wynik finansowy brutto, ustala się coraz częściej i w odniesieniu do coraz większej części przedsiębiorstw, w oparciu o MSSF lub normy zbliżone do MSSF, uzyskuje się w ten sposób bardzo wiarygodny i obiektywny punkt odniesienia. Dopiero odniesienie kwoty faktycznie zapłaconego podatku, skorygowanego o podatek odroczony, do dochodu bilansowego, daje możliwość rzetelnego porównania efektywnego opodatkowania danej inwestycji w zależności od jej lokalizacji w konkretnej jurysdykcji podatkowej.

Początkowe i nadal dominujące modele kalkulacyjne, wypracowane na gruncie neoklasycznych teorii inwestycji, takie jak EMTR czy EATR określają efektywną stawkę podatku przez pryzmat podatku podlegającego zapłacie w danym roku podatkowym¹⁴. Pionierami badań nad efektywnym opodatkowaniem dochodu byli amerykańscy ekonomiści Marvyn A. King i Don Fullerton z University of Chicago, którzy zaproponowali koncepcję pomiaru efektywnej wysokości podatku przez pryzmat kosztu kapitału¹⁵.

1.2.1. Efektywna graniczna stawka podatku [EMTR]

EMTR (*effective marginal tax rate*), występująca też pod skrótem **METR** (*marginal effective tax rate*) to efektywna graniczna (krańcowa) stawka podatku. EMTR jest wielkością uzyskiwaną na podstawie symulacji wartości podatku podlegającego zapłacie w stosunku do wyniku finansowego brutto przy inwestycji granicznej, czyli takiej, w której osiągnięty zysk pokrywa jedynie koszt kapitału. W tym modelu zakłada się, że przedsiębiorstwo realizuje całą inwestycję wyłącznie z kapitałów własnych, a koszt zaangażowanego kapitału określa się statystycznie na poziomie alternatywnego kosztu jego wykorzystania¹⁶. Mowa zatem o inwestycji z zerową rentownością ekonomiczną z perspektywy udziałowca, przy czym w kalkulacji EMTR wynik finansowy brutto na poziomie przedsiębiorstwa jest dodatni i odpowiada właśnie kosztowi kapitału. Podstawa opodatkowania stanowi wielkość odrębną od wyniku finansowego brutto z przyczyn leżących po stronie prawa podatkowego, a ustalona zgodnie z tym prawem kwota podatku PDOP do zapłaty odniesiona do granicznego wyniku finansowego brutto wyraża stawkę EMTR, którą oblicza się przy pomocy następującego wzoru:

¹⁴ J. Becker, C. Fuest, C. Spengel, *Konzernsteuerquote und Investitionsverhalten*, ZEW 2005

¹⁵ M.A.King, D.Fullerton, *The Taxation of Income from Capital*, Chicago 1984

¹⁶ K.Suwalski, *Efektywny poziom opodatkowania przedsiębiorstw w krajach Unii Europejskiej*, Uniwersytet Wrocławski 2010, s.3

$$EMTR = \frac{Q - S}{Q}$$

gdzie:

Q – koszt kapitału (implikowana realna stopa zwrotu przed opodatkowaniem)

S – realna stopa zwrotu po opodatkowaniu

Q – S – efektywny krańcowy klin podatkowy¹⁷

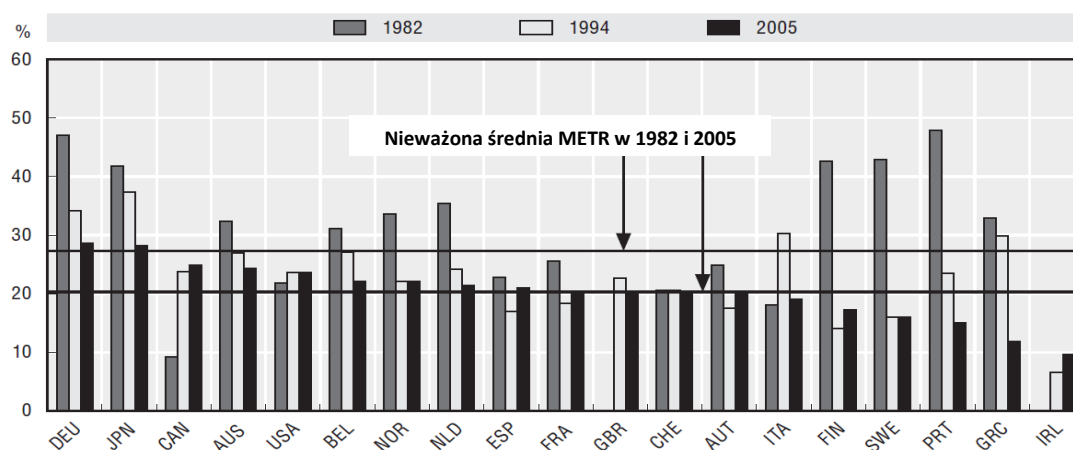
W zestawieniu z analizą stawek nominalnych, które stanowią bardzo ułomne narzędzie porównawcze, metoda EMTR znacznie dokładniej ujmuje realne różnice w ciężarze opodatkowania dochodu pomiędzy porównywanymi inwestycjami. Niemniej, nie jest to metoda wolna od uproszczeń i wad. Przede wszystkim bazuje ona na wartościach hipotetycznych, a nie realnych, w związku z czym stanowi rodzaj symulacji, nie odwzorowując faktycznie zaistniałych zdarzeń ekonomicznych. W rezultacie pomija się tu szereg niuansów prawa podatkowego, które w praktyce wpływają na rzeczywistą efektywną stawkę podatku. Poważnym mankamentem jest także pominięcie tzw. przejściowych różnic pomiędzy podstawą opodatkowania i dochodem bilansowym, które składają się na aktywa lub zobowiązania z tytułu podatku odroczonego.

Niezależnie od tego, EMTR jest metodą uznaną i często stosowaną m.in. przez OECD jako jeden z parametrów porównywania obciążeń podatkowych w różnych państwach (patrz wykres 1), czy też przez Komisję Europejską m.in. do badania uogólnionych zależności między różnym poziomem opodatkowania państw członkowskich UE a funkcjonowaniem wolnego rynku¹⁸. O ile zatem metoda ta jest ułomna przy badaniu jednostkowych inwestycji czy przedsiębiorstw, o tyle dość dobrze wyraża zagregowane tendencje w opodatkowaniu większych grup podatników, np. przez pryzmat branży, regionu czy państwa.

¹⁷ terminu „klin podatkowy” najczęściej używa się w kontekście obciążenia pracy daninami publicznoprawnymi (podatki, składki na ubezpieczenie społeczne). W powyższym wzorze odnosi się on do różnicy w stopie zwrotu z inwestycji przed i po opodatkowaniu PDOP, czyli do obciążenia kapitału daninami publicznoprawnymi.

¹⁸ K.Suwalski, op.cit. , s.4

Wykres 1: Efektywne graniczne stawki PDOP w wybranych państwach*

* Przyjęto dane dla inwestycji w sektorze produkcji przemysłowej dla 19 państw OECD. Państwa są uszeregowane wg malejącej stawki EMTR w roku 2005. Kalkulacja została oparta na hipotetycznej inwestycji w budynki i wyposażenie produkcyjne, finansowane kapitałem zakładowym lub zyskami z lat ubiegłych (nie długiem). Opodatkowanie na poziomie udziałowca nie jest uwzględnione. W projekcie inwestycyjnym założono zerową rentowność. Inne założenia: realna stopa dyskontowa: 10%, stopa inflacji: 3,5%, amortyzacja bilansowa: 12,24%.

Źródło: Institute for Fiscal Studies (IFS) w: *Fundamental Reform of Corporate Income Tax*, OECD Tax Policy Studies, No. 16, 2007, s.27

Jak wynika z powyższego wykresu, z 19 państw OECD wziętych pod uwagę, aż 15 zmniejszyło efektywną stawkę graniczną w latach 1982 - 2005. Największe redukcje objęły Finlandię, Szwecję, Grecję oraz Portugalię. W państwach skandynawskich, które historycznie cechowały wysokie stawki zarówno nominalne jak i efektywne, stanowi to wyraz starań o utrzymanie konkurencyjności gospodarki z innymi państwami rozwiniętymi Europy Zachodniej i Ameryki. Obniżka EMTR w Grecji i Portugalii to z kolei efekt intensywnej liberalizacji systemów podatkowych państw wówczas słabo rozwiniętych, zaprojektowanej na skokowe przyciągnięcie inwestycji zagranicznych. EMTR uległa nieznacznemu zwiększeniu jedynie w Kanadzie, Irlandii i USA, a we Włoszech wzrosła w latach 90-tych, by następnie spaść w roku 2005 do poziomu porównywalnego z latami 80-tymi XX wieku.

Przyjmuje się, iż poza przypadkami opodatkowania neutralnego, przez co rozumie się sytuację, w której system podatkowy nie wywołuje presji aprecjacyjnej lub deprecjacyjnej na stawkę efektywną podatku w porównaniu z jego stawką nominalną, EMTR ujawnia kilka ważnych prawidłowości typowych systemów opodatkowania dochodu:

- Przy zerowej inflacji stawki nominalne i efektywne są zbliżone w typowych systemach podatkowych. Jednak nawet niewielka stopa inflacji narusza tę stabilną korelację;
- Waloryzacja inflacyjna przywraca wysoką korelację EMTR i stawki nominalnej pod warunkiem, że jest kompletna, to znaczy indeksuje wszystkie parametry kalkulacyjne;
- EMTR ma tendencję spadkową jeśli inwestycja jest finansowana częściowo długiem. Wyjątkiem od tej zasady są inwestycje realizowane w warunkach „wakacji podatkowych”¹⁹.

Początkowo EMTR planowano stosować do badań opodatkowania dochodu w państwach rozwijających się. Z czasem jednak przyjął się w wielu państwach zarówno rozwijających się jak i wysoko rozwiniętych, jako wydajny instrument umożliwiający identyfikację ważnych relacji i tendencji wbudowanych w lokalne prawo podatkowe, a także jako narzędzie do kalkulacji efektywnych stawek podatkowych dla różnorodnych rodzajów strategii opodatkowania, rodzajów inwestycji czy scenariuszy ekonomicznych²⁰.

W praktyce użycie metody EMTR polega na zastosowaniu zaprojektowanego przez jej twórców arkusza kalkulacyjnego, w którym użytkownik specyfikuje hipotetyczną inwestycję z oczekiwaną stopą zwrotu przed opodatkowaniem, inflację, poziom finansowania długiem, a także szereg parametrów wyróżniających daną jurysdykcję podatkową. Model EMTR generuje przepływy pieniężne z takiego projektu oraz stopę zwrotu z inwestycji dla przepływów pieniężnych (*cash flow*) po opodatkowaniu. Z tego wywodzi się następnie efektywną stawkę podatku²¹.

1.2.2. Efektywna średnia stawka podatku [EATR]

EATR (*effective average tax rate*) polega na symulacji wartości podatku podlegającego zapłacie w stosunku do wyniku finansowego brutto w ocenie inwestycji rentownych, zazwyczaj tego samego typu. Podstawowym przedmiotem badania jest dystans pomiędzy zyskiem przedsiębiorstwa przed i po opodatkowaniu. Z tej przyczyny EATR opiera się na analizie stawki nominalnej oraz różnic pomiędzy podstawą opodatkowania i wynikiem bilansowym brutto. Stawkę EATR wyraża się wzorem:

¹⁹ D.Dunn, A.Pellechio, *Analyzing Taxes on Business Income with the Marginal Effective Tax Rate Model*, World Bank Discussion Papers, zeszyt nr 79, World Bank 1990, s. III

²⁰ D.Dunn, A.Pellechio, s. 1

²¹ Ibidem, s. 2 i 5

$$EATR = \frac{R^* - R}{p(1 + r)}$$

gdzie:

R^* – zdyskontowana bieżąca wartość zwrotu z projektu bez podatku

$$R^* = (p-r)/(1+r)$$

R – zdyskontowana bieżąca wartość zwrotu z projektu z podatkiem

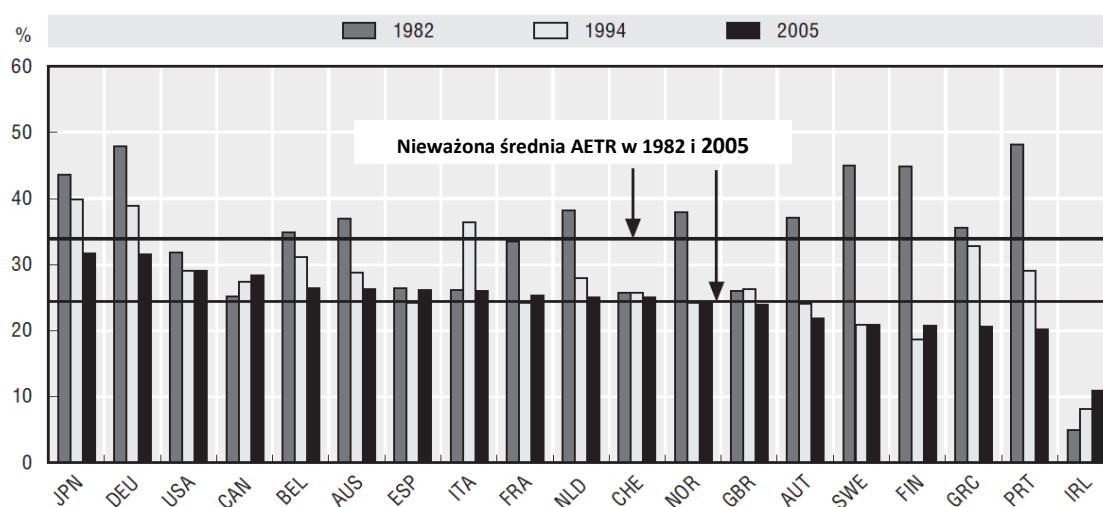
p – stopa zwrotu przed opodatkowaniem

r – realna stopa procentowa

EATR służy głównie do przeprowadzania porównań alternatywnych lokalizacji inwestycji tego samego typu. Jest przez to typowym narzędziem koncernów międzynarodowych poszukujących lokalizacji wśród państw pod wieloma względami porównywalnych (np. z perspektywy koncernów amerykańskich czy azjatyckich często są to państwa Europy Środkowo-Wschodniej będące członkami Unii Europejskiej). Wówczas jurysdykcje oferujące maksymalny zysk po opodatkowaniu, a więc nie te z najniższymi stawkami nominalnymi PDOP, lecz właśnie z najniższym EATR, postrzegane są jako bardziej konkurencyjne. Wpływ podatku na decyzję lokalizacyjną jest w metodzie EATR mierzony poprzez stopień, w jakim zysk przed opodatkowaniem jest efektywnie obniżany poprzez podatek²².

²² OECD Tax Policy Studies, *Fundamental Reform of Corporate Income Tax*, No. 16, OECD 2007, s.28

Wykres 2: Efektywne średnie stawki PDOP w wybranych państwach*

* Przyjęto dane dla inwestycji w sektorze produkcji przemysłowej dla 19 państw OECD. Państwa są uszeregowane wg malejącej stawki EATR w roku 2005. Kalkulacja została oparta na hipotetycznej inwestycji w budynki i wyposażenie produkcyjne, finansowane kapitałem zakładowym lub zyskami z lat ubiegłych (nie długiem). Opodatkowanie na poziomie udziałowca nie jest uwzględnione. W projekcie inwestycyjnym założono rentowność na poziomie 10%. Inne założenia: realna stopa dyskontowa: 10%, stopa inflacji: 3,5%, amortyzacja bilansowa: 12,25%.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Institute for Fiscal Studies (IFS) w: *Fundamental Reform of Corporate Income Tax*, OECD Tax Policy Studies, No. 16, 2007, s.28

Podobnie jak w przypadku stawek granicznych, także efektywne stawki średnie wykazują tendencję malejącą. W większości z 19 państw ujętych w tabeli na wykresie 2 doszło do obniżenia EATR średnio z poziomu 34,2% w roku 1982 do 24,4% w roku 2005. Państwa takie jak Finlandia, Niemcy, Portugalia czy Szwecja obniżyły je w stopniu najwyższym. Jedynie w Kanadzie i Irlandii EATR zwiększyły się w tym okresie²³. Tabela 1 ilustruje porównanie stawek EATR ze stawkami nominalnymi w wybranych państwach za rok 2012. Średni poziom EATR dla danego państwa w kolumnie “overall mean” potwierdza generalny trend, zgodnie z którym EATR kształtuje się na ogół poniżej poziomu nominalnego opodatkowania. Dotyczy to także Polski, dla której stawka ta wyniosła 17,5%. Interesujące informacje prezentuje także prawa strona tabeli, w której przedstawiono symulację EATR dla grup podatników zróżnicowanych pod względem dominujących rodzajów aktywów (nieruchomości przemysłowe, wartości niematerialne i prawne, maszyny i urządzenia, aktywa finansowe, zapasy) oraz pod względem sposobu finansowania działalności (zyski z lat ubiegłych, nowe kapitały własne, dług). Jak widać, w tych podzbiorach EATR przybiera zróżnicowane wartości, a ich rozkład dla Polski odzwierciedla tendencje dającą się

²³ OECD Tax Policy Studies, s.29

zaobserwować także w innych państwach, np. najniższy poziom EATR dotyczy przedsiębiorstw z dominującymi aktywami niematerialnymi.

Tabela 1: EATR za 2012 r. w podziale na państwa wg rodzaju aktywów i źródła finansowania

Państwo	Stawka nominalna PDOP	EATR							
		Budynki przemysłowe	WNiP	Maszyny urządzenia	Aktywa finansowe	Zapasy	Zatrzymane zyski	Nowe kapitały własne	Dług
Austria	25,0	23,0	23,4	22,3	24,4	22,0	26,0	26,0	17,3
Belgia	34,0	30,2	20,0	24,8	29,9	26,6	28,7	28,7	21,9
Bulgaria	10,0	9,5	8,6	7,8	9,8	9,3	10,2	10,2	6,7
Cypr	10,0	9,5	8,1	9,2	19,5	9,8	12,7	12,7	8,5
Czechy	19,0	16,0	16,0	15,1	18,5	17,6	19,0	19,0	12,4
Dania	25,0	25,1	17,4	18,6	24,4	24,4	25,0	25,0	16,3
Estonia	21,0	16,3	16,5	16,5	16,5	16,5	15,8	23,1	15,8
Finlandia	24,5	24,2	22,9	21,5	23,9	23,9	26,3	26,3	17,7
Francja	37,1	40,6	30,3	30,6	35,2	34,5	38,6	38,6	26,0
Niemcy	31,0	29,1	25,6	28,0	30,7	27,6	31,5	31,5	22,1
Grecja	20,0	16,1	18,7	15,6	19,5	17,6	19,9	19,9	13,0
Węgry	20,8	23,9	17,1	17,5	18,5	19,6	21,6	21,6	15,0
Irlandia	12,5	12,8	11,7	11,5	24,4	11,6	16,2	16,2	11,0
Włochy	31,3	27,0	21,5	27,4	24,2	25,3	27,0	27,0	21,5
Łotwa	15,0	16,5	10,1	9,9	12,6	11,8	12,9	12,9	10,9
Litwa	15,0	12,9	10,9	12,0	14,6	13,2	14,5	14,5	9,3
Luksemburg	28,8	27,2	23,4	20,8	28,1	25,3	28,5	28,5	18,4
Malta	35,0	31,0	32,7	29,2	34,2	34,2	36,5	36,5	24,3
Holandia	25,0	23,8	23,4	43,8	24,4	22,0	30,5	30,5	21,8
Polska	19,0	18,3	15,5	18,4	18,5	16,7	19,8	19,8	13,2
Portugalia	30,0	25,9	28,0	24,4	29,3	27,8	30,7	30,7	20,3
Rumunia	16,0	18,2	13,3	13,0	15,6	14,1	16,8	16,8	11,2
Słowacja	19,0	16,7	15,5	15,8	18,5	17,6	19,1	19,1	12,5
Słowenia	18,0	15,8	16,8	15,0	17,6	16,7	18,6	18,6	12,3
Hiszpania	35,3	33,2	30,4	30,1	35,1	33,3	36,1	36,1	25,6
Szwecja	26,3	23,2	21,2	21,7	25,1	24,8	26,3	26,3	17,4
Wlk. Brytania	24,0	33,9	22,4	22,7	23,4	23,4	28,1	28,1	19,7
Chorwacja	20,0	15,0	14,5	14,8	19,5	18,5	18,9	18,9	11,9
Macedonia	10,0	8,3	7,8	7,8	7,8	7,8	7,6	11,1	7,6
Norwegia	28,0	25,6	26,2	25,8	27,3	27,3	29,9	29,9	20,1
Szwajcaria	21,2	17,8	17,0	18,3	21,1	19,1	21,5	21,5	13,4
Turcja	20,0	15,4	19,2	16,7	19,5	18,5	20,3	20,3	13,3
Kanada	26,5	34,5	22,0	19,3	25,9	23,2	28,1	28,1	19,2
Japonia	38,6	40,0	38,8	39,3	42,2	40,3	44,8	44,8	31,4
USA	37,9	37,2	39,1	36,1	37,0	33,3	41,1	41,1	27,9

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Zentrum für Europäische Wirtschaftsforschung GmbH, *Effective Tax Levels Using the Devereux/Griffith Methodology. Final Report 2012*, s.4

EATR zmieniają się zatem w podobny sposób co EMTR. Pewne różnice można zaobserwować w zależności od inflacji. W obu badaniach założono stopę inflacji wynoszącą 3,5%, której wartość w praktyce okazała się inna. EMTR ustalona dla realnej inflacji w większym stopniu odbiega od symulacji opartej na założonej stopie inflacji niż ma to miejsce w przypadku EATR (mniejsze odchylenia). Wynika to z faktu, iż EATR w większym stopniu

zależy od stawek nominalnych, a w mniejszym od podstawy opodatkowania podatnej np. na programy zwolnień czy ulg podatkowych. Można też powiedzieć, że EMTR w większym stopniu uwzględnia efekt inflacyjny, podczas gdy EATR jest bardziej obojętna na inflację. Niezależnie od tego, oba modele tworzą podobny obraz rozwoju efektywnych stawek opodatkowania dochodu w gospodarce światowej na przestrzeni ostatnich dziesięcioleci. Można na tej podstawie wykazać, iż obniżka nominalnych stawek PDOP podjęta w większości zbadanych państw miała silniejszy wpływ na efektywne opodatkowanie przedsiębiorstw, niż kroki podjęte równocześnie przez poszczególne państwa na rzecz rozszerzenia podstawy opodatkowania²⁴.

1.2.3. Implikowana stawka podatku [ITR]

ITR (*implicit tax rate*) to uproszczona wielkość makroekonomiczna stosowana w finansach publicznych gospodarek państwowych dla określenia stosunku zagregowanego wpływu podatkowego z danego źródła (może to być dochód przedsiębiorstw ogółem, lub np. dochód ze sprzedaży określonego typu dóbr) do zagregowanej podstawy opodatkowania²⁵. ITR nie jest więc de facto rodzajem efektywnej stawki opodatkowania przedsiębiorstwa-podatnika (skonkretyzowanego czy hipotetycznego), lecz próbą sumarycznego ujęcia efektywnych wpływów fiskalnych z perspektywy budżetu państwa.

1.2.4. Efektywna koncernowa stawka podatku [ETR]

Odkąd standardem międzynarodowej sprawozdawczości finansowej stała się praktyka wykazywania w sprawozdaniu finansowym aktywów i zobowiązań z tytułu podatku odroczonego²⁶, za trafniejsze narzędzia kalkulacyjne należy uznać te biorące pod uwagę podatek odroczony i leżące u jego podstaw przejściowe różnice w rozpoznawaniu przychodów i kosztów występujące pomiędzy prawem podatkowym i bilansowym.

Efektywną stawkę podatku uwzględniającą podatek odroczony określa się obecnie krótszym terminem ETR (*effective tax rate*, w j. niem.: *Konzernsteuerquote* – efektywna koncernowa stawka podatku). ETR oblicza się przy pomocy następującego wzoru²⁷:

²⁴ Ibidem

²⁵ Na podstawie definicji Eurostat, stan na 28.03.2013 (źródło:

[http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Glossary:Implicit_tax_rate_\(ITR\)\)](http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Glossary:Implicit_tax_rate_(ITR)))

²⁶ Mowa o standardzie MSR 12, wprowadzonym w roku 1979 do zbioru MSSF

²⁷ J. Becker, C. Fuest, C. Spengel, Konzernsteuerquote und Investitionsverhalten, ZEW 2005, s. 2-3

$$ETR = \frac{Tt - Tt, lat}{Ft}$$

gdzie:

Tt - podatek bieżący w okresie t
 Tt,lat – podatek odroczony w okresie t
 Ft – wynik finansowy brutto w okresie t

W metodologii ETR na ciężar opodatkowania przedsiębiorstwa składają się dwa zasadnicze elementy: opodatkowanie bieżące i odroczone. Przez podatek bieżący rozumie się opodatkowanie bieżącego, tj. wykazanego za dany rok podatkowy wyniku na podstawie lokalnego prawa podatkowego. Podatek bieżący uwzględnia odchylenia pomiędzy lokalnym prawem bilansowym i podatkowym przy ustalaniu wyniku, które mają charakter permanentny. Przez podatek odroczony rozumie się rozliczone we właściwych okresach i uwzględnione w sprawozdaniu finansowym właściwego roku przejściowe różnice pomiędzy bilansowym i podatkowym sposobem ustalania wyniku przedsiębiorstwa. Różnice przejściowe nie mają wpływu na rachunek przepływów pieniężnych danego roku i co do zasady z czasem znoszą się (zależnie od okresu amortyzacji składników majątku, strat z lat ubiegłych, kosztów finansowych bądź innych pozycji wynikowych). Na różnicach, które się nie znoszą, czyli permanentnych, nie jest naliczany podatek odroczony²⁸.

W Polsce nie prowadzono dotąd badań statystycznych nad ETR. Również za granicą opracowania dotyczące ETR są znacznie skromniejsze niż te omawiające efektywne opodatkowanie przedsiębiorstw wg metodologii EATR lub EMTR. Do najobszerniejszych analiz międzynarodowych koncernowej stawki podatku należy badanie przeprowadzone przez C. Spengela z Uniwersytetu w Mannheim na próbie spółek współtworzących główne indeksy giełd papierów wartościowych w Nowym Jorku (indeks Dow Jones – 65 spółek), Londynie (indeks FTSE – 100 spółek), Paryżu (indeks CAC 40 – 40 spółek, Frankfurtie (indeks DAX – 30 spółek) i Amsterdamie (indeks AEX - 25 spółek). Łącznie badaniem, którego wyniki prezentuje tabela poniżej, objęto 260 spółek za okres 15 lat, tj. od roku 1988 do 2002.

²⁸ Szerzej na ten temat także w: Walińska E., Ustawa o rachunkowości, Wolters Kluwer 2013, s. 453-455

Tabela 2: Porównanie stawek nominalnych PDOP ze średnimi stawkami ETR dla największych spółek notowanych na giełdach papierów wartościowych wybranych państw²⁹.

Badana próba spółek	1988		1989		1990		1991		1992		1993		1994		1995		1996		1997		1998		1999		2000		2001		2002	
	PDOP*	ETR**	PDOP	ETR	PDOP	ETR	PDOP	ETR	PDOP	ETR	PDOP	ETR	PDOP	ETR	PDOP	ETR	PDOP	ETR	PDOP	ETR	PDOP	ETR	PDOP	ETR	PDOP	ETR	PDOP	ETR	PDOP	ETR
Niemcy (DAX 30)	56,1	52,1	57,1	50,1	52,9	49,7	54,0	47,6	54,3	45,6	52,8	39,2	48,5	41,3	51,8	37,0	52,1	39,9	51,4	40,7	51,1	40,8	48,6	37,4	49,1	36,5	38,3	29,1	38,3	32,6
Francja (CAC 40)	42,0	31,6	40,9	32,4	40,7	32,9	39,9	31,4	34,0	30,8	33,3	28,7	33,3	31,0	36,7	30,3	36,7	30,5	41,7	30,8	41,7	33,7	40,0	33,7	37,8	35,0	36,4	32,5	35,4	29,8
Holandia (AEX 25)	42,0	31,5	35,0	33,2	35,0	29,2	35,0	27,5	35,0	25,2	35,0	21,7	35,0	26,8	35,0	28,1	35,0	28,0	35,0	28,9	35,0	26,7	35,0	31,3	35,0	28,0	35,0	27,6	34,5	23,6
UK (FTSE 100)	35,0	33,5	35,0	30,4	34,0	30,6	33,0	30,7	33,0	31,2	33,0	31,0	33,0	30,6	33,0	31,5	33,0	30,5	33,0	30,6	31,0	29,5	30,0	28,7	30,0	28,3	30,0	29,8	30,0	30,7
USA (DJ 65)	38,4	35,0	38,4	35,1	38,4	35,6	38,4	33,3	38,4	34,2	38,4	36,3	38,4	36,2	39,4	36,1	39,4	36,3	39,4	35,5	39,4	34,9	39,4	34,7	39,4	34,3	39,4	33,4	39,3	31,8

* łączne opodatkowanie dochodu PDOP i ewentualnie innymi podatkami od dochodu przedsiębiorstwa (np. tzw. Gewerbesteuer w Niemczech)

**mediana

Z tabeli powyżej wynika jednoznacznie, iż z wyjątkiem jednej – zaznaczonej ciemniejszym kolorem – sytuacji, która wystąpiła w Wielkiej Brytanii w roku 2002, ETR zawsze plasowała się poniżej nominalnego poziomu opodatkowania PDOP.

Polskie przedsiębiorstwa, na gruncie przepisów prawa bilansowego lub standardów międzynarodowych (MSSF) obowiązujących rosnącą liczbę polskich przedsiębiorstw, w tym spółki notowane na GPW, wykazują w swoich sprawozdaniach finansowych efektywną koncernową stawkę podatku ustalaną według podanego wyżej wzoru ETR. W sprawozdaniu finansowym ujmuje się bowiem stosunek podatku wykazanego w rachunku zysków i strat do wyniku finansowego brutto. Zarówno regulacje polskiej ustawy o rachunkowości (w przypadku obowiązku badania rocznego sprawozdania finansowego³⁰) jak i standardy MSR przewidują jednak obowiązek wykazania podatku odroczonego w bilansie firmy, natomiast zmiany stanu aktywów i rezerw z tytułu podatku odroczonego pomiędzy bilansem otwarcia i bilansem zamknięcia za dany rok właśnie w rachunku zysków i strat, w pozycji „podatek dochodowy”. W konsekwencji, do kalkulacji stawki efektywnej stosuje się zarówno podatek

²⁹ Opracowane na podstawie: C. Spengel, *Einflussfaktoren und Möglichkeiten zur Optimierung der Konzernsteuerquote – Ein internationaler Vergleich*, Universität Mannheim 2005, s. 201-202

³⁰ W myśl art. 37 ust. 10 URACH „W przypadku gdy roczne sprawozdanie finansowe jednostki nie podlega obowiązkowi badania i ogłoszenia w myśl art. 64 ust. 1, to może ona odstąpić od ustalania aktywów i rezerw z tytułu odroczonego podatku dochodowego.”

naliczony, który jest wyliczany zgodnie z polską ustawą o podatku dochodowym od osób prawnych, jak i ten wynikający ze zmiany salda podatku odroczonego³¹.

Jak wynika z powyższego, ETR jest wielkością sprawozdawczą i historyczną, a nie jedynie prognozą opartą na symulacji warunków przyszłych, co z kolei stanowi domenę EMTR i EATR (choć i te w statystyce odnosi się *ex post* do danych historycznych³²). Z natury rzeczy ETR pełni zatem inną funkcję w analizach komparatystycznych, w szczególności dostarcza precyzyjnych informacji na temat efektywnego opodatkowania dochodu, z uwzględnieniem podatku odroczonego, w okresach już rozliczonych. Ponadto dane w metodzie ETR są zindywidualizowane, a więc dotyczą poszczególnych podatników, choć oczywiście mogą podlegać agregacji dla celów statystycznych.

Zakłada się ponadto, że udział podatków odoczonych w całkowitym obciążeniu podatkowym przewyższa w większości przypadków udział podatków bieżących, co dodatkowo potwierdza tezę o przewadze ETR nad metodami EMTR i EATR³³. Wynikają z tego zwłaszcza dwie istotne właściwości podatku odroczonego:

Kompensacyjny charakter podatku odroczonego: uwzględnienie podatku odroczonego zapobiega nadmiernym wahaniom efektywnej stawki podatku. Na przykład w przypadku strat z lat ubiegłych, pominięcie podatku odroczonego spowodowałoby zaniżenie efektywnej stawki podatku w okresie odliczania straty. Kalkulacyjne uwzględnienie podatku odroczonego koryguje ten efekt.

Reaktywny charakter podatku odroczonego: uwzględnienie podatku odroczonego w efektywnej stawce podatku powoduje, iż jest ona silniej skorelowana ze stawką nominalną i lepiej odwzorowuje zmiany w prawie podatkowym. Zmiany stawki nominalnej lub norm prawa podatkowego

³¹ Art. 37 URACH, w szczególności ust. 8 tego przepisu, zgodnie z którym: „*Wpływający na wynik finansowy podatek dochodowy za dany okres sprawozdawczy obejmuje: 1) część bieżącą, 2) część odroczoną. Wykazywana w rachunku zysków i strat część odroczonego stanowi różnicę pomiędzy stanem rezerw i aktywów z tytułu podatku odroczonego na koniec i początek okresu sprawozdawczego (...).*”

³² Por. uwzględnienie inflacji faktycznej w statystykach OECD, OECD Tax Policy Studies, s.28 i 29

³³ S. Kuhn, R. Röthlisberger, S. Niggli, *Management der effektiven Kostensteuerbelastung*, Der Schweizer Treuhänder Nr 8/03

bezpośrednio wpływają na wycenę aktywów lub zobowiązań z tytułu podatku odroczonego³⁴.

W dalszej części pracy, wszędzie tam, gdzie bez uszczegółowienia mowa będzie o efektywnej stawce podatku, należy przez to rozumieć stawkę ETR ustalaną z uwzględnieniem podatku odroczonego.

1.2.5. Przewaga modelu ETR nad EMTR, EATR i ITR

Modele EMTR, EATR oraz ITR upowszechniły się jako ważne instrumenty prognostyczne i sprawozdawcze w działalności analitycznej szeregu państw, organizacji i przedsiębiorstw. Niemniej jednak, na poziomie indywidualnych przedsiębiorstw zainteresowanych precyzyjnym pomiarem efektywnego obciążenia podatkowego w okresie średnim lub długim (np. całkowitym okresie realizacji inwestycji), metody te nie są wystarczająco precyzyjne. Wynika to po pierwsze z ich statystycznej natury, czyli pomiaru na poziomie zagregowanych danych makroekonomicznych (ITR), a w wypadku EMTR i EATR przy pomocy tworzonych na ich podstawie abstrakcyjnych modeli inwestycyjnych. Metody te nie analizują zatem efektywnego opodatkowania w skali poszczególnych przedsiębiorstw, co stanowi ich wadę³⁵. Głównym mankamentem metod EMTR/EATR jest pominięcie praktycznych czynników wpływających zwyżkująco (jak np. norm prawa nieuznających określonych grup kosztów za koszty podatkowe), bądź zniżkująco na efektywną stawkę podatku płaconego przez indywidualne przedsiębiorstwa, jak choćby planowanie podatkowe stosowane przez korporacje, a całkowicie pomijane w modelach EMTR/EATR³⁶. Z kolei metoda ITR, choć w odróżnieniu od EMTR/EATR analizuje faktyczne wielkości odprowadzanych przez podatników podatków oraz deklarowanych przez nich podstaw opodatkowania, ma tę wadę, że agreguje te dane dla wszystkich podatników. Badania przeprowadzone na zlecenie OECD w roku 2003 w Austrii, Belgii, Kanadzie, Danii i Norwegii wykazały, iż wyniki pomiaru ITR, tracąc z oczu wartości efektywnego opodatkowania poszczególnych podatników lub

³⁴ S. Kuhn, R. Röhrlisberger, S. Niggli, *Management der effektiven Kostensteuerbelastung*, Der Schweitzer Treuhänder Nr 8/03

³⁵ „W idealnych warunkach efektywne opodatkowanie powinno być kalkulowane przy użyciu szczegółowych danych mikroekonomicznych z poziomu poszczególnych przedsiębiorstw (...)” (tłum. W.S.), na podst. Jaen-Pierre De Laet, European Commission Project on Effective Tax Rates, MENA-OECD WG3 meeting January 2009, s.3 (źródło: <http://www.oecd.org/mena/investment/42051558.pdf>)

³⁶ W. Steven Clark, Assessing The FDI Response to Tax Reform and Tax-Planning, OECD VII Global Forum on International Investment, s. 4 (źródło: <http://www.oecd.org/investment/globalforum/40315473.pdf>)

przynajmniej ich grup, prowadzą często do nieprawdziwych wniosków w skali mikro³⁷. Państwa te dokonały obliczeń średnich stawek efektywnych m.in. dla grup podatników podatku dochodowego od osób prawnych w podziale wg wartości aktywów, przynależności branżowej oraz struktury zaangażowanego kapitału. Znaczne różnice wyników uzyskanych w poszczególnych grupach, składających się łącznie na ITR, wynikały przede wszystkim z faktu ich „rozgrupowania”, co samo w sobie stanowi poważną zaletę umożliwiając m.in. kreowanie bardziej precyzyjnej polityki fiskalnej państw wobec poszczególnych grup podatników³⁸. Dodatkowo w analizie na podstawie danych mikro zwrócono uwagę na krytyczne znaczenie wpływu strat z lat ubiegłych przy ocenie efektywnego opodatkowania. Metodologia ITR nie analizuje tego zjawiska, a mimo to efekt strat z lat ubiegłych obciąża uzyskiwane w niej wyniki w sposób niekontrolowany. Pojawia się on zarówno w liczniku jak i mianowniku formuły ITR, ponieważ zagregowana suma zebranego PDOP jest pomniejszona o straty bieżącego roku podatkowego (licznik), natomiast zagregowana podstawa opodatkowania jest zredukowana o straty z lat ubiegłych. Wpływa to na zawyżenie wyników ITR w porównaniu z pomiarem w oparciu o dane mikro³⁹. Ten przykład dowodzi, iż stosowanie zbyt dużych uogólnień w analizie poziomu efektywnego opodatkowania prowadzić może do fałszywej interpretacji rzeczywistości.

Wzmiankowane wyżej badania OECD, kwestionując dokładność upowszechnionych modeli pomiarowych EMTR, EATR i ITR, zasygnalizowały kierunki dalszego doskonalenia metod analizy efektywnego opodatkowania. Można w skrócie przyjąć, że w przyszłości coraz precyzyjniejsze techniki analityczne będą w coraz większym stopniu opierać się na danych mikro, tj. pochodzących od jednostkowych podatników, a także będą pomijać zakłócający wpływ określonych zdarzeń gospodarczych, jak np. zjawisko odliczania strat z lat ubiegłych. Jak podaje OECD w swoim raporcie, mimo trudności w dostępie do danych w skali mikro wynikających m.in. z ochrony danych dotyczących podatnika, prace takie mogą być prowadzone i doskonalone, chociażby przez instytucje rządowe, których te ograniczenia nie dotyczą lub przez wprowadzenie niskich poziomów agregacji danych umożliwiających ich depersonalizację przy zachowaniu wysokiej precyzji pomiaru⁴⁰.

³⁷ OECD (2003), *Using Micro-Data to Assess Average Tax Rates*, OECD Tax Policy Studies No.8, s.4 (źródło: <http://www.oecd.org/tax/public-finance/36986927.pdf>)

³⁸ Ibidem, s. 2

³⁹ Ibidem, s. 25-26

⁴⁰ Ibidem, s. 4

Jeżeli chodzi natomiast o eliminowanie wpływu zjawisk zakłócających pomiar efektywnego opodatkowania, poważnym wyzwaniem na drodze do wypracowania metodologii precyzyjnego pomiaru efektywnego opodatkowania jest uwzględnienie – obok efektu rozliczania strat z lat ubiegłych - także tzw. podatku odroczonego, który w metodologii EMTR, EATR a także ITR jest całkowicie pominięty.

Podatek odroczone ma pewien związek z rozliczaniem strat z lat ubiegłych, na które zwróciła uwagę OECD. Otóż strata powstała w danym roku i podlegająca odliczeniu w latach przyszłych wpływa na saldo podatku odroczonego, ale tylko wówczas, gdy jej wartość jest różna od straty bilansowej w tym samym okresie, a dodatkowo przyczyna powstania odchylenia pomiędzy nimi wynika z tzw. różnicy przejściowej pomiędzy podatkowym i bilansowym ujęciem dochodu. Jeżeli zatem w danym roku strata podatkowa jest równa bilansowej, zdarzenie takie jest neutralne z punktu widzenia podatku odroczonego. Podobnie będzie w sytuacji, jeżeli straty te są wprawdzie różnej wysokości, lecz różnica między nimi ma charakter trwały (wówczas nie tworzy się rezerwy lub aktywa na podatek odroczone). Powyższy wywód ma znaczenie dla właściwego odczytania informacji i założeń dotyczących modelu ETR i metodyki badania przeprowadzonego w ramach niniejszej pracy. Model ETR pozwala bowiem na uwzględnienie podatku odroczonego w kalkulacji efektywnej stawki podatku, natomiast wpływ strat z lat ubiegłych, choć nie jest zaadresowany w tej technice, został wyeliminowany na etapie tworzenia próby badawczej⁴¹. Można zatem przyjąć, że opracowana w Rozdziale III metoda badawcza jest wolna od mankamentów metod EMTR, EATR i ITR, o których mowa wyżej, ponieważ opiera się na danych w skali mikro, pomija zakłócający wpływ strat z lat ubiegłych oraz uwzględnia podatek odroczone.

⁴¹ Por. Rozdział III

2. Nominalna stawka podatku dochodowego – polskie ustawodawstwo w konkurencyjnym otoczeniu państw UE i Europy Środkowo-Wschodniej

2.1. Rola stawki nominalnej w polityce fiskalnej państwa

Zastosowanie modelu opodatkowania proporcjonalnego, zwanego także liniowym, bądź modeli nieproporcjonalnych, w tym dobór stopnia intensywności mechanizmu progresywnego lub regresywnego, jest ściśle związane z polityką fiskalną danego państwa. Doświadczenia europejskie po roku 1989 wskazują, iż koncepcja opodatkowania liniowego, także w przypadku opodatkowania dochodów osobistych, często pojawia się w gospodarkach państw rozwijających się, takich jak Czechy, Słowacja, Rumunia, Bułgaria, Słowenia oraz inne państwa Europy Środkowej i Wschodniej. Jak wiadomo, także w Polsce proporcjonalne opodatkowanie dochodów osobistych od lat pozostaje postulatem wielu środowisk opiniotwórczych, choć do tej pory nie został on wdrożony w życie. Poprzez opodatkowanie proporcjonalne z jednoczesnym ustaleniem nominalnej stawki procentowej na stosunkowo niskim poziomie (poniżej 20%) państwa realizują bardziej liberalny model opodatkowania dochodu, co ma służyć z jednej strony zwiększeniu konkurencyjności inwestycyjnej danego państwa i pobudzeniu dynamiki wzrostu gospodarczego, z drugiej zaś zredukowaniu typowego dla takich gospodarek szerokiego marginesu tzw. szarej strefy, to znaczy części gospodarki wymykającej się systemowi podatkowemu.

Model opodatkowania proporcjonalnego z niską stawką nominalną nie zyskał uznania w wysoko rozwiniętych państwach Europy Zachodniej. Wydaje się to zrozumiałe, jeśli przyjąć, iż w państwach tych problem uchylania się od opodatkowania stanowi zjawisko marginalne, a lokalne społeczeństwa od dłuższego czasu akceptują nieproporcjonalny i mniej liberalny model opodatkowania. Także dla realizacji założonego wzrostu gospodarczego, który w państwach wysoko rozwiniętych zazwyczaj nie przekracza 2-3% w skali roku, liberalizacja opodatkowania dochodu nie jest na ogół rozważana jako instrument o istotnym znaczeniu. Tak więc stawki nominalne w Europie Zachodniej są z reguły wyższe, a w stosunku do dochodów osobistych dodatkowo progresywne, podczas gdy w państwach byłego bloku komunistycznego dominują stawki niskie i w odniesieniu do dochodów osób fizycznych przeważnie liniowe.

2.2. Światowe tendencje w opodatkowaniu przedsiębiorstw

Na początku lat 80-tych XX wieku w przeważającej części rozwiniętych gospodarek nominalne stawki PDOP przekraczały 40%, natomiast do roku 2000 zostały one obniżone średnio o 10 punktów procentowych. Proces ten stanowił odzwierciedlenie rosnącej rywalizacji podatkowej państw konkurujących o bezpośrednie inwestycje zagraniczne. Postępująca globalizacja w sferze ekonomii pociągnęła bowiem za sobą znaczącą liberalizację przepływów kapitałowych czyniąc kapitał, czyli źródło finansowania inwestycji, dobrem coraz bardziej mobilnym i międzynarodowym. W efekcie, w państwach wysoko rozwiniętych doszło do przesunięcia punktu ciężkości w realizacji celów fiskalnych z podatków bezpośrednich, w stronę podatków pośrednich takich jak VAT i akcyza. W państwach UE i NAFTA szczególnie wyraźnie zarysowała się tendencja do obniżania stawek podatków dochodowych, majątkowych (zwłaszcza tzw. net wealth tax) oraz zysków kapitałowych⁴².

Opodatkowanie mniej mobilnej od kapitału konsumpcji stało się głównym źródłem przychodów fiskalnych państw, podczas gdy podatek dochodowy od osób prawnych w krajach OECD stanowi dziś średnio ok. 10% łącznych wpływów podatkowych. **Tabela 3** ilustruje tę tendencję na przestrzeni ostatnich lat, przy czym Polska w okresie 1995-2005 uzyskiwała łącznie z podatków mniej niż 40% wpływów budżetowych (co wynikało m.in. z wyższego udziału dochodów z prywatyzacji majątku przemysłowego), z czego mniej niż 3% z PDOP. Wpływy z VAT i akcyzy (lub innych podatków pośrednich) sięgały wówczas ok. 40% wszystkich wpływów podatkowych. Z kolei w latach 2005-2008 PDOP zapewniał od 10,1% do 12,4% przychodów podatkowych polskiego budżetu państwa⁴³. Tymczasem współczesne dane pokazują znacznie większy udział dochodów podatkowych, w tym z PDOP, choć pogłębiło się przesunięcie wpływów budżetowych w stronę VAT i akcyzy. Łącznie dochody podatkowe stanowią w ustawie budżetowej na rok 2015 niemal 89% wszystkich zaplanowanych planowanych przychodów, z czego 8,4% z PDOP, za to prawie 67% z VAT i akcyzy⁴⁴.

Ogólna tendencja w państwach wysoko rozwiniętych, np. wśród 34 państw członkowskich OECD, polega zatem od kilkadziesiątu już lat na systematycznym obniżaniu stawek

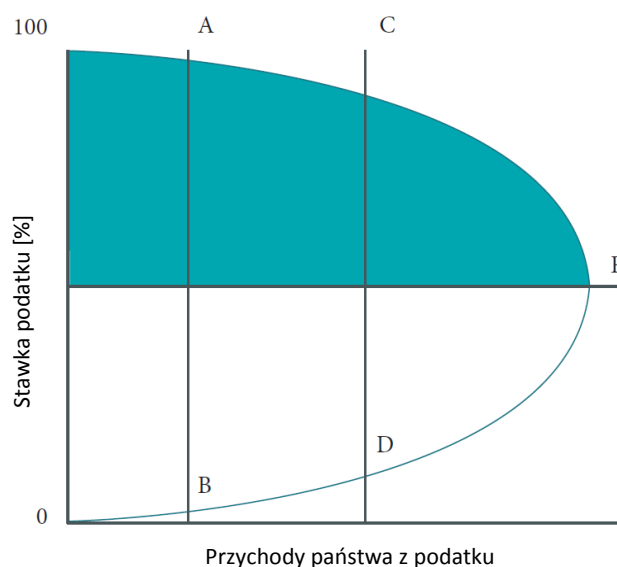
⁴² Messere K., de Kam, F., Heady C., Tax Policy. Theory and Practice in OECD Countries, OXFORD 2013, s. 18-19

⁴³ A. Grycuk, *Podatek CIT jako narzędzie polityki gospodarczej*, Biuro Analiz Sejmowych, INFOS 2010, s.1

⁴⁴ Obliczenia własne na podstawie zał. 1 do ustawy budżetowej na rok 2015 (Dz.U. 2015, poz. 153)

nominalnych PDOP. Wymieniona wyżej przyczyna w postaci bardziej dostępnego i prostszego opodatkowania konsumpcji i pracy niżli dochodów przedsiębiorstw skutkuje też tym, iż tzw. krzywa Laffera (patrz **Wykres 3**), do której często odwołują się osoby zajmujące się polityką fiskalną i finansami publicznymi jest bardziej spłaszczona (mniej wybrzuszona) w przypadku PDOP niż np. podatków pośrednich. Zasada wynikająca z krzywej Laffera powiada, iż wzrost nominalnej stawki podatku pociąga za sobą wzrost wpływów budżetowych tylko do pewnego momentu, po którym podatnicy intensywniej poszukują metod obniżenia efektywnego ciężaru podatku, czy to poprzez zabiegi związane z unikaniem czy uchylaniem się od opodatkowania, czy wręcz poprzez zaprzestanie wykonywania działalności nadmiernie opodatkowanej. Przyjmuje się, że nowoczesne gospodarki w znacznej części znajdują się obecnie w górnej części wykresu i to w miejscu dość odległym od maksymalnych możliwych do osiągnięcia przychodów podatkowych⁴⁵.

Wykres 3: Krzywa Laffera

Źródło: Gwiazdowski R., *Krzywa Laffera*, Warsaw Enterprise Institute, źródło: <http://wei.org.pl/files/manager/file-55910c540dcb0ccc6942920f4667895a.pdf>

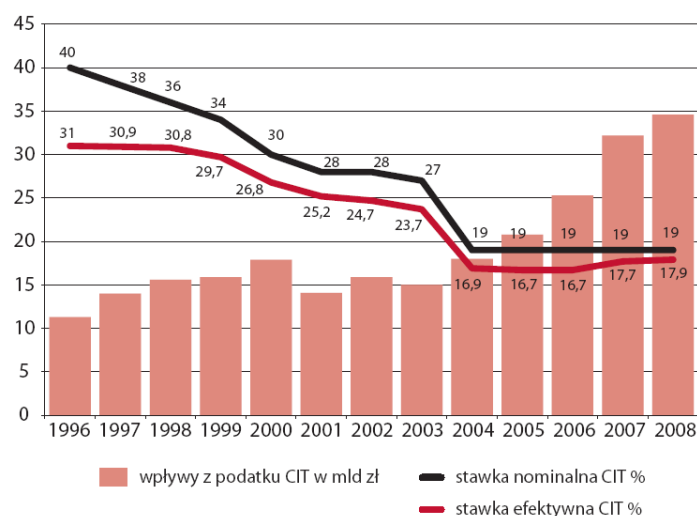
⁴⁵ Messere K., (op.cit), s. 12

Tabela 3: Wpływy podatkowe w relacji do PKB

Kraj	Dochody podatkowe		Podatki pośrednie		Podatek dochodowy od przedsiębiorstw	
	1995	2005	1995	2005	1995	2005
Austria	41,3	42,0	14,8	14,7	1,6	2,4
Belgia	43,8	45,5	12,9	13,9	2,3	3,4
Bulgaria	–	35,9	–	19,0	–	2,9
Cypr	26,7	35,6	11,4	17,1	4,0	5,4
Czechy	36,2	36,3	12,3	11,9	4,6	4,5
Dania	48,8	50,3	17,0	17,9	2,3	3,8
Estonia	37,9	30,9	13,9	13,5	2,4	1,4
Finlandia	45,7	43,9	14,2	14,1	2,3	3,3
Francja	42,7	44,0	16,0	15,8	1,8	2,4
Grecja	32,6	34,4	14,4	12,9	2,6	3,6
Hiszpania	32,7	35,6	10,7	12,5	1,9	3,9
Holandia	40,2	38,2	11,8	13,1	3,3	3,7
Irlandia	33,1	30,8	14,5	13,6	2,7	3,4
Litwa	28,6	28,9	12,4	11,5	2,1	2,1
Luksemburg	37,1	38,2	11,8	13,4	6,6	6,0
Łotwa	33,2	29,4	14,1	12,9	1,8	2,0
Malta	27,3	35,3	12,6	16,0	2,7	4,0
Niemcy	39,8	38,8	12,0	12,1	0,9	1,1
Polska	37,1	34,2	14,2	13,9	2,7	2,5
Portugalia	31,9	35,3	13,9	15,3	2,4	–
Rumunia	–	28,0	–	13,0	–	2,7
Słowacja	39,6	29,3	15,1	13,0	6,8	2,8
Słowenia	40,2	40,5	15,9	16,4	0,5	2,9
Szwecja	49,0	51,3	16,1	17,3	2,6	3,8
Węgry	41,6	38,5	17,9	15,8	1,9	2,1
Wielka Brytania	35,6	37,0	14,1	13,3	2,8	3,3
Włochy	40,1	40,6	12,4	14,5	3,3	2,3
Średnia dla UE	37,7	37,6	13,8	14,4	2,7	3,1

Źródło: Stanisław Owsiak, *Harmonizacja podatków bezpośrednich warunkiem integracji gospodarczej Unii Europejskiej*, s. 14, 15 (na podstawie: *Taxation trends in the European Union. Main results*, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg 2007).

Wykres 5: Wpływy z podatku dochodowego od osób prawnych oraz nominalne i efektywne stawki PDOP w Polsce w latach 1996–2008

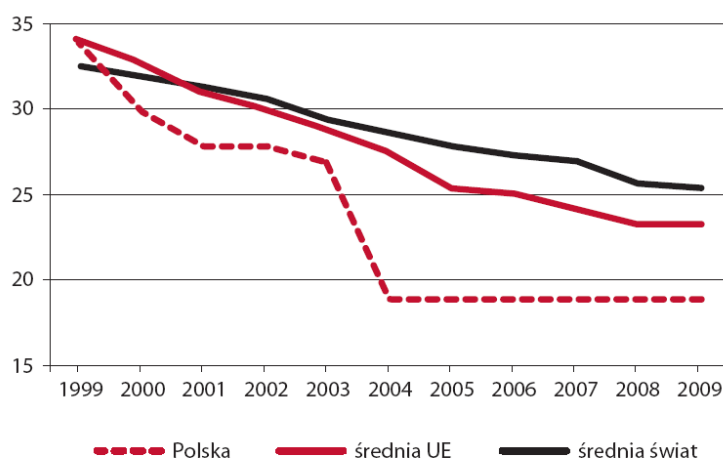
Źródło: Ministerstwo Finansów, <http://www.mf.gov.pl/> [dostęp: 22 stycznia 2010 r.].

W tym stanie rzeczy państwa rozwinięte systematycznie obniżają stawki nominalne podatku dochodowego od przedsiębiorstw, która to tendencja mimo światowego kryzysu zapoczątkowanego w roku 2008 trwa do dziś. Jednocześnie towarzyszy temu poszerzenie podstawy opodatkowania, w szczególności przez likwidację lub ograniczenie ulg i zwolnień podatkowych. Z przeprowadzonych badań można wnioskować, że decyzje dotyczące obniżania stawek nominalnych PDOP w poszczególnych państwach często podyktowane są bezpośrednią reakcją na analogiczne zachowania innych państw tego samego regionu, zwłaszcza państw sąsiednich⁴⁶. Innym istotnym czynnikiem motywującym do obniżania stawek nominalnych PDOP jest zjawisko transferu zysku poprzez koncerny międzynarodowe stosujące w tym celu odpowiednią politykę cen transferowych. Pod pojęciem cen transferowych rozumie się ceny towarów i usług w transakcjach realizowanych pomiędzy podmiotami powiązаныmi, gdzie zachodzi prawdopodobieństwo, że ich wysokość nie wynika z uwarunkowań wolnorynkowych, lecz z partykularnego interesu przedsiębiorstwa międzynarodowego dążącego do minimalizacji podstawy opodatkowania w jurysdykcjach opodatkujących dochód wysokimi stawkami PDOP. Państwa OECD od wielu lat realizują wytyczne OECD w zakresie ścigania nadużyć w obszarze cen transferowych. Polski ustawodawca wprowadził w związku z tym z początkiem roku 1997 do art. 11 UPDOP⁴⁷ stosowne normy uprzednio częściowo obowiązujące w oparciu o przepisy w randze rozporządzenia. Niemniej jednak, nadal najskuteczniejszą bronią fiskusa pozostaje obniżenie stawek podatkowych. Potwierdza to także fakt, iż odkąd w roku 2004 polski ustawodawca obniżył nominalną stawkę PDOP do 19%, zjawisko transferowania zysków za granicę – wcześniej dość upowszechnione – w naturalny sposób uległo marginalizacji.

⁴⁶ A. Grycuk, op.cit., s.2

⁴⁷ Ustawa o zmianie ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych z dnia 21 listopada 1996 r. (Dz.U. Nr 137, poz. 639)

Wykres 6: Średnie nominalne stawki PDOP w latach 1999–2009 (w %)

Źródło: KPMG's Corporate and Indirect Tax Rate Survey 2009, <http://www.kpmg.com/> [dostęp: 11 stycznia 2010 r.].

Obniżenie stawek PDOP nie powoduje na ogół spadku wpływów budżetowych z tego podatku. W wielu państwach dochodzi wręcz do zjawiska odwrotnego, co również można było obserwować w Polsce po roku 2004 (por. **wykres 6**). Przyczyny takiego stanu rzeczy są różnorakie. Po pierwsze mowa jest o okresie najintensywniejszego wzrostu gospodarczego od 1989 r., który pozytywnie wpłynął na rentowność polskich przedsiębiorstw, a także na wzrost inwestycji i ogólnej liczby podatników, szczególnie w sektorze usług, bankowości i usług finansowych. Po drugie, obniżenie stawki zostało po części zrekomensowane rozszerzeniem podstawy opodatkowania. Po trzecie, podnosi się również, iż nastąpiła poprawa efektywności funkcjonowania aparatu skarbowego w obszarze ścigania podatników uchylających się od opodatkowania, z czym wiąże się także zmniejszenie marginesu szarej strefy, ponieważ część podatników, przez wzgląd na mniejszą dotkliwość podatku oraz większą nieuchronność sankcji, zdecydowała się ujawnić część lub całość działalności prowadzonej uprzednio poza ewidencją podatkową⁴⁸. Wreszcie, wspomniane już ograniczenie lub wręcz odwrócenie strumienia transferu zysków za pomocą cen transferowych, również przyczyniło się do deklarowania wyższych dochodów podlegających opodatkowaniu w Polsce przez koncerny międzynarodowe.

W 2009 r. średnia nominalna stawka PDOP w UE ukształtowała się na poziomie 23,2%, podczas gdy w państwach członkowskich OECD średnia stawka wyniosła 26,3%, zaś w 116

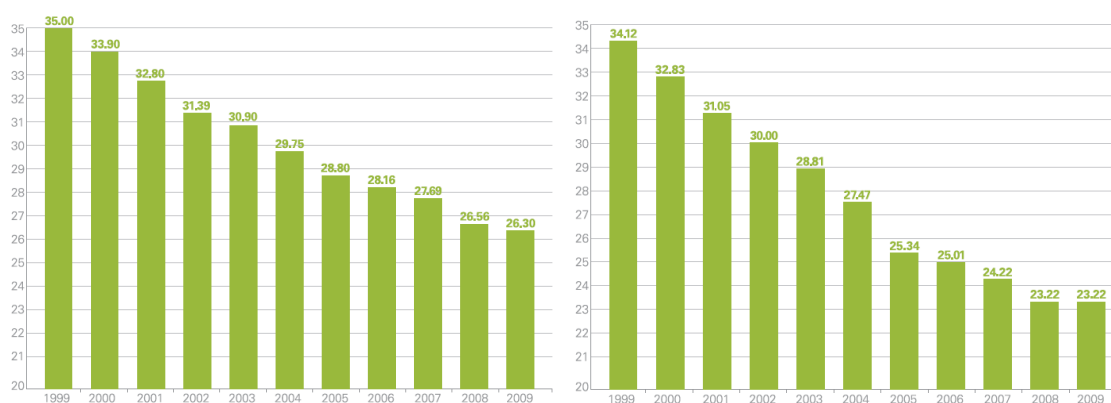
⁴⁸ A. Grycuk, s.2

państwach na świecie – 25,5%. Najwyższe stawki, z przyczyn wyżej opisanych, charakteryzują najbardziej rozwinięte gospodarki (Japonia, USA, Francja, Kanada). Najniższe stawki to z kolei domena państw mniejszych i rozwijających się, które nie są w stanie w wystarczającym stopniu konkurować o bezpośrednie inwestycje zagraniczne za pomocą innych atutów, takich jak w szczególności infrastruktura, duży wewnętrzny rynek zbytu, kwalifikacje pracowników czy stabilność polityczno-gospodarcza. W UE tylko jedno państwo – Estonia – stosuje zerową stawkę podatku PDOP dla reinwestowanych dochodów.

Wykres 7: Średnia nominalna stawka PDOP

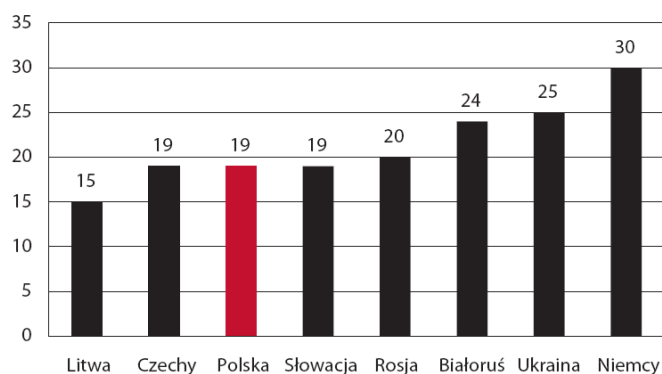
OECD

Unia Europejska

Źródło: KPMG's Corporate and Indirect Tax Rate Survey 2009

Wykres 8: Nominalne stawki PDOP w wybranych państwach UE

Źródło: Deloitte, <http://www.dits.deloitte.com/> [dostęp: 22 stycznia 2010 r.].

2.3. Globalny kryzys gospodarczy

Jak wspomniano, kryzys światowy nie wpłynął na odwrócenie tendencji spadkowej stawek podatku dochodowego od przedsiębiorstw, choć istotnie zmniejszył tempo ich obniżania. W roku 2009 stawkę PDOP obniżyło średnio o jeden punkt procentowy pięć państw UE (Czechy, Niemcy, Luksemburg, Słowenia i Szwecja). Jedynie Litwa tymczasowo podwyższyła stawkę PDOP z 10% na 15%.⁴⁹ Warto jednak zauważyć, że w arsenale narzędzi do walki z kryzysem żadne z państw UE nie podjęło próby znaczącego obniżania stawek PDOP w celu pobudzenia gospodarki. Należy przypuszczać, że główną tego przyczyną było uznanie, iż potencjalny efekt stymulacyjny wystąpiłby zbyt późno, a dodatkowo w sytuacji spowolnienia koniunktury obniżka stawki mogłaby spowodować znaczny spadek wpływów fiskalnych, w stosunku do którego efekt kompensacji, jaki jest notowany w warunkach dobrej koniunktury, mógłby nastąpić zbyt późno lub wręcz wcale. Dlatego zamiast obniżki stawek rządy państw europejskich wybierały zazwyczaj inne instrumenty stymulujące, takie jak na przykład zwiększenie odpisów amortyzacyjnych czy ulgi inwestycyjne.

Także w Polsce w latach 2009-2010 podniesione zostały limity amortyzacji podatkowej nowych przedsiębiorstw⁵⁰. Dopuszczono też możliwość natychmiastowego (z pominięciem amortyzacji) rozliczenia kosztów prac badawczo-rozwojowych⁵¹. Umożliwiono poza tym podatkowe rozliczenie kosztów zaniechanych inwestycji, wcześniej nieuznawanych za koszt uzyskania przychodu⁵².

Obecnie trudno zakładać, iż światowy kryzys już się zakończył lub że nastąpi to wkrótce. Wiele państw stanie prawdopodobnie przed koniecznością powstrzymania nadmiernej eskalacji deficytu budżetowego. W takich okolicznościach działania stymulacyjne, nakierowane z definicji na co najmniej średni okres, mogą okazać się niewystarczające. Niezbędne może stać się realne zwiększenie wpływów z podatków lub co najmniej powstrzymanie erozji obecnego poziomu wpływów podatkowych. Jest to osiągalne poprzez zwiększenie nie tyle nominalnej, co efektywnej stawki podatku. Tak bowiem jak dla przedsiębiorców, tak i dla skarbu państwa istotne jest to, co faktycznie przepłynie z kieszeni podatnika na rachunek fiskusa, a więc podatek zapłacony według stawki efektywnej, czyli faktycznie nałożonej. Podwyższenie efektywnego opodatkowania może się naturalnie odbyć

⁴⁹ A. Grycuk, op.cit., s.3

⁵⁰ Art. 16k ust. 7 UPDOP zgodnie z ustawą zmieniającą z dnia 5 marca 2009 r. (Dz.U. Nr 69, poz. 587)

⁵¹ Art. 15 ust. 4a UPDOP wg stanu obowiązującego od 15 maja 2009 r.

⁵² Uchylenie Art. 16 ust. 1 pkt 41 UPDOP z dniem 1 stycznia 2009 r.

poprzez wzrost stawki nominalnej, jednak po to narzędzie politycy sięgają w ostateczności. Dopóki jest to możliwe w pierwszym rządzie dokonuje się poszerzenia podstawy opodatkowania. W tym celu możliwe jest podjęcie całego szeregu różnorodnych działań modyfikujących sposób jej ustalania. Do powszechnych technik poszerzania podstawy opodatkowania należą ograniczenia odliczalności odsetek przy finansowaniu inwestycji przez podmioty powiązane, restrykcje w zakresie cen transferowych, ograniczenia w odliczaniu strat z lat ubiegłych lub różnego typu kosztów dyskryminowanych (np. wydatki związane z udziałowcem), zaostrenie norm dotyczących obejścia prawa⁵³ czy wprowadzenie w prawie krajowym lub w umowach międzynarodowych dodatkowych ograniczeń w zakresie opodatkowania przepływów międzynarodowych. Ponadto, poza zmianami o charakterze normatywnym, rządy państw podejmują prawdopodobnie także próbę zwiększenia ściągalności podatków poprzez politykę nadzoru nad podległym im aparatem skarbowym wymuszającą większą agresywność procedur kontrolnych oraz związanych z mechanizmem udzielania podatnikom wiążących interpretacji podatkowych. Skutkiem takich działań byłby niewątpliwie wzrost średniej efektywnej stawki podatku płaconego w danym państwie, przy niezmienionej stawce nominalnej.

Przedmiotem niniejszej pracy jest efektywne opodatkowanie dochodu przedsiębiorstw, którego liczne aspekty zostały przedstawione w poszczególnych jej rozdziałach. W tej części zaznaczono jedynie doniosłość efektywnej stawki podatku dla podmiotów systemu podatkowego, jakimi są państwo i podatnicy. Wolno uznać, iż efektywna stawka podatku jest dla każdego dalece istotniejszym parametrem niż stawka nominalna. Powodem, dla którego to stawka nominalna jest powszechnie uznawana za bardziej interesującą jest fakt, że stawka efektywna jest cechą indywidualną i dającą się ustalić jedynie *post factum*, czyli po zakończeniu okresu rozliczeniowego i ustaleniu kwoty faktycznie zapłaconego oraz odroczonego podatku. Mimo to, wynik badania efektywnych stawek podatku uśredniony dla danej grupy podatników lub całej gospodarki stanowi bez wątpienia znacznie istotniejszą informację. W porównaniu z nią stawka nominalna może się okazać jedynie niepozbowionym

⁵³ Przyjmuje się, że do obejścia prawa dochodzi gdy:

„- czynność prawna dokonana przez strony jest *prima facie* zgodna z prawem,
- istnieje norma prawna bezwzględnie wiążąca zakazująca osiągnięcia pewnego skutku (celu) oraz
- dokonana przez strony czynność prawna prowadzi do osiągnięcia takiego zabronionego celu (skutku). Obejście natomiast ustawy podatkowej wiąże się z nadużyciem konstrukcji cywilnoprawnej, której zastosowanie prowadzi do urzeczywistnienia stanu faktycznego, z którym ustawa podatkowa nie wiąże obowiązku podatkowego.” Stanik K., Winiarski K., *Praktyczne problemy nadużycia i obejścia prawa podatkowego*, UNIMEX 2013

propagandowego zabarwienia wyrazem pewnego życzenia co do udziału finansowego, jaki państwo zamierza uzyskać w zysku wypracowanym przez podatnika. W praktyce udział ten bywa często znacznie niższy lub wyższy niżli wartość, jaką podsuwa stawka nominalna.

3. Efektywna stawka podatku jako wymierny parametr porównawczy przy ocenie konkurencyjności jurysdykcji podatkowych

3.1. Konkurencja inwestycyjna państw

Jak wskazano w poprzednim punkcie, stawka nominalna jest parametrem często analizowanym i stosowanym z uwagi na lepszą dostępność niż efektywna stawka podatku, będącą wielkością zindywidualizowaną, zależną od wielu czynników, z których zaledwie jednym jest stawka nominalna. Z wiedzy na temat stawek nominalnych można oczywiście wyciągnąć szereg ważnych wniosków dotyczących gospodarczej strategii rozwoju danego państwa, ogólnego klimatu inwestycyjnego, ogólnej przyjazności bądź nieprzyjazności systemu podatkowego. Stawka nominalna podatku stanowi pewnego rodzaju manifestację polityki fiskalnej państwa na poziomie politycznym, czyli w dużym stopniu wizerunkowym i deklaratywnym⁵⁴. Profesjonalna analiza stopnia „przyjazności” danej jurysdykcji podatkowej z punktu widzenia np. planowanej przez międzynarodowy koncern bezpośredniej inwestycji, nie może jednak poprzestawać na badaniu stawki nominalnej, ponieważ dla podjęcia decyzji o lokalizacji inwestycji konieczne jest przeprowadzenie symulacji, jaki podatek faktycznie zapłaci inwestor operując w danym czasie, miejscu, branży i przy danej stawce nominalnej. Bardziej wyczerpującej odpowiedzi na to pytanie udziela analiza efektywnej stawki podatku. Przykładowo tego rodzaju badanie może być oparte na uzyskaniu i przetworzeniu dostępnych danych zewnętrznych dotyczących efektywnej stawki podatku płaconego przez porównywalne przedsiębiorstwa funkcjonujące w zbliżonej skali, czasie i warunkach. Inne rozwiązanie stanowi przeprowadzenie pełnej symulacji efektywnych obciążeń podatkowych w pełnym cyklu planowanej inwestycji, czyli zarówno w okresie realizacji inwestycji, jak i w okresie działalności operacyjnej, a także – jeśli tak się zakłada – w okresie wyjścia z

⁵⁴ Zdaniem K. Simader i E. Titz państwa uważają politykę podatkową za kluczową formę manifestowania swojej suwerenności, zwłaszcza w kontekście rosnących ograniczeń zewnętrznych (wynikających z konwencji międzynarodowych czy dyrektyw UE) w tym zakresie. Simader K., Titz E., *Limits to Tax Planning*, Linde 2013, s. 13

inwestycji (tzw. *exit scenario*). Żadne z tych badań nie dostarczy informacji niezawodnej i całkowicie zgodnej z przyszłym realnym obciążeniem podatkowym, choćby z tego powodu, że nie ma możliwości antycypowania zmian prawa podatkowego w przyszłości. Mimo to, właśnie efektywna stawka podatku uchodzi za źródło najdokładniejszej wiedzy na temat kwot, jakie inwestor odprowadzi do budżetu państwa, które gości jego inwestycję. Dlatego przedsiębiorstwa, których dotyczy przywilej możliwości wyboru lokalizacji dla stawianych przez siebie fabryk, oddziałów albo spółek celowych, na ogół biorą pod uwagę efektywną stawkę podatku, pomijając tym samym informacje na temat stawek nominalnych, te bowiem mogą być mylące.

Nie wynika z tego jednak, że efektywna stawka podatku musi mieć decydujące znaczenie przy wyborze lokalizacji inwestycji. W istocie może ona mieć znaczenie marginalne, ponieważ o konkurencyjności inwestycyjnej państw czy regionów decyduje szereg czynników ogólnie dotyczących wszystkich przedsiębiorstw, a także drugi szereg czynników budujących indywidualną przewagę konkurencyjną wybranych inwestorów. Przykładowo, średni niski koszt zatrudnienia w takich państwach jak Polska, Rumunia czy Bułgaria na tle Unii Europejskiej, stanowi rodzaj przewagi konkurencyjnej tych państw istotnej dla niemal wszystkich inwestorów zagranicznych. Z kolei np. wielkość wewnętrznego rynku użytkowników samochodów z silnikami napędzanymi gazem LPG będąca polską cechą, może stanowić kluczową przesłankę inwestycyjną dla koncernów zajmujących się technologiami związanymi z LPG, pozostając jednak bez znaczenia dla innych inwestorów.

W rankingu globalnej konkurencyjności prowadzonym od lat przez World Economic Forum w roku 2014 Polska zajęła 43 na 144 państwa biorące w nim udział, utrzymując w ten sposób pozycję zeszłoroczną, ale awansując o aż dziesięć pozycji od roku 2008⁵⁵. Polska odnotowała tym samym największy wzrost wśród państw UE. Raport dobrze ocenia polski system edukacji, poprawę jakości instytucji publicznych i infrastruktury oraz postępy w uelastycznianiu rynku pracy i poprawie efektywności pracy. Raport podkreśla konieczność dalszego wzmacniania innowacyjności gospodarki w celu utrzymania jej wzrostu w przyszłości. Kluczowymi czynnikami wzrostu powinny nadal pozostać wielkość rynku wewnętrznego, dobry poziom wykształcenia, dobrze rozwinięty sektor finansowy. Infrastruktura transportowa, mimo znacznego awansu z pozycji 103 w 2009 r. na pozycję 73, nadal pozostawia znaczne pole do dalszych, niezbędnych usprawnień. W raporcie negatywnie

⁵⁵ K.Schwab, *The Global Competitiveness Report 2014-2015*, World Economic Forum 2014, s.13-25

ocenione zostały niektóre aspekty działania instytucji państwa, w tym bariery biurokratyczne i regulacyjne (pozycja 117), nieefektywny system rozstrzygania sporów gospodarczych (118) i trudność w pozyskiwaniu decyzji i pozwoleń administracyjnych (110).

Warto dodać, że WEF konstruuje swoje rankingi w oparciu o 12 następujących kryteriów porównawczych (tzw. *12 pillars*):

1. Sprawność instytucji państwa,
2. Infrastruktura transportowa i komunikacyjna,
3. Stabilność makroekonomiczna,
4. Służba zdrowia i edukacja podstawowa,
5. Edukacja wyższa i wyszkolenie zawodowe,
6. Konkurencyjność rynku towarowego (*goods market efficiency*),
7. Wydajność rynku pracy,
8. Dojrzałość rynku finansowego (*financial market sophistication*),
9. Dojrzałość technologiczna (*technological readiness*),
10. Wielkość rynku wewnętrznego,
11. Dojrzałość gospodarcza (*business sophistication*),
12. Innowacyjność

Raport WEF nie przesądza bezpośrednio o konkurencyjności inwestycyjnej *sensu stricto*, czyli ocenianej wyłącznie z perspektywy lokowania zagranicznych inwestycji bezpośrednich. Jego kontekst jest szerszy i obejmuje m.in. czynniki związane z jakością i bezpieczeństwem życia obywateli. Niemniej należy uznać, iż z niewielkimi zmianami większość wymienionych kryteriów może mieć zastosowanie także przy porównaniu konkurencyjności inwestycyjnej. Jakość systemu podatkowego, w tym kwestie związane z wysokością stawek podatkowych zarówno nominalnych jak i efektywnych, mają wpływ na ocenę co najmniej kilku z tych kryteriów (takich jak na przykład wydajność rynku pracy, dojrzałość gospodarcza albo stabilność ekonomiczna). W efekcie konkurencyjność podatkowa⁵⁶, zwłaszcza na poziomie efektywnym, tj. efektywnego opodatkowania przedsiębiorstw, ma istotne znaczenie w ocenie

⁵⁶ W literaturze dotyczącej konkurencji podatkowej państw spotyka się rozróżnienie konkurencji tzw. szkodliwej (*harmful*) i tzw. uczciwej (*fair*). Za konkurencję szkodliwą wg typologii OECD określa się taką, która zmierza do relokacji kapitału i aktywów z państw ich pochodzenia i/lub umożliwienia uniknięcia opodatkowania w tych państwach. Granica pomiędzy konkurencją szkodliwą i uczciwą nie jest ostra i w praktyce często ustalana jest arbitralnie np. na poziomie minimalnego poziomu nominalnej stawki opodatkowania dochodu, poniżej którego konkurencję uznaje się za szkodliwą. Szerzej na ten temat w: Schön W., *Tax Competition in Europe*, IBFD 2003, s. 6-9

konkurencyjności inwestycyjnej państw rywalizujących o bezpośrednie inwestycje zagraniczne lub wykorzystanie innych czynników wzrostu gospodarczego.

3.2. Wynik bilansowy a wynik podatkowy

3.2.1. Doświadczenia zagraniczne

Relacja prawa bilansowego i podatkowego w praktyce gospodarczej niektórych państw Europy Środkowej i Środkowo-Wschodniej, zarówno wysokorozwiniętych (np. Wielka Brytania, Szwecja, Irlandia, Niemcy, Austria), jak i rozwijających się (np. Słowacja, Republika Czeska), bywa często znacząco odmienna, niż wynika to z polskich doświadczeń opisanych w **pkt. 3.2.2** poniżej. Przykładowo w systemach podatkowych Wielkiej Brytanii, Szwecji i Irlandii obowiązuje ogólna zasada, iż w braku szczegółowych unormowań prawno-podatkowych, lokalne przepisy o rachunkowości są wiążące dla rozliczenia podatku dochodowego⁵⁷. Świadczy to o wysokim stopniu – używając języka technicznego – kompatybilności prawa podatkowego i bilansowego w tych państwach. Zasady ustalania podstawy opodatkowania stanowią często wierne odzwierciedlenie norm prawa bilansowego dotyczących ustalania wyniku finansowego, niezależnie od tego, czy system prawa podatkowego wprost nawiązuje do bilansowego, czy też nie, tj. normy prawa podatkowego pozostają autonomiczne w stosunku do prawa bilansowego, lecz realizują te same lub zbliżone założenia. Główne różnice pomiędzy nimi sprowadzają się wówczas do ulg lub zwolnień podatkowych, specjalnych zasad zmierzających do uproszczenia rozliczeń podatkowych, czy też przyjęcia zasady kasowej dla celów podatkowych w odróżnieniu od zasady memoriałowej dominującej w prawie bilansowym⁵⁸. Różnice te nie zakłócają jednak ogólnego obrazu wspomnianej kompatybilności. Podobnie rzecz ma się w Niemczech i Austrii. Krótkiej analizie poddano poniżej właśnie przykład niemiecki, ponieważ jest on istotny nie tylko ze względu na siłę i znaczenie niemieckiej gospodarki dla gospodarki polskiej i europejskiej, ale również dlatego, że niemieckie rozwiązania podatkowe bywają często naśladowane w innych państwach (np. w Austrii).

⁵⁷ Lang M., Vanistendael F., *Accounting and Taxation & Assessment of ECJ Case Law*, EATLP 2007, s. 12

⁵⁸ ibidem, s. 13

Istotną zasadą niemieckiego prawa podatkowego w obszarze opodatkowania dochodu przedsiębiorstw jest tzw. zasada miarodajności (z niem.: *Maßgeblichkeitsprinzip*), wynikająca z §5 ust. 1 zd. 1 niemieckiej ustawy o podatku dochodowym⁵⁹. Przepis ten nie ma odpowiednika w niemieckiej ustawie o podatku dochodowym od osób prawnych⁶⁰, niemniej stanowi powszechnie przyjęte kryterium opodatkowywania wszystkich przedsiębiorców będących zarówno osobami fizycznymi jak i prawnymi.

Zasada miarodajności wiąże prawo podatkowe i bilansowe. W tłumaczeniu na język polski treść powołanego wyżej przepisu brzmi następująco:

„(1) U przedsiębiorców, którzy na podstawie przepisów odrębnych ustaw są zobowiązani, prowadzić księgi rachunkowe i regularnie sporządzać sprawozdania finansowe, albo prowadzą księgi rachunkowe i regularnie sporządzają sprawozdania finansowe bez takiego obowiązku, na koniec roku obrotowego zachowuje się poszczególne elementy majątku (...), które wykazuje się zgodnie z księgami rachunkowymi prowadzonymi w sposób rzetelny na podstawie przepisów o rachunkowości, chyba że w razie przewidzianego w ustawach podatkowych prawa wyboru przez podatnika innego sposobu zachowania wybrany zostanie taki inny sposób. Warunkiem skorzystania z takiego prawa wyboru jest prowadzenie bieżącej ewidencji składników majątkowych ewidencjonowanych dla celów podatkowych inaczej niż wynika to z przepisów o rachunkowości.”⁶¹

Tymczasem polska ustawa o PDOP zawiera jedynie normę następującej treści:

„Art. 9. 1. Podatnicy są obowiązani do prowadzenia ewidencji rachunkowej, zgodnie z odrębnymi przepisami, w sposób zapewniający określenie wysokości dochodu (straty), podstawy opodatkowania i wysokości należnego podatku za rok podatkowy, a także do uwzględnienia w ewidencji środków trwałych oraz wartości niematerialnych i prawnych informacji niezbędnych do obliczenia wysokości odpisów amortyzacyjnych zgodnie z przepisami art. 16a-16m.”

Art. 9 ust. 1 UPDOP zawiera zatem odesłanie do przepisów rachunkowych, co nie zmienia faktu, że tak kluczowe elementy przy ustalaniu wartości majątku na dzień zamknięcia roku podatkowego jak w szczególności amortyzacja składników majątku trwałego oraz wartości

⁵⁹ Einkommensteuergesetz, EStG – por. Wykaz źródeł prawa

⁶⁰ Körperschaftsteuergesetz, KStG – por. Wykaz źródeł prawa

⁶¹ §5 ust. 1 zd.1 EStG, tłumaczenie własne autora

niematerialnych i prawnych, odsetki od zaangażowanego kapitału czy różnice kursowe (z wyjątkami), ustala się w sposób całkowicie niezależny od przepisów prawa bilansowego.

W przypadku amortyzacji ustawa podatkowa zawiera w Załączniku 1 do UPDOP pełen wykaz maksymalnych rocznych stawek amortyzacyjnych dla poszczególnych składników majątku. Tymczasem zgodnie z ustawą o rachunkowości zachodzi konieczność dostosowania amortyzacji do zakładanego przez kierownika jednostki okresu faktycznego wykorzystywania danego składnika majątku, w myśl tzw. zasady ostrożnej wyceny⁶². W efekcie, amortyzacja takich składników majątku jak budynki, może być realizowana według skrajnie różnych stawek amortyzacyjnych: 2,5% (40 lat) dla celów podatkowych i np. 10% (10 lat) dla celów bilansowych.

Istotną różnicę przy wycenie majątku widać również w ujęciu odsetek i różnic kursowych, choć te ostatnie można od 2007 roku opcjonalnie rozliczać dla celów podatkowych także na podstawie przepisów o rachunkowości⁶³. Podatnicy, którzy nie korzystają z metody rachunkowej rozliczania różnic kursowych czynią to na zasadzie kasowej, podobnie jak odsetki. Tymczasem ustawa o rachunkowości do kosztów bieżących, a także przy wycenie aktywów i zobowiązań uwzględnia naliczone odsetki i różnice kursowe.

W rezultacie należy stwierdzić, że w Polsce zasada miarodajności – tak jak jest ona rozumiana na gruncie prawa niemieckiego – nie obowiązuje lub w najlepszym przypadku jest ułomna.

⁶² Art. 5 i 7 URACH (Art. 7 dotyczy m.in. zasady ostrożnej wyceny przy umarzaniu majątku). Zasada ostrożnej wyceny (*prudent valuation*) ma swoje międzynarodowe źródło w Międzynarodowych Standardach Rachunkowości oraz Międzynarodowych Standardach Sprawozdawczości Finansowej, gdzie jest szeroko opisana i obudowana bogatą praktyką piśmienniczą. Zasada ta została systematycznie umiejscowiona w grupie „Cech jakościowych sprawozdania finansowego” jako jedna z podkategorii pozycji „Wiarygodność” w Założeniach koncepcyjnych sporządzania i prezentacji sprawozdań finansowych do Międzynarodowych Standardów Rachunkowości (MSR) i Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej (). W myśl zawartej tam definicji „zasada ostrożnej wyceny polega na rozważeniu przy stosowaniu subiektywnych ocen potrzebnych do dokonywania oszacowań w warunkach niepewności, tak aby aktywa lub przychody nie zostały zawyżone, zaś zobowiązania lub koszty – niższe.”. International Accounting Standards Board, Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej () 2007, Tom I, Londyn 2007, s. 55-56. Szerzej na ten temat także w: Walińska E., *Ustawa o rachunkowości*, Wolters Kluwer 2013, s. 161-164

⁶³ Art. 9b UPDOP dodany ustawą z dnia 16.11.2006 r. (Dz.U. Nr 217, poz. 1589), która weszła w życie z dniem 1.01.2007 r.

W niemieckim systemie podatkowym występuje także tzw. zasada odwrotnej miarodajności (z niem.: *umgekehrte Maßgeblichkeit*⁶⁴), mająca także na celu eliminowanie zbędnych rozbieżności pomiędzy bilansem handlowym i podatkowym, choć jej stosowanie zostało ograniczone ustawą zmieniającą prawo bilansowe (BilMoG⁶⁵). Zgodnie z §5 ust. 1 zd. 2 niemieckiej EStG, w sytuacji, w której składnik majątku jest preferencyjnie amortyzowany podatkowo (choćby z uwagi na przewidziane w prawie podatkowym zachęty inwestycyjne), wówczas sposób jego amortyzowania dla celów bilansowych musi zostać odpowiednio dostosowany.

W praktyce małych przedsiębiorstw dochodzi często do pełnej unifikacji bilansu podatkowego i handlowego, o ile szczególne przepisy rachunkowe lub podatkowe nie wymuszają wprost odrębnego traktowania⁶⁶. Fakt, iż sytuację taką dopuszcza prawo niemieckie, wydaje się niezmiernie interesujący, skoro na gruncie polskiego prawa podatkowego jest ona w obecnym stanie prawnym niemożliwa.

3.2.2. Doświadczenia polskie

Porównanie nominalnych i efektywnych stawek podatkowych w skali jednego badanego państwa także dostarcza wielu interesujących i ważnych informacji. Różnice między nimi wynikają z szeregu niezależnych od siebie czynników, spośród których często wymienia się poniższe:

- ulgi i zwolnienia podatkowe, zarówno podmiotowe jak i przedmiotowe, wprowadzane do systemów podatkowych w celu stymulacji rozwoju istotnych z punktu widzenia społeczno-gospodarczego gałęzi gospodarki, regionów lub grup społecznych⁶⁷;
- skutki planowania podatkowego podejmowane przez podatników korzystających z udogodnień wynikających np. z umów w sprawie unikania podwójnego opodatkowania (prawo konwencyjne), dobrodziejstwa swobody przepływu kapitału

⁶⁴ Gabler Wirtschaftslexikon, hasło „umgekehrte Maßgeblichkeit” wg stanu na 21.05.2013 r. (źródło: <http://wirtschaftslexikon.gabler.de/Definition/massgeblichkeitsprinzip.html?referenceKeywordName=umgekehrt+Ma%C3%9Fgeblichkeit>)

⁶⁵ Gesetz zur Modernisierung des Bilanzrechts (Bilanzrechtsmodernisierungsgesetz, BilMoG) 25. Mai 2009 (BGBI. I S. 1102)

⁶⁶ Gabler Wirtschaftslexikon, hasło „Maßgeblichkeitsprinzip” wg stanu na 21.05.2013 r. (źródło: <http://wirtschaftslexikon.gabler.de/Definition/massgeblichkeitsprinzip.html>)

⁶⁷ Szerzej na temat ulg i zwolnień podatkowych oraz ich wpływu na relację wyniku podatkowego do bilansowego – por. Rozdział V pkt. 1.1.6

np. na podstawie dyrektyw unijnych (prawo wspólnotowe, na ogół implementowane bezpośrednio do systemów prawa podatkowego państw członkowskich), czy też możliwości odroczenia podatku na podstawie norm lokalnego prawa podatkowego.

Powyższe czynniki wpływają zasadniczo na obniżenie efektywnej stawki podatku w stosunku do stawki nominalnej, jako że przedsiębiorstwa korzystając z wymienionych przywilejów są nierzadko w stanie wykazać niższą podstawę opodatkowania niż wynik finansowy brutto.

Nie sposób jednak pominąć, niezależnego od wskazanych wyżej przywilejów, zespołu czynników działających z reguły w sposób przeciwny, tj. poprzez presję wzrostową na efektywne opodatkowanie wobec nominalnej stawki PDOP. Wynikają one ze specyficznych oraz w dużym stopniu – zwłaszcza w Polsce - autonomicznych wobec prawa bilansowego, norm prawa podatkowego służących ustaleniu podstawy opodatkowania. Normy te mają w znacznym zakresie charakter dyskryminacyjny, tj. traktują określone pozycje wydatków zaliczanych do kosztów prowadzenia działalności na gruncie prawa bilansowego, za koszty niestanowiące kosztów uzyskania przychodów w rozumieniu prawa podatkowego. Jeżeli różnice w ujęciu kosztów mają charakter przejściowy, czyli znoszą się po upływie określonego czasu, wówczas wpływają one na efektywne opodatkowanie jedynie w skali pojedynczych okresów rozliczeniowych. Z tej przyczyny metodologia ETR stara się zneutralizować ich wpływ na poziom efektywnego opodatkowania. Dzieje się tak w wyniku uwzględnienia rezerw i aktywów z tytułu podatku odroczonego. Inaczej jest w przypadku tzw. permanentnych różnic między podatkowym i bilansowym ujęciem kosztów lub przychodów. Te ostatnie wprost determinują poziom efektywnej stawki podatkowej, a im większa niespójność systemów prawa podatkowego i bilansowego, tym większy jej wpływ na różnice pomiędzy nominalnym i efektywnym opodatkowaniem dochodu.

Zarówno różnice trwałe jak i przejściowe dzieli się w doktrynie na ujemne i dodatnie.

Dodatnie różnice przejściowe, to takie różnice przejściowe, które powodują powstanie kwot do opodatkowania w przyszłych okresach, gdy wartość bilansowa składnika aktywów lub zobowiązań zostanie zrealizowana lub rozliczona⁶⁸. Chodzi zatem o sytuację, w której w wyniku wystąpienia różnicy podstawa opodatkowania obniża się w stosunku do wyniku finansowego brutto. Różnice dodatnie mogą wynikać z norm dotyczących zarówno kosztów jak i przychodów.

⁶⁸ MSR 12 str. A535

Ujemne różnice przejściowe, to z kolei takie różnice przejściowe, które powodują powstanie kwot podlegających odliczeniu podatkowemu w przyszłych okresach, gdy wartość bilansowa składnika aktywów lub zobowiązań zostanie zrealizowana lub rozliczona⁶⁹. W tym przypadku chodzi o stan, w którym różnica powoduje zwiększenie podstawy opodatkowania w stosunku do wyniku bilansowego. Różnice ujemne mogą wynikać z norm dotyczących zarówno kosztów jak i przychodów.

Ujemne i dodatnie różnice trwale (permanentne) to różnice o identycznym wpływie na relację podstawy opodatkowania do wyniku bilansowego jak odpowiednie różnice przejściowe, lecz niepodlegające zniesieniu (odwróceniu) w czasie, lub w stosunku do których nie uznaje się za prawdopodobne, że dojdzie do ich odwrócenia⁷⁰.

Tabela 4: Przykłady ujemnych przejściowych różnic kosztowych, czyli kosztów bilansowych nieuznawanych w roku poniesienia za koszt uzyskania przychodów

Podstawa prawna (UPDOP)	Rodzaj dyskryminowanego wydatku
Art. 16 ust. 1 pkt. 1)	Amortyzacja ponadnormatywna
Art. 16 ust. 1 pkt. 11)	Odsetki naliczone
Art. 15a	Kosztowe różnice kursowe niezrealizowane (metoda podatkowa zgodnie z art. 9b)
Art. 16 ust. 1 pkt. 8b)	Wydatki na nabycie pochodnych instrumentów finansowych
Art. 16 ust. 1 pkt. 25)	Wierzytelności odpisane jako nieściągalne (z wyjątkami)
Art. 16 ust. 1 pkt. 26a i 27)	Rezerwy i odpisy aktualizacyjne

Źródło: opracowanie własne

Przykładem znacznie rzadziej spotykanej przejściowej dodatniej różnicy kosztowej, tj. takiej, która kreuje możliwość rozliczenia wyższego kosztu podatkowego niż bilansowy, stanowią przepisy o leasingu operacyjnym (Art. 17a – 17l UPDOP). Umożliwiają one podatnikom ujęcie jako koszt uzyskania przychodów opłat bieżących związanych z umową leasingową, choć dla celów bilansowych większość umów tego rodzaju jest klasyfikowana jako leasing

⁶⁹ Ibidem

⁷⁰ MSR 12 §15, §28 i §39 – por. szczegółowe omówienie w Rozdziale V, pkt. 1.2.

finansowy, w wyniku czego rozliczenie bilansowe następuje poprzez amortyzację i na ogół w dłuższym okresie.

Tabela 5: Przykłady ujemnych permanentnych różnic kosztowych, czyli kosztów bilansowych nieuznawanych za koszt uzyskania przychodów bez względu na okres

Podstawa prawna (UPDOP)	Rodzaj dyskryminowanego wydatku
Art. 16 ust. 1 pkt. 4)	Amortyzacja samochodów osobowych powyżej 20.000 EUR
Art. 16 ust. 1 pkt. 49)	Ubezpieczenie samochodów osobowych powyżej 20.000 EUR
Art. 16 ust. 1 pkt. 6)	Straty powstałe w wyniku likwidacji nie w pełni umorzonych środków trwałych na skutek zmiany rodzaju działalności
Art. 16 ust. 1 pkt. 18, 19, 19a, 19b, 54, 54a)	Szeroki zakres finansowych kar, odszkodowań, grzywien, opłat sanacyjnych i dodatkowych opłat wynikających z odrębnych przepisów (z wyjątkami)
Art. 16 ust. 1 pkt. 20)	Wierzytelności przedawnione
Art. 16 ust. 1 pkt. 22)	Kary i odszkodowania umowne (z wyjątkami)
Art. 16 ust. 1 pkt. 21)	Odsetki od zaległości podatkowych
Art. 16 ust. 1 pkt. 28)	Koszty reprezentacji
Art. 16 ust. 1 pkt. 37)	Składki na dobrowolne uczestnictwo w organizacjach (z wyjątkami)
Art. 16 ust. 1 pkt. 38 i 38a)	Świadczenia na rzecz udziałowców, członków rad nadzorczych i innych organów (z wyjątkami)
Art. 16 ust. 1 pkt. 56)	Utracone zaliczki
Art. 16 ust. 1 pkt. 60 i 61)	Odsetki przekraczające limit niedostatecznej kapitalizacji
Art. 11	Koszt uznany za zawyżony w oparciu o normy dotyczące cen transferowych w obrocie pomiędzy podmiotami powiązanymi
Art. 16 ust. 1 pkt. 14)	Darowizny niepodlegające odliczeniu od dochodu

Źródło: opracowanie własne

Analogicznie, przepisy prawa podatkowego w wielu przypadkach za przychód podlegający opodatkowaniu uznają kategorie nieklasyfikowane jako przychód dla celów bilansowych.

Tabela 6: Przykłady dodatnich przejściowych różnic przychodowych, czyli przychodów podatkowych niebędących przychodem danego roku w rozumieniu bilansowym

Podstawa prawna (UPDOP)	Rodzaj dyskryminowanego przychodu
Art. 12 ust. 4 pkt. 1)	Odsetki otrzymane
Art. 15a i Art. 12 ust. 1 pkt. 1)	Przychodowe różnice kursowe zrealizowane
Art. 12 ust. 1 pkt. 5b)	Niewykorzystane środki z zakładowego funduszu szkoleniowego
Art. 12 ust. 1 pkt. 5c)	W centrach badawczo-rozwojowych: niewykorzystane środki z funduszu innowacyjności
Art. 12 ust. 1 pkt. 7)	Nominalna wartość udziałów w spółce kapitałowej albo wkładów w spółdzielni objętych w zamian za wkład niepieniężny w innej postaci niż przedsiębiorstwo lub jego zorganizowana część (w niektórych przypadkach)
Art. 12 ust. 1 pkt. 10)	Otrzymane dodatnie różnice w wartości kapitału na spłacie zaciągniętych lub otrzymaniu zwrotu udzielonych pożyczek złotych tzw. denominowanych

Źródło: opracowanie własne

Tabela 7: Przykłady permanentnych różnic przychodowych, czyli przychodów podatkowych, które nie są przychodami bilansowymi bez względu na okres

Podstawa prawna (UPDOP)	Rodzaj dyskryminowanego wydatku
Art. 12 ust.1 pkt. 2)	Wartość nieodpłatnie lub częściowo nieodpłatnie otrzymanych świadczeń (z wyjątkami)
Art. 11	Dodatkowy przychód w związku ze stwierdzeniem zaniżenia cen w obrocie pomiędzy podmiotami powiązanymi
Art. 14	Dodatkowy przychód w związku ze sprzedażą rzeczy lub praw majątkowej w zaniżonej cenie (niezależnie od powiązań)

Źródło: opracowanie własne

Istota niniejszej pracy polega m.in. na wykazaniu, iż w polskim systemie gospodarczym relacja prawa bilansowego do podatkowego w zakresie ustalenia wyniku jest bardziej złożona, niż ma to miejsce w innych państwach UE. W rezultacie, wynik bilansowy nie jest miarodajny dla ustalenia podstawy opodatkowania, podczas gdy na przykład w Niemczech, Austrii czy Słowacji wynik bilansowy jest wielkością znacznie bardziej zbliżoną do dochodu do opodatkowania.

4. Podsumowanie rozdziału

Z perspektywy budżetów państw europejskich podatki dochodowe tracą z czasem na znaczeniu, a w związku z rosnącą wskutek globalizacji mobilnością kapitału główne wpływy fiskalne państw przenoszą się z opodatkowania dochodu na opodatkowanie konsumpcji i pracy. Tym niemniej, system opodatkowania przedsiębiorstw nadal należy do krytycznych parametrów gospodarczych i jest analizowany przy podejmowaniu decyzji o lokalizacji inwestycji. Z kolei państwa zmuszone są brać go pod uwagę w konkurencyjnej grze z innymi, zwłaszcza sąsiednimi państwami, o nowe bezpośrednie inwestycje zagraniczne, tak ważne dla rozwoju ekonomicznego, technologicznego i społecznego lokalnych gospodarek. Ważne decyzje zapadają nierzadko na podstawie porównania samych tylko stawek nominalnych PDOP, choć, jak wykazano, niewiele mówią one na temat systemu podatkowego. Jak wykazano w tym rozdziale, lepszym instrumentem analitycznym są stawki efektywne. I choć popularne wielkości statystyczne jak EATR lub EMTR należą do najłatwiej dostępnych i wobec tego najczęściej stosowanych rodzajów stawek efektywnych, to tylko przedstawiona w niniejszym opracowaniu metodologia obliczania ETR zgodna ze sposobem prezentacji efektywnego opodatkowania w Międzynarodowych Standardach Sprawozdawczości Finansowej, oferuje rzetelną informację dotyczącą efektywnego ciężaru podatkowego funkcjonowania danego przedsiębiorstwa w konkretnym czasie i segmencie rynku. ETR mierzy bowiem efektywne opodatkowanie od strony indywidualnych podatników, a jednocześnie uwzględnia pomijany w innych metodach podatek odroczony. A przecież zmiana salda aktywów i rezerw na podatek odroczony to nic innego jak podatek podlegający zapłacie w innych okresach z tytułu zdarzeń, do jakich doszło w okresie bieżącym, dlatego jego dodanie do bieżącego zobowiązania podatkowego urealnia pomiar efektywnego opodatkowania i czyni metodykę ETR bardziej wiarygodną dla oceny systemu podatkowego niż EATR, EMTR czy ITR.

W państwach, w których nie obowiązuje opisana w tym rozdziale zasada miarodajności, jak w Polsce, wynik finansowy brutto i podstawa opodatkowania są w mniejszym stopniu skorelowane, niż ma to miejsce w państwach, w których owa zasada obowiązuje (np. w Niemczech). Co więcej, jest prawdopodobne, iż w państwach takich jak Polska na odchylenie efektywnych stawek podatku od stawki nominalnej większy wpływ, niż w innych państwach, mają te rozbieżności pomiędzy prawem podatkowym i bilansowym, które mają charakter dyskryminujący uprawnienia podatnika. Jedną z tez niniejszej pracy jest, że ograniczenia w amortyzacji podatkowej w stosunku do bilansowej, albo przy rozliczaniu odsetek lub różnic kursowych, a także obszerny katalog kosztów nieuznawanych za koszty uzyskania przychodów oraz przychodów podatkowych nie będących przychodami bilansowymi, wywierają silną presję aprecjacyjną na zachowanie się stawek efektywnych wobec nominalnej stawki podatku. Polskie prawo podatkowe zawiera także szereg norm obniżających efektywne opodatkowanie, w tym przywileje podmiotów działających na podstawie zezwoleń strefowych w oparciu o przepisy dotyczące Specjalnych Stref Ekonomicznych. Takie unikalne i przejściowe⁷¹ regulacje nie są jednak integralnym elementem systemu opodatkowania dochodu i ich uwzględnienie w badaniu zniekształciłoby wynik zaniżając średnie wartości ETR dla populacji podmiotów niekorzystających z tak daleko idących udogodnień. Zatem pomimo przywilejów oferowanych przez Specjalne Strefy Ekonomiczne, wyjątkowych w skali całej UE (niejednokrotnie umożliwiają obniżenie ETR do zera lub blisko zera w długim okresie) i stanowiących bez wątpienia ważny instrument kreowania międzynarodowej konkurencyjności inwestycyjnej Polski, zostały one pominięte w niniejszej rozprawie. Niezależnie od tego, przeprowadzony pomiar ETR jak najbardziej wychwytuje te normy obniżające efektywne opodatkowanie, które stanowią integralny komponent UPDOP, np. przepisy dotyczące wyłączenia spod opodatkowania dywidend otrzymanych przy spełnieniu pewnych warunków⁷².

W dalszych rozdziałach opisano szczegółowo metodologię badania ETR, jego przebieg i wyniki. Jak się okazało, źródeł rozbieżności pomiędzy ETR i stawką nominalną PDOP należy szukać nie tylko po stronie prawa podatkowego. Także prawo bilansowe wpływa, zazwyczaj zwyżkując lub rzadziej zniżkując na ETR. Zgodnie z przyjętą metodologią, badanie podstawowe przeprowadzone na potrzeby opracowania ograniczono do populacji spółek

⁷¹ Zgodnie z czternastoma rozporządzeniami Rady Ministrów z dnia 23.07.2013 r., wydanymi na podstawie art. 4 ust. 1 USSE, okres funkcjonowania wszystkich czternastu SSE w Polsce wydłużono do 31.12.2026 (poprzednio: 31.12.2020 r.).

⁷² Art. 22 ust. 4 UPDOP

publicznych notowanych na GPW, które z uwagi na obowiązujące je przepisy sprawozdawcze przedkładają normy MSR i MSSF ponad przepisy polskiej ustawy o rachunkowości tam, gdzie mogą występować rozbieżności regulacyjne. Jeśli zatem wszystkie europejskie spółki giełdowe stosują to samo prawo bilansowe, oparte na MSSF i MSR, trudno domagać się lokalnych zmian prawa bilansowego w Polsce np. w celu osiągnięcia opisanej wyżej miarodajności bilansu handlowego dla celów podatkowych. Pole legislacyjnego manewru krajowego ustawodawcy zawęża się tedy do systemu podatkowego. Nawet jeśli przepisy rachunkowe, co zostanie w dalszej części dokładnie wykazane na przykładzie normy MSR 12⁷³, przyczyniają się do zwiększenia ETR, to dzieje się tak jedynie wówczas, gdy prawo podatkowe tworzy wystarczająco dużo różnic przejściowych. W państwach stosujących zasadę miarodajności różnic przejściowych jest mniej, podobnie jak trwałych. W Polsce, w braku miarodajności, występuje ich nadmierna obfitość.

⁷³ Por. Rozdział IV pkt. 2.1 oraz Rozdział V pkt. 1.2.

Rozdział III. Metodologia i zakres badania

1. Badanie podstawowe metodą analizy monograficznej

Pomiar ETR dla dowolnej populacji przedsiębiorstw powinien zostać przeprowadzony w sposób umożliwiający dokonanie uprawnionych uogólnień na temat tej populacji. Jeśli wynik badania ma dotyczyć wszystkich polskich przedsiębiorstw będących podatnikami podatku dochodowego, a zatem zarówno osób prawnych jak i osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą bezpośrednio lub za pośrednictwem spółek osobowych, niezwykle istotny jest odpowiedni losowy dobór próby. Z natury rzeczy nie jest bowiem możliwe zbadanie całej populacji. Z pojęciem próby losowej jest związane pojęcie reprezentatywności próby, dobrze zdefiniowane na gruncie nauki zajmującej się pozyskiwaniem i analizą danych opisujących zjawiska masowe, jaką jest statystyka. Próba reprezentatywna to taka, której struktura ze względu na badane cechy jest zbliżona do struktury całej populacji, z której pochodzi⁷⁴.

Zasadniczo reprezentatywność próby można uzyskać przy zastosowaniu zarówno losowych (probabilistycznych) jak i nielosowych technik doboru próby⁷⁵. Dla potrzeb analizy ETR przeprowadzono konsultacje z pracownikami Katedry Metod Statystycznych Instytutu Statystyki i Demografii Uniwersytetu Łódzkiego pod kierunkiem prof. C. Domańskiego⁷⁶. W ich wyniku przyjęto, że dopuszczalne jest uproszczenie metodologiczne polegające na nielosowym doborze próby (dobór celowy). Uproszczenie uznano za dopuszczalne biorąc pod uwagę charakter projektu badawczego, którego celem nie jest ekonometryczne lub ściśle statystyczne ujęcie ETR w warunkach pełnej reprezentatywności próby w stosunku do całkowitej populacji podatników podatku dochodowego od przedsiębiorstw w Polsce. Za bardziej adekwatną metodę badawczą przyjęto zatem tzw. badanie monograficzne, które polega na opisie i szczegółowej analizie wybranej niewielkiej grupy jednostek badanej zbiorowości statystycznej. Obserwacja umożliwia dokładne poznanie cech przedmiotu badania w formie ilościowej i jakościowej. Metoda monograficzna stanowi rodzaj tzw.

⁷⁴ Por. *Teoretyczne podstawy metody reprezentatywnej*, PWN, Warszawa (źródło: http://www.stat.gov.pl/gus/definicje_PLK_HTML.htm?id=POJ-7263.htm), stan na dzień 30.10.2012 r.

⁷⁵ Ibidem

⁷⁶ Konsultacje, o których mowa prowadzone były w dniach od 26.04.2011 r. do 25.10.2012 r.

badania częściowego (niepełnego), czyli obserwacji części populacji generalnej (próby), której wyniki mogą być uogólniane na całą populację⁷⁷.

2. Selekcja próby badawczej

Przy wyborze próby nielosowej (celowej) do badania monograficznego uwzględniono następujące postulaty dotyczące opisu populacji generalnej (całkowitej), tj. wszystkich podatników podatku dochodowego od przedsiębiorstw (PDOP lub PDOF):

- a) w próbie należy pominąć przedsiębiorstwa małe, zwłaszcza te rozliczające podatek dochodowy w oparciu o UPDOF, ponieważ w tej grupie nadal silnie rozpowszechnione jest zjawisko tzw. szarej strefy, czyli uchylania się od opodatkowania poprzez niewykazywanie części przychodów lub zawyżanie kosztów prowadzonej działalności; zjawisko to mogłoby w istotny sposób zakłócić pomiar wpływu rozbieżności pomiędzy prawem podatkowym i bilansowym na efektywną stawkę podatku;
- b) ponadto należy pominąć przedsiębiorstwa niepublikujące sprawozdań finansowych, jako że w ich przypadku utrudniony jest dostęp do danych finansowych niezbędnych dla ustalenia ETR zgodnie z przyjętą metodologią;
- c) pomimo braku reprezentatywności próby, jaką jest populacja spółek akcyjnych notowanych na Giełdzie Papierów Wartościowych w Warszawie, z punktu widzenia populacji wszystkich podatników PDOP, przyjęto, że populacja ta stanowi dopuszczalną próbę dla badania niepełnego, ponieważ:
 - jest stosunkowo liczna;
 - podlega względnie jednolitym standardom w zakresie sprawozdawczości finansowej;
 - publikuje sprawozdania finansowe, przez co zapewnia transparentność dostępu do danych finansowych;

⁷⁷ Por. definicje „badania częściowego” oraz „badania monograficznego” wg portalu Statystyka.webatu.com wg stanu na 25.10.2012 r. (źródło: <http://www.statystyka.webatu.com/czesciowe.html>)

- zgodnie z MSR, prezentuje efektywną stawkę podatku z uwzględnieniem wpływu tzw. podatku odroczonego, a zatem zgodnie z metodologią pomiaru ETR przyjętą na potrzeby badania;
- podlega szczególnemu nadzorowi finansowemu ze strony biegłych rewidentów, nadzoru giełdowego oraz opinii publicznej, w związku z czym w znacznie mniejszym stopniu narażona jest na występowanie zjawisk zakłócających pomiar ETR (np. zjawisk związanych z tzw. szarą strefą);
- stanowi ważny element polskiej gospodarki, skupiający najważniejsze przedsiębiorstwa funkcjonujące w najważniejszych branżach, a zatem rodzaj „gospodarki w soczewce”, przez co wnioski jej dotyczące w znacznym stopniu zachowają ważność dla ogółu przedsiębiorstw w Polsce.

Mając powyższe na uwadze, badanie ETR oparte zostało na próbie spółek notowanych na GPW w zakresie ich wyników opublikowanych w sprawozdaniach finansowych za lata 2008-2010. Spośród 413 spółek akcyjnych notowanych na GPW we wrześniu 2011, kiedy to rozpoczęto badanie, do próby monograficznej wybrano ostatecznie 194 spółki, przy zastosowaniu pięciu poziomów selekcji opisanych w poniższej tabeli.

Tabela 8: Selekcja próby badawczej

Poziom selekcji	Liczba spółek	Charakterystyka
1	413	Łączna liczba spółek akcyjnych notowanych na GPW na dzień 30 września 2011 r.
2	398	Liczba spółek po wykluczeniu 15, które prowadzą działalność w SSE
3	234	Liczba spółek po wykluczeniu 164, które a) prowadziły działalność m.in. poprzez oddziały zagraniczne, albo b) nie publikowały jednostkowych sprawozdań finansowych za co najmniej dwa z trzech badanych lat 2008-2010, albo c) posiadały niekalendarzowy rok podatkowy, albo d) wykazały stratę podatkową co najmniej w jednym z lat badanego okresu, albo e) rozliczały w co najmniej jednym z lat badanego okresu stratę podatkową z okresu sprzed roku 2008
4	229	Liczba spółek po wykluczeniu 5, dla których niemożliwe było, na podstawie opublikowanych sprawozdań finansowych, ustalenie wiarygodnych danych wpływających na ETR (np. w zakresie bieżącego obciążenia PDOP lub podatku odroczonego) za co najmniej 2 lata z badanego okresu
5	194	Liczba spółek po wykluczeniu 35, których uśredniony ETR za lata 2008-2010 przyjął wartości skrajne, tj. wykraczał poza przedział $0\% < \text{ETR} < 100\%$

Szczegółowy opis procesu selekcji próby badawczej przedstawia się następująco:

Poziom 1: Populacja wszystkich spółek akcyjnych notowanych na Giełdzie Papierów Wartościowych w Warszawie w dniu 30 września 2011 r., których było 413. Z uwagi na fakt, iż przedmiotem badania jest określenie efektywnej stawki opodatkowania możliwie największej liczby spośród tych spółek, ale jednocześnie jego celem jest uzyskanie wiarygodnego wyniku, umożliwiającego wyciągnięcie syntetycznych wniosków na temat wzajemnej relacji systemu prawa podatkowego w Polsce do systemu prawa bilansowego, z próby badawczej należy wykluczyć podmioty, których dane finansowe mogłyby wynik badania zakłócić lub zafałszować. Na dalszych poziomach (2 do 5) dokonano stosownych wyłączeń.

Poziom 2: Przedsiębiorstwa działające w jednej z 14 istniejących w Polsce Specjalnych Stref Ekonomicznych, korzystają ze specjalnych zwolnień w zakresie podatku dochodowego, co w oczywisty sposób obniża ich ETR. Jednakże uwzględnienie ich ETR w uśrednionym wyniku próby badawczej zaniżyłoby go w sposób utrudniający interpretację sytuacji podatkowej przedsiębiorstw niekorzystających z tych udogodnień. Dlatego też 15 spółek działających częściowo lub w całości w reżimie SSE zostało wyłączonych z próby badawczej.

Poziom 3: W wyniku selekcji pierwszego i drugiego poziomu próba badawcza została zawężona do 398 przedsiębiorstw, spośród których wyłączono dalsze 164. Każda z tych spółek wykazywała bowiem jedną z następujących (niepożądanych z punktu widzenia badania) cech w badanym okresie 2008-2010:

- a) w sprawozdaniu finansowym wykazała fakt prowadzenia działalności gospodarczej także za pośrednictwem zakładu (w rozumieniu przepisów podatkowych) położonego poza granicami RP. Oznacza to, że spółka taka była bezpośrednio podatnikiem PDOP także w innej, zagranicznej jurysdykcji podatkowej, natomiast w sprawozdaniu finansowym wykazała obciążenie wyniku łącznego podatkiem nie tylko polskim, lecz również zagranicznym; brak możliwości rozgraniczenia obciążeń podatkiem

krajowym i zagranicznym (na bazie danych dostępnych w sprawozdaniu) oznacza konieczność pominięcia wyników takiej spółki w badaniu⁷⁸;

- b) nie opublikowała jednostkowych sprawozdań finansowych za minimum dwa z trzech lat badanego okresu; dotyczy to spółek, które opublikowały tylko sprawozdania skonsolidowane, a zatem obejmujące także podmioty zależne, albo także jednostkowe, ale za mniej niż dwa lata badanego okresu; w tym miejscu należy wyjaśnić, że odrzucenie wyników pochodzących ze sprawozdań skonsolidowanych jest uzasadnione brakiem możliwości weryfikacji sytuacji podatkowej spółek zależnych, u których występowanie na przykład strat podatkowych lub odliczeń strat z lat ubiegłych mogłoby istotnie zakłócić ETR na poziomie spółki konsolidującej wynik finansowy;
- c) posiadała niekalendarzowy rok podatkowy; dla zapewnienia maksymalnej porównywalności wyników, w badaniu pominięte zostały podmioty z niekalendarzowym rokiem podatkowym; po pierwsze, podmioty takie mogłyby potencjalnie funkcjonować w innym stanie prawnym systemu podatkowego (np. podmiot rozpoczynający rok podatkowy w grudniu 2007 korzystałby z norm UPDOP wg stanu na rok 2007 aż do końca listopada 2008 – inaczej niż spółki z rokiem kalendarzowym); po drugie, lata niekalendarzowe trwają niekiedy dłużej lub krócej niż 12 miesięcy, co także wpłynęłoby negatywnie na porównywalność jednostek zakwalifikowanych do próby badawczej;
- d) wykazała stratę podatkową w co najmniej jednym roku badanego okresu; strata podatkowa w naturalny sposób wpływa na brak opodatkowania bieżącego PDOP w okresie, w którym powstała; prowadzi także do możliwości jej odliczenia w okresach następnych; strata podatkowa zasadniczo powstaje z co najmniej jednego z trzech powodów: straty bilansowej, różnic przejściowych lub różnic trwałych między wynikiem bilansowym i podatkowym; przy całkowitym pominięciu przesunąć

⁷⁸ Należy zaznaczyć, iż przyjęcie tego kryterium stanowi zasadniczą różnicą metodologiczną w stosunku do badania C. Spengela opisanego w Rozdziale II pkt. XXX, jako że próba badawcza Spengela składała się ze spółek dominujących międzynarodowych koncernów, a badana ETR tych spółek stanowiła wypadkową ciężaru podatku dochodowego poniesionego przez cały koncern w różnych jurysdykcjach (państwach), a zatem przy różnych poziomach stawek nominalnych. Tymczasem w niniejszej pracy skupiono się na pomiarze ETR tylko tych spółek notowanych na GPW, które uzyskiwały dochody wyłącznie w Polsce.

międzyokresowych (np. w przypadku badania w bardzo długim okresie) fakt występowania strat podatkowych tylko w tej części wpłynąłby na średni ETR podatnika, w jakiej straty wynikałyby z tzw. różnic trwałych; w badaniu krótkookresowym, czyli np. trzyletnim, źródła powstawania strat podatkowych będą zróżnicowane, a ich wpływ na ETR niejednoznaczny (z uwagi na udział zarówno przejściowych jak i trwałych różnic);

- e) odliczyła stratę podatkową powstałą przed badanym okresem; przyczyny wskazane w pkt. d) powyżej przemawiają także za wyeliminowaniem z próby badawczej spółek odliczających straty historyczne, ponieważ na podstawie sprawozdań finansowych za badany okres nie można przeprowadzić żadnej analizy na temat źródeł powstania strat w okresach wcześniejszych.

Poziom 4: Na tym poziomie wykluczono spółki, których opublikowane sprawozdania finansowe nie pozwoliły na ustalenie wiarygodnych danych wpływających na ETR w co najmniej dwóch spośród trzech lat badanego okresu. Chodzi o wąską grupę pięciu spółek, których sprawozdania finansowe były niekompletne (np. nie prezentowały informacji na temat bieżącego obciążenia podatkiem PDOP lub wartości aktywów lub rezerw na podatek odroczony).

Poziom 5 (Próba badawcza): Ostateczna próba badawcza powstała w oparciu o przyjęte następujące założenia metodologiczne uznane za właściwe w procedurze statystycznego badania monograficznego:

- a) etap pierwszy: uśrednienie ETR dla każdej spółki w badanym okresie; ETR przybiera różne wartości, zarówno wysokie wartości ujemne i dodatnie, które mogłyby zostać uznane za skrajne wg kryterium omówionego w pkt. b) poniżej; celem wierniejszego odzwierciedlenia trzyletniego średniego ETR dla danej spółki (w niektórych przypadkach dwuletniego) do uśrednienia ETR wykorzystane zostały dokładne wartości ETR określone dla poszczególnych lat badanego okresu. Wówczas, średnia stawka ETR dla każdej spółki również może

przybierać wysokie wartości ujemne lub dodatnie; uśrednienie przeprowadzono przy użyciu średniej arytmetycznej;

- b) **etap drugi:** odcięcie wartości skrajnych spośród średnich ETR dla poszczególnych spółek; arbitralnie przyjęto wartości skrajne, tj. gdy dolna granica średniej ETR jest równa 0%, natomiast górna granica średniej ETR równa się 100%. Ich osiągnięcie lub przekroczenie powodowało wykluczenie danej spółki z próby badawczej.

W skutek działań podjętych na etapach a) i b) próba badawcza została zmniejszona do 194 spółek, co oznacza, że wykluczono z niej 35 spółek, dla których średni ETR za okres 2008-10 przybrał wartości mniejsze lub równe 0% bądź większe lub równe 100%. Przyjęcie przedziału wartości skrajnych $0\% < \text{ETR} < 100\%$ ma stanowić rezultat omówionych niżej rozważań metodologicznych autora oraz pracowników Katedry Metod Statystycznych Uniwersytetu Łódzkiego zaangażowanych w projekt.

Próg dolny = 0%

Analizując dolną granicę progu należy określić, jakie argumenty przemawiają za uznaniem wartości 0% za skrajną dla potrzeb badania. Otóż założono, że ujemny średni ETR, choć występujący sporadycznie w sprawozdawczości przedsiębiorstw i wykazywany poprawnie (zgodnie z MSR), może stanowić rezultat dwóch skrajnie odmiennych sytuacji faktycznych. Mianowicie ujemna stawka ETR (np. -10%) wystąpi zarówno wtedy, gdy zysk brutto wyniesie -100 (strata), a bieżący PDOP wyniesie (+)10, jak i w sytuacji odwrotnej, tj. gdy bieżący PDOP wyniesie -10, a zysk brutto (+)100. W pierwszym z przykładów faktycznie zapłacony PDOP nie prowadzi do wykazania efektywnego opodatkowania (dodatniego). Jedynie w drugim przypadku ujemny ETR oddaje gospodarczą rzeczywistość, jako że dochodzi do zwrotu podatku. Niemniej, z uwagi na ryzyko wystąpienia aberracji wynikającej z dwoistej natury ujemnych wartości ETR, przyjęcie wartości skrajnej na poziomie 0%, a zatem wyeliminowanie wszystkich ujemnych ETR, wydaje się uzasadnione.

Próg górny = 100%

Ustalenie górnej granicy progu wynika z innych przyczyn niż te, które uzasadniają dolny próg 0%. Wartości ETR tuż nad poziomem 100% nie różnią się jakościowo od tych znajdujących się tuż pod nim. Przyjęto zatem, iż zastosowanie w ogóle górnej wartości skrajnej ma sens metodologiczny, jako że pominięcie wartości skrajnych jest w badaniach statystycznych często praktykowane w opisie wyników badań charakteryzujących większość lub zdecydowaną większość populacji. Drugim argumentem przemawiającym za przyjęciem górnej wartości skrajnej jest fakt, że bardzo wysokie wartości dodatnie ETR mogą z jednej strony silnie zakłócać dalsze badania jakościowe próby badawczej (zawyżać średni ETR), a z drugiej strony zdają się wykazywać silny charakter aberracyjny.

Na podstawie przeprowadzonej analizy można wskazać, że spośród 35 spółek wyłączonych z badania wskutek odrzucenia wartości skrajnych ($ETR \leq 0\%$ i $ETR \geq 100\%$) aż 33 wykazały średni ETR ujemny, zaś tylko dla trzech spółek średni ETR przekroczył 100%, przy czym były to odpowiednio wartości:

- 1241,5410% (TUP SA)
- 992,8168% (ABM Solid SA)
- 163,5267% (Centrozap SA)

W tym stanie rzeczy brak progu górnego oznaczałby konieczność obciążenia wyników całej próby badawczej 194 spółek skrajnie wysokimi wartościami ETR. Przyjęcie progu wyższego niż 100% miałoby znaczenie jedynie, gdyby był on wyższy niż 163,5267%, co nie wydaje się zasadne z uwagi na bardzo znaczne odchylenie od nominalnej stawki PDOP równej 19%. Z kolei przyjęcie progu wartości skrajnych poniżej 100% byłoby równie arbitralne, a należy dodać, iż w przedziale $50\% \leq ETR \leq 100\%$ znalazło się aż dziewięć spółek:

- 81,4242% (IDEA TFI SA)
- 65,7956% (Bakalland SA)
- 64,5681% (Energoinstal SA)

- 61,8631% (Konsorcjum Stali SA)
- 61,7847% (Police SA)
- 61,1601% (Seco/Warwick SA)
- 58,6101% (Pol-Mot Warfama SA)
- 56,0808% (Kopex SA)
- 50,5839% (CP Energia SA)

Już pobieżna analiza powyższych wartości ETR uprawnia do stwierdzenia, iż górna granica wartości skrajnych mogłaby wynieść 81,4242% (zamiast 100%) nie wpływając w żaden sposób na ostateczny skład próby badawczej, co dodatkowo przemawia za utrzymaniem górnego progu na poziomie 100%.

3. Założenia co do analizy i interpretacji wyników

W badaniu monograficznym wnioski uogólnione dla populacji generalnej formułuje się na podstawie cech charakterystycznych dla badanej grupy jednostek. W analizie ETR badaną grupę stanowią 194 spółki akcyjne notowane na GPW w 2011 r., których opublikowane sprawozdania finansowe za lata 2008-2010 pozwoliły, przy spełnieniu opisanych wyżej wymagań i kryteriów, na opisanie tychże cech charakterystycznych. Zasadniczo analiza zbioru danych uzyskanych dla badanej próby polegała na czynnościach dwójakiego rodzaju: analizie statystycznej danych liczbowych oraz analizie jakościowej danych opisowych udostępnionych wprost w sprawozdaniach finansowych oraz w indywidualnym badaniu dodatkowym.

3.1. Analiza statystyczna danych liczbowych na podstawie sprawozdań finansowych

Spośród ogółu danych zawartych w opublikowanych sprawozdaniach finansowych 194 spółek na potrzeby analizy statystycznej ujęto w zbiorczym arkuszu kalkulacyjnym i poddano analizie następujące dane:

- a) nazwa spółki
- b) branża

- c) rok dnia bilansowego roku, za który opublikowano sprawozdanie finansowe (jednostkowe)
- d) udział kapitału zagranicznego (większościowy vs. mniejszościowy)
- e) zysk brutto
- f) bieżące zobowiązanie w podatku dochodowym od osób prawnych
- g) zmiana stanu aktywów/rezerw na podatek odroczony ujęta w rachunku zysków i strat
- h) wartość rozliczonych strat podatkowych z lat ubiegłych
- i) wartość PDOP wg rachunku zysków i strat (z uwzględnieniem podatku odroczonego)
- j) standard rachunkowości, według którego sporządzono sprawozdanie
- k) fakt prowadzenia lub nieprowadzenia działalności w specjalnej strefie ekonomicznej
- l) fakt prowadzenia lub nieprowadzenia działalności w formie podatkowej grupy kapitałowej
- m) największą pozycję aktywów na podatek odroczony
- n) drugą największą pozycję aktywów na podatek odroczony
- o) największą pozycję rezerw na podatek odroczony
- p) drugą największą pozycję aktywów na podatek odroczony
- q) największą różnicę trwałą pomiędzy wynikiem podatkowym i bilansowym
- r) drugą największą różnicę trwałą pomiędzy wynikiem podatkowym i bilansowym.

Na podstawie danych liczbowych z pozycji e), f), g), h) oraz i) obliczono wartości średnie ETR dla każdej spółki dla całego okresu 2008-2010 (w niektórych przypadkach dla 2-letniego) według wzoru:

$$xETR = \frac{ETR_{2008} + ETR_{2009} + ETR_{2010}}{3}$$

gdzie:

xETR – średnia arytmetyczna ETR danej spółki za okres 2008-2010
 ETR₂₀₀₈, ETR₂₀₀₉, ETR₂₀₁₀ – ETR danej spółki za poszczególne lata.

Z uwagi na kryteria selekcji poziomu piątego omówione w **pkt. 2** powyżej, próba badawcza składająca się ze 194 spółek wykazuje wartości ETR nie mniejsze niż 0% oraz nie większe niż 100%. Tak skonstruowana baza danych pozwala w szczególności na ustalenie średniej ETR dla całej próby badawczej, a także dla poszczególnych branż z uwzględnieniem większościowego kapitału zagranicznego lub krajowego. Wartość średniej ETR dla badanej

próby i jej poszczególnych podzbiorów pozwalają na określenie relacji efektywnej stopy podatku do stawki nominalnej PDOP równej 19% oraz opisanie i zinterpretowanie szczegółowych przyczyn występowania odchyleń pomiędzy nimi według branżowych lub kapitałowych kryteriów sortowania wyników.

Istotnym parametrem w ocenie wyników jest przynależność badanych przedsiębiorstw do poszczególnych sektorów gospodarki, a także liczebność tak wyłonionych podzbiorów sektorowych. Prezentacji i analizie wyników poświęcony jest **rozdział IV** pracy, przy czym szczegółowej analizie poddane zostały podzbiory o największej liczebności, jako że średnie wartości ETR tam uzyskane są tym bardziej reprezentatywne dla poszczególnych sektorów, im liczniejszy jest zbiór.

3.2. Analiza opisowa danych jakościowych na podstawie sprawozdań finansowych

Spośród danych pozyskanych w drodze analizy sprawozdań finansowych, wymienionych w **pkt. 3.1.**, jedynie pozycje e), f), g), h) oraz i) dotyczą danych liczbowych. Pozostałe informacje mają charakter opisowy i wymagają zastosowania innych metod analitycznych niż średnia arytmetyczna.

Dane o najważniejszych przyczynach powstawania aktywów i rezerw na podatek pozyskano w taki sposób, że największe pod względem wartości pozycje kwotowe wskazane w sprawozdaniu ujęto jako „pierwsze wskazanie” (najistotniejsza pozycja), a drugie w kolejności największe pozycje jako „drugie wskazanie”. Na podstawie pierwszych i drugich wskazań zarówno dla aktywów i rezerw podatku odroczonego uzyskano bazę danych jakościowych umożliwiających opis podstawowych źródeł przejściowych różnic wpływających na odchylenia wyniku podatkowego od bilansowego w poszczególnych branżach. Następnie dokonano analizy struktury (częstości występowania) i uszeregowania najważniejszych przyczyn pierwszego i drugiego wskazania po stronie aktywów oraz rezerw na podatek odroczony.

Informacje na temat różnic przejściowych, choć wpływają na wartość statystycznych stawek efektywnego opodatkowania EMTR czy EATR, są jednak nieistotne z punktu widzenia stawki ETR będącej przedmiotem niniejszego opracowania. Ta bowiem z założenia pomija

efekt różnic przejściowych, ponieważ przy ustaleniu ETR uwzględnia się, oprócz bieżącego obciążenia PDOP, także zmianę stanu aktywów i rezerw na podatek odroczony. Aktywa i rezerwy tworzone są zaś wskutek występowania różnic przejściowych⁷⁹. Z tego względu opis różnic przejściowych występujących w badanej próbie przedsiębiorstw oraz poszczególnych sektorach ma charakter uzupełniający. Nie wyjaśnia przyczyn, dla których ETR przybiera taką lub inną wartość, ale ujawnia zróżnicowaną wrażliwość podatników z różnych branż na odchylenia pomiędzy prawem podatkowym i bilansowym. Odchylenia te są interesujące nie tylko wówczas, gdy wskutek różnic trwałych na zawsze dystansują wynik podatkowy i bilansowy (przez co wprost wpływają na ETR), ale także wtedy, gdy niosą ze sobą ważne informacje na temat jakości polskiego prawa podatkowego, zwłaszcza jeśli można je porównawczo odnieść do norm obowiązujących w innych, konkurujących z Polską jurysdykcjach.

3.3. Indywidualne badanie różnic trwałych na podstawie wywiadów uzupełniających

Różnice przejściowe nie wpływają na ETR, a zatem ETR wychwytuje wyłącznie różnice trwałe pomiędzy prawem bilansowym i podatkowym. To właśnie różnice trwałe są centralnym przedmiotem zainteresowania niniejszej pracy, ponieważ charakteryzują relację polskiego prawa podatkowego do prawa bilansowego. Przy tym punktem odniesienia jest tu prawo bilansowe oparte o MSSF, a zatem wspólne dla większości spółek giełdowych państw członkowskich OECD i dużej części ogółu przedsiębiorstw tam zarejestrowanych.

Rozpoznanie, jakie różnice trwałe przyczyniają się w największym stopniu do odchylenia ETR od nominalnej stawki PDOP na poziomie 19% dla całej próby badawczej i dla poszczególnych podzbiorów sektorowych, stanowi dopełnienie i wyjaśnienie badania statystycznego, którego wynik podaje uśrednione wartości ETR w tych grupach. Zatem po przeprowadzeniu analizy jakościowej różnic permanentnych możliwe będzie wyjaśnienie powodów, dla których w pewnych branżach ETR wychyla się powyżej, a w innych poniżej stawki nominalnej; powodów rozumianych jako konkretne normy prawa podatkowego kreujące impuls aprecjacyjny lub deprecjacyjny dla stawki ETR. Interpretacja tych informacji pozwoli z kolei na bardziej ogólną ocenę polskiego systemu podatkowego w zakresie

⁷⁹ Walińska E., Ustawa o rachunkowości, Wolters Kluwer 2013, s. 453

kształtowania podstawy opodatkowania, czyli systemowego ujęcia określonych grup kosztów i przychodów księgowych dla celów ustalenia przedmiotu opodatkowania, jakim jest dochód przedsiębiorstwa po ewentualnym odliczeniu dopuszczalnych pozycji.

W przeprowadzonym badaniu pozyskanie dokładnych informacji na temat różnic trwałych napotkało na poważną przeszkodę. Zgodnie z MSSF przedsiębiorstwa nie mają obowiązku szczegółowego raportowania w tym zakresie. Spośród 194 analizowanych spółek jedynie 19 ujawniło dane umożliwiające określenie różnic trwałych pierwszego i drugiego wskazania, a i to nie zawsze w sposób wystarczająco precyzyjny. Natomiast w dwóch sektorach, czyli:

- elektromaszynowym oraz
- metalowym

wybranych do szczegółowej analizy opisowej ze względu dużą liczebność zbioru w połączeniu z charakterystycznym, silnym odchyleniem średniego ETR ponad 19% (elektromaszynowy) lub poniżej 19% (metalowy), żadna z reprezentujących je spółek nie podała danych na temat różnic trwałych.

Brak dostępu do danych na temat różnic trwałych w opublikowanych sprawozdaniach finansowych oznaczała konieczność uzupełnienia badania w inny sposób, tj. poprzez bezpośrednie, pisemne lub telefoniczne wywiady z osobami odpowiedzialnymi w wybranych spółkach za rozliczenia podatku dochodowego od osób prawnych. W związku z utrudnieniami wynikającymi z samej natury techniki wywiadu (jak np. odmowa udzielenia informacji, niedostępność osób odpowiedzialnych w spółce za historyczne rozliczenia podatkowe etc.) przyjęto, że szczególnie cenne uzupełnienie materiału badawczego stanowią będą jakiegokolwiek dodatkowe dane na temat różnic trwałych pozyskane dla spółek wybranych do szczegółowej analizy techniką wywiadu, co obrazuje tabela poniżej.

Tabela 9: Dobór próby do pozyskania danych szczegółowych nt. różnic trwałych w technice wywiadu bezpośredniego.

Sektor	Spółka (bez sp. z udziałem zagr.)	Średni ETR	ETR	Kwalifikacja do próby	Skład próby	Próba po kwalifikacji
elektromaszynowy	PRZEDSIĘBIORSTWO HYDRAULIKI SIŁOWEJ HYDROTOR	25,9834%	12,4166%	nie	-	8 z 11
	INTROL		6,4248%	nie	-	
	KOPEX		56,0808%	tak	KOPEX	
	LENA LIGHTING		22,6854%	tak	LENA LIGHTING	
	MÓJ		22,0543%	tak	MÓJ	
	FABRYKA OBRABIAREK RAFAMET		13,8005%	nie	-	
	RAFAKO		29,6595%	tak	RAFAKO	
	PRZEDSIĘBIORSTWO MODERNIZACJI URZĄDZEŃ ENERGETYCZNYCH REMAK		22,4552%	Tak	PRZEDSIĘBIORSTWO MODERNIZACJI URZĄDZEŃ ENERGETYCZNYCH REMAK	
	ZPUE		21,3756%	Tak	ZPUE	
	ZELMER		20,2543%	Tak	ZELMER	
	POL-MOT WARFAMA		58,6101%	Tak	POL-MOT WARFAMA	
Metalowy	Alchemia	17,4010%	9,3765%	Tak	Alchemia	6 z 10
	FABRYKI SPRZĘTU I NARZĘDZI GÓRNICZYCH GRUPA KAPITAŁOWA FASING		24,6162%	Nie	-	
	IMPEXMETAL		15,2324%	Tak	IMPEXMETAL	
	KGHM POLSKA MIEDŹ		18,1798%	Tak	KGHM POLSKA MIEDŹ	
	KOELNER		29,6708%	Nie	-	
	GRUPA KĘTY		4,4267%	Tak	GRUPA KĘTY	
	MENNICA POLSKA		20,4574%	Nie	-	
	STALPRODUKT		19,0101%	Nie	-	
	ZAKŁADY URZĄDZEŃ KOTŁOWYCH STĄPORKÓW		16,9628%	Tak	ZAKŁADY URZĄDZEŃ KOTŁOWYCH STĄPORKÓW	
	ZETKAMA		16,0775%	Tak	ZETKAMA	

Źródło: opracowanie własne

Tytułem wyjaśnienia metody doboru przedstawionego w powyższej tabeli należy dodać, że spośród spółek z przemysłu elektromaszynowego (12 spółek) i metalowego (11), przeznaczonych do dalszego badania techniką wywiadu z uwagi na znaczną liczebność oraz znaczne odchylenie średniego ETR ponad (elektromaszynowy) lub poniżej (metalowy) stawki nominalnej PDOP, wyeliminowano z każdej z tych grup nieliczne spółki z udziałem większościowym zagranicznym. Ostatecznie grupę spółek do badania stanowiło 11 spółek sektora elektromaszynowego i 10 metalowego – wszystkie z większościowym udziałem polskiego kapitału.

Następnie zastosowano dodatkowe kryterium kwalifikacyjne w kolumnie „Kwalifikacja do próby”. Jako że dla sektora elektromaszynowego przedmiotem badania są różnice trwałe stymulujące wyższą średnią ETR niż 19% (ponieważ średni ETR dla tego sektora uplasował

się bardzo wysoko), w wywiadach bezpośrednich pominięto te spółki, które w tym sektorze wykazały ETR niższy niż 19%. W ten sposób próba po kwalifikacji wyniosła 8 z 11 spółek branży elektromaszynowej.

Analogicznie, dla sektora metalowego przedmiotem badania są różnice trwale stymulujące niższą średnią ETR niż 19% (ponieważ średni ETR dla tego sektora uplasował się na niskim poziomie) w wywiadach bezpośrednich pominięto te spółki, które wykazały ETR wyższy niż 19%. W ten sposób próba po kwalifikacji wyniosła 6 z 11 spółek sektora metalowego.

W celu pozyskania brakujących danych na temat różnic trwałych, postawiono osobom odpowiedzialnym za rozliczanie podatku dochodowego od osób prawnych w wybranych spółkach następujące pytania:

- 1) Jaka była Pani/Pana zdaniem **pierwsza najważniejsza tzw. trwała różnica** pomiędzy wynikiem podatkowym i bilansowym w okresie 2008-2010, tzn. jakie koszty lub przychody permanentnie traktowane inaczej dla celów podatkowych niż księgowych, w największym stopniu przyczyniły się do wysokiej/niskiej wartości ETR?
- 2) Jaka była Pani/Pana zdaniem **druga najważniejsza tzw. trwała różnica** pomiędzy wynikiem podatkowym i bilansowym w okresie 2008-2010, tzn. jakie koszty lub przychody permanentnie traktowane inaczej dla celów podatkowych niż księgowych, w największym stopniu przyczyniły się do wysokiej/niskiej wartości ETR?
- 3) Jeżeli odpowiedź na pytania 1) i 2) jest utrudniona z uwagi na upływ czasu, proszę rozważyć to samo pytanie w odniesieniu np. do roku 2012 oraz ocenić, czy działalność Państwa spółki w latach 2008-2010 w istotnym stopniu różniła się od bieżącej.

Powyższe pytania przedstawione zostały respondentom najpierw w formie listownej i/lub elektronicznej, a następnie odpowiedzi na nie pozyskane zostały drogą listowną, elektroniczną lub ustną poprzez rozmowę telefoniczną.

Uzyskanie informacji na temat najważniejszych różnic trwałych pierwszego i drugiego wskazania spośród jedenastu spółek giełdowych reprezentujących dwa najliczniej reprezentowane sektory, a jednocześnie wykazujące najwyższe odchylenie średniego ETR od 19%-owej stawki nominalnej PDOP, pozwoliło na ujawnienie i opisanie tych norm polskiego

prawa podatkowego, które w badaniu monograficznym uznane zostały za najbardziej różnicujące podstawę opodatkowania od wyniku finansowego. Ich analiza, także w ujęciu porównawczym z wybranym zagranicznym (niemieckim) systemem opodatkowania przedsiębiorstw, rzuciła nowe światło na całą konstrukcję normatywną polskiego systemu podatku dochodowego z perspektywy efektywnego skutku opodatkowania zarówno dla przedsiębiorstw jak i dla Skarbu Państwa⁸⁰. Wyniki takiej analizy mogą zostać spożytkowane w różny sposób, w tym na potrzeby kształtowania polityki fiskalnej państwa, które powinno w sposób możliwie skuteczny i zrównoważony zapewniać jednoczesną realizację dwóch skonfliktowanych ze sobą interesów, tj. celu fiskalnego w postaci zamierzonych wpływów budżetowych z podatków dochodowych przedsiębiorstw oraz utrzymania i wzrostu konkurencyjności inwestycyjnej Polski na tle innych jurysdykcji podatkowych bezpośrednio z nią konkurujących. Celem niniejszej pracy jest sformułowanie postulatów *de lege ferenda* w zakresie zmiany tych norm prawa podatkowego, które poprzez ich obecny wpływ na efektywną stawkę podatku nie realizują, zdaniem autora, w sposób właściwy wyżej opisanych celów polityki podatkowej państwa.

3.4. Uzupełniająca analiza różnic trwałych na podstawie wyników sondażu opinii przeprowadzonego w lutym 2010 r. przez PBS DGA

W lutym 2010 roku na zlecenie Dziennika Gazeta Prawna oraz firmy doradczej TPA Horwath przedsiębiorstwo badania opinii publicznej PBS DGA przeprowadziło sondaż dotyczący efektywnego opodatkowania na ogólnopolskiej próbie 250 spółek kapitałowych (z ograniczoną odpowiedzialnością oraz akcyjnych)⁸¹. Badaniem objęte zostały firmy średnie (50-249 pracowników) i duże (250 pracowników i więcej), a respondentami byli główni księgowi badanych firm. Ze względu na wielkość zatrudnienia liczba wywiadów w poszczególnych typach wyodrębnionych firm wyniosła: 200 wywiadów w firmach średnich

⁸⁰ W odniesieniu do wpływów podatkowych można używać pojęć Skarb Państwa i budżet państwa zamiennie. „Pojęcie Skarbu Państwa oznacza prawa majątkowe państwa jako podmiotu uprawnień i obowiązków majątkowych (...) oraz zarządu mieniem państwa (...). Przeciwstawiane jest budżetowi państwa, jako reprezentującemu strumień środków pieniężnych, lecz nie zasoby majątkowe, z tym że między dwiema sferami (budżetową i skarbową) następują stałe przesunięcia środków.” Chojna-Duch E. *Polskie prawo finansowe. Finanse publiczne*, LexisNexis 2007, s. 16.

⁸¹ Matyszewska E., Sondaż DGP, PBS DGA, TPA Horwath, *Efektywna stawka podatku w firmach waha się między 17 a 23 proc.*, Dziennik Gazeta Prawna, Doradca dla Firm - dodatek bezpłatny, marzec 2010, ISSN 1232-6712, s.18-21

oraz 50 wywiadów w dużych spółkach. Ze względu na przynależność sektorową przeprowadzono po 50 wywiadów w z sektorów: produkcja, budownictwo, usługi, transport/telekomunikacja oraz handel. Skład próby został opracowany w taki sposób, aby struktura przedsiębiorstw w próbie odzwierciedlała strukturę ogółu polskich spółek kapitałowych.

Wyniki analizy PBS DGA stanowią interesujące uzupełnienie badania podstawowego przedstawionego w rozprawie, przy czym należy pamiętać, iż dane sondażowe są jedynie wyrazem opinii głównych księgowych w obszarze postawionych im pytań. Sondaż nie wymagał od respondentów oparcia się na „twardych” danych finansowych spółek, a jedynie wyrażenia własnej opinii na podstawie zapamiętanych informacji. W tym sensie sondaż PBS DGA zawiera informacje istotne z punktu widzenia rozszerzenia danych uzyskanych techniką wywiadów indywidualnych. Te ostatnie bowiem także pozyskano w oparciu o przywołanie informacji zapamiętanych przez osoby odpowiedzialne za rozliczenia podatkowe w wyselekcjonowanych podmiotach, nie oczekując ich weryfikacji na podstawie dokumentów finansowych.

Wyniki sondażu PBS DGA mogłyby posłużyć także rozważaniom dotyczącym różnych zagadnień dotyczących efektywnego opodatkowania, np. porównaniu sektorowych różnic w efektywnym opodatkowaniu firm. Tu jednak należy przyjąć, iż badanie opinii w zakresie jednego roku podatkowego na losowo dobranej próbie średnich i dużych firm z pięciu wybranych sektorów nie oferuje danych analitycznych o jakości porównywalnej z tymi pozyskanymi w ramach analizy sprawozdań finansowych spółek notowanych na GPW według opisanej metodologii. W konsekwencji, wyniki sondażu PBS DGA zostały wykorzystane w ograniczonym zakresie, tj. tylko dla uzupełnienia tych informacji dotyczących powstawania różnic trwałych pomiędzy wynikiem podatkowym i bilansowym, których pozyskanie w badaniu podstawowym napotkało na szczególne trudnienia.

4. Podsumowanie rozdziału

Hipoteza pracy zakłada występowanie specyficznych elementów polskiego prawa podatkowego, które w charakterystyczny sposób wpływają na rozdzwięk pomiędzy bilansowym i podatkowym dochodem (stratą) przedsiębiorstw. Ich opis i dokładniejsze rozpoznanie stanowi cel pracy. A także ocena zasadności ich występowania w konstrukcji prawa podatkowego, jako że tworzenie rozbieżności pomiędzy prawem podatkowym i bilansowym winno dać się wytłumaczyć ważnym interesem fiskalnym, rachunkiem ekonomicznym lub też w inny przekonujący sposób. Innymi słowy, bez wyraźnego powodu prawo podatkowe nie powinno tworzyć odstępstw od księgowego sposobu ujmowania przychodów i kosztów, dlatego że każda rozbieżność w tej mierze zmniejsza przejrzystość i „przyjazność” systemu podatkowego, kreując tym samym określone ryzyka i koszty dla przedsiębiorców. W konsekwencji, celem pracy jest również zaproponowanie zmian prawa podatkowego w tych miejscach, gdzie odchyła się ono od norm prawa bilansowego w sposób niewystarczająco umotywowany.

Warunkiem przedstawienia takich propozycji jest uprzednie potwierdzenie, przy pomocy pomiaru stawki ETR, czy i w jakich okolicznościach normy prawa podatkowego powodują odchylenie efektywnego poziom opodatkowania od poziomu normatywnego. Wiadomo bowiem, że w przypadku pełnej zgodności prawa podatkowego i bilansowego ETR wynosiłaby zawsze tyle samo, co stawka nominalna, czyli 19%.

Przy użyciu przedstawionej w tym rozdziale metodologii, w badaniu podstawowym przeprowadzono analizę niemal dwustu spółek notowanych na GPW za okres trzech kolejnych lat podatkowych 2008-10. Rezultatem badania podstawowego jest określenie stawki ETR dla badanej populacji i dokonanie opisu zarówno całej populacji jak i jej podzbiorów wyodrębnianych sektorowo lub z punktu widzenia innych kryteriów. Dla dokładnego zbadania przyczyn powstawania odchyleń ETR od stawki nominalnej konieczne było przeprowadzenie dodatkowego badania uzupełniającego techniką wywiadu bezpośredniego. Wynika to z faktu, iż w sprawozdaniach finansowych, będących źródłem danych analizowanych w badaniu podstawowym, nie prezentuje się szczegółów dotyczących powstawania trwałych różnic pomiędzy wynikiem podatkowym i bilansowym (lub prezentuje w sposób szcątkowy). W metodologii liczenia ETR przyjętej w niniejszym opracowaniu, to właśnie trwałe różnice są głównie odpowiedzialne za to, iż ETR przybiera wartości różne od

19%. Ich dokładniejszy opis, konieczny dla ustalenia najważniejszych elementów systemu prawa podatkowego wpływających na ETR, wymaga wyjścia poza ramy badania podstawowego i pozyskania dodatkowych informacji bezpośrednio od służb finansowo-księgowych wyselekcjonowanych spółek. Dodatkowo, badanie uzupełniające zostało poszerzone o wyniki badania sondażowego przeprowadzonego przez PBS DGA na ogólnopolskiej próbie 250 spółek kapitałowych, którego tematyka dotyczyła m.in. rozpoznania najważniejszych różnic trwałych wpływających na wysokość efektywnego opodatkowania.

Rozdział IV. Analiza i interpretacja wyników badania

1. Przebieg badania podstawowego

Zgodnie z założeniami badania monograficznego i jego metodologią, opisanymi w pkt. 1 Rozdziału III, uzyskano zasób wyselekcjonowanych danych analitycznych, zarówno ilościowych jak i jakościowych, opisujących populację 194 spółek giełdowych, spośród 413 ogółem notowanych na GPW we wrześniu 2011 roku, kiedy to rozpoczęto badanie. Odrzucono 219 spółek, które nie nadawały się do analizy z uwagi na cechy dyskwalifikujące, np. funkcjonowanie w specjalnej strefie ekonomicznej lub poprzez zakład podatkowy położony za granicą, rozliczanie strat z lat ubiegłych, niekalendarzowy rok podatkowy lub też niekompletność bądź nierzetelność danych opublikowanych w sprawozdaniach finansowych. Analizę sprawozdań finansowych 413 spółek, poprzedzającą dobór ostatecznego składu próby 194 spółek, a także pozwalającą na opis ilościowy i jakościowy tej próby, zaplanowano i przeprowadzono przy wsparciu naukowym i metodologicznym Katedry Metod Statystycznych Instytutu Statystyki i Demografii Uniwersytetu Łódzkiego pod kierunkiem prof. zw. dr hab. Czesława Domańskiego, a także przy wsparciu metodologicznym i wykonawczym zespołu biegłych rewidentów firmy doradczej TPA Horwath.

Szczegółowy arkusz analityczny z zapisem poszczególnych etapów selekcji próby badawczej oraz samego badania zawiera **Załącznik**.

2. Omówienie wyników badania podstawowego

2.1. Średnia ETR w próbie badawczej

Średnia⁸² ETR dla całej próby w okresie 2008-2010 wyniosła:

20,3411%

W prezentacji wyników obliczeń efektywnej stawki podatku przyjęto w każdym przypadku stawkę procentową z czterema miejscami po przecinku, przy czym czwarta cyfra po przecinku stanowi matematyczne zaokrąglenie cyfr dalszych, dokonane przy użyciu arkusza kalkulacyjnego MS Excel.

Interpretacja wyniku średniej ETR dla populacji 194 spółek giełdowych zakwalifikowanych do badania monograficznego pozwala na przeprowadzenie wnioskowania dotyczącego:

- bezpośrednio 194 spółek – w postaci pełnego badania statystycznego;
- wszystkich spółek notowanych na GPW – w postaci niepełnego badania statystycznego o wysokim stopniu reprezentatywności oraz
- większych zbiorów podatników podatku dochodowego, czy to rozumianych jako wszystkie polskie spółki akcyjne, czy jeszcze szerzej – jako wszystkie polskie przedsiębiorstwa.

W tym ostatnim przypadku mówić należy o badaniu niepełnym na niskim poziomie reprezentatywności, niemniej uprawnionym do uogólniania wniosków wynikających z analizy jednostkowej próby badawczej na potrzeby oceny całej populacji w formule tzw. badania monograficznego⁸³. Przedmiotem rozprawy jest sformułowanie wniosków dotyczących zbadanej populacji dających się odnieść do wszystkich podatników podatku dochodowego od osób prawnych lub fizycznych (w przypadku osób prowadzących działalność gospodarczą).

⁸²Chodzi o średnią arytmetyczną. Warto zaznaczyć, iż przyjęcie metody uśredniania przy użyciu średniej arytmetycznej stanowi ważną różnicę metodologiczną w stosunku do badania przeprowadzonego na największych spółkach notowanych na giełdach zagranicznych przez C. Spengela (por. Rozdział II pkt. 1.2.4), gdzie dla ustalenia średnich ETR posłużoną się medianą. Należy wskazać, że o ile mediana jest bezpieczną miarą analizy statystycznej w małych zbiorach (a przy spółkach indexu AEX 25 giełdy amsterdamskich mowa jest o populacji liczącej 25 podmiotów), o tyle w większych zbiorach za pewniejsze i dopuszczalne uznaje się uzyskiwanie wartości średnich metodą średniej arytmetycznej po uprzednim odrzuceniu wartości skrajnych

⁸³ Zagadnienie szerzej omówione w Rozdziale III pkt. 1

Jeżeli bowiem przyjąć, że kierunek i natężenie odchylenia ETR w próbie badawczej od stawki nominalnej PDOP są miarodajne dla populacji wszystkich przedsiębiorstw, wówczas wnioski dotyczące próby badawczej będą interesujące dla oceny efektywnego opodatkowania podatkiem dochodowym wszystkich polskich przedsiębiorstw.

Wychodząc z powyższego założenia, średnią ETR w całej próbie badawczej na poziomie 20,3411% można zinterpretować następująco:

1) Odchylenie średniej ETR od stawki nominalnej 19% jest dodatnie

Odchylenie dodatnie, czyli powyżej stawki nominalnej, samo w sobie jest wynikiem silnie różnicującym stawkę ETR od statystycznych stawek EATR i EMTR, które na ogół odchylają się *in minus*. Oznacza to, że metodologia ETR zastosowana w niniejszym opracowaniu znacząco odbiega od metodologii EATR/EMTR, co należy przypisać następującym cechom:

- badanie ETR oparto na mikroekonomicznej analizie indywidualnych przedsiębiorstw-podatników, podczas gdy stawki EATR/EMTR są wielkościami makroekonomicznymi wynikającymi z zastosowania lokalnych norm prawa podatkowego do abstrakcyjnego modelu podstawy opodatkowania wzorcowego, hipotetycznego podatnika;
- uwzględnienie podatku odroczonego w ETR stanowi podstawową różnicę metodologiczną w porównaniu z EATR/EMTR; ze względu na fakt, że aktywa i rezerwy na podatek odroczony powstają wskutek występowania przejściowych różnic pomiędzy prawem bilansowym i podatkowym, w długim okresie powinny one ulec zniesieniu; wówczas ETR nie powinien w sposób istotny odchyłać się poza poziom stawek efektywnych liczonych (także w długim okresie) bez podatku odroczonego; jeśli jednak w badaniu przeprowadzonym na potrzeby niniejszego opracowania ETR jest istotnie i dodatnio odchylona wobec stawki nominalnej (a zatem tym bardziej dodatnio odchylona wobec EATR/EMTR), to przyczyny tego zjawiska mogą być następujące:
 - a) trzy następujące po sobie lata badania (2008-2010) stanowią zbyt krótki okres, wobec czego różnice przejściowe nie są neutralne dla wysokości ETR;

- b) próba badawcza składająca się ze spółek notowanych na GPW nie jest wystarczająco reprezentatywna dla ogółu gospodarki i wykazuje wyższą efektywną stawkę podatku;
- c) część różnic przejściowych z upływem czasu nabiera charakteru różnic trwałych i powoduje raczej poszerzenie podstawy opodatkowania w stosunku do wyniku bilansowego niż jej zawężanie;
- d) część różnic, co do zasady przejściowych, jest de facto z góry ujmowana jako trwale z uwagi na normy prawa bilansowego ograniczające możliwość tworzenia aktywów i rezerw w podatku odroczonym⁸⁴;
- e) stawki EATR/EMTR bazują na znacznie dalej idącym uproszczeniu statystycznym niż ETR (np. poprzez fakt, iż są modelowane dla średniej wielkości inwestycji w stosunkowo nowoczesne sektory gospodarki, w których dostępne są szersze przywileje podatkowe niż w innych sektorach⁸⁵), a także zakładają pełne wykorzystanie dostępnych przywilejów podatkowych; w efekcie średnie opodatkowanie w ujęciu EATR/EMTR niemal zawsze plasuje się poniżej stawki nominalnej PDOP.

Trudno ustalić, które spośród powyższych powodów stymulujących odchylenie ETR powyżej EATR/EMTR odgrywają rolę kluczową. Teoretycznie żaden z nich nie pozostaje bez wpływu na znacząco odmienny wynik pomiaru ETR. Zakładając jednak, iż przyczyny a) i b) nie unieważniają wyniku dokonanego pomiaru, należy przyjąć, iż pozostałe dwie przyczyny c), d) i e) mogą stanowić ważny punkt odniesienia w dochodzeniu do źródeł tego zjawiska. W szczególności istotne wydaje się rozważenie potencjalnych przyczyn wymienionych w pkt. c) i d) powyżej, jako że abstrahując od porównania ETR z innymi rodzajami efektywnej stawki podatku przybliża ona naturę relacji różnic przejściowych oraz różnic trwałych w polskim systemie prawa podatkowego i bilansowego.

⁸⁴ Międzynarodowy Standard Rachunkowości 12 reguluje szereg sytuacji, w których nie są tworzone aktywa lub rezerwy na podatek odroczony pomimo iż rozbieżność pomiędzy ujęciem bilansowym i podatkowym ma charakter różnicy przejściowej. W zakresie rezerw jest to np. pkt. 16 MSR 12, natomiast pkt. 28, 29 i 34 dotyczą aktywów, przy czym zasadniczo należy przyjąć, że MSR 12 w większym stopniu ogranicza tworzenie aktywów niż rezerw na podatek odroczony, ponieważ jego rolą jest przede wszystkim niedopuszczenie do przeszacowania niż niedoszacowania wartości spółki.

⁸⁵ Por. model podatnika powołany w kalkulacji Komisji Europejskiej z 2009 r., a oparty na hipotetycznym przedsiębiorstwie z sektora produkcyjno-usługowego, z rentownością na poziomie 20%, finansowaną długiem na poziomie 35%, z równym rozkładem 1/5 aktywów w takich pozycjach inwentarzowych jak WNIP, nieruchomości, maszyny, aktywa finansowe i zapasy (źródło:

<http://www.oecd.org/mena/investment/42051558.pdf>, stan na 28.03.2013 r.)

Zjawisko „utrwalania” różnic przejściowych wpływającego rozszerzająco na podstawę opodatkowania (pkt. c) powyżej można omówić posługując się przykładem porównawczym.

Przykład:

W polskim prawie podatkowym straty z lat ubiegłych rozlicza się przez nie więcej niż pięć kolejnych lat, w stopniu nie wyższym niż 20% w jednym roku. Dla porównania, w niemieckim systemie podatkowym, straty podatkowe mogą być rozliczane w przyszłości (z ang. *loss-carry-forward*) bez ograniczeń, a co więcej, mogą być także rozliczane wstecz (z ang. *loss-carry-backward*)⁸⁶. Zestawiając polską i niemiecką jurysdykcję podatkową w zakresie modelu rozliczania strat w czasie można zatem stwierdzić, iż :

- w Polsce: strata podatkowa (jeśli jest różna od bilansowej) kreuje różnicę przejściową, która jednak z uwagi na limity odliczeń oraz ograniczenia czasowe może zamienić się w różnicę trwałą, np. jeśli w związku z upływem pięciu lat nie uda się jej w pełni rozliczyć;
- w Niemczech: strata podatkowa kreująca różnicę przejściową w znacznie większym stopniu ma szanse pozostać różnicą przejściową, ponieważ nie występują ograniczenia w jej odliczeniu (ograniczeniem takim może być likwidacja przedsiębiorstwa, ale to ograniczenie dotyczy także modelu polskiego).

Przykład ten prowadzi do następujących obserwacji. Po pierwsze, że normy prawa podatkowego mogą powodować, iż nie wszystkie różnice przejściowe niwelują się w czasie, lecz skutek normatywnych ograniczeń przekształcają się w różnice trwałe. Dla przykładu, art. 15a ust. 2 i 3 UPDOP reguluje powstawanie dodatnich lub ujemnych różnic kursowych przy spłacie (lub zwrocie) zaciągniętych (lub udzielonych) pożyczek bądź kredytów. Jako że praktyka gospodarcza obfituje w znacznie większą liczbę zdarzeń gospodarczych, niż to przewiduje powołany przepis, znaczna ich część pozostaje poza zakresem regulacji. W efekcie, popularna operacja przewalutowania kredytu w walucie

⁸⁶ W Niemczech opodatkowanie przedsiębiorstw – osób prawnych podatkiem dochodowym odbywa się, w zakresie ustalania podstawy opodatkowania, poprzez delegację, na podstawie §8 Abs. 1 KStG do przepisów szczegółowych ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą (EStG). Stosownie do tego, zasady ogólne dotyczące rozliczania strat podatkowych normuje §10d EStG, zgodnie z którym do kwoty 1 mln EUR można rozliczać stratę podatkową danego roku z dochodem roku poprzedniego (tzw. *Verlustrücktrag*, z ang.: *loss-carry-backward* - §10d ust. 1 EStG). Kwota nierozliczona „wstecznie” zgodnie z normą w zdaniu poprzednim podlega odliczeniu od dochodu lat przyszłych bez ograniczeń w czasie, o ile odliczenie nie przekracza 1 mln EUR. Jeżeli kwota odliczenia przekracza 1 mln EUR, wówczas w jednym roku nie można odliczyć więcej niż 60% nadwyżki ponad 1 mln EUR straty, o której mowa, przy czym nie ma ograniczenia czasowego w tej mierze (tzw. *Verlustvortrag*, z ang: *loss-carry-forward*, §10d Abs. 2 EStG).

obecny na PLN skutkuje tym, że przejściowa różnica między podatkowym i bilansowym ujęciem naliczonych różnic kursowych „utrwała się”. Zgodnie z art. 15a rozpoznaje się bowiem jedynie różnice podatkowe w dniu spłaty lub otrzymania pozycji walutowej, gdy tymczasem kredyt po przewalutowaniu podlega spłacie już w walucie krajowej. Przypuszczalnie taki mechanizm „utrwalania” różnic przejściowych nie jest intencjonalny i wynika jedynie z charakterystycznej, zwłaszcza dla prawa podatkowego, wtórności zdarzeń gospodarczych objętych zakresem regulacji w stosunku do rzeczywistości gospodarczej, która zmienia się szybko i nie zawsze w sposób przewidywalny. Tym niemniej trzeba też przyznać, że ta nieprzystawalność zakresu regulacyjnego art. 15 a UPDOP do rzeczywistości gospodarczej trwa zbyt długo⁸⁷.

Warto rozważyć, czy równie często „utrwalona” różnica przejściowa wpłynie na efektywne opodatkowanie zwiększając co zmniejszając, bo tylko przy równomiernym rozkładzie nie miałoby to istotnego wpływu na efektywne opodatkowanie. Trudno jest to stwierdzić ponad wszelką wątpliwość bez dodatkowych badań. Zakładając jednak, że szereg norm międzyokresowych traktowanych jest niemal jak ulga podatkowa, czyli przywilej obwarowany sztywnymi terminami i warunkami stosowania, czego przykładem jest choćby procedura rozliczania strat z lat ubiegłych, wolno dojść do wniosku, że ofiarą „utrwalenia” częściej padają przejściowe różnice niosące ze sobą aktywo niż rezerwę podatku odroczonego. Dlatego ich „utrwalenie” stanowić może częściej utratę aktywa, a zatem zwiększać efektywne opodatkowanie dochodu, niż odwrotnie.

Po drugie, zachodzi prawdopodobieństwo, co również wynika z powołanego wyżej przykładu, iż u podstaw konstrukcji polskiego prawa podatkowego, w przeciwieństwie do jurysdykcji państw wysokorozwiniętych, znajdują się mechanizmy w licznych przypadkach dyskryminujące możliwość międzyokresowej realizacji różnic przejściowych. Jest to skutkiem charakterystycznej dla polskiego systemu podatkowego tendencji do biurokratycznego i rygorystycznego warunkowania prostych uprawnień podatnika. Abstrahując już od wąskiej problematyki różnic przejściowych, poniższa tabela prezentuje kilka stanów faktycznych, dla których polskie prawo podatkowe nakłada na

⁸⁷ Art. 15a ust. 2 i 3 UPDOP w obecnym brzmieniu, tj. wg stanu na rok 2013, obowiązuje od 1 stycznia 2007 r. (Dz.U.2011.178.1059), przy czym wcześniejsze normy regulujące powstawanie różnic kursowych także nie obejmowały sytuacji przewalutowania kredytu lub pożyczki. Na temat anachronizmu regulacji podatkowych jako źródła rozbieżności pomiędzy systemem prawa podatkowego i bilansowego por. także Rozdział V pkt. 1.1.5.

podatnika określone wymogi biurokratyczne, a które w analogicznych okolicznościach dotyczących podatnika niemieckiego nie występują.

Tabela 10: Porównanie zasad rozliczania wybranych zdarzeń gospodarczych w polskim i niemieckim prawie podatkowym

Przedmiot regulacji	Polskie prawo podatkowe		Niemieckie prawo podatkowe	
	Podstawa prawna	Warunek formalny	Podstawa prawna	Warunek formalny
podatkowe rozliczanie różnic kursowych zgodnie z MSSF	Art. 9b ust. 3 UPDOP	1) zawiadomienie US do końca pierwszego miesiąca roku podatkowego, 2) konieczność stosowania przez 3 lata	§ 256a HGB	brak szczególnych przepisów dot. podatkowego rozliczania różnic kursowych; obowiązuje tzw. zasada miarodajności, tzn. ujęcie bilansowe determinuje ujęcie podatkowe
zaliczenie w ciężar kosztów podatkowych nieściągalnych należności	Art. 16 ust. 1 pkt. 25) UPDOP	udokumentowanie nieściągalności zgodnie z art. 16 ust. 2 jako warunek rozliczenia podatkowego	§ 253 Abs. 4 HGB	możliwość korekty podatkowej na podstawie korekty bilansowej (przy trwałej utracie wartości) na podstawie zasady miarodajności; brak wymogów formalnych w zakresie dokumentowania nieściągalności
zaliczenie w ciężar kosztów straty na likwidacji nie w pełni umorzonych środków trwałych	Art. 16 ust. 1 pkt. 6) UPDOP	likwidacja nie może nastąpić w wyniku zmiany rodzaju działalności	brak	brak przeciwwskazań dla zaliczenia wartości netto do kosztów podatkowych, o ile niezamortyzowany majątek nie trafia do majątku prywatnego przedsiębiorcy
zaliczenie w ciężar kosztów kar umownych i odszkodowań	Art. 16 ust. 1 pkt. 22) UPDOP	kara/odszkodowanie nie może dotyczyć wad dostarczonych towarów lub usług, albo zwłoki w ich dostarczeniu	§ 12 Pkt 4 EStG	kosztów podatkowych nie mogą stanowić jedynie kary w postępowaniu karnym, odszkodowania i inne koszty będące następstwem czynów zabronionych
koszty reprezentacji	Art. 16 ust. 1 pkt 28 UPDOP	w całości koszt niestanowiący kosztu uzyskania przychodów niezależnie od związku z prowadzoną działalnością gospodarczą	§12 pkt 1 EStG	brak przeciwwskazań dla uznania za koszt podatkowy, o ile wydatek ma związek z prowadzoną działalnością gospodarczą
amortyzacja samochodu osobowego	Art. 16 ust. 1 pkt 4 UPDOP	do wysokości 20.000 EUR	brak	brak ograniczeń ustawowych (koszt zgodnie z zasadą miarodajności)
składka OC i AC proporcjonalnie do części wartości auta przekraczającej 20k EUR	Art. 16 ust. 1 pkt 49 UPDOP	proporcjonalnie do części wartości auta przekraczającej 20k EUR nie stanowią kosztu podatkowego	brak	brak ograniczeń ustawowych (koszt zgodnie z zasadą miarodajności)

Źródło: opracowanie własne

Wracając do przyczyny wskazanej w pkt. d) powyżej, tj. konsekwencji ujmowania różnic typowo przejściowych jako trwałe z uwagi na unormowania MSR 12, dzięki wynikom uzyskanym w badaniu bezpośrednim można traktować tę przyczynę jako udowodnioną, a nie jedynie potencjalną. Mimo zastrzeżeń wynikających ze szczątkowego zakresu danych dostępnych w publikowanych sprawozdaniach finansowych na temat różnic trwałych, wyraźnie zarysował się silny wpływ MSR 12 na ETR większości spółek, które w swoich

sprawozdaniach wyspecyfikowały szczegóły różnic trwałych⁸⁸. Dokładne omówienie wpływu MSR 12 na wykazywane różnice trwałe znajduje się w pkt. 2.4. niniejszego rozdziału oraz w Rozdziale V pkt. 1.2.

2) Odchylenie średniej ETR od stawki nominalnej jest dodatnie i wynosi 7,06%

W braku badań porównawczych relacji ETR (liczonej według przyjętej tu metodologii) do stawki nominalnej PDOP w innych jurysdykcjach podatkowych, w innych okrasach lub dla innych populacji podatników, trudno jednoznacznie stwierdzić, na ile znaczące jest odchylenie rzędu 7,06%⁸⁹ powyżej stawki nominalnej. Zważywszy jednak, że – jak wskazano powyżej – stawki efektywne typu EATR czy EMTR przybierają na ogół wartości poniżej nominalnych, uplasowanie się średniej wartości ETR na poziomie 107,6% wartości stawki nominalnej wolno uznać za dowód istnienia wyraźnej zależności. Jest nią systemowy, aprecjacyjny, tj. zwiększający wpływ polskiego systemu ustalania podstawy opodatkowania na efektywną stawkę podatku.

Powyższy pogląd potwierdza dodatkowa analiza rozkładu średnich stawek ETR (vide **tabela 11**), z którego wynika, że o ile trzy spółki z sektora turystyczno-hotelarskiego wykazały średnią ETR na poziomie najbardziej zbliżonym do nominalnej stawki PDOP, to niemal dwie trzecie spółek z próby badawczej (65,46%, tj. 127 ze 194) znalazło się w grupie tych, których średnia ETR jest wyższa od 19%, a jedynie niecała jedna trzecia (32,99%, tj. 64 z 194) ujawniła średnią ETR poniżej 19%.

2.2. Analiza średniej ETR ze względu na pochodzenie kapitału

Analizę ETR przeprowadzono w sposób umożliwiający agregację wyników w postaci średnich arytmetycznych wartości ETR dla poszczególnych sektorów gospodarki oraz przy zastosowaniu dodatkowego kryterium pochodzenia kapitału. W tej części pracy

⁸⁸ Jak wspomniano wcześniej, prezentacja szczegółowych danych dotyczących różnic trwałych w sprawozdaniach finansowych nie jest wymogiem rygorystycznie przestrzeganim, przez co zdecydowana większość spółek spośród całej próby badawczej w ogóle nie przedstawiła w swoich sprawozdaniach żadnych szczegółów na ten temat, bądź to nie podając żadnej informacji, bądź posługując się zbyt ogólnymi sformułowaniami, aby można było na ich podstawie dokonać jakiegokolwiek wnioskowania (np. „koszty niestanowiące kosztów uzyskania przychodów”)

⁸⁹ należy zaznaczyć, iż podany procent wyraża odchylenia procentowe uzyskanego wyniku w stosunku do stawki nominalnej równej 19%, nie zaś odchylone liczone w punktach procentowych (to ostatnie wynosi 1,3411 punktu procentowego)

przedstawiono obserwacje wynikające z różnic w pochodzeniu kapitału, jakich dostarcza podział próby badawczej na spółki z większościovym udziałem zagranicznym oraz krajowym. Za spółki z większościovym udziałem zagranicznym uznano takie, których zarejestrowanym akcjonariuszem (akcjonariuszami) posiadającym powyżej 50% akcji był (były) w dniu rozpoczęcia badania podmiot (podmioty) z siedzibą lub miejscem zamieszkania poza granicami Polski. Należy przy tym zaznaczyć, że taka typologia pomija skład akcjonariatu rozproszonego partycypującego w kapitale i zyskach spółek giełdowych poprzez system transakcyjny Giełdy Papierów Wartościowych w Warszawie. Zatem może okazać się, iż spółka, której 45%-owy pakiet akcji znajduje się w rękach akcjonariusza zagranicznego poza obrotem giełdowym, a która jednocześnie udostępniła pewne serie swoich akcji w obrocie publicznym, znajduje się tymczasowo „pod kontrolą” kapitału zagranicznego, jeśli ponad 5%-owy pakiet akcji notowanych na GPW trafi w ręce zagranicznego inwestora. Niemniej, dla potrzeb badania uznano, iż wolno pominąć tego typu sytuacje, ponieważ obrót publiczny akcjami na GPW jest płynny i podlega szybkim zmianom, ale – co ważniejsze – akcjonariat rozproszony nie kreuje na ogół istotnego czynnika kontroli lub wpływu na zarządzanie spółką, w szczególności zaś na jej politykę podatkową. Dlatego też, za spółki kontrolowane przez kapitał zagraniczny dla potrzeb niniejszego opracowania uznaje się tylko te, w których większościovym udział akcjonariatu zagranicznego wynika z zarejestrowanego w Krajowym Rejestrze Sądowym, niepublicznego obrotu akcjami.

Tabela 11: Wartości średnie ETR dla spółek z większościovym udziałem zagranicznym i krajowym według sektorów

Sektor	Średnia ETR	Liczba spółek	Spółki z większościovym udziałem zagranicznym		Spółki z większościovym udziałem krajowym	
			Liczba	Średnia ETR	Liczba	Średnia ETR
Elektromaszynowy	28,9148%	12	1	61,1601%	11	25,9834%
Paliwowo-chemiczny	27,0201%	3	0	-	3	27,0201%
Drzewny	24,0830%	2	1	17,7830%	1	30,3831%
Usługi finansowe	23,5197%	13	1	20,0186%	12	23,8115%
Bankowy	22,0983%	9	7	23,1033%	2	18,5806%
Handel	21,1893%	27	1	20,9045%	26	21,2002%
Farmacja	20,9435%	2	0	-	2	20,9435%
It	19,6406%	12	0	-	12	19,6406%
Ubezpieczenia	19,2877%	1	0	-	1	19,2877%
Budownictwo i nieruchomości	19,2560%	36	6	22,5102%	30	18,6052%
Spożywczy	19,0383%	10	4	21,1027%	6	17,6620%
Turystyka i hotelarstwo	18,9806%	3	1	5,4393%	2	25,7512%

Produkcja	18,9336%	25	3	20,2679%	22	18,7517%
Usługi inne	18,6551%	7	0	-	7	18,6551%
Energetyka	17,9526%	8	2	19,3770%	6	17,4778%
Media	17,6163%	7	2	16,8170%	5	17,9360%
Metalowy	17,4665%	11	1	18,1209%	10	17,4010%
Motoryzacyjny	17,2065%	3	0	-	3	17,2065%
Górnictwo	14,2930%	1	0	-	1	14,2930%
Telekomunikacja	13,4591%	2	1	7,2007%	1	19,7174%
Średnia arytmetyczna z średnich ETR dla branż ⁹⁰	19,9777%	194	31	21,0619%	163	20,5154%
średnia ETR dla całej populacji	20,3411%			21,4521%		20,1299%

Źródło: opracowanie własne

Tabela 10 prezentuje rezultat podziału próby badawczej według kryterium pochodzenia kapitału. 84% ogółu spółek (163 ze 194) to spółki z większościowym akcjonariatem krajowym, podczas gdy jedynie 16% (31 ze 194) ma dominujących akcjonariuszy z zagranicy.

Bardzo ciekawe i tyleż zaskakujące, co niezgodne z potocznym wyobrażeniem na temat „kreatywności” polityki podatkowej koncernów międzynarodowych jest zestawienie wyników średnich ETR dla całej populacji i poszczególnych branż w podziale według kryterium pochodzenia. Podstawowy wniosek jest taki, że spółki z dominującym akcjonariatem zagranicznym płacą w Polsce podatek dochodowy na wyższym poziomie stawki ETR (21,4521%) niż spółki kontrolowane przez kapitał krajowy (20,1299%).

Analizując poszczególne sektory można zauważyć, iż mamy do czynienia z podobną liczbą branż, w których średnia ETR spółek kontrolowanych z zagranicy jest wyższa (7 sektorów) lub niższa (6 sektorów) od spółek z większościowym kapitałem krajowym. Z uwagi na niską, a czasem jednostkową liczebność niektórych sektorów w próbie badawczej, porównanie takie nie uprawnia jednak do szerszych uogólnień. Można natomiast bliżej przeanalizować sektory liczniej reprezentowane w obu grupach (podzbiorach) wynikających z podziału według kryterium pochodzenia kapitału. Przyjmując minimum liczebności podzbioru na poziomie równym dwa, otrzymujemy zestawienie zilustrowane w **tabeli 12**.

⁹⁰ Średnia arytmetyczna z średnich ETR dla poszczególnych branż daje inny wynik niż średnia ETR dla całej populacji, jako że nie jest ważona, w związku z czym agregując średnią dla branży o zbiorze np. 36 spółek otrzymujemy średnią, która następnie jest arytmetycznie uśredniana z średnią dla branży o zbiorze 1. Stąd, średnia ETR dla całej populacji (194 spółki) znajduje się wierszu najniższym tabeli, natomiast średnia ze średnich ETR stanowi jedynie kalkulacyjne uzupełnienie tabeli i nie powinna być stosowana dla celów porównawczych.

Tabela 12: Wartości średnie ETR dla spółek z większościovym udziałem zagranicznym i krajowym według sektorów (po wyeliminowaniu zbiorów pustych lub z jedną spółką)

Sektor	Średnia ETR	Liczba spółek	Spółki z większościovym udziałem zagranicznym		Spółki z większościovym udziałem krajowym	
			Liczba	Średnia ETR	Liczba	Średnia ETR
Bankowy	22,0983%	9	7	23,1033%	2	18,5806%
Budownictwo i nieruchomości	19,2560%	36	6	22,5102%	30	18,6052%
Spożywczy	19,0383%	10	4	21,1027%	6	17,6620%
Produkcja	18,9336%	25	3	20,2679%	22	18,7517%
Energetyka	17,9526%	8	2	19,3770%	6	17,4778%
Media	17,6163%	7	2	16,8170%	5	17,9360%

Źródło: opracowanie własne

Jak wynika z powyższego zestawienia, pięć z sześciu sektorów (z wyjątkiem mediów) wykazuje wyższą średnią ETR wśród spółek z większościovym udziałem akcjonariatu zagranicznego.

Dokonane obserwacje podają w wątpliwość historycznie ugruntowane przypuszczenie, iż firmy z udziałem zagranicznym wykazują większą skłonność do minimalizacji obciążeń podatkowych w Polsce - przynajmniej w odniesieniu do spółek giełdowych. Należy przy tym poczynić następujące zastrzeżenia:

- 1) Wyższa stawka ETR nie oznacza, iż podatnik nie stosuje praktyk zmierzających do minimalizacji opodatkowania, ponieważ ETR jedynie wychwytuje trwale różnice pomiędzy wynikiem podatkowym i bilansowym. Dlatego też fakt zaksięgowania zawyżonego kosztu zarówno w dla celów bilansowych jak i podatkowych nie wpłynie na wysokość ETR, podczas gdy obiektywnie zmniejsza wynik (podatkowy i bilansowy) spółki i w konsekwencji także należny PDOP.
- 2) Jakkolwiek jednoczesne obniżenie wyniku bilansowego i podatkowego prowadzi do obniżenia obciążeń w podatku dochodowym, to szczególnie w przypadku spółek notowanych na GPW (lub innych parkietach) nie jest to popularna metoda „optymalizacji podatkowej”. W odróżnieniu od spółek innego typu, wysokim priorytetem spółek publicznych jest maksymalizacja wyniku bilansowego mająca bezpośredni wpływ na wycenę i reputację ich akcji.
- 3) Reasumując należy uznać, iż racjonalna polityka podatkowa spółek giełdowych w obszarze opodatkowania dochodu polega na minimalizacji podstawy opodatkowania

przy jednoczesnej maksymalizacji zysku bilansowego. Techniki optymalizacji podatkowej wykorzystujące różnice przejściowe pomiędzy prawem bilansowym i podatkowym są wprawdzie skuteczne, ale tylko czasowo, jako że w układzie międzyokresowym - przynajmniej teoretycznie – znoszą się wzajemnie. Stąd też, to właśnie w obszarze trwałych różnic, a więc tych wychwytywanych przy pomocy pomiaru ETR, dochodzi do uzyskiwania mniejszych lub większych oszczędności podatkowych.

- 4) Jeżeli spółki z dominującym udziałem kapitału zagranicznego wykazują *in gremio* wyższą średnią ETR niż te kontrolowane przez kapitał krajowy, wówczas warto zbadać szczegółowo przyczyny tego zjawiska, co jednak wykracza poza zakres niniejszego opracowania. Potencjalne przyczyny mogą wynikać z tego że:
- z perspektywy międzynarodowej ustrój podatkowy Polski w obszarze opodatkowania dochodu przedsiębiorstw nie jest postrzegany jako dotkliwy; *ad exemplum* niska stawka nominalna 19% już z chwilą jej wprowadzenia w roku 2004 doprowadziła do znaczącego wstrzymania lub odwrócenia strumieni transferu zysków przy pomocy tzw. cen transferowych z Polski za granicę, ponieważ przy nowej nominalnej stawce PDOP nasz kraj znacząco zwiększył swoją konkurencyjność podatkową, zwłaszcza wobec państw zachodniej Europy⁹¹;
 - tzw. korporacje międzynarodowe, jakkolwiek mogą wykazywać większą niż firmy lokalne umiejętność i skłonność do wykorzystywania legalnych metod unikania opodatkowania (planowanie podatkowe przy użyciu krajowych i międzynarodowych instrumentów mających oparcie w obowiązującym prawie), to jednak z uwagi na podwyższone wymagania w zakresie tzw. ładu korporacyjnego (*corporate governance*) w większym stopniu niż spółki krajowe unikają rozwiązań o charakterze nielegalnym lub innym skutkującym wysokim ryzykiem prawnopodatkowym lub prawnokarnym;
 - przedsiębiorstwa międzynarodowe w większym stopniu niż lokalne korzystają z wystandaryzowanych usług związanych z audytem, zarządzaniem ryzykiem, zarządzaniem zdolnością kredytową (rating) etc., a przy ich nabywaniu korzystają

⁹¹ Nominalne stawki PDOP obowiązujące w wybranych państwach w roku 2013: Austria – 25%, Niemcy – 29,83% (średnio), Francja – 33,33% (dla dochodów między 38, 120 i 250 mln EUR), Holandia – 25% (dla dochodów pow. 200 000 EUR), Hiszpania – 30% (dla dochodów pow. 300 000 EUR), Włochy – 27,5%, Wielka Brytania – 23,75% (dla dochodów między 300,000 i 1,5 mln GBP), źródło: EMEA Tax Facts by Crowe Horwath International (<http://www.crowehorwath.net/uploadedFiles/IE/services/tax/EMEA%20Tax%20Facts%202013.pdf>) wg stanu na 28.05.2013 r.

z usług dużych, międzynarodowych dostawców; to tworzy swego rodzaju dodatkowy poziom weryfikacji legalności podejmowanych działań; w związku z powyższym takie zjawiska jak tzw. czynności pozorne (nadużycia wynikające z naruszenia klauzul o obejściu przepisów prawa podatkowego⁹²), tzw. szara strefa (obróć lub zakup nieewidencjonowany), transfer zysków przy użyciu cen transferowych, praca na czarno czy defraudacje, są mniej rozpowszechnione niż w firmach mniejszych i lokalnych.

2.3. Analiza sektorowa średniej ETR

Analizę ETR przeprowadzono w sposób umożliwiający agregację wyników w postaci średnich arytmetycznych wartości ETR dla poszczególnych sektorów gospodarki. Każda ze spółek z próby badawczej reprezentowała jeden z dwudziestu sektorów, co ilustruje **tabela 13** poniżej. Specyfikacja sektorowa zastosowana dla potrzeb badania wynika z opisu podstawowego przedmiotu działalności wskazanego w opublikowanych sprawozdaniach finansowych spółek. Inne, niewykazane w zestawieniu sektory, nie były reprezentowane w próbie badawczej.

Tabela 13: Średnie stawki ETR według sektorów

Średni ETR	Liczba spółek	Sektor	Liczba spółek	Udział w próbie [%]
28,9148%	12	Elektromaszynowy	127	65,46%
27,0201%	3	Paliwowo-chemiczny		
24,0830%	2	Drzewny		
23,5197%	13	Usługi finansowe		
22,0983%	9	Bankowy		
21,1893%	27	Handel		
20,9435%	2	Farmacja		
19,6406%	12	IT		
19,2877%	1	Ubezpieczenia		
19,2560%	36	Budownictwo i nieruchomości		
19,0383%	10	Spożywczy		
18,9806%	3	Turystyka i hotelarstwo	3	1,55%
18,9336%	25	Produkcja	64	32,99%
18,6551%	7	Usługi inne		

⁹² Art. 199a §2 OP, zgodnie z którym „Jeżeli pod pozorem dokonania czynności prawnej dokonano innej czynności prawnej, skutki podatkowe wywodzi się z tej ukrytej czynności prawnej.”

17,9526%	8	Energetyka		
17,6163%	7	Media		
17,4665%	11	Metalowy		
17,2065%	3	Motoryzacyjny		
14,2930%	1	Górnictwo		
13,4591%	2	Telekomunikacja		
20,3411%	194	pełna próba	194	100,00%

Źródło: opracowanie własne

Wnioski wynikające z rozkładu spółek wykazujących średnią ETR powyżej lub poniżej poziomu referencyjnego, jakim jest nominalna stawka PDOP w wysokości 19%, zostały już omówione. Analiza szczegółowa wyników dla sektorów nasuwa natomiast dalsze wnioski na temat różnic w zakresie kształtowania się podstawy opodatkowania i efektywnej stawki podatku. Po pierwsze, wszelkie sądy uogólniające na temat średniego opodatkowania efektywnego w wybranych sektorach warto ograniczyć do najliczniej reprezentowanych (budownictwo i nieruchomości, handel, produkcja, elektromaszynowy, usługi finansowe, przemysł elektromaszynowy i metalowy, IT), a pominąć wobec sektorów reprezentowanych jednostkowo (ubezpieczenia, górnictwo). Wyniki pojedynczych spółek w najmniejszym stopniu spełniają kryterium reprezentatywności i nie dają opisu branży w zakresie efektywnego opodatkowania, dlatego usprawiedliwione jest formułowanie ogólniejszych wniosków na temat sektorów najliczniejszej reprezentacji.

2.3.1. Branże najliczniej reprezentowane

Spośród najliczniej reprezentowanych branż, tj.:

- budownictwo i nieruchomości (36 spółek),
- handel (27 spółek),
- produkcja (25 spółek),

pierwsza i ostatnia prezentują średnie wyniki ETR na poziomie zbliżonym do 19%, wobec czego należy uznać, że specyfika sektorowa spółek budowlanych i produkcyjnych nie zawiera cech, które w sposób wyraźny wywierałyby aprecjacyjny lub deprecjacyjny wpływ na ETR. O ile jednak spółki z branży budowlano-nieruchomościowej (przeważnie deweloperzy) stanowią dość zwartą pod względem przedmiotu działalności grupę firm, o tyle sektor

produkcyjny jest mniej jednorodny. Znajdziemy tu bowiem szerokie spektrum firm wytwórczych, począwszy od producentów artykułów wnętrzarskich (Decora), obuwia (Wojas), przez aparaturę pomiarową (Apator), aż po sprzęt AGD (Amica). W odróżnieniu od przedsiębiorstw handlowych, które także działają w najróżniejszych segmentach produktowych, niemniej jednak realizują zbliżone funkcje handlowe, dystrybucyjne i sprzedażowe, spółki produkcyjne w zależności od profilu produkcji charakteryzują się zróżnicowaną intensywnością inwestycyjną, różnym kosztem kapitału oraz pracy. Z tej przyczyny spółki sektora produkcyjnego poddane badaniu charakteryzuje swego rodzaju wewnętrzne zróżnicowanie branżowe, co w pewien sposób ogranicza możliwość uogólniania wniosków dla sektora produkcyjnego jako takiego.

Z kolei wspomniany już sektor handlowy wykazał *in gremio* stosunkowo wysoką średnią ETR w wysokości 21,1893%, a zatem w tym licznie reprezentowanym sektorze wolno już doszukiwać się znacznych, wynikających ze specyfiki branży tendencji do powstawania trwałych różnic pomiędzy podatkowym i bilansowym ujęciem dochodu, które działają dyskryminująco z perspektywy podatnika, tj. poszerzają podstawę opodatkowania odpowiednio zwiększając przychody lub ograniczając koszty uzyskania przychodu.

2.3.2. Branże z najwyższym odchyleniem dodatnim średniej ETR

Najwyższe odchylenie dodatnie wobec nominalnego poziomu opodatkowania wykazały w badaniu sektory:

- elektromaszynowy (>50%),
- paliwowo-chemiczny (>40%),
- drzewny i usługi finansowe (>20%),
- bankowy i handel (>10%).

Tabela 14 prezentuje szczegółowe wartości odchylenia w poszczególnych branżach. Mimo znacznych różnic pomiędzy odchyleniami sektora elektromaszynowego i handlowego, można w odniesieniu do 66 spółek z sześciu wymienionych wyżej sektorów przyjąć założenie, iż średnia ETR w ich przypadkach w sposób znaczący oraz wyraźnie dodatni odchyliła się od nominalnej stawki PDOP. Są to zatem sektory charakteryzujące się wysokim udziałem

kosztów i przychodów, które narażone są na występowanie trwałych różnic w ujęciu dla celów bilansowych i podatkowych. Wspomniane różnice w tym wypadku skutkują presją aprecjacyjną na ETR, czyli poszerzają podstawę opodatkowania i zwiększają efektywne opodatkowanie.

Tabela 14: Odchylenie średniej ETR od nominalnej stawki PDOP

Sektor	Średnia ETR	Liczba spółek	Odchylenie od wart. nominalnej (19%)	Spółki z większościami udziałem zagranicznym			Spółki z większościami udziałem krajowym		
				Liczba spółek	Średnia ETR	Odchylenie od wart. nominalnej (19%)	Liczba spółek	Średnia ETR	Odchylenie od wart. nominalnej (19%)
Elektromaszynowy	28,9148%	12	52,18%	1	61,1601%	221,90%	11	25,9834%	36,75%
paliwowo-chemiczny	27,0201%	3	42,21%	0	-	-	3	27,0201%	42,21%
Drzewny	24,0830%	2	26,75%	1	17,7830%	-6,41%	1	30,3831%	59,91%
usługi finansowe	23,5197%	13	23,79%	1	20,0186%	5,36%	12	23,8115%	25,32%
Bankowy	22,0983%	9	16,31%	7	23,1033%	21,60%	2	18,5806%	-2,21%
Handel	21,1893%	27	11,52%	1	20,9045%	10,02%	26	21,2002%	11,58%
Farmacja	20,9435%	2	10,23%	0	-	-	2	20,9435%	10,23%
It	19,6406%	12	3,37%	0	-	-	12	19,6406%	3,37%
Ubezpieczenia	19,2877%	1	1,51%	0	-	-	1	19,2877%	1,51%
budownictwo i nieruchomości	19,2560%	36	1,35%	6	22,5102%	18,47%	30	18,6052%	-2,08%
Spożywczy	19,0383%	10	0,20%	4	21,1027%	11,07%	6	17,6620%	-7,04%
turystyka i hotelarstwo	18,9806%	3	-0,10%	1	5,4393%	-71,37%	2	25,7512%	35,53%
Produkcja	18,9336%	25	-0,35%	3	20,2679%	6,67%	22	18,7517%	-1,31%
usługi inne	18,6551%	7	-1,82%	0	-	-	7	18,6551%	-1,82%
Energetyka	17,9526%	8	-5,51%	2	19,3770%	1,98%	6	17,4778%	-8,01%
Media	17,6163%	7	-7,28%	2	16,8170%	-11,49%	5	17,9360%	-5,60%
Metalowy	17,4665%	11	-8,07%	1	18,1209%	-4,63%	10	17,4010%	-8,42%
Motoryzacyjny	17,2065%	3	-9,44%	0	-	-	3	17,2065%	-9,44%
Górnictwo	14,2930%	1	-24,77%	0	-	-	1	14,2930%	-24,77%
Telekomunikacja	13,4591%	2	-29,16%	1	7,2007%	-62,10%	1	19,7174%	3,78%

Źródło: opracowanie własne

2.3.3. Branże z najwyższym odchyleniem ujemnym

Z tabeli 14 wynika także, iż najwyższe odchylenie ujemne wobec nominalnego poziomu opodatkowania wykazały w badaniu sektory:

- telekomunikacja i górnictwo (>-24%)
- motoryzacyjny i metalowy (>-8%)

Najniższe stawki ETR wystąpiły w spółkach telekomunikacyjnych i w spółce górniczej, przy czym należy zwrócić uwagę, iż są to branże o niskiej liczebności (odpowiednio dwie i jedna spółka), przez co ich szczegółowa analiza jest mało przydatna. Podobna sytuacja miała miejsce w odniesieniu do przemysłu motoryzacyjnego reprezentowanego przez trzy spółki. Dopiero dla branży metalowej (11 spółek) uzyskujemy szerszą reprezentację, której szczegółowa analiza posłuży w dalszych częściach opracowania do identyfikacji i opisu czynników wpływających na fakt, iż średnia ETR odchyła się ujemnie w stosunku do stawki nominalnej PDOP.

Analogicznie jak w przypadku branż z najwyższym odchyleniem dodatnim, także w przypadku odchylenia *in minus* występują sektory charakteryzujące się wysokim udziałem kosztów i przychodów, które skutkują powstawaniem trwałych różnic w ujęciu dla celów bilansowych i podatkowych, lecz o odwrotnym znaku. W tym przypadku bowiem, różnice dają impuls deprecyjny po stronie ETR, czyli zawężają podstawy opodatkowania i zmniejszają efektywne opodatkowanie. W odróżnieniu jednak od odchylenia dodatniego, którego źródeł należy szukać w konstrukcji systemu podatkowego, przyczyny odchylenia ujemnego mogą być inne. Poza czynnikami *stricte* normatywnymi może tu mianowicie chodzić także o rezultat tzw. planowania podatkowego, a zatem intencjonalnego kształtowania polityki gospodarczej przedsiębiorstwa w taki sposób, aby zminimalizować obciążenia podatkowe w PDOP nie tylko metodami dostępnymi na gruncie materialnego prawa podatkowego (tu: UPDOP), ale także prawa proceduralnego czy w końcu także przy zastosowaniu praktyk tzw. uchylania się od opodatkowania - nie zawsze zgodnych z obowiązującym prawem. Tego rodzaju wnioski został uprawdopodobniony w toku badań uzupełniających w technice wywiadu bezpośredniego, o czym będzie mowa w dalej.

2.4. Analiza różnic trwałych w badaniu podstawowym

Jak podano w opisie metodologicznym w pkt. 7.3, pozyskanie dokładnych informacji na temat różnic trwałych pomiędzy podatkowym i bilansowym ujęciem dochodu napotkało na poważną przeszkodę w analizie treści opublikowanych sprawozdań finansowych. Zgodnie z

MSSF przedsiębiorstwa nie mają obowiązku szczegółowego raportowania w tym zakresie. Na 194 spółki jedynie osiem ujawniło pewne dane na temat różnic trwałych pierwszego i drugiego wskazania, co więcej, dane te mają charakter szacunkowy. Otrzymane wyniki, przedstawione w tabeli 14, mimo ograniczonego charakteru warto pokazać, gdyż pośrednio dowodzą słuszności przypuszczenia wyrażonego na wstępie niniejszego rozdziału. Chodzi mianowicie o wpływ norm prawa bilansowego (MSR 12) na ETR w zakresie ograniczającym możliwość tworzenia rezerw lub aktywów na podatek odroczony od pewnych typów różnic przejściowych.

Tabela 15 prezentuje różnice trwałe pierwszego i drugiego wskazania, czyli najważniejsze i odpowiednio drugie w hierarchii ważności, z punktu widzenia powstawania rozbieżności pomiędzy wynikiem podatkowym i bilansowym. Pomijając brak reprezentatywności i szacunkowy charakter danych, widać wyraźnie, iż w większości przypadków pod pozycją różnic trwałych w sprawozdaniach finansowych przedstawiono *de facto* rodzaje zdarzeń gospodarczych typowych dla powstawania różnic przejściowych, a nie trwałych. Jest to skutek „utrwalenia” różnic kursowych nie tyle na skutek restrykcyjności prawa podatkowego, lecz z uwagi na postanowienia MSR 12 obowiązujące spółki giełdowe. MSR 12 reguluje bowiem szereg sytuacji, w których dla pewnych różnic przejściowych nie tworzy się rezerw lub aktywów z tytułu podatku odroczonego. Nie znajdują one wówczas przełożenia na podatek odroczony, co może oddziaływać zarówno zwiększająco (brak aktywu) lub zmniejszająco (brak rezerwy) na efektywne opodatkowanie liczone według metody ETR. Jednak analizując całkowity wpływ MSR 12 na ETR w długim okresie należy przyjąć, że ponieważ MSR 12 realizuje zasadę ostrożnej wyceny, to w znacznie większym stopniu ogranicza tworzenie aktywów (podwyższających wycenę spółki) niż rezerw na podatek odroczony, które wycenę spółki obniżają. Zatem już na etapie tworzenia aktywów lub rezerw z tytułu podatku odroczonego pojawia się wyraźny impuls zwiększający dla wartości ETR. Teoretycznie w długim okresie powinien on ulec neutralizacji. W przyszłości, jeżeli dojdzie do realizacji kosztu podatkowego, na poczet którego nie utworzono zgodnie z MSR 12 aktywa na podatek odroczony, powinno nastąpić odpowiednie (kompensujące uprzedniąwyżkę) obniżenie ETR poprzez podatkowe rozpoznanie kosztu nie będącego kosztem księgowym okresu. Jeżeli natomiast w przyszłości nie dojdzie do realizacji kosztu – powinno nastąpić wyksięgowanie aktywa podatku odroczonego, co spowoduje zmniejszenie salda podatku odroczonego i w rezultacie obniżenie ETR w przyszłym okresie.

Tabela 15: Dostępność danych dotyczących różnic trwałych w badaniu podstawowym.

Lp.	Spółka	Rok	Różnice trwałe	
			Pierwszego wskazania	Drugiego wskazania
1	Asseco Poland	2010	umorzenie akcji własnych	dywidendy otrzymane od spółek zależnych i stowarzyszonych
		2009	dywidendy otrzymane od spółek zależnych i stowarzyszonych	odpisy wartości inwestycji w jednostki zależne i stowarzyszone
		2008	sprzedaż akcji własnych	zysk na wniesieniu aportu
2	Grupa ADV	2009	otrzymane dywidendy (opodatkowane u źródła)	wpłaty PFRON
3	Dom Development	2010	opcje managerskie	trwałe różnice kosztowe
		2009	otrzymana dywidenda	opcje managerskie
		2008	opcje managerskie	trwałe różnice nie objęte podatkiem dochodowym bieżącym i odroczonym w sprawozdaniu finansowym
4	Dekora	2010	koszty nie będące kosztami uzyskania przychodów	korekty zwiększające przychody podatkowe
		2009	koszty nie będące kosztami uzyskania przychodów	korekty zwiększające przychody podatkowe
		2008	koszty nie będące kosztami uzyskania przychodów	korekty zwiększające przychody podatkowe
5	AWBUD	2010	rozwiązanie odpisów aktualizujących po spłacie	spisane, umorzone, przedawnione należności
		2009	zapłacone odsetki od zobowiązań	wypłacone w 2006r. i 2007r. wynagrodzenia brutto
		2008	rozwiązanie rezerwy na przedawnione zobowiązania	otrzymane odsetki
6	Elektrociepłownia Będzin	2010	rezerwa na koszty wynikające ze zmiany koncesji	rezerwy na przyszłe zobowiązania (nagrody jubileuszowe, odprawy emerytalne, rentowe, premie, odprawy z tytułu restrukturyzacji, świadczenia ZFŚS)
		2009	rezerwy na przyszłe zobowiązania (nagrody jubileuszowe, odprawy emerytalne, rentowe, premie, odprawy z tytułu restrukturyzacji, świadczenia ZFŚS)	niewypłacony ZUS od wynagrodzeń płatny w następnym roku
		2008	rezerwy na przyszłe zobowiązania (nagrody jubileuszowe, odprawy emerytalne, rentowe, premie, odprawy z tytułu restrukturyzacji, świadczenia ZFŚS)	niewypłacone wynagrodzenia
7	Intakus	2010	rozliczenie kontraktów długoterminowych metodą stopnia zaawansowania	rozliczenie kontraktów długoterminowych metodą stopnia zaawansowania
		2008	rozliczenie kontraktów długoterminowych metodą stopnia zaawansowania	rozliczenie kontraktów długoterminowych metodą stopnia zaawansowania
8	Farmacol	2010	utworzenie odpisów na należności i pożyczki	rozwiązanie odpisów na należności i pożyczki

Źródło: opracowanie własne

Zatem w świecie idealnym zakłócenie ETR (zwyżka) przy tworzeniu aktywów i rezerw powinno się prędzej czy później zneutralizować. A jednak, jak ma to miejsce także w przypadku omawianego wcześniej typowego „utrwalania” różnic przejściowych, gdzie, jak wykazano, utrwalanie zachodzi częściej w sposób rozszerzający podstawę opodatkowania niż odwrotnie, także w przypadku wpływu MSR 12 na ETR należy oczekiwać, iż jego długookresowa neutralność w praktyce nie wszędzie zostanie osiągnięta. Przeciwnie, w związku z np. likwidacją, upadłością czy restrukturyzacją przedsiębiorstwa podatnika, albo w wyniku przyszłych zmian prawa bilansowego lub podatkowego może dojść także i tu do permanentnego „utrwalenia” wpływu MSR 12 na ETR⁹³.

Przykład:

Spółka Asseco Poland wskazała w roku 2009 w pozycji różnic trwałych „odpisy wartości inwestycji w jednostki zależne i stowarzyszone”. Utrata wartości finansowego majątku trwałego stanowi koszt w rachunku zysków i strat, nie jest jednak kosztem uzyskania przychodów dla celów podatku dochodowego. Takim stać się może dopiero z chwilą np. sprzedaży lub umorzenia inwestycji. Zatem co do zasady różnica w ujęciu podatkowym i księgowym jest przejściowa, ponieważ w przyszłości (sprzedaż/likwidacja/umorzenie) wcześniejszy koszt księgowy z tytułu aktualizacji wyceny stanie się także kosztem podatkowym. W rezultacie w roku 2009 spółka ujawniła i opodatkowała dochód wyższy od wyniku finansowego brutto o wartość odpisu. W „normalnych” okolicznościach tak uiszczony podatek tworzy aktywną pozycję podatku odroczonego, która w przyszłości, tj. w roku realizacji straty wartości dla celów podatkowych, zmniejszy odpowiednio bieżące zobowiązanie podatkowe. Jednak zgodnie z MSR 12 na tego typu pozycję nie tworzy się aktywa w podatku odroczonym, w związku z czym różnica, o której mowa, wykazana została jako trwała. Inną konsekwencją tego podejścia jest, że kiedy w przyszłości dojdzie do realizacji straty, spółka rzeczywiście zapłaci mniejszy podatek, tj. wykaże większe koszty podatkowe niż księgowe, co – konsekwentnie – w sprawozdaniu finansowym za ten przyszły okres także powinno zostać wykazane jako trwała różnica (z tym że o odwrotnym znaku). Niemniej, ponieważ takie odwrócenie różnicy trwałej należy do kategorii zdarzeń przyszłych i niepewnych, nie można mieć pewności, że do niej dojdzie.

Poza „utrwalonymi” w wyniku MSR 12 różnicami przejściowymi, które zdominowały powyższą tabelę, wskazano tam w zasadzie tylko trzy specyficznie trwałe różnice:

⁹³ Więcej na temat wpływu MSR 12 na ETR w Rozdziale V pkt. 1.2..

- **obowiązkowe odpisy na Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych** („wpłaty PFRON”, Grupa ADV)

Na podstawie art. 16 ust. 1 pkt. 36) UPDOP nie uznaje się za koszty uzyskania przychodu wpłat dokonywanych przez podatników na podstawie ustawy o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych, tj. wpłat na PFRON. Jednocześnie wydatki te są kosztem księgowym danego okresu, wobec czego różnica w ich ujęciu bilansowym i podatkowym należy do trwałych.

- **opcje menedżerskie** (Dom Development⁹⁴)

Konsekwencje podatkowe programu opcji menedżerskich nie zostały precyzyjnie unormowane. UPDOP nie odnosi się wprost do takiego zdarzenia i w praktyce wiele zależy od indywidualnego sposobu umownego uregulowania takiego programu. Np. program opcji menedżerskich może zakładać nową emisję akcji lub sprzedaż istniejących akcji uprawnionym menedżerom, akcje mogą być całkowicie lub częściowo nieodpłatne etc. Skutki podatkowe będą zatem zależeć od wybranej formy programu. Typowy program opcji menedżerskich funkcjonuje następująco:

- uprawniony menedżer nabywa nieodpłatnie prawo do zamiany opcji na akcje spółki pracodawcy w przyszłości,
- wymiana opcji na akcje jest nieodpłatna, lecz następuje po spełnieniu warunków określonych w umowie między menedżerem i spółką już na etapie przystąpienia do programu opcji menedżerskich,
- na potrzeby wymiany opcji na akcję przeprowadza się nową emisję akcji.

W tak przeprowadzonej operacji prawo bilansowe nakazuje⁹⁵ już na etapie przyznania menedżerowi opcji utworzenie rezerwy na przyszłe zobowiązanie polegające na wydaniu menedżerowi akcji o określonej wartości. Wartość tę ustala się w ten sposób, że aktualną wycenę akcji koryguje się w oparciu o dostępne informacje m.in. o prawdopodobieństwo realizacji wymiany opcji na akcje w przyszłości. Stosowany współczynnik

⁹⁴ W badaniu uzupełniającym na opcje managerskie jako przykład różnicy trwałej wskazała także spółka Kęty SA

⁹⁵ Art. 35d ust. 1 i 2 URACH

prawdopodobieństwa wyraża tu zarówno prognozę zmian kursu/wartości samych akcji, ale także rotację personelu, czyli prawdopodobieństwo utrzymania stosunku pracy przez menedżera w okresie między nabyciem opcji i nabyciem akcji, a także prawdopodobieństwo spełnienia przez niego warunków wymiany opcji na akcje. Dla celów podatkowych najczęściej przyjmuje się, że ani tak utworzona rezerwa, ani późniejszy koszt wydania akcji za opcje, nie stanowi kosztu uzyskania przychodu, przede wszystkim z uwagi na fakt, iż nie doszło do faktycznego poniesienia wydatku przez spółkę⁹⁶.

– **otrzymane dywidendy** (Asseco, ADV, Dom Development)

Zgodnie z art. 22 ust. 4 UOPDP zwalnia się od podatku dochodowego otrzymane dywidendy, jeśli ich odbiorcą jest podatnik PDOP, który w podmiocie wypłacającym dywidendę posiada przez okres co najmniej dwóch lat nie mniej niż 10% udziałów w jej kapitale. Nie wchodząc w szczegóły struktury kapitałowej spółek Asseco, ADV czy Dom Development wystarczy poprzestać na ustaleniu, iż otrzymały one dywidendę od spółki zależnej położonej bądź w Polsce, bądź w innym państwie Unii Europejskiej lub Europejskiego Obszaru Gospodarczego⁹⁷, jako że powyższa regulacja stanowi wynik implementacji wspólnotowej dyrektywy 2003/123/EC z 22 grudnia 2003 r.⁹⁸, a zatem przywilej zwolnienia dywidend z podatku w ramach grup kapitałowych wystąpi w każdej konfiguracji geograficznej wytyczonej granicami tych obszarów, przy spełnieniu wymienionych warunków. W efekcie, na poziomie spółki i jej podstawy opodatkowania PDOP dochód (przychód) z dywidend otrzymanych podlega wyłączeniu spod opodatkowania, będąc jednocześnie przychodem księgowym z chwilą podjęcia uchwały o podziale zysku⁹⁹. Występuje tu zatem klasyczna trwała różnica pomiędzy podatkowym a bilansowym ujęciem pozycji przychodów.

⁹⁶ Art. 15 ust. 1 w powiązaniu z art. 16 ust. 1 pkt. 27) UOPDP

⁹⁷ Dotyczy także Konfederacji Szwajcarskiej na mocy art. 22 ust. 4c pkt. 2), przy czym tutaj próg minimalnego udziału podniesiono do 25%

⁹⁸ Tzw. *Parent-Subsidiary-Directive*, uchylona przez obecnie obowiązującą dyrektywę rady UE 2011/96/UE z dnia 30.11.2011 r. w sprawie wspólnego systemu opodatkowania mającego zastosowanie w przypadku spółek dominujących i spółek zależnych różnych państw członkowskich

⁹⁹ Warto zauważyć, że opodatkowanie dywidendy, jeżeli nie jest zwolniona z podatku, odbywa się – na zasadzie wyjątku – u źródła, tj. płatnikiem jest spółka wypłacająca dywidendę, która pobiera i odprowadza do urzędu skarbowego należny podatek, a podatnikowi (udziałowcowi) przekazuje kwotę dywidendy netto. Nie zmienia to jednak faktu, że tenże podatnik jako przychód bilansowy wykazuje kwotę dywidendy brutto, a podatek pobrany przez płatnika sumuje razem z zapłaconym przez siebie podatkiem PDOP (jako bieżące zobowiązanie w PDOP)

2.5. Analityka szczegółowa w oparciu o wyniki badania uzupełniającego

Jedynym sposobem uzupełnienia brakujących informacji na temat różnic trwałych pomiędzy bilansowym i podatkowym ujęciem dochodu było ich pozyskanie techniką wywiadów bezpośrednich z osobami odpowiedzialnymi w wybranych spółkach za rozliczenia podatku dochodowego od osób prawnych. Na potrzeby badania monograficznego oraz w związku z utrudnieniami wynikającymi z samej natury techniki wywiadu (jak np. odmowa udzielenia informacji, niedostępność osób odpowiedzialnych w spółce za historyczne rozliczenia podatkowe etc.), za wystarczający materiał analityczny uznano dane na temat różnic trwałych pozyskane dla części spółek z trzech grup wybranych do szczegółowej analizy w ten sposób, że każda grupa spełniła łącznie następujące kryteria:

- 1) jak najwyższa liczebność próby,
- 2) wyraźne, charakterystyczne odchylenie średniej ETR powyżej lub poniżej 19%,
- 3) większościowy kapitał polski.

Ostatnie kryterium kapitału zostało niejako dodane uzupełniająco z tego względu, iż przy zastosowaniu dwóch pierwszych wyłonione zostały następujące grupy:

- sektor elektromaszynowy (12 spółek, odchylenie +51,82%),
- sektor metalowy (11 spółek, odchylenie -8,07%),

przy czym w każdej z tych grup, jak wynika z **tabeli 14**, znalazła się tylko jedna spółka z dominującym kapitałem zagranicznym. W dodatku, w przypadku przemysłu elektromaszynowego ta jedna spółka wykazała bardzo wysoką, silnie zawyżającą średnią, stawkę ETR (powyżej 61%). W konsekwencji, biorąc także pod uwagę obserwacje poczynione w **punkcie 2.4** powyżej, do badania indywidualnego w technice wywiadu wyselekcjonowano następujące dwie grupy:

- **sektor elektromaszynowy z dominującym kapitałem polskim (11 spółek, odchylenie +36,75%)**
- **sektor metalowy z dominującym kapitałem polskim (10 spółek, odchylenie -8,42%).**

Z uwagi na częste odmowy udzielenia informacji przez tak określoną grupę respondentów w badaniu indywidualnym, próbę spółek z odchyleniem dodatnim ETR rozszerzono o

dodatkową branżę spełniającą – jako druga w kolejności – wymienione wyżej kryteria doboru:

- sektor finansowy (13 spółek, odchylenie +23,79%),

co po odrzuceniu 1 spółki z udziałem zagranicznym dało doprowadziło do rozszerzenia próby o:

- **sektor finansowy z dominującym kapitałem polskim (12 spółek, odchylenie +25,32%).**

Próba w badaniu reprezentacyjnym skonstruowana według powyższych założeń przedstawiona została w tabeli poniżej.

Tabela 16: Selekcja próby badania uzupełniającego

Sektor	Spółka (bez sp. z udziałem zagranicznym)	Średni ETR	ETR	Kandydaci do próby	Uwagi	Skład próby	Próba
elektro-maszynowy	HYDROTOR SA	25,9834%	12,4166%	nie	dla sektora elektromaszynowego badamy czynniki stymulujące wyższą średnią ETR niż 19%, stąd z badania eliminuję spółki z ETR <19%	-	8 z 11
	INTROL SA		6,4248%	nie		-	
	KOPEX SA		56,0808%	tak		KOPEX SA	
	LENA LIGHTING SA		22,6854%	tak		LENA LIGHTING SA	
	MOJ SA		22,0543%	tak		MOJ SA	
	RAFAMET SA		13,8005%	nie		-	
	RAFAKO SA		29,6595%	tak		RAFAKO SA	
	REMAK SA		22,4552%	tak		REMAK SA	
	ZPUE SA		21,3756%	tak		ZPUE SA	
	ZELMER SA		20,2543%	tak		ZELMER SA	
	POL-MOT WARFAMA SA		58,6101%	tak		POL-MOT WARFAMA SA	
finansowy	BBI Capital SA	23,8115%	0,2568%	nie	dla sektora finansowego badamy czynniki stymulujące wyższą średnią ETR niż 19%, stąd z badania eliminuje się spółki z ETR <19%	-	5 z 12
	BEST SA		16,3259%	nie		-	
	Fast Finance SA		18,9286%	nie		-	
	GPW SA		17,7087%	nie		-	
	IDEA TFI SA		81,4242%	tak		IDEA TFI SA	
	IPOPEMA SA		20,7673%	tak		IPOPEMA SA	
	Kredyt Inkaso SA		17,2031%	nie		-	
	M.W. TRADE SA		21,9943%	tak		M.W. TRADE SA	
	Open Finance SA		19,4736%	tak		Open Finance SA	
	PRAGMA Faktoring SA		35,0166%	tak		PRAGMA Faktoring SA	
	PRAGMA Inkaso SA		18,0648%	nie		-	
	Giełda Praw Majątkowych Vindexus SA		18,5739%	nie		-	
metalowy	Alchemia SA	17,4778%	9,3765%	tak	dla sektora metalowego badamy czynniki stymulujące niższą średnią ETR niż 19%, stąd z badania eliminuję spółki z ETR >19%	Alchemia SA	6 z 11
	FASING SA		24,6162%	nie		-	
	IMPEXMETAL SA		15,2324%	tak		IMPEXMETAL SA	
	KGHM POLSKA MIEDŹ SA		18,1798%	tak		KGHM POLSKA MIEDŹ SA	
	KOELNER SA		29,6708%	nie		-	
	GRUPA KĘTY SA		4,4267%	tak		GRUPA KĘTY SA	
	MENNICA POLSKA SA		20,4574%	nie		-	
	STALPRODUKT SA		19,0101%	nie		-	
	STĄPORKÓW SA		16,9628%	tak		STĄPORKÓW SA	
	ZETKAMA SA		16,0775%	tak		ZETKAMA SA	

Źródło: opracowanie własne

W badaniu uzupełniającym uzyskano wyniki, które podsumowuje **tabela 17**.

Tabela 17: Rezultat badania uzupełniającego.

Sektor	Spółka (bez sp. z udziałem zagranicznym)	Średni ETR	ETR	Skład próby	Wynik
elektro-maszynowy	HYDROTOR SA	25,9834%	12,4166%	-	
	INTROL SA		6,4248%	-	
	KOPEX SA		56,0808%	KOPEX SA	odmowa udzielenia informacji
	LENA LIGHTING SA		22,6854%	LENA LIGHTING SA	odmowa udzielenia informacji
	MOJ SA		22,0543%	MOJ SA	odmowa udzielenia informacji
	RAFAMET SA		13,8005%	-	
	RAFAKO SA		29,6595%	RAFAKO SA	odmowa udzielenia informacji
	REMAK SA		22,4552%	REMAK SA	odmowa udzielenia informacji
	ZPUE SA		21,3756%	ZPUE SA	odmowa udzielenia informacji
	ZELMER SA		20,2543%	ZELMER SA	odmowa udzielenia informacji
	POL-MOT WARFAMA SA		58,6101%	POL-MOT WARFAMA SA	odmowa udzielenia informacji
finansowy	BBI Capital SA	23,8115%	0,2568%	-	
	BEST SA		16,3259%	-	
	Fast Finance SA		18,9286%	-	
	GPW SA		17,7087%	-	
	IDEA TFI SA		81,4242%	IDEA TFI SA	odmowa udzielenia informacji
	IPOPEMA SA		20,7673%	IPOPEMA SA	1) dywidendy otrzymane ¹⁰⁰ , 2) VAT od złych długów
	Kredyt Inkaso SA		17,2031%	-	
	M.W. TRADE SA		21,9943%	M.W. TRADE SA	odmowa udzielenia informacji
	Open Finance SA		19,4736%	Open Finance SA	odmowa udzielenia informacji
	PRAGMA Faktoring SA		35,0166%	PRAGMA Faktoring SA	odmowa udzielenia informacji
	PRAGMA Inkaso SA		18,0648%	-	
metalowy	Giełda Praw Majątkowych Vindexus SA	17,4778%	18,5739%	-	
	Alchemia SA		9,3765%	Alchemia SA	informacja udzielona bez zgody na publikację
	FASING SA		24,6162%	-	
	IMPEXMETAL SA		15,2324%	IMPEXMETAL SA	informacja udzielona bez zgody na publikację
	KGHM POLSKA MIEDŹ SA		18,1798%	KGHM POLSKA MIEDŹ SA	odmowa udzielenia informacji
	KOELNER SA		29,6708%	-	
	GRUPA KĘTY SA		4,4267%	GRUPA KĘTY SA	1) PFRON, 2) reprezentacja, 3) opcje managerskie ¹⁰¹
	MENNICA POLSKA SA		20,4574%	-	
	STALPRODUKT SA		19,0101%	-	
	STĄPORKÓW SA		16,9628%	STĄPORKÓW SA	informacja udzielona bez zgody na publikację
	ZETKAMA SA		16,0775%	ZETKAMA SA	informacja udzielona bez zgody na publikację

Źródło: opracowanie własne

¹⁰⁰ Podana różnica trwała ma akurat charakter dodatni, tj. zniżyła ETR, mimo iż spółka wykazała ETR powyżej 19%. Należy to rozumieć w ten sposób, że została rozpoznana w wywiadzie jako jedna z najważniejszych różnic trwałych w ogóle, przy czym jej wpływ w danym okresie nie powstrzymał wzrostu ETR na podstawie innych różnic trwałych (ujemnych – jak VAT od złych należności)

¹⁰¹ Wszystkie podane różnice trwałe są ujemne, tj. podwyższające ETR, mimo iż spółka znalazła się w grupie, która wykazała ETR poniżej 19%. Należy to rozumieć w ten sposób, że podane różnice trwałe są podstawowym czynnikiem aprecjacji ETR, natomiast odmówiono informacji na temat różnic trwałych obniżających ETR.

Rezultat badania uzupełniającego, pomijając niską responsywność indagowanych podmiotów, umożliwia dodanie do wyników badania podstawowego następujących konstatacji:

- a) potwierdzono faktycznie, iż program **opcji menedżerskich** (Kęty SA) może być podstawowym źródłem różnic trwałych ujemnych, tj. kosztowi bilansowemu w sposób trwały nie towarzyszy koszt podatkowy. Identyczne wskazanie pojawiło się już w badaniu podstawowym (Dom Development SA)¹⁰².
- b) potwierdzono faktycznie, iż **wpłaty na PFRON** mogą być podstawowym źródłem różnic trwałych ujemnych (Kęty SA, w badaniu podstawowym: ADV SA).
- c) potwierdzono faktycznie, że **otrzymane dywidendy** mogą być podstawowym źródłem dodatnich różnic trwałych, tj. przychodowi bilansowemu nie towarzyszy przychód podatkowy (Ipopema SA, w badaniu podstawowym: Asseco SA, ADV SA, Dom Development SA).
- d) dodatkowo stwierdzono, że **koszty reprezentacji** mogą być podstawowym źródłem różnic trwałych ujemnych (Kęty SA).
- e) dodatkowo stwierdzono, że **podatek należny VAT od nieściągalnych należności** może być podstawowym źródłem różnic trwałych ujemnych (Ipopema SA).

2.6. Analityka szczegółowa w oparciu o wyniki badania sondażowego PBS DGA

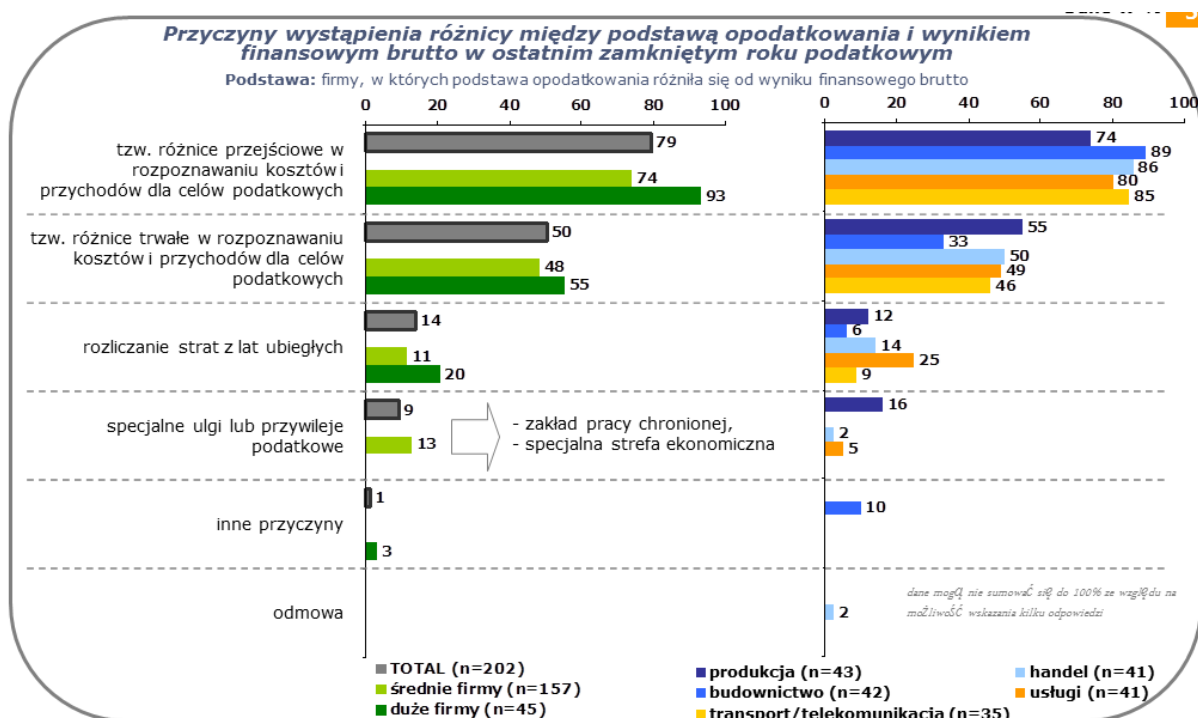
Jak wskazano w opisie metodologii badania, przydatne uzupełnienie danych uzyskanych techniką wywiadów indywidualnych z wybranymi podmiotami spośród próby badawczej, stanowiły wyniki badania sondażowego przeprowadzonego w lutym 2010 roku przez PBS DGA. Badanie stanowiące wyraz opinii głównych księgowych reprezentujących 250 średnich i dużych spółek kapitałowych na temat efektywnego opodatkowania dochodu ich spółek głównie w roku 2009, w istotny sposób poszerza dostępną wiedzę na temat powstawania różnic pomiędzy wynikiem podatkowym i bilansowym. Należy przy tym pamiętać, iż – podobnie jak w przypadku badania uzupełniającego w technice wywiadów indywidualnych – także wyniki PBS DGA pozyskano w oparciu o informacje zapamiętane przez osoby odpowiedzialne za rozliczenia podatkowe, nie oczekując ich weryfikacji na podstawie dokumentów finansowych. Są one zatem w większym stopniu wskazówką przy interpretacji

¹⁰² Ten i następne przypadki potwierdzenia wyniku badania podstawowego por. pkt. 2.4

„twardych” danych finansowych pozyskanych w badaniu podstawowym, aniżeli bezpośrednim źródłem takich danych. Zgodnie z założeniami przyjętymi w **Rozdziale III pkt. 3.4.**, wyniki sondażu PBS DGA znajdują w niniejszym opracowaniu zastosowanie uzupełniające, a ich przydatność jest ograniczona jedynie do wyjaśnienia aspektów związanych z analizą różnic pomiędzy wynikiem podatkowym i bilansowym, gdzie badanie sprawozdań finansowych, szczególnie w obszarze tzw. różnic trwałych, napotkało na liczne utrudnienia.

Jak wynika z **wykresu 9**, respondenci wskazali różnice trwałe jako drugą najważniejszą – po różnicach przejściowych – przyczynę rozbieżności pomiędzy bilansowym i podatkowym ujęciem dochodu. Pomijając drobne rozbieżności wskazań pomiędzy branżami, wynik sondażowy wprost potwierdza poprawność wcześniej poczynionego założenia, iż to właśnie różnice trwałe są w głównej mierze odpowiedzialne za odchylenie ETR od nominalnej stawki podatku. Różnice przejściowe, choć wskazane jako pierwszorzędne w badaniu sondażowym PBS DGA, pozostają bez istotnego wpływu na ETR, bowiem wychwytuje ona ich wpływ na saldo podatku odroczonego w pomiarze efektywnego opodatkowania. Wynik przedstawiony na wykresie sumuje odpowiedzi udzielone przez 202 spółki (spośród 250), które w uprzednio postawionych pytaniach określiły podstawę opodatkowania w ostatnim zamkniętym roku podatkowym jako różną od wyniku finansowego brutto.

Wykres 9: Różnice pomiędzy wynikiem podatkowym i bilansowym według przyczyn występowania (wyciąg z prezentacji wyników badania PBS DGA – dane w procentach)

Źródło: PBS DGA

Warto zatem przejść do interesującego wyniku sondażu PBS DGA podsumowującego rozkład odpowiedzi udzielonych przez respondentów na szczegółowe pytanie o rodzaje przychodów i kosztów, które w największym stopniu przyczyniły się do powstania różnic trwałych pomiędzy wynikiem bilansowym i podatkowym. Na **wykresie 9** przedstawiono odpowiedzi 96 spółek (spośród 250), które wskazały w odpowiedziach na uprzednie pytania, iż wynik podatkowy różnił się u nich od bilansowego w ostatnim roku, a główną przyczyną rozbieżności były właśnie różnice trwałe. Jak widać, do najczęściej wymienianych przyczyn należą w kolejności:

- 1) koszty reprezentacji,
- 2) trwałe różnice w amortyzacji podatkowej środków trwałych (np. samochody osobowe powyżej limitu 20 000 EUR)¹⁰³,

¹⁰³ W badaniu wskazano odpowiedź „amortyzacja”, co może oznaczać ściśle amortyzację samochodów osobowych ponad limit 20.000 EUR, jako że wówczas byłaby to poprawna odpowiedź na pytanie o przyczyny powstawania różnic trwałych, a nie przejściowych, do których głównie przyczyniają się rozbieżne z bilansowymi normy amortyzacji podatkowej. Za tą odpowiedzią mogą się jednak kryć także różnice przejściowe wskazane przez respondentów omyłkowo w tym miejscu, albo też amortyzacyjne różnice co do zasady

3) obowiązkowe odpisy na Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych.

Struktura odpowiedzi dla wszystkich kategorii nie sumuje się do 100% z uwagi na możliwość wskazania więcej niż jednej odpowiedzi. Każda z podanych wyżej kategorii kosztów została wskazana przez ok. 25% respondentów. Pozostałe kategorie są w mniejszym stopniu reprezentowane, a ponadto niektóre wskazania dotyczą różnic przejściowych a nie trwałych (np. odpisy aktualizujące, leasing) lub są zbyt ogólne, aby można na ich podstawie przeprowadzać analityczne wnioski (np. wydatki niestanowiące kosztów według przepisów podatkowych). Niemniej, wśród dalszych, rzadziej wskazywanych typów różnic trwałych można wymienić:

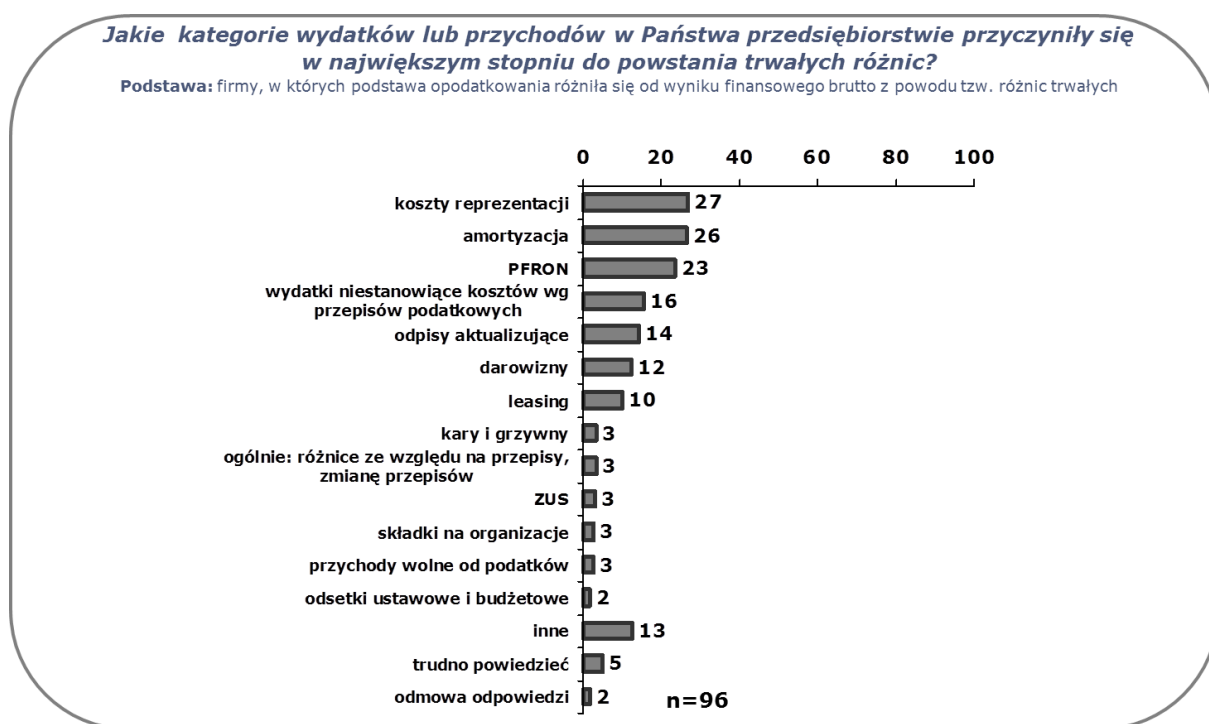
- 4) darowizny,**
- 5) kary i grzywny (niestanowiące kosztów uzyskania przychodu),**
- 6) składki na organizacje (o dobrowolnej przynależności),**
- 7) odsetki od zobowiązań podatkowych.**

Znamienne jest, że tylko jedno wskazanie spośród wszystkich, dotyczące 3% respondentów, umieszcza przyczynę powstawania różnic trwałych po stronie przychodów, a nie kosztów. Jest to wskazanie na tyle nieprecyzyjne („przychody wolne od podatków”), że nie uprawnia do pogłębionych wniosków, choć akurat to wskazanie jest przyczyną odchylenia ETR poniżej, nie zaś powyżej stawki nominalnej¹⁰⁴.

przejściowe, które jednak z przyczyn indywidualnych uległy zmianie w różnice trwałe (np. likwidacja rodzaju działalności z nieumorzoną podatkowo częścią majątku).

¹⁰⁴ Ponieważ zwalnia z podatku dochody ujmowane dla celów księgowych, a nie odwrotnie (gdyby mowa była o opodatkowaniu kategorii przychodów niestanowiących przychodu księgowego, np. z tytułu otrzymania tzw. nieodpłatnych świadczeń)

Wykres 10: Przyczyny występowania różnic trwałych (wyciąg z prezentacji wyników badania PBS DGA – dane procentowe)

Źródło: PBS DGA

Omówione dotąd wyniki sondażowe składają się na dość spójny obraz różnic trwałych wynikających z dyskryminacyjnych norm prawa podatkowego po stronie kosztów. Normy przychodowe nie odgrywają tu zasadniczej roli. Wśród przepisów UPDOP najczęściej wskazywanych jako przyczyna powstawania różnic trwałych znalazły się wskazane w **tabeli 18** przepisy ustawy, których wpływ na ETR ma w każdym przypadku ten sam dodatni znak wskazujący na odchylenie powyżej stawki nominalnej PDOP.

Tabela 18. Normy prawa podatkowego będące najczęstszą przyczyną powstawania różnic trwałych

Przepisy UPDOP kreujące najważniejsze różnice trwałe	Opis	Regulacja kosztowa/przychodowa	Stopień wskazań respondentów
Art. 16 ust. 1 pkt. 28)	koszty reprezentacji	kosztowa	wysoki (27%)
Art. 16 ust. 1 pkt. 4)	amortyzacja podatkowa samochodów powyżej limitu	kosztowa	wysoki (26%)
Art. 16 ust. 1 pkt. 36)	odpisy na PFRON	kosztowa	wysoki (23%)
Art. 16 ust. 1 pkt. 14)	darowizny	kosztowa	średni (12%)
Art. 16 ust. 1 pkt. 18), 19) i 22)	kary i grzywny	kosztowa	niski (3%)
Art. 16 ust. 1 pkt. 37)	składki na rzecz organizacji	kosztowa	niski (3%)

Źródło: opracowanie własne

Z powyższego zestawienia wynika, że w badaniu sondażowym za główną przyczynę odchylenia ETR od stawki nominalnej uważa się normy prawa podatkowego dyskryminujące określone rodzaje kosztów księgowych. Chodzi tu o typowe różnice trwałe, jak te wynikające z przepisach o reprezentacji. Nie wskazuje się natomiast wprost jako mających istotne znaczenie sytuacji, w których dochodzi do „utrwalenia” różnic przejściowych, tj. zdarzeń gospodarczych, w których różnica pomiędzy prawem bilansowym i podatkowym, choć w teorii przejściowa, skutek indywidualnie występujących ograniczeń podmiotowych, przedmiotowych lub czasowych nie jest niwelowana międzyokresowo i zamienia się w różnicę trwałą. Jak wskazano w przypisie nr 100, częste wskazanie na odpowiedź „amortyzacja” bez sprecyzowania, o jaki rodzaj sytuacji amortyzacji środka trwałego lub niematerialnego chodziło respondentom w ich indywidualnym przypadku, może ale nie musi w całości odnosić się do samochodów osobowych przekraczających ustawowy limit wartości początkowej równy 20 000 euro. Można bowiem przypuszczać, iż respondenci wskazując na amortyzację jako przyczynę powstawania trwałych różnic mogli – przynajmniej w części – mieć zamiar oddania w uproszczeniu także innych sytuacji amortyzacyjnych skutkujących różnicą trwałą. Jednak wobec braku norm dyskryminujących trwale amortyzację podatkową składników majątki innych niż samochody osobowe, jest prawdopodobne, iż amortyzacyjna różnica trwała inna niż dotycząca samochodów, polega na „utrwaleniu” różnic przejściowych wynikających z rozbieżności pomiędzy podatkową tabelą amortyzacyjną a zasadami amortyzacji księgowej. Takie przekształcenie różnicy przejściowej w trwałą może mieć miejsce na przykład przy likwidacji przedsiębiorstwa lub jego części, w związku z którym

spółka może „nie zdążyć” zamortyzować podatkowo nieumorzonych wartości początkowej niektórych składników majątku, już zamortyzowanych dla celów bilansowych.

3. Synteza wyników przeprowadzonych badań

Część analityczna projektu została przeprowadzona w oparciu o założenie, iż zasadnicza i najistotniejsza część informacji źródłowych dotyczących efektywnego opodatkowania przedsiębiorstw pochodzić będzie z badania podstawowego polegającego na analizie treści publikowanych sprawozdań finansowych spółek akcyjnych notowanych na warszawskiej GPW w latach 2008-2010. Niemniej jednak, z góry założono, co potwierdziło się w trakcie realizacji badania podstawowego, że szczegółowe dane na temat tzw. trwałych różnic pomiędzy sposobem podatkowego i bilansowego ujęcia różnych rodzajów kosztów i przychodów, nie będą w pełni dostępne w badaniu podstawowym. Wynika to ze sposobu prezentacji danych w sprawozdaniach finansowych zgodnych z MSSF. Podmioty składające sprawozdania mogą – i na ogół tak właśnie czynią – w sposób oględny i ogólnikowy omówić różnice trwałe. Często omówienie to sprowadza się jedynie do wskazania pozycji typu „koszty księgowe niestanowiące kosztów uzyskania przychodu”, bez określenia szczegółów ich dotyczących. W rezultacie, jako że informacje o kluczowych różnicach trwałych przyczyniających się do odchylenia ETR ponad lub poniżej stawki nominalnej PDOP są niezwykle istotne dla oceny konstrukcji systemu podatkowego z punktu widzenia efektywnego opodatkowania dochodu, badanie podstawowe zostało rozszerzone o dwa elementy:

- 1) badanie uzupełniające techniką wywiadów indywidualnych z przedstawicielami spółek reprezentujących wybrane sektory oraz
- 2) sondaż opinii w zakresie efektywnego opodatkowania spółek kapitałowych przeprowadzony przez PBS DGA w lutym 2010 roku.

Dopiero po wykonaniu wszystkich trzech etapów analitycznych zarysowały się nie tylko podstawowe informacje dotyczące efektywnej stawki podatku od dochodów przedsiębiorstw notowanych na GPW, ale także wiele cennych informacji szczegółowych pozwalających na pogłębioną analizę wpływu na ETR takich czynników jak źródło pochodzenia kapitału, czy sektor gospodarki, który reprezentuje dana grupa spółek.

Z punktu widzenia metody obliczania ETR zastosowanej w tym opracowaniu, na jej wysokość nieistotny wpływ wywierają co do zasady międzyokresowe czyli tzw. przejściowe różnice pomiędzy wynikiem bilansowym i podatkowym. Wynika to z faktu, iż ETR - w odróżnieniu od makroekonomicznych metod ujmowania efektywnego opodatkowania (EMTR, EATR) - pomija różnice przejściowe, te bowiem kształtują aktywa lub rezerwy w podatku odroczonym ujmowanym w sprawozdaniach finansowych spółek, a dokładniej w ich rachunkach zysków i strat, i są doliczane do zobowiązania bieżącego w podatku dochodowym. Zatem to, czy dziś naliczone odsetki od otrzymanej pożyczki, które stanowią bieżący koszt bilansowy spółki, zostaną w tym roku zapłacone, nie powinno mieć wpływu na wysokość ETR. Dzieje się tak dlatego, że nawet odsetki niezapłacone, a zatem niestanowiące kosztu podatkowego w roku bieżącym (mimo ujęcia bilansowego), wiążą się z ujęciem w rachunku zysków i strat aktywa na podatek odroczony, które w metodologii liczenia ETR zmniejsza wysokość efektywnego opodatkowania w tym roku.

W konsekwencji pominięcia różnic przejściowych, to właśnie różnice trwałe, lub – jak wykazano – niekiedy także różnice teoretycznie przejściowe, które jednak wskutek wystąpienia określonych okoliczności faktycznych lub prawnych ulegają „utrwaleniu”, stanowią najgłębszy poziom analizy źródeł różnic w efektywnym opodatkowaniu w metodzie ETR. Dlatego też, tak istotne stało się rozszerzenie badania o dwa dodatkowe etapy, w celu uzyskania lepszego obrazu kluczowych różnic trwałych leżących u podstawy odchylenia ETR od stawki nominalnej 19%.

Podsumowując wynik przeprowadzonych badań, wolno sformułować następujące wnioski:

- 1) średnia ETR dla całej próby badawczej, tj. 194 spółek notowanych na GPW, w latach 2008-2010 wyniosła 20,3411%, co stanowi ponad 7%-owe odchylenie dodatnie powyżej stawki nominalnej ETR.
- 2) odchylenie dodatnie jest wynikiem silnie różnicującym stawkę ETR od statystycznych stawek EATR i EMTR, które na ogół odchylają się ujemnie; tej różnicy nie da się wyjaśnić wyłącznie podatkiem odroczonym, który w metodzie ETR jest uwzględniany, a w metodyce EMTR lub EATR już nie; różnice przejściowe leżące u podstaw powstawania aktywów i rezerw na podatek odroczony powinny bowiem w długim okresie znosić się; zatem źródeł znacząco wyższego poziomu ETR od EATR czy EMTR należy poszukiwać

gdzie indziej, co z pewnością może stanowić ciekawy obszar kolejnych badań; interesującym polem dalszych analiz może stać się na przykład ta część konstrukcji polskiego prawa podatkowego, która prowadzi do „utrwalania” różnic przejściowych, czyli zakłócenia ich neutralności z punktu widzenia opodatkowania; jak wynika z dodatniego odchylenia średniej ETR (także w większości przeanalizowanych branż), zakłócenie to ma częściej charakter rozszerzający niż zawężający podstawę opodatkowania;

- 3) drugim, choć leżącym po stronie prawa bilansowego, nie zaś podatkowego, elementem „zakłócającym” neutralność różnic przejściowych dla pomiaru ETR są ograniczenia w tworzeniu rezerw i aktywów na podatek odroczony od części różnic przejściowych, wynikające z MSR¹⁰⁵, wiążących zwłaszcza spółki giełdowe; w ich rezultacie, część różnic przejściowych nie jest uwzględniana w kalkulacji podatku odroczonego, co może wpłynąć zawyżająco lub zaniżająco na saldo podatku odroczonego w danym okresie, a więc bezpośrednio także na ETR;
- 4) przy podziale próby badawczej 194 spółek notowanych na GPW uwzględniającym pochodzenie większościowego akcjonariatu otrzymano interesujące wyniki; okazało się bowiem wbrew powszechnym sądom, iż spółki z dominującym akcjonariatem zagranicznym płacą w Polsce podatek dochodowy na wyższym poziomie stawki ETR (21,4521%) niż spółki kontrolowane przez kapitał krajowy (20,1299%); w niniejszym rozdziale przeanalizowano szczegółowo naturę i hipotetyczne przyczyny tego zjawiska; częściowe jego wyjaśnienie może stanowić międzynarodowa konkurencyjność polskiej jurysdykcji podatkowej w połączeniu z wyższymi standardami korporacji transgranicznych w zakresie zarządzania ryzykiem (także podatkowym), kontroli wewnętrznej i unikania niezgodnych z prawem praktyk dotyczących uchylania się od opodatkowania.
- 5) schodząc na jeszcze niższy poziom agregacji wyników, a więc w podziale na poszczególne dwadzieścia dwie branże reprezentowane w próbie badawczej, uzyskuje się dostęp do licznych szczegółów oraz wgląd w kluczowe tendencje; po pierwsze, choć sektorów ze średnim ETR zarówno powyżej jak i poniżej nominalnej stawki 19% jest po

¹⁰⁵ MSR 12 (por. pkt. 1.2 w Rozdziale V)

jedenaście, to jednak niemal 2/3 wszystkich spółek (127 z 194) reprezentowało sektory z ETR odchylonym dodatnio; odchylenie dodatnie dotyczy nie tylko większej liczby spółek, ale jest też procentowo większe; odchylenie powyżej 10% ponad stawkę nominalną wykazało 66 spółek (z czego 30 wykazało odchylenie powyżej 20%), natomiast odchylenie ujemne o ponad 10% poniżej stawki nominalnej dotyczyło tylko trzech spółek; to wyjaśnia, dlaczego średnia ETR dla całej próby jest znacznie wyższa od stawki nominalnej; analiza sektorowa wskazuje, że najwyższą ETR spośród najliczniej reprezentowanych gałęzi gospodarki wykazały sektor elektromaszynowy, finansowy i handlowy, a najniższą – metalowy, energetyczny i mediowy;

- 6) ocena przyczyn odchylenia ETR od stawki nominalnej jest złożona i utrudniona na podstawie samych danych uzyskanych w badaniu bezpośrednim; rozszerzenie badania o wywiady oraz analizę sondażu opinii przeprowadzonego przez PBS DGA pozwoliło uzyskać lepszy pogląd na to, jakie najważniejsze różnice trwale powodują odchylenie ETR;
- 7) w przypadku spółek notujących odchylenie ujemne ETR skłonność do udzielania dodatkowych informacji (w wywiadach bezpośrednich) była znacznie niższa niż u spółek z odchyleniem dodatnim; w niektórych sytuacjach tego typu respondenci wprost wskazywali na poufność informacji wynikającą ze stosowania nie zawsze bezpiecznych z prawnego punktu widzenia rozwiązań optymalizacyjnych;
- 8) w podsumowaniu rezultatu badania bezpośredniego w połączeniu z badaniem uzupełniającym i analizą sondażu PBS DGA wolno sformułować następujące wnioski dotyczące głównych różnic trwałych przyczyniających się do występowania odchyleń pomiędzy ETR i stawką nominalną PDOP:
 - a) po pierwsze, polskie prawo podatkowe nie wydaje się zawierać istotnych uregulowań powodujących powstawanie różnic trwałych wpływających deprecyjnie na ETR, tj. zawężających podstawę opodatkowania; przeciwnie, istnieje szereg norm UPDOP zwłaszcza dotyczących kosztów uzyskania przychodów, które mają charakter trwale dyskryminujący w stosunku do księgowego ujęcia tych samych wydatków;

- b) spośród norm tego typu (rozszerzających podstawę opodatkowania) do najczęściej wskazywanych we wszystkich trzech etapach badania należą regulacje dotyczące kosztów **reprezentacji, składek na PFRON, opcji managerskich czy amortyzacji samochodów osobowych**; rzadziej wskazuje się również **darowizny, kary i grzywny, składki na rzecz organizacji** o dobrowolnej przynależności oraz **odsetki od zobowiązań podatkowych**;
- c) za przykład przeciwny (norma zawężająca podstawę opodatkowania) posłużyć może zwolnienie z opodatkowania dywidend otrzymanych od spółek zależnych;
- d) wyraźnie różniące się średnie ETR dla poszczególnych sektorów skłaniają do wniosku, iż branżowa specyfika działalności gospodarczej wiąże się dla spółek z wyższym lub niższym prawdopodobieństwem występowania wymienionych wyżej czynników wpływających na odchylenie ETR od stawki nominalnej; precyzyjne określenie konkretnych czynników kształtujących ETR w poszczególnych sektorach nie jest możliwe w oparciu o metodologię stosowaną w niniejszym opracowaniu, a ich analiza może stanowić pole dalszych, niezależnych badań; niemniej, na podstawie zgromadzonego materiału oraz w odniesieniu do bardziej szczegółowo przeanalizowanych sektorów spełniających warunek licznej reprezentacji oraz wysokiego odchylenia średniej ETR od stawki nominalnej, można przedstawić następujące konkluzje:

i. sektor elektromaszynowy z dominującym kapitałem polskim (11 spółek, odchylenie +36,75%)

Sektor elektromaszynowy wykazał najwyższą średnią ETR w badanej próbie. Należą do niego spółki charakteryzujące się wysokim zatrudnieniem (np. Kopex – ponad 5800 osób, Zelmer - ponad 1400, Rafako – ponad 2000, Remak - ponad 900, ZPUE – ponad 1200, Rafamet – ponad 650). Wysoki udział kosztów pracy przekłada się na odpowiednio wysoką wagę czynnika niestanowiących kosztu podatkowego wpłat na **PFRON**.

W spółkach elektromaszynowych należy także spodziewać się wysokiego poziomu kosztów związanych z utrzymaniem personelu handlowego, z których część zasila różnice trwałe (koszty **reprezentacji**, koszty **amortyzacji i**

ubezpieczenia floty samochodów osobowych). Wynika to z racji funkcjonowania tych przedsiębiorstw na wysokokonkurencyjnym rynku produktów konsumpcyjnych (np. Zelmer, Lena Lighting) oraz wystandaryzowanych urządzeń przemysłowych (np. Kopex, Rafamet, Remak, ZPUE). Są to nadal rynki w znacznym stopniu oparte o tradycyjne kanały sprzedaży (tj. np. w małym stopniu wykorzystujące handel online i inne techniki redukujące koszty reprezentacji i utrzymania floty).

Jak wynika zarówno z badania podstawowego i uzupełniającego (wywiady), w wielu przypadkach zwiększający wpływ na ETR wynikał z zasad ostrożnej wyceny zwłaszcza aktywów na podatek odroczony zgodnie z MSR 12. Wskazanie takich pozycji jak **odpisy aktualizujące**, czy **kontrakty długoterminowe** wyraźnie sugeruje, że mamy do czynienia z typowymi różnicami przejściowymi, które jednak z uwagi na ograniczenia MSR 12 zostały *de facto* ujęte jako trwałe poprzez brak możliwości utworzenia aktywów na podatek odroczony. Choć dla spółek sektora elektromaszynowego w badaniu podstawowym oraz uzupełniającym nie uzyskano bezpośrednich wskazań tego czynnika, należy założyć, że przy tak wysokim odchyleniu ETR od poziomu 19% mógł on także odegrać znaczącą rolę.

ii. sektor metalowy z dominującym kapitałem polskim (10 spółek, odchylenie -8,42%)

Sektor metalowy wykazał najniższą średnią ETR w badanej próbie, ale analiza przyczyn tego zjawiska jest trudniejsza z uwagi na swoistą blokadę informacyjną przedstawicieli spółek tego sektora na etapie badania uzupełniającego. Mając świadomość niskiego poziomu ETR oraz faktu, iż wynika on po części z nierzadko agresywnych technik planowania podatkowego stosowanych przez te spółki, ich przedstawiciele we wszystkich przypadkach odmówili ujawnienia szczegółów na temat występujących u nich różnic trwałych¹⁰⁶. Problematyka uchylania się od opodatkowania, jako ogółu czynności związanych z naruszeniem obowiązującego prawa celem osiągnięcia

¹⁰⁶ W jednym z wywiadów uzupełniających informacja o braku możliwości ujawnienia szczegółów w związku z planowaniem podatkowym została zakomunikowana wprost przez główną księgową spółki giełdowej.

korzyści podatkowej, jak również unikania opodatkowania, jako całokształtu czynności zmierzających do osiągnięcia korzyści podatkowych legalnymi metodami, jest bardzo szeroka, a jej omówienie wykraczałoby poza ramy tego opracowania. Warto się jednak zastanowić, w jakim stopniu zwłaszcza techniki uchylania się od opodatkowania będące synonimem agresywnego planowania podatkowego są rzeczywiście dostępne dla spółek publicznych notowanych na GPW i podlegających najściślejszym wymogom sprawozdawczości finansowej, badania sprawozdań czy transparentności w dostępie do danych. Nie wchodząc w szczegóły takich rozważań warto zasugerować poświęcenie w przyszłości większej uwagi wybranym następującym kwestiom:

– **brak klauzuli obejścia prawa w polskim systemie podatkowym.**

Wyrokiem Trybunału Konstytucyjnego z dnia 11.04.2004 r. utracił moc prawną wprowadzony za ledwie w 2003 roku przepis art. 24b §1 OP poświęcony obejściu prawa podatkowego poprzez dokonywanie tzw. czynności pozornych, których rzeczywista treść jest inna niż formalna, a celem ich dokonania jest zmniejszenie opodatkowania¹⁰⁷. Od tego czasu, mimo późniejszego wprowadzenia art. 199a do tej samej ustawy¹⁰⁸, polski porządek prawny do chwili obecnej (tj. do roku 2013) nie zawiera normy generalnej dotyczącej obejścia prawa podatkowego. W takich warunkach może dochodzić i – czego dowodzi praktyka – faktycznie dochodzi, na skalę rzadko spotykaną w innych państwach UE, do stosunkowo bezpiecznego dla podatników stosowania strategii planowania

¹⁰⁷ Art. 24b §2 OP nie był przedmiotem wniosku o stwierdzenie niekonstytucyjności złożonego do TK przez Prezesa NSA oraz Rzecznika Praw Obywatelskich w dniu 17 lutego 2003 r., skutkiem czego pozostał on w mocy do 1.09.2005 r. Do tego czasu przepisy ten pozostawał jednak martwą literą prawa, albowiem nie nadawał się do samodzielnego stosowania, wbrew stanowisku TK. Olesińska A., *Klauzula ogólna...*, op.cit. s.247

¹⁰⁸ Poprzez wprowadzenie art. 199a dokonano niejako próby przywrócenia klauzuli bez ryzyka niewykonania wyroku TK, jednak m.in. z powodu konieczności zaangażowania w postępowanie sądów powszechnych przepis ten w praktyce nie funkcjonuje. Także w piśmiennictwie nie jest on uznawany za klauzulę obejścia prawa sensu stricto. Np. w opinii Rady Legislacyjnej przy Prezesie Rady Ministrów z 5.07.2013 r. o projekcie ustawy o zmianie ustawy – Ordynacja podatkowa oraz niektórych ustaw (sygn. RL-0303-19/13) podniesiono iż „(...)art. 199a Ordynacji podatkowej nie jest aktualnie wystarczającym mechanizmem zapobiegającym unikaniu opodatkowania i konieczne jest wprowadzenie dodatkowej klauzuli w kształcie przedstawionym w projekcie założeń [chodzi o opublikowane przez Ministra Finansów w dniu 29.04.2013 r. Założenia projektu ustawy o zmianie ordynacji podatkowej, w których podkreśla się konieczność przywrócenia polskiemu systemowi prawa podatkowego klauzuli o unikaniu opodatkowania – przyp. W.S.]”.

podatkowego, które w innych jurysdykcjach uchodziłyby za niedozwolone obejście prawa.

Przykłady tego rodzaju planowania podatkowego, stosowanego także przez spółki publiczne, można mnożyć, a należą do nich m.in.:

- aktywacja znaku towarowego poprzez jego przeniesienie do odrębnego podmiotu
- ujawnienie dla celów podatkowych tzw. cichych rezerw w majątku trwałym w procedurze likwidacji spółki
- tworzenie podatkowych grup kapitałowych w celu przeprowadzenia jednorazowych transakcji optymalizacyjnych.

Wszystkie wyżej wymienione operacje zasadzają się na przeprowadzeniu zgodnych z prawem czynności prawnych i faktycznych, jednak ich faktycznym celem gospodarczym jest osiągnięcie korzyści podatkowych, po których uzyskaniu skutki formalno-prawne tych działań bywają często odwracane po to, aby powrócić do sytuacji wyjściowej, lecz już po uzyskaniu celu podatkowego. Bez skutecznej klauzuli obejścia prawa kwestionowanie legalności takich zabiegów nie jest obecnie możliwe, w związku z czym są one stosowane nawet przez spółki giełdowe.

– **kontrolny charakter audytu finansowego**

Obowiązkiem biegłego rewidenta w procedurze okresowego badania sprawozdania finansowego jest formalne poświadczenie, w formie pisemnej opinii, że sprawozdanie zostało przez spółkę sporządzone zgodnie z obowiązującymi przepisami o rachunkowości, na podstawie prawidłowo prowadzonych ksiąg rachunkowych, w zgodzie z obowiązującymi jednostkę pozostałymi przepisami prawa, statutem lub umową oraz że przedstawia rzetelnie jej sytuację majątkową i finansową¹⁰⁹. Przy tym księgi rachunkowe prowadzone prawidłowo, to takie, które są prowadzone w sposób rzetelny, bezbłędny, sprawdzalny i na

¹⁰⁹ Por. Art. 65 ust. 1 i 2 URACH

bieżąc¹¹⁰. Wszelkie odstępstwa od wskazanych norm, o ile nie zostaną skorygowane przez badany podmiot przed zakończeniem badania, kończą się wydaniem opinii biegłego rewidenta z zastrzeżeniami do sprawozdania finansowego, wyrażeniem negatywnej opinii lub odmową wydania opinii¹¹¹. Jako że biegły rewident winien być z mocy prawa podmiotem pod każdym względem niezależnym od badanej spółki, spoczywa na nim wysoka odpowiedzialność za jakość i rezultaty przeprowadzonego badania, mająca u swych podstaw domniemanie skuteczności funkcji nadzorczej wobec badanych podmiotów, jaką ustawodawca niejako delegował na utworzoną przez siebie w tym celu grupę zawodową biegłych rewidentów. Biegli rewidentzi są oczywiście instytucją nienową i obecną w większości państw uprzemysłowionych, w szczególności we wszystkich państwach członkowskich OECD. Stanowią element kontrolny, zwiększający zaufanie wszelkiego rodzaju interesariuszy (akcjonariuszy, kontrahentów, pracowników, władz podatkowych etc.) do uczestników profesjonalnego obrotu gospodarczego i zmniejszający ryzyko nadużycia tegoż zaufania. Historia zna przypadki, w których profesjonalny audytor nie ustrzegł spółki publicznej od popełnienia przestępstw gospodarczych i bankructwa, a niekiedy wręcz aktywnie przyłożył do tego rękę (vide Enron Corporation)¹¹².

Od czasu skandalu związanego z Enron Corporation wprowadzono wiele zmian nie tylko w USA, ale i w całej gospodarce światowej, w tym także w Polsce, w kwestii zasad badania sprawozdań finansowych. Uchwalona w roku 2002 w USA ustawa Sarbanes-Oxley Act, stanowiąca pokłosie sprawy Enron, wprowadziła nowe standardy niezależności firm audytorskich oraz zwiększyła odpowiedzialność audytorów za rezultaty

¹¹⁰ Por. Art. 24 URACH

¹¹¹ Por. Art. 65 ust. 4 URACH

¹¹² Enron Corporation to amerykańskie przedsiębiorstwo energetyczne, jeden z czołowych w swoim czasie przedsiębiorstw branży energetycznej na świecie, które pod koniec 2001 r. ogłosiło upadłość na skutek wykrycia fałszerstw dokumentacji finansowej firmy. Bankructwo Enron Corporation pociągnęło za sobą upadek globalnej firmy audytorskiej Arthur Andersen, której postawiono zarzuty pomocy w ukrywaniu długów, fałszowaniu sprawozdań finansowych, a przede wszystkim za niszczenie dokumentów z przeprowadzonych audytów. Przykładowo, jedną z praktyk stosowanych przez służby księgowe Enron w porozumieniu z firmą audytorską było sztuczne zawyżanie kontraktów gazowych poprzez wybiórcze stosowanie metody wyceny tzw. *mark-to-market accounting*. (źródło: <http://historiagospodarcza.pl/enron-upadek-giganta/>, wg stanu na 23.07.2013 r.)

prowadzonych przez nich badań¹¹³. Z czasem znaczna część nowych wymogów i ograniczeń przedostała się do polskiego porządku prawnego w postaci ustawy o biegłych rewidentach i ich samorządzie (...) ¹¹⁴ oraz Kodeksu Etyki Biegłych Rewidentów wiążącego polskich audytorów mocą uchwały Krajowej Rady Biegłych Rewidentów¹¹⁵. Nie wchodząc w szczegóły tych regulacji należy stwierdzić, iż profesjonalny audytor jest dziś zobowiązany do szeregu zadań, których rzetelne i zgodne z prawem wykonanie jest równoznaczne z wdrożeniem restrykcyjnych i dokładnych procedur dotyczących w szczególności stosowania prawa materialnego, praktyki gospodarczej oraz układania relacji z badanym przedsiębiorstwem. Stopień sformalizowania sposobu działania dużych firm audytorskich jest więc dziś wyższy niż kiedykolwiek i trzeba przyznać, iż nie notuje się obecnie informacji o istotnych naruszeniach czy nadużyciach ze strony audytorów. Nie jest jednak tajemnicą, że usługi badania sprawozdań finansowych nie są świadczone jedynie przez duże firmy audytorskie, o których mowa wyżej, ale także nierzadko przez podmioty przykładające znacznie mniejszą wagę do wymogów formalnych. Zjawisko polegające na pobieżnym, a w skrajnych przypadkach w ogóle pomijanym przeglądzie dokumentacji finansowo-księgowej i wydaniu niemającej pokrycia opinii biegłego rewidenta niewykazującej zastrzeżeń, nadal szeroko rozpowszechnione wśród najmniejszych podmiotów uprawnionych do badania sprawozdań w Polsce, występuje także, choć w mniejszym stopniu, wśród spółek giełdowych. Wprawdzie znakomita ich część już w dokumentach statutowych ogranicza możliwość wyboru biegłego rewidenta do listy największych przedsiębiorstw tego typu, niemniej część zarządów spółek ma w tym zakresie pełną dowolność. Audyty tego typu są nie tylko znacznie tańsze, ale przede wszystkim pozbawiają przedsiębiorstwo funkcji nadzorczej, jaka formalnie została mu narzucona. Analiza sprawozdań finansowych przeprowadzona na próbie 413 spółek

¹¹³ Por. Przewodnik po Sarbanes-Oxley Act (źródło: <http://www.soxlaw.com/> wg stanu na 23.07.2013 r.)

¹¹⁴ Dz.U. 2009.77.649

¹¹⁵ Uchwała nr 4249/60/2011 Krajowej Rady Biegłych Rewidentów z dnia 13 czerwca 2011 r. w sprawie zasad etyki zawodowej biegłych rewidentów (źródło: http://www.kibr.webserwer.pl/doc/uchwaly/uchwala_4249-60-2011.pdf)

notowanych na GPW w badaniu podstawowym leżącym u źródła niniejszego opracowania także dowodzi znacznych różnic jakościowych w sposobie ich sporządzania oraz, jak należy sądzić, także w sposobie ich badania przez biegłych rewidentów.

Konkludując, to m.in. nieszczelność systemu badania sprawozdań finansowych może stanowić jedną z przyczyn, dla których spółki sięgają do arsenału środków wykraczających poza zakres dopuszczalnego planowania podatkowego czy optymalizacji. Środki takie wiążą się na ogół z dużym ryzykiem sporu z władzami podatkowymi, ale w braku interwencji audytora informację na ten temat powziąć można dopiero wtedy, gdy do takiego sporu dojdzie.

4. Podsumowanie rozdziału

W rezultacie przeprowadzonego badania podstawowego na populacji spółek akcyjnych notowanych na GPW ustalono, że średnia ETR wyniosła 20,3411%, a zatem była wyższa od stawki nominalnej PDOP o ponad 7% (1,3411 punktu procentowego). Jest to wynik interesujący o tyle, że większość stosowanych w ekonomii i statystyce stawek efektywnych podatku dochodowego, jak EMTR, EATR czy ITR, plasuje się na ogół poniżej poziomu stawki nominalnej. Dzięki szczegółowym informacjom zebranych w badaniu podstawowym, a dodatkowo także w badaniu uzupełniającym techniką wywiadów indywidualnych oraz w badaniu sondażowym przeprowadzonym w roku 2010 przez PBS DGA, dokonano pogłębionej analizy przyczyn tego zjawiska.

Przede wszystkim ETR, w odróżnieniu od innych metod, uwzględnia podatek odroczony, przez co zasadniczo znosi wpływ różnic przejściowych między podatkowym a bilansowym ujęciem dochodu. ETR powinna zatem stanowić wyraz rzeczywistych trwałych różnic, które permanentnie, nie zaś jedynie międzyokresowo, kształtują poziom efektywnego opodatkowania. Na podstawie otrzymanych wyników badania stwierdzono jednak, że różnice przejściowe także mogą mieć wpływ na ETR, ponieważ nierzadko dochodzi do ich „utrwalenia”, czyli przekształcenia w różnice trwałe. Przyczyny „utrwalenia” leżą zarówno po stronie prawa podatkowego (np. utrata prawa do podatkowego rozliczenia strat kursowych

przy przewalutowaniu kredytu dewizowego na złotówki) i bilansowego, gdzie głównym sprawcą jest standard MSR 12 ograniczający możliwość tworzenia zwłaszcza aktywów (rzadziej rezerw) na podatek odroczony przy różnicach przejściowych o obniżonym prawdopodobieństwie realizacji. Co jednak najistotniejsze, w wyniku badania uprawdopodobniono, iż owo „utrwalanie” ma tendencję do oddziaływania na ETR w sposób zwiększający jej wartość. Tak bowiem jak prawo podatkowe częściej dyskryminuje koszt niż zwalnia z opodatkowania przychód, tak też prawo bilansowe częściej „utrwała” przejściową różnicę niosącą ze sobą aktywo niż rezerwę na podatek odroczony.

Szczegółowy pomiar ETR, także w poszczególnych branżach oraz w zależności od pochodzenia kapitału, doprowadził do nie mniej interesujących wniosków. Po pierwsze, 2/3 wszystkich spółek wykazało ETR wyższy niż 19%, a owo dodatnie odchylenie jest także procentowo znacznie wyższe niż ujemne odchylenie w pozostałych spółkach. Po drugie, spółki z dominującym udziałem zagranicznym wykazały wyższą ETR niż te kontrolowane przez polskich akcjonariuszy. Z kolei w rozbiciu sektorowym ustalono, że najwyższa ETR dotyczy branży elektromaszynowej, finansowej i handlowej, a najniższa – metalowej, energetycznej i mediów.

Wyjaśnienia odchyleń ETR od stawki nominalnej należy poszukiwać w różnicach trwałych charakteryzujących rozbieżności pomiędzy prawem podatkowym i bilansowym. Poza przypadkami „utrwalania” różnic przejściowych, o czym wspomniano wyżej, główny wpływ na efektywny poziom opodatkowania mają typowe różnice trwałe wynikające z norm UPDOP. Do najczęściej wskazywanych regulacji kreujących różnice trwałe zwiększające ETR należą przepisy ograniczające prawo do rozpoznania kosztu uzyskania przychodu z tytułu składek na PFRON, opcji managerskich, amortyzacji i ubezpieczenia samochodów osobowych, kosztów reprezentacji, kar i grzywien oraz odsetek od zobowiązań podatkowych.

Najtrudniej poddające się badaniu okazały się różnice trwałe obniżające ETR. Wynika to z powszechnej praktyki nieujmowania w sprawozdaniach finansowych informacji na ten temat, a także z odmowy udzielenia szczegółowych informacji w wywiadach bezpośrednich. W rezultacie, poza wskazaniem kilku norm UPDOP obniżających ETR (np. w zakresie wyłączenia spod opodatkowania dywidend otrzymanych) ustalono przede wszystkim, iż w wielu przypadkach uzyskiwana ETR była niższa od nominalnej stawki PDOP dzięki mniej lub bardziej agresywnemu planowaniu podatkowemu. Jako że mowa jest o spółkach

notowanych na GPW, wobec których obowiązują daleko posunięte wymogi w zakresie sprawozdawczości i transparentności, warto postawić pytanie, jakie elementy systemu prawa umożliwiają znaczące obniżenie ETR poprzez planowanie podatkowe. Wydaje się, że jedną z odpowiedzi na to pytanie jest brak w polskim prawie skutecznej klauzuli o obejściu prawa podatkowego.

Rozdział V. Różnice między prawem podatkowym i bilansowym w świetle uzyskanych wyników badania

1. Analiza różnic w normatywnym ujęciu wyniku ekonomicznego poprzez prawo podatkowe i prawo bilansowe

W żadnym systemie prawnym UE czy też wśród państw – członków OECD dochód podatkowy (strata) przedsiębiorstwa nie jest pojęciem tożsamym z jego wynikiem rachunkowym. W niektórych państwach występuje zasada miarodajności i tam obie kategorie są sobie bliższe, w innych zaś zasada ta nie obowiązuje, a wielkości te są bardziej rozbieżne. Przyczyny tego stanu rzeczy należy szukać u samych fundamentów systemu sprawozdawczości finansowej, któremu podporządkowywane są lokalne i międzynarodowe przepisy rachunkowe, a także systemu opodatkowania dochodu. Prawo bilansowe dba przede wszystkim o rzetelną i aktualną ocenę stanu majątkowego przedsiębiorstwa, co stanowi wyraz szerzej pojmowanej dbałości o bezpieczeństwo obrotu gospodarczego: nie tylko akcjonariusze, ale także władze spółki, jej pracownicy, wierzyciele, partnerzy biznesowi zyskują pewien standard zaufania dzięki temu, że dany podmiot realizuje swoją misję gospodarczą w sposób rzetelny, zgodny z przepisami i zapewniający porównywalność własnych danych finansowych z odniesieniem rynkowym. Stąd też do kardynalnych zasad rachunkowych należy **zasada ostrożnej wyceny**¹¹⁶ czy też **zasada przewagi treści nad formą**¹¹⁷. Już z tych ogólnych zasad wynika, że najpóźniej na dzień bilansowy spółka ma w szczególności obowiązek dostosować wycenę swoich aktywów do rzeczywistego spadku ich wartości postępującego w czasie. Zatem przy wybudowaniu budynku produkcyjnego na potrzeby 15-letniego kontraktu z odbiorcą, przyjęty zostanie „ostrożny” 15-letni okres jego amortyzacji, odpowiadający przewidywanemu okresowi osiągnięcia przychodów z majątku. Tymczasem prawo podatkowe abstrahuje od rzeczywistych uwarunkowań i wymusza 40-letni okres amortyzacji dla wszystkich budynków fabrycznych. Następnie, gdy z obiektywnych przyczyn w trakcie okresu amortyzacji dojdzie do znaczącego ubytku wartości budynku, spadek wartości zostanie ujęty w bilansie spółki jako aktualizacja wyceny, podczas gdy dla celów podatkowych nic takiego nie wystąpi. Realizacja straty wynikającej z odpisu aktualizacyjnego może nastąpić podatkowo np. dopiero w momencie sprzedaży budynku.

¹¹⁶ Por. przypis 60

¹¹⁷ Por. przypis 122

Występuje tu niejako fundamentalny konflikt interesów leżący u podstaw różnic między prawem bilansowym i podatkowym.. Priorytetem prawa bilansowego jest zapewnienie „godziwości” wyceny tj. możliwie wiernego przedstawienia sytuacji ekonomicznej przedsiębiorstwa, podczas gdy naczelną zasadą prawa podatkowego jest realizacja celu fiskalnego przy możliwie jednolitym, a co się z tym wiąże, nieelastycznym sposobie opodatkowania całych kategorii podatników. Prawo podatkowe nie jest zainteresowane zgodnością „bilansu podatkowego” przedsiębiorstwa z rzeczywistością. Do typowych należą sytuacje, w których wartość podatkowa netto majątku, czyli jego wartość początkowa pomniejszona o dokonane odpisy amortyzacyjne, w znaczący sposób przekracza jego aktualną wartość rynkową, lub przeciwnie – jest od niej niższa. W Polsce prawo podatkowe wykazuje jednak dalej idącą autonomię w stosunku do ustawy o rachunkowości jeśli chodzi o amortyzację majątku niż w wielu innych państwach. W istocie większość przedsiębiorstw prowadzi podwójną tabelę amortyzacyjną – jedną dla celów księgowych, drugą podatkową. Taka sytuacja prowadzi do nadmiernego rozděcia różnic przejściowych, które – jak wykazano wcześniej – niejednokrotnie przekształcają się w trwałe i prowadzą częściej do zwwyżki ETR niż do jego obniżenia. Dla przykładu, w Republice Federalnej Niemiec amortyzacja składników majątku trwałego odbywa się w identyczny sposób dla celów bilansowych, jak i podatkowych, tj. według przewidywanego okresu użytkowania składnika. Prawo podatkowe¹¹⁸ odwołuje się tedy wprost do zasady zbieżnej z odpowiednią normą prawa bilansowego¹¹⁹ (która z kolei jest w tym wypadku zgodna z MSR) nie tworząc rozbieżności tak diametralnej i tak dobrze znanej polskim podatnikom.

1.1. Porównanie konstrukcji dochodu na gruncie ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych i wyniku finansowego brutto na gruncie ustawy o rachunkowości

Dochód, zysk, strata, wynik finansowy – wszystkie te pojęcia odnoszą się do różnicy pomiędzy przychodami okresu a ich kosztami. W istocie wynik przedsiębiorstwa definiowany jest tymi dwoma kategoriami – przychodów i kosztów. Jednak w jakże różny sposób sytuują

¹¹⁸ §7 ust. 1 EStG określa konieczność dostosowania okresu amortyzacji do oczekiwanego okresu użytkowania składnika majątku, uwzględniającego specyficzne warunki danego przedsiębiorstwa

¹¹⁹ §253 ust. 3 HGB stanowi, iż koszty nabycia lub wytworzenia składników majątku rozkłada się na taki okres, który odpowiada przewidywanemu okresowi jego użytkowania

je systemy prawa bilansowego i podatkowego. Oto podstawowe definicje z ustawy o rachunkowości:

Przychody i zyski to „uprawdopodobnione powstanie w okresie sprawozdawczym korzyści ekonomicznych, o wiarygodnie określonej wartości, w formie zwiększenia wartości aktywów, albo zmniejszenia wartości zobowiązań, które doprowadzą do wzrostu kapitału własnego lub zmniejszenia jego niedoboru w inny sposób niż wniesienie środków przez udziałowców lub właścicieli”¹²⁰;

Koszty i straty to „uprawdopodobnione zmniejszenia w okresie sprawozdawczym korzyści ekonomicznych, o wiarygodnie określonej wartości, w formie zmniejszenia wartości aktywów, albo zwiększenia wartości zobowiązań i rezerw, które doprowadzą do zmniejszenia kapitału własnego lub zwiększenia jego niedoboru w inny sposób niż wycofanie środków przez udziałowców lub właścicieli”¹²¹.

Jak widać, obie definicje eksponują znaczenie prawdopodobieństwa wystąpienia przychodu/zysku lub kosztu/straty, co ma bezpośrednie przełożenie na matematyczną wycenę tych pozycji, lecz przede wszystkim określa wysoki priorytet aktualności oceny majątkowej przedsiębiorstwa. Większość firm raz, spółki giełdowe dwa razy do roku, a niektóre podmioty publiczne, jak np. fundusze inwestycyjne, publikują kwartalne sprawozdania finansowe, przeprowadzając tym samym nawet cztery razy do roku rewaluację aktywów i zobowiązań. Dochód wykazywany w sprawozdaniach musi odwzorowywać ostrożną wycenę firmy, a dodatkowa kontrola biegłego rewidenta ma pomóc eliminacji nieprawidłowości prezentowanych danych, a w szczególności nieprawidłowości prowadzących do przeszacowania aktywów, czyli fałszywego obrazu przedsiębiorstwa przedstawiającego jego sytuację korzystniej niż w rzeczywistości.

W ujęciu podatkowym rzecz ma się zupełnie inaczej. Dochód jako pojęcie prawa podatkowego jest abstraktem, kategorią niewystępującą samoistnie w realiach gospodarczych. Jest nim „nadwyżka sumy przychodów nad kosztami ich uzyskania, osiągnięta w roku podatkowym”.¹²² Z kolei przychody i koszty są definiowane poprzez normy generalne oraz otwarte katalogi wybranych rodzajów przychodów (art. 12 UPDOF) i kosztów (art. 15

¹²⁰ Art. 3 ust. 1 pkt. 30) URACH

¹²¹ Art. 3 ust. 1 pkt. 31) URACH

¹²² Art. 7 ust. 2 UPDOF

UPDOF), uzupełnione w przypadku kosztów o zamknięty katalog kosztów nie uznawanych za koszty uzyskania przychodów w art. 16 UPDOF. Szczegółowa analiza normatywna podatkowych przychodów, kosztów oraz dochodu nie mieści się w obszarze zainteresowania niniejszej pracy. Ważne jest natomiast uchwycenie podstawowych różnic w ujmowaniu dochodu w stosunku do „ostrożnej” systematyki prawa bilansowego, dla której wartością nadrzędną jest rzetelność wyceny. Do najważniejszych cech podatkowego sposobu ujęcia dochodu, różnicujących je od metodyki bilansowej, należą:

1.1.1. Zasada kasowa vs. memoriałowa

Wprowadźcie rozliczenia memoriałowe, czyli abstrahujące od okresu poniesienia wydatku lub otrzymania przychodu na rzecz okresu, których te pozycje faktycznie dotyczą¹²³, nie są obce prawu podatkowemu, tym niemniej w porównaniu do prawa bilansowego znacznie więcej typów zdarzeń gospodarczych podlega kasowemu rozliczeniu. Zasadzie kasowej, czyli rozliczeniu dla celów podatkowych w okresie faktycznego poniesienia/realizacji/otrzymania, podlegają m.in.:

- odsetki od zobowiązań i należności,
- różnice kursowe,
- zyski i straty na instrumentach finansowych,
- odpisy lub przypisy aktualizujące wartość aktywów,
- koszty wynagrodzeń,
- rezerwy księgowe¹²⁴,
- leasing operacyjny¹²⁵.

W powyższych przypadkach prawo bilansowe stosuje zasadę memoriałową, podatkowe zaś kasową lub zbliżoną do kasowej (patrz przypis dotyczący rezerw).

¹²³ Walińska E., *Ustawa o rachunkowości*, Wolters Kluwer 2013, s. 158-160

¹²⁴ Rezerw księgowych, poza wyjątkami dopuszczonymi wprost przed UPDOP, nie uznaje się za koszt podatkowy w ogóle, zgodnie z art. 16 ust. 1 pkt 27) UPDOP, niemniej koszty, których dotyczą, mogą co do zasady stanowić koszt uzyskania przychodu w momencie faktycznego poniesienia – stąd powołanie tego przykładu na rzecz „kasowego odchylenia” UPDOP w stosunku do przepisów o rachunkowości

¹²⁵ Zgodnie z art. 17a UPDOP leasing zwany potocznie operacyjnym uprawnia, przy spełnieniu określonych tam warunków, do kasowego rozliczania dla celów podatkowych większości opłat ponoszonych przez korzystającego, podczas gdy dla celów rachunkowych każdy leasing z opcją wykupu przedmiotu leasingu na koniec umowy jest traktowany jak leasing finansowy, a zatem rozliczenie wydatków z nim związanych następuje poprzez ich kapitalizację i amortyzację zgodną z przewidywanym okresem użytkowania.

1.1.2. Zasada formy vs. zasada treści

Zasada przewagi treści nad formą (ang. *substance over form*) należy do fundamentalnych reguł prowadzenia wiarygodnych ksiąg i sporządzania wiarygodnych sprawozdań finansowych na gruncie MSR¹²⁶. Zgodnie z nią, „*jeżeli dane informacje mają wiernie odzwierciedlać transakcje i inne zdarzenia, które starają się odzwierciedlać, to należy je księgować i przedstawiać zgodnie z ich treścią ekonomiczną i rzeczywistością gospodarczą, a nie tylko formą prawną.*”¹²⁷ Zasada ta oraz praktyka jej stosowania ma długą historię o zasięgu międzynarodowym i jest mocno zakorzeniona zarówno w literaturze, jak też w prawodawstwie większości państw rozwiniętych. Jej skromne, niepełne odbicie znajduje się także w polskiej URACH, w myśl której „*zdarzenia, w tym operacje gospodarcze, ujmują się w księgach rachunkowych i wykazuje w sprawozdaniu finansowym zgodnie z ich treścią ekonomiczną.*”¹²⁸ Kwestie związane z różnicami pomiędzy polską ustawą a standardem międzynarodowym można jednak pominąć, bowiem z obu zaprezentowanych podejść, zwłaszcza z dość rygorystycznej praktyki ich stosowania wynika jasno, że absolutnym priorytetem ewidencji księgowej jest treść ekonomiczna dokumentowanych zdarzeń, w przeciwieństwie do ich treści prawnej, która w niektórych przypadkach może okazać się niewiążąca lub wręcz pozorna.

Inaczej przedstawia się kwestia systemu opodatkowania dochodu w Polsce. Echo zasady przewagi formy nad treścią pobrzmiewa w przepisach Ordynacji podatkowej dotyczących unikania opodatkowania. Zgodnie z art. 199a §1 organ podatkowy dokonując ustalenia treści czynności prawnej uwzględnia zgodny zamiar stron i cel czynności, a nie tylko dosłowne brzmienie oświadczeń woli. Z kolei stosownie do §2 cytowanego przepisu, jeżeli pod pozorem dokonania czynności prawnej dokonano innej czynności prawnej, skutki podatkowe wywodzi się z tej ukrytej czynności prawnej. Do tego momentu można by sądzić, iż polski system podatkowy realizuje w istotnej części zasadę przewagi treści nad formą, tak się jednak nie dzieje i to zwłaszcza z niżej wskazanych powodów:

¹²⁶ Zasada „przewagi treści nad formą” (*Substance over form*) została systematycznie umiejscowiona w grupie „Cech jakościowych sprawozdania finansowego” jako jedna z podkategorii pozycji „Wiarygodność” (*Reliability*), obok pozostałych podkategorii tj. „Wierne odzwierciedlenie” (*Faithful representation*), „neutralność”, „zasada ostrożnej wyceny” (*Prudent valuation*), „kompletność” i „porównywalność” w Założeniach koncepcyjnych sporządzania i prezentacji sprawozdań finansowych do Międzynarodowych Standardów Rachunkowości (MSR) i Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej (), źródło: International Accounting Standards Board, Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej () 2007, Tom I, Londyn 2007, s. 55

¹²⁷ Ibidem, s.55

¹²⁸ Art. 4 ust. 1 URACH

- ten sam przepis w §3 nakłada na organ podatkowy obowiązek wystąpienia do sądu powszechnego o ustalenie istnienia bądź nieistnienia tej ukrytej względnie pozornej czynności;
- praktyka administracyjna ostatnich lat dowodzi, że art. 199a OP jest w zasadzie martwym przepisem, a w doktrynie na ogół nie uznaje się go za rodzaj klauzuli dotyczącej obejścia prawa podatkowego, ponieważ *de facto* nie uprawnia organów podatkowych do autonomicznego ścigania nadużyć wynikających z dokonywania tzw. czynności pozornych;
- co więcej, „pozorność” ścigana w trybie art. 199a §2 ogranicza się w praktyce do pozorności przewidzianej w art. 83 KC, a zatem skutkujących nieważnością oświadczeń woli złożonych dla pozoru, tj. takich, które są puste, którym nie towarzyszy wykonanie czynności zapowiedzianej w oświadczeniu woli. Przepis ten pozostaje jednak często bezradny w przypadku czynności prawnych faktycznie wykonanych, ale z zamiarem ukrycia innych czynności lub zdarzeń gospodarczych¹²⁹;
- oprócz tego należy podnieść, że nawet w przypadku istnienia skutecznej klauzuli o obejściu przepisów prawa, miałyby ona jedynie funkcję umożliwiającą ściganie tych sytuacji, w których „forma” przeważa nad ekonomiczną „treścią” na korzyść podatnika. Zatem mowa jest o ograniczeniu nadużyć optymalizacyjnych, co oznacza jedynie jednostronne wykorzystanie wspomnianej zasady *substance over form*. W przypadku przeciwnym, gdy ekonomiczna „treść” byłaby dla podatnika korzystniejsza niż prawna „forma”, ani art. 199a ani inna ogólna klauzula dotycząca obejścia prawa nie będzie miała zastosowania. Tymczasem księgowa zasada przewagi treści nad formą ma charakter uniwersalny i niezależny od kierunku czy korzyści podatkowych stron.

W rezultacie mamy do czynienia z daleko posuniętą rozłącznością postrzegania rzeczywistości gospodarczej przez pryzmat prawa bilansowego i podatkowego. Bilansowo – dochodzi do możliwie wiernego odzwierciedlenia faktycznej treści ekonomicznej zdarzeń gospodarczych, ewentualnie z pewnym konserwatywnym odchyleniem przy wycenie przyszłych i niepewnych zysków/przychodów, wynikającym z zasady ostrożnej wyceny.

¹²⁹ W odróżnieniu od art. 199a OP, klauzula ogólna przeciwdziałająca unikaniu opodatkowania (*General Anti-Avoidance Rule*, GAAR), nad której ponownym wprowadzenia do porządku prawnego toczony są obecnie prace przygotowawcze i legislacyjne, pozwalałaby organowi podatkowemu pominąć korzystne dla podatnika konsekwencje podatkowe podjętych przez niego czynności, a skutki zaistniałego stanu rzeczy określić dla celów podatkowych nie na podstawie zdarzeń prawnych faktycznie zaistniałych, lecz na podstawie hipotetycznego stanu rzeczy, który byłby bardziej adekwatny do istoty ekonomicznej zaistniałych zdarzeń. Olesińska A., *Klauzula ogólna przeciwko unikaniu opodatkowania*, Dom Organizatora Toruń 2013, s.17

Natomiast w prawie podatkowym istotna jest nie tyle rzeczywistość ekonomiczna, co formalna. W istocie można niekiedy mówić o przewadze formy nad treścią.

Tabela 19: Przykładowe różnice w ujmowaniu zdarzeń gospodarczych przez prawo bilansowe i podatkowe.

Rodzaj zdarzenia	Prawo bilansowe (prymat treści ekonomicznej)	Prawo podatkowe (prymat treści formalnej)
Strata na likwidacji środka trwałego na skutek zmiany rodzaju działalności	Nieumorzona wartość księgowa netto stanowi pozostały koszt operacyjny okresu	Nieumorzona wartość netto nie stanowi kosztu uzyskania przychodu z uwagi na dyskryminację tego rodzaju likwidacji (brak formalnego uznania likwidacji środka) – art. 16 ust. 1 pkt. 6) UPDOP
Grzywny i kary pieniężne orzeczone w postępowaniu karnym, karno-skarbowym oraz administracyjnym oraz odsetki od nich	Faktycznie poniesione - stanowią koszt okresu	Nie stanowią kosztu podatkowego okresu mimo faktycznego poniesienia – art. 16 ust. 1 pkt. 18) UPDOP
Kary, opłaty i odszkodowania z tytułu naruszenia przepisów środowiskowych i BHP oraz odsetki od nich	Faktycznie poniesione - stanowią koszt okresu	Nie stanowią kosztu podatkowego okresu mimo faktycznego poniesienia – art. 16 ust. 1 pkt. 19) UPDOP
Odpisanie przedawnionych wierzytelności	Zwiększenie pozostałych kosztów operacyjnych w związku z utratą możliwości uzyskania wierzytelności	Nie stanowi kosztu podatkowego okresu mimo faktycznej i ostatecznej straty – art. 16 ust. 1 pkt. 20) UPDOP
Odpis aktualizacyjny środka trwałego w związku z trwałą utratą wartości (np. spadek cen na rynku)	Odpis stanowi koszt operacyjny okresu, w związku z faktycznym spadkiem wartości majątku.	Nie stanowi kosztu podatkowego okresu (odroczenie do momentu sprzedaży) – art. 16 ust. 1 pkt. 26a) UPDOP
Przypis aktualizacyjny środka trwałego w związku z trwałym wzrostem wartości (np. wzrost cen na rynku)	W zależności od okoliczności przypis prowadzi bądź to do zwiększenia kapitału zapasowego bądź do powstania pozostałego przychodu operacyjnego	Nie stanowi przychodu podatkowego okresu (odroczenie do momentu sprzedaży) – art. 16g w połączeniu z art. 16 ust.1 pkt. 1) UPDOP
Leasing operacyjny z opcją kupna przedmiotu leasingu	Traktowany na równi z leasingiem finansowym: wartość netto przedmiotu leasingu podlega kapitalizacji i amortyzacji w okresie zgodnym z przewidywanym okresem użytkowania	Traktowany na równi z dzierżawą lub najmem: kosztem podatkowym są opłaty leasingowe w okresie trwania umowy – niezależnie od faktycznego okresu korzystania – art. 17b UPDOP

Źródło: opracowanie własne

Licznych przykładów na prymat treści formalnej nad ekonomiczną dostarcza także praktyka stosowania prawa podatkowego znajdująca wyraz w publikowanych interpretacjach indywidualnych i orzeczeniach sądów administracyjnych. Jako najbardziej interesujące

przypadki można tu wskazać próby zastosowania polskich przepisów prawa podatkowego do obcych mu sytuacji gospodarczych wynikających z zagranicznych regulacji prawnych.

Przykład:

Niemieckie spółki z ograniczoną odpowiedzialnością zarządzające funduszami inwestycyjnymi powołanymi na gruncie prawa RFN nabywają w imieniu własnym lecz na rzecz tychże funduszy (tzw. działanie powiernicze) udziały w polskich spółkach lub bezpośrednio polskie aktywa, np. nieruchomości. W licznych wnioskach o wydanie interpretacji indywidualnej spółki zarządzające stawiały pytanie, czy otrzymując dywidendę od polskich spółek zależnych, bądź osiągając bezpośrednio dochód z polskich aktywów (zyski z przedsiębiorstwa), stają się podatnikiem PDOP, lub, z uwagi na fakt powierniczego trzymania ww. aktywów lub udziałów, podatnikiem winien być ich ekonomiczny właściciel, tj. fundusz bądź stojący za nim inwestorzy. W części wydanych interpretacji i wyroków sądów administracyjnych dominuje pogląd, iż decydującym dla określenia obowiązku podatkowego jest formalny wpis w Krajowym Rejestrze Sadowym (tj. określenie udziałowca dla potrzeb wypłaty dywidendy) lub w akcie notarialnym (określenie cywilnoprawnego właściciela nieruchomości), podczas gdy instytucję powierniczego posiadania majątku na rachunek osób trzecich całkowicie pominięto¹³⁰.

Niezwykłe rzadko w systemie prawa podatkowego prymat nad treścią formalną uzyskuje treść ekonomiczna. Do nielicznych wyjątków potwierdzających tę regułę należą:

- normy dotyczące ustalania podstawy opodatkowania w przypadku naruszenia przez podmioty powiązane przepisów dotyczących tzw. cen transferowych¹³¹,
- normy dotyczące czynności pozornych (z zastrzeżeniem przedstawionych wyżej uwag dotyczących art. 199a OP)¹³²,
- normy dotyczące odroczenia terminu płatności podatku, rozłożenia na raty lub umorzenia zaległości¹³³,
- przepisy szczegółowe mniejszej wagi dotyczące np. powstawania obowiązku podatkowego z chwilą faktycznej zapłaty, niezależnie od terminów formalnych¹³⁴.

¹³⁰ Por. Interpretacja indywidualna z dnia 15.10.2009 r. wydana z upoważnienia Ministra Finansów przez Dyrektora Izby Skarbowej w Warszawie, sygn. IPPB5/423-435/09-2/PS, oraz prawomocny wyrok WSA w Rzeszowie z 23.04.2013 r., sygn. I SA/Rz 173/13

¹³¹ W przypadku stwierdzenia naruszenia ww. przepisu organy podatkowe mogą pominąć formalną treść zawartej transakcji i ustalić przychody i koszty podatnika (podatników) z uwzględnieniem warunków ekonomicznych, „które ustaliłyby między sobą niezależne podmioty” (art. 11 ust. 1 UPDOP).

¹³² Por. art. 199a OP

¹³³ Por. art. 67a OP, gdzie zastosowanie normy prawa podatkowego uzależnione jest od wystąpienia faktycznych okoliczności uzasadniających „ważny interes podatnika lub interes publiczny”.

1.1.3. Rygoryzm wykładni prawa podatkowego

Jedna z najkrótszych definicji prawa powiada, że jest nim zespół tekstów prawnych oraz zasad ich interpretacji¹³⁵. Te ostatnie najczęściej nie wynikają z tekstów prawnych, lecz z doktryny wypracowywanej z udziałem stron tego procesu, przede wszystkim nauki prawa oraz judykatury. Przyjmuje się, że jeżeli sposobu interpretacji prawa nie precyzuje ustawodawca, wówczas do nauki prawa należy formułowanie dyrektyw wykładni zarówno pierwszego stopnia, tj. będących pochodną różnych metod wykładni, jak i drugiego stopnia, tj. pozwalających rozstrzygać problemy wynikające z kolizji tych pierwszych¹³⁶. Tzw. drugostronny wpływ na interpretację prawa ma orzecznictwo, stanowiące uzupełnienie poglądów doktrynalnych w kwestii wykładni prawa, także prawa podatkowego¹³⁷. Przy tym przyjmuje się, że we współczesnych państwach demokratycznych to właśnie sądowa wykładnia prawa podatkowego ma największe znaczenie¹³⁸.

W doktrynie dominuje pogląd, iż interpretacja prawa podatkowego nie opiera się na specyficznych, swoistych dla tej gałęzi prawa metod i środków wykładni. W związku z tym dopuszcza się stosowanie wszystkich znanych w praktyce prawniczej środków interpretacyjnych¹³⁹. Niemniej, z kilku powodów prymat wykładni językowej nad pozostałymi jej rodzajami zyskał rangę silniejszej zasady niż w innych dziedzinach prawa. Jednym z nich jest ingerencyjny charakter prawa podatkowego, porównywanego pod tym względem z prawem karnym. Podobnie bowiem jak prawo karne ingeruje w sferę wolności człowieka, tak prawo podatkowe ingeruje w sferę jego własności. Konsekwencją ingerencyjnej natury obu tych gałęzi prawa jest honorowana powszechnie w praktyce prawno-karnej zasada rozstrzygania wątpliwości na korzyść oskarżonego *in dubio pro reo*, a w praktyce prawno-podatkowej, choć zdecydowanie rzadziej stosowana, zasada *in dubio pro*

¹³⁴ Por. np. art. 12 ust. 4 pkt. 2) UPDOP, zgodnie z którym do przychodów nie zalicza się naliczonych lecz nieotrzymanych odsetek.

¹³⁵ Brzezinski B., *Szkice z wykładni prawa podatkowego*, ODDK, Gdańsk 2012, s. 9

¹³⁶ Ibidem, s. 5-6

¹³⁷ Ibidem, s. 6

¹³⁸ Nykiel W., *Wykładnia...*, op.cit., s. 128

¹³⁹ Bogumił Brzeziński, *Wykładnia prawa podatkowego*, ODDK, Gdańsk 2013, s. 15

*tributario*¹⁴⁰. Stanowi ona odpowiednik zasady domniemania niewinności w procedurze karnej, a jej znaczenie w prawie podatkowym można – wobec dominującego to systemu samoobliczania podatku – ująć jako zasadę domniemania prawdziwości deklaracji podatkowej¹⁴¹.

Zgodnie z zasadą *in dubio pro tributario* należy oczekiwać „wyższego poziomu jednoznaczności i precyzji” literalnego tekstu przepisów aktów prawa podatkowego w porównaniu do innych dziedzin prawa, np. prawa prywatnego (cywilne, rodzinne etc.), a stosowanie wykładni rozszerzającej na niekorzyść podatnika jest niedopuszczalne¹⁴². Drugim ważnym czynnikiem ugruntowującym dominujące znaczenie wykładni językowej jest art. 84 Konstytucji RP, w myśl którego obowiązek ciążyący na podatnikach i płatnikach dotyczy podatków określonych (tylko) w ustawie. Implikuje to istotne oczekiwanie wobec tychże podmiotów w zakresie znajomości tekstów ustaw, ale już niekoniecznie znajomości orzecznictwa sądów, doktryny prawa, a tym bardziej zamiarów ustawodawcy czy celów ustawy¹⁴³. Po trzecie, proces interpretowania norm prawa podatkowego, który wskutek przedstawionych wyżej dwóch czynników rozpoczyna się od metody wykładni językowej, często także na niej się kończy. Mówią o tym reguły *clara non sunt interpretanda*, zgodnie z którą kwestie jasne na gruncie językowym nie podlegają dalszej interpretacji oraz związana z nią *interpretatio cessat in claris* oznaczająca zakaz stosowania innych rodzajów wykładni po osiągnięciu jasności przy zastosowaniu wykładni językowej¹⁴⁴. Metoda gramatyczna ma tedy nie tylko prymat nad pozostałymi, ale wyklucza także ich stosowanie, o ile może zostać skutecznie użyta.

Co więcej, wykładnia językowa, poza tym, że jest najważniejszą metodą interpretacji tekstów prawnych, określa również granice wykładni w sensie ogólnym, tzn. także przy użyciu innych metod. W literaturze podaje się, iż źródeł tej zasady, obecnej również w polskiej nauce prawa podatkowego, można się doszukać w doktrynie, gdzie granice wykładni wytycza

¹⁴⁰ B. Brzeziński, *Wykładnia...*, op.cit., s.11

¹⁴¹ Mariański A., *Rozstrzyganie wątpliwości na korzyść podatnika*, Wolters Kluwer 2009, s.89

¹⁴² Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 13.09.2011 r. (P 33/09) w: B.Brzeziński, op.cit., s.18

¹⁴³ B.Brzeziński, op.cit., s.25

¹⁴⁴ Maciej Zieliński, Marek Zirk-Sadowski, *Klaryfikacyjność i iderywacyjność w integrowaniu polskich teorii wykładni prawa*, *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* Rok LXXIII, zeszyt 2, 2011, s. 102

możliwy sens użytych w tekście prawnym słów¹⁴⁵. W konsekwencji, po przekroczeniu tej granicy mamy do czynienia z uzupełnieniem prawa, nie zaś z jego wykładnią¹⁴⁶.

W rezultacie, odejście od wykładni językowej uznaje się za dopuszczalne tylko wówczas, gdy jej zastosowanie nie przynosi jednoznacznych rezultatów (niejednoznaczność), bądź gdy rezultaty te mimo swej jednoznaczności są nieracjonalne, np. skutek oczywistego błędu legislacyjnego (nieracjonalność)¹⁴⁷. Niezależnie od tego, zgodnie z orzecznictwem NSA, porzucenie wykładni językowej nawet przy spełnieniu ww. warunków nie powinno mieć miejsca, jeżeli skutkowałoby pogorszeniem sytuacji podatnika¹⁴⁸.

Reguły wykładni językowej kreują silne powiązanie skutków stosowania norm prawa podatkowego z formą prawną, nie zaś z ekonomiczną treścią zdarzeń gospodarczych. Przy ich zastosowaniu interpretowane są bowiem nierzadko nie tylko przepisy obowiązującego prawa, ale także treść materiałów dowodowych, umów, dokumentów, decyzji administracyjnych, ewidencji urzędowych etc. Dopiero w razie wystąpienia na poziomie interpretacji językowej niejasności, na zasadzie środka interpretacyjnego dalszej kolejności stosowania, w użyciu pojawiają się metody wykładni systemowej, celowościowej, funkcjonalnej czy autorskiej¹⁴⁹. Tego rodzaju rygoryzm formalny¹⁵⁰ jest obcy prawu bilansowemu z jego zasadami sytuującymi zgodność z rzeczywistością ekonomiczną oraz metodologiczną racjonalność w sposobie ujmowania wyniku znacznie wyżej od gramatycznego brzmienia przepisów prawa.

¹⁴⁵ Wiele interesujących informacji na temat interpretacji znaczeń wyrażonych w języku znaleźć można w monografii B. Brożka pt. *Granice interpretacji*. Autor, powołując się m.in. na rozważania Ludwiga Wittgensteina z późniejszego okresu jego badań nad językiem i procesami poznawczymi, wskazuje, że zbiór wszystkich możliwych sposobów użycia danego wyrażenia tworzy jego wiązkę znaczeniową, niezależnie od kontekstu. Z kolei przy użyciu parafrazy, czyli podstawowego narzędzia interpretacji tekstu, dokonuje się zawężenia wiązki znaczeniowej oraz jej konfrontacji z kontekstem i tzw. wiedzą tła, czyli np. ugruntowaną teorią prawa podatkowego. Por. Brożek P., *Granice interpretacji*, str. 99, 100, 146-166

¹⁴⁶ Nykiel W., *Wykładnia...*, op.cit., s. 129-130

¹⁴⁷ Ibidem.

¹⁴⁸ Wyrok NSA z 20.01.2012 r. (I FSK 577/11) w: B.Brzeziński, op.cit., s. 26

¹⁴⁹ Przykładowo wykładnię dwustronnych, międzynarodowych konwencji w sprawie unikania podwójnego opodatkowania, które zostały oparte na tzw. konwencji modelowej OECD, opiera się powszechnie przede wszystkim na komentarzu do modelowej konwencji autorstwa OECD, a zatem organizacji, która jest autorem samej modelowej konwencji.

¹⁵⁰ Warto zauważyć, że rygoryzm wykładni językowej jest obcy niektórym systemom prawa podatkowego państw wysoko rozwiniętych, w tym zwłaszcza państw *common law* takich jak USA czy Wielka Brytania, gdzie w braku wystarczających norm antyabuzyjnych orzecznictwo sądów wykształciło doktryny przeciwdziałające unikaniu opodatkowania akcentujące prymat treści ekonomicznej (*substance over form, business purpose* etc.). Jeszcze dalej Europejski Trybunał Sprawiedliwości, który - nierzadko narażając się na zarzut prawotwórstwa - chętniej odwołuje się do wykładni celowościowej, systemowej bądź kontekstowej niż językowej w rozstrzyganiu sporów podatników - rezydentów UE z administracją podatkową. Co więcej, dzieje się tak również w sytuacjach, w których interpretacja językowa nie budzi wątpliwości, jakkolwiek u podstaw obniżonej rangi dosłownego znaczenia tekstu prawnego leży dostrzeżona przez ETS wielokulturowość i wielojęzyczność wspólnoty europejskiej. Szerzej na ten temat w: Nykiel W., *Wykładnia...* op.cit., s. 130-137

Innymi słowy wynik finansowy brutto przedstawiony w sprawozdaniu finansowym wyraża wyższym stopniu faktyczny efekt ekonomiczny okresu, niż dochód lub strata podatkowa. Są one bowiem pochodną wyniku ekonomicznego, przefiltrowanego przez zbiór norm prawa podatkowego, sposobu ich interpretacji i praktycznego stosowania, w wyniku czego ustaleniu podlega wartość wyabstrahowana z kontekstu ekonomicznego, za to będąca efektem konsensusu pomiędzy ustawodawcą podatkowym, podatnikiem oraz organami administracyjnymi w zakresie tego, co nazywamy podstawą opodatkowania.

1.1.4. Polityka fiskalna

Polityka fiskalna ma w różnych ustrojach gospodarczych zróżnicowaną pozycję w hierarchii instrumentów politycznych służących do osiągnięcia założonych celów ekonomicznych. W literaturze wyróżnia się dwa przeciwstawne modele instrumentalizacji prawa podatkowego, których źródeł wolno poszukiwać w mającym długą historię sporze wiodących doktryn ekonomicznych, tj. szkoły liberalnej, do której twórców zalicza się Friedricha von Hayeka i Milтона Friedmana, oraz doktryny interwencjonizmu państwowego stworzonej przez Johna Maynarda Keynesa. Owe dwa modele, to neoliberalny model indyferencji, zakładający niski poziom opodatkowania i brak ustawowych narzędzi proinwestycyjnych¹⁵¹, oraz model interwencji oparty na wyższym opodatkowaniu nominalnym z licznymi preferencjami adresowanymi w ramach państwowej interwencji do określonych grup podatników, sektorów czy regionów¹⁵². W praktyce polityka fiskalna państw rzadko przybiera formy skrajne, najczęściej oscylując pomiędzy tymi skrajnymi postawami.

Mimo iż, jak wykazano wcześniej, stawka nominalna podatku nie należy do najbardziej miarodajnych wskaźników charakteryzujących system podatkowy, niemniej niesie ze sobą znaczący ładunek polityczny. Jest rodzajem polityczno-gospodarczej deklaracji ustawodawcy w kwestii kształtowania celów fiskalnych i konkurencyjnych państwa. Choć stawka nominalna w gorszy sposób opisuje realny ciężar opodatkowania niż stawka efektywna, stanowi ona wielkość dobrze wyeksponowaną i powszechnie znaną. Podwyższenie stawki nominalnej jest przez to politycznie trudniejsze niż podniesienie stawki efektywnej. Z tego

¹⁵¹ W literaturze używa się także pojęcia stymulacyjnej funkcji podatku, czyli jego roli w realizacji określonych celów pozafiskalnych, np. gospodarczych, społecznych, środowiskowych. Szerzej na ten temat w: Litwińczuk H., *Prawo podatkowe przedsiębiorców*. Tom I., Wolters Kluwer 2008, s. 19-20

¹⁵² Ciekawe omówienie modelu interwencji i indyferencji można znaleźć w: Berling M., *Krajowe unormowania proinwestycyjne w zakresie podatku dochodowego od osób prawnych a prawo unijne*, Uniwersytet Łódzki 2010, s. 11-27

powodu decyzji odpowiedzialni za kreowanie polityki fiskalnej państw znajdując się przed koniecznością zwiększenia (lub utrzymania spadających) wpływów budżetowych z danego rodzaju podatku, chętniej sięgają do instrumentów prawnych lub administracyjnych poszerzających podstawę opodatkowania, traktując jako ostateczność zwiększenie stawki nominalnej podatku. Zwiększanie stawki nominalnej, poza faktem, że napotyka silniejszy opór społeczny i gospodarczy, wiąże się także, zwłaszcza w gospodarkach z nie w pełni ukształtowaną kulturą rozliczeniową i kontrolną, z ryzykiem poszerzenia zjawiska tzw. szarej strefy. Zatem pomimo faktu, iż cel fiskalny można realizować na oba sposoby, często bardziej skuteczne i bezpieczne okazują się zabiegi związane z poszerzeniem podstawy opodatkowania. Podniesienie stawki nominalnej staje się nieodzowne dla zapewnienia realizacji celu fiskalnego na ogół dopiero wtedy, gdy instrumenty poszerzania podstawy opodatkowania są finansowo niewystarczające lub niewystarczająco dostępne.

Teoretycznie można założyć, iż w pewnych sytuacjach polityka państwa związana z kreowaniem podstawy opodatkowania może polegać nie na jej rozszerzaniu, lecz odwrotnie – na zwężaniu podstawy opodatkowania po to, aby osiągnąć rezultat obniżenia efektywnego poziomu opodatkowania firm poniżej stawki nominalnej. Przedmiotem niniejszego opracowania nie są dokładniejsze badania tego typu sytuacji lub możliwości. Jednak można przyjąć, iż warunki ich wystąpienia mogłyby zostać spełnione np. wówczas, gdy gospodarczym zamiarem państwa jest minimalizacja lub likwidacja opodatkowania dochodu przedsiębiorstw, co może być utrudnione z punktu widzenia międzynarodowych uwarunkowań politycznych. W Unii Europejskiej nie udało się wprowadzić państwom takim jak Niemcy czy Francja preforsować wprowadzenia norm wspólnotowych regulujących minimalny poziom opodatkowania dochodu przedsiębiorstw, niemniej próby takie podejmowano¹⁵³ i zapewne będą podejmowane w przyszłości. W takich okolicznościach, zwłaszcza mniejsze państwa zabiegające o utrzymanie swojej konkurencyjności podatkowej mogą naturalnie dążyć do obniżania raczej efektywnej niż nominalnej stawki podatku dochodowego, w szczególności poprzez regulacje zawężające podstawę opodatkowania.

¹⁵³ Np. w roku 2010 Francja i Niemcy podjęli wysiłek negocjacyjny zmierzający do wymuszenia na Irlandii podniesienia stawki PDOP powyżej obecnego poziomu 12,5% grożąc temu państwu odmową udzielenia pomocy finansowej, o którą Irlandia zabiegała w związku ze skutkami światowego kryzysu. Podobnie, pod koniec 2010 r. część niemieckich i francuskich europosłów przedstawiła inicjatywę legislacyjną w Parlamencie Europejskim zmierzającą do wprowadzenia minimalnej, 25%-owej stawki PDOP na terenie UE, która jednak została odrzucona.

Reasumując, polityka fiskalna państwa, w zależności od celu, może dążyć w sposób zamierzony do takiego kształtowania efektywnego poziomu opodatkowania dochodu firm, które odchyła się w górę lub w dół od referencyjnej stawki nominalnej PDOP. Jako że przykład opisany w akapicie powyżej, dotyczący sytuacji państw stymulujących napływ zagranicznych inwestycji bezpośrednich bez możliwości swobodnego obniżania stawki nominalnej, z pewnością należy do rzadkości, prawodawcy i ministrowie finansów państw najczęściej realizować będą politykę fiskalną maksymalizującą wpływy z PDOP poprzez zabiegi poszerzające podstawę opodatkowania. Do nich z kolei zaliczać będą się wszelkiego rodzaju normy, o charakterze przejściowym lub trwałym, dyskryminujące podatkowe traktowanie kosztów księgowych lub opodatkowanie przychodów niestanowiących przychodów księgowych. Z tego względu polityka fiskalna może w sposób celowy kształtować kategorię dochodu (straty) dla celów podatkowych silnie abstrahując od dochodu (straty) bilansowego, ku czemu polskie prawo podatkowe dostarcza licznych, już omówionych w tym opracowaniu przykładów.

1.1.5. Anachronizm niektórych konstrukcji prawnopodatkowych

Kolejnym zasługującym na przedstawienie czynnikiem różnicującym podatkowe i księgowe ujęcie wyniku gospodarczego przedsiębiorstwa jest swoista historyczna inercja systemu opodatkowania dochodu. Z uwagi na omówiony już wyżej formalizm i rygoryzm interpretacyjny, podąża on za ewolucją życia gospodarczego wolniej niż system prawa bilansowego, u którego podstaw leży wierny wobec rzeczywistości ekonomicznej imperatyw jej opisu. Widać to dobrze zwłaszcza w tych obszarach, w których UPDOP w aktualnym brzmieniu zawiera archaiczne konstrukcje prawne odnoszące się bądź to do już nieistniejących stanów faktycznych, bądź do stanów faktycznych odpowiadających oddalonemu historycznie etapowi przemian polskiej gospodarki.

Przykład:

Unormowania dotyczące przychodów i kosztów z dodatnich i ujemnych różnic kursowych, zawarte w art. 15a UPDOP, obejmują swoim zakresem dość ograniczony wachlarz zdarzeń gospodarczych tworząc w istocie ich zamknięty katalog. Przepis ten dobrze opisuje sposób postępowania w typowych rodzajach rozliczeń walutowych, takich jak wystawienie faktury w walucie obcej i otrzymanie jej zapłaty lub rozliczenie różnic kursowych na kredycie walutowym. Jednocześnie jednak, przepis ten pomija nowsze, coraz bardziej powszechne typy transakcji walutowych, np. związane ze zmianą waluty otwartej pozycji walutowej przed jej faktyczną zapłatą lub otrzymaniem (tzw.

przewalutowanie). Typowym przykładem takiego zdarzenia może być pożyczka w EUR, która przed terminem spłaty zostaje zamieniona (przewalutowana) na PLN, a następnie w terminie spłaty zapłać podlega już tylko pozycja złotowa (niewalutowa). W myśl art. 15a UPDOP do rozpoznania różnicy kursowej nie dochodzi ani w chwili przewalutowania (brak zapłaty), ani faktycznej zapłaty (brak pozycji walutowej), co potwierdzają liczne urzędowe interpretacje prawa podatkowego¹⁵⁴. Normę prawa podatkowego o takim sposobie działania należy uznać za rodzaj luki prawnej, czyli sytuacji, w której określone zdarzenie gospodarcze nie zostało objęte normą prawną mimo oczywistej celowości takiego uregulowania z uwagi na wymóg kompletności przepisów tworzących określoną instytucję prawną¹⁵⁵. Jej usunięcie w praktyce prawnej możliwe bywa przy użyciu wykładni *per analogiam*¹⁵⁶, która jednak w doktrynie prawa podatkowego często traktowana jest jako niedopuszczalna ze względu na zagrożenie pewności sytuacji prawnej podatnika¹⁵⁷. Stąd też, jej skuteczne usunięcie powinno było nastąpić poprzez odpowiednią zmianę prawa, której długotrwałe niepodjęmowanie prowadzi do utrwalenia luki oraz anachronizmu normy prawa podatkowego wobec zmieniającej się rzeczywistości gospodarczej.

1.1.6. Ulgi i zwolnienia podatkowe

W oczywisty sposób normy szczególne określające podmiotowe lub przedmiotowe preferencje podatkowe dla określonych grup podatników lub zdarzeń gospodarczych wpływają na zwężenie podstawy opodatkowania uprzywilejowanych podmiotów. Ulgi i zwolnienia podatkowe stanowią, obok stawek, podstawy opodatkowania, a także przedmiotu i podmiotu opodatkowania, element konstrukcji podatku, przy czym w literaturze nie są traktowane jako element niezależny, lecz jako forma redukcji jednego lub więcej z pozostałych elementów konstrukcji podatku. Zwolnienia podatkowe są przejawem redukcji jakościowej zakresu podmiotowego i przedmiotowego podatku, natomiast ulgi redukują ilościowo (kwotowo) elementy konstrukcji podatku takie jak stawka lub podstawa opodatkowania¹⁵⁸.

Z punktu widzenia polityki fiskalnej i gospodarczej państwa, zwolnienia i ulgi podatkowe należą do instrumentów, za pomocą których państwo dąży do osiągnięcia określonych

¹⁵⁴ Por. Interpretacja Izby Skarbowej w Warszawie z dnia 16.05.2013 r, sygn. IPPB5/423-143/13-2/IŚ, a także ponad dziesięć innych interpretacji tej izby oraz Izby Skarbowej w Katowicach (sygn. IBPBI/423-1315/11/AK) i Poznaniu (sygn. ILPB4/423-206/11-2/ŁM). Podobne stanowisko zajął WSA w Warszawie w wyroku z dnia 31 października 2011 r. (sygn. akt III SA/Wa 599/11).

¹⁵⁵ B.Brzeziński, op.cit. s.134

¹⁵⁶ Ibidem, s.135

¹⁵⁷ Ibidem, s.138

¹⁵⁸ Nykiel W., Ulgi i zwolnienia w konstrukcji prawnej podatku, ABC 2002, s.14

skutków ekonomicznych, także w wymiarze lokalnym lub sektorowym. W tej grupie wyróżnić można następujące główne typy norm prawa podatkowego:

- zwolnienia podmiotowe,
- zwolnienia przedmiotowe,
- wyłączenia dotyczące przychodów oraz
- odliczenia od dochodu.

Zwolnienia podmiotowe reguluje art. 6 UPDOP, który niezależnie od źródła dochodów zwalnia z podatku m.in.:

- Skarb Państwa (ust.1 pkt.1),
- Narodowy Bank Polski (ust.1 pkt. 2),
- fundusze inwestycyjne (ust.1 pkt.10) i emerytalne (ust. 1 pkt.11) działające na podstawie odrębnych przepisów,
- zagraniczne fundusze inwestycyjne z siedzibą w UE lub EOG (ust.1 pkt. 10a).

Zwolnienia przedmiotowe, uregulowane w art. 17 UPDOP, obejmują określone z góry przez ustawodawcę typy dochodów lub przychodów wyłączonych spod opodatkowania. Do regulacji o tym charakterze należą obecnie m.in. zwolnienia z opodatkowania:

- dochodów z działalności prowadzonej na terenie specjalnej strefy ekonomicznej, na podstawie zezwolenia uzyskanego zgodnie z odrębnymi przepisami (ust. 1 pkt. 34),
- dochodów organizacji pożytku publicznego w części przeznaczonych na działalność statutową (ust.1 pkt. 6c),
- dochody z działalności gospodarczej kościelnych osób prawnych w części przeznaczonych m.in. na cele kultu religijnego (ust.1 pkt. 4a),
- dochody ze sprzedaży nieruchomości wchodzącej w skład gospodarstwa rolnego po upływie 5 lat od końca roku, w którym nastąpiło jej nabycie (ust.1 pkt.1).

Szczegółne uprawnienia niższej rangi ustawodawca normuje m.in. w tych przepisach UPDOP, które dotyczą indywidualnych wyłączeń dotyczących przychodów (art. 12 ust.4 UPDOP), jak również odliczeń od dochodu (art. 18 i 18b UPDOP). W pierwszej grupie znajdują się rodzaje przychodów niestanowiących przychodu podatkowego, w tym:

- kwoty zwróconych, zaniechanych lub umorzonych podatków, o ile nie stanowiły wcześniej kosztu uzyskania przychodów (art.12 ust.4 pkt. 6),
- zwróconych innych wydatków, o ile nie stanowiły wcześniej kosztu uzyskania przychodów (pkt. 6a),
- odsetek otrzymanych w związku ze zwrotem nadpłaconych podatków (pkt. 7),
- wartości zobowiązań umorzonych w bankowym postępowaniu ugodowym lub upadłościowym (pkt. 8).

W grupie odliczeń od dochodu znajdują się z kolei darowizny (art. 18 UPDOP) oraz specjalne odliczenia na nabycie nowych technologii (art. 18b UPDOP).

Jak widać zatem, charakter poszczególnych uprawnień jest bardzo zróżnicowany i służący różnym celom polityczno-gospodarczym państwa, takim jak:

- promocja określonych rodzajów aktywności gospodarczej (np. umożliwienie korzystnego oszczędzania poprzez fundusze inwestycyjne),
- wsparcie nowoczesnych form rozwoju gospodarczego (np. preferencje dla nowych technologii),
- aktywizacja gospodarcza obszarów o niskim poziomie zatrudnienia (specjalne strefy ekonomiczne),
- wypełnienie zobowiązań międzynarodowych (zwolnienie dochodu zagranicznych instytucji wspólnego inwestowania/funduszy inwestycyjnych),
- cele systemowe, tj. związane z postulatem kompletności i komplementarności systemu uregulowań podatkowych (np. wyłączenie spod opodatkowania zwrotu wydatków, których wcześniejsze zaliczenie do kosztów uzyskania przychodów nie było możliwe),
- inne cele polityczne (np. zwolnienia dotyczące dochodów z działalności gospodarczej kościelnych osób prawnych).

Na tle całego systemu opodatkowania dochodu przedsiębiorstw normy preferencyjne, o których mowa wyżej, stanowią wyjątek. Zwązają podstawę opodatkowania w punktowo wybranych przez ustawodawcę miejscach tego systemu, który poza tym charakteryzuje się tendencją do poszerzania podstawy opodatkowania, co w przeprowadzonym badaniu znalazło potwierdzenie w zwyżkującej tendencji wartości przybieranych przez ETR w stosunku do

nominalnej stawki PDOP dla większości zbadanych spółek. To punktowe, enklawowe zwężanie podstawy opodatkowania winno być rezultatem racjonalnej polityki fiskalno-gospodarczej. W rzeczywistości, co wynika z samej natury procesu politycznego kształtowania prawa, decyzje w kwestii przyznawania uprawnień nierzadko zapadają wskutek oddziaływania partykularnych interesów zaangażowanych w ten proces grup, nie zaś z uwagi na obiektywny interes całej gospodarki czy społeczeństwa. Po drugie należy przyjąć, że rozbudowany system preferencji dla jednych grup podatników czy typów dochodów siłą rzeczy istnieć może jedynie kosztem grup i typów pozostałych. Stąd często pojawiający się postulat egalitaryzacji systemu opodatkowania firm, gdzie za cenę pozbawienia przywilejów pewnych grup podatników możliwy do osiągnięcia byłby stan wyższej konkurencyjności polskiego systemu PDOP z perspektywy wszystkich podatników, w tym inwestorów zagranicznych, oraz całej gospodarki. Z pewnością postulat ten nie może dotyczyć wszystkich rodzajów preferencji podatkowych, bo choćby te wymienione wyżej jako realizujące cele systemowe są bezwzględnie konieczne dla utrzymania kompletności regulacyjnej systemu prawa podatkowego.

1.2. Określenie wpływu standardu rachunkowości finansowej na efektywną stawkę podatku

Przez prawo bilansowe rozumie się w niniejszej pracy na ogół normy wynikające z polskiej ustawy o rachunkowości, ale także Międzynarodowych Standardów Rachunkowości oraz Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej, do których stosowania zobowiązane są spółki publiczne notowane na GPW¹⁵⁹. Ustawa o rachunkowości zawiera w tej mierze normę kolizyjną, zgodnie z którą: *„Jednostki sporządzające sprawozdania finansowe zgodnie z Międzynarodowymi Standardami Rachunkowości, Międzynarodowymi Standardami Sprawozdawczości Finansowej oraz związanymi z nimi interpretacjami ogłoszonymi w formie rozporządzeń Komisji Europejskiej, zwanymi dalej "MSR", stosują przepisy ustawy oraz przepisy wykonawcze wydane na jej podstawie, w zakresie nieuregulowanym przez MSR”*¹⁶⁰.

¹⁵⁹ Por. art. 55 ust. 5 URACh, który mówi o obowiązku stosowania MSR w przy sporządzaniu skonsolidowanych sprawozdań finansowych emitentów papierów wartościowych. W zakresie sprawozdań jednostkowych (niekonsolidowanych) spółki mają prawo stosowania MSR zgodnie z art. 45 ust. 1a URACh

¹⁶⁰ Art. 2 ust. 3 URACh

Reguły MSR i MSSF na ogół jednak nie są sprzeczne z polskimi przepisami o rachunkowości, raczej stanowiąc ich rozwinięcie i rozszerzenie. M.in. w obszarze takich zagadnień, jak podatek odroczony i jego prezentacja w sprawozdaniu finansowym standardy międzynarodowe tworzą precyzyjny zasób reguł postępowania, których URACH nie zawiera. Przedsiębiorstwa sporządzające sprawozdanie finansowe wyłącznie w oparciu o przepisy prawa krajowego mogą rozliczenie podatku odroczonego przedstawić w sposób bardzo uproszczony nie uchybiając w ten sposób przepisom prawa¹⁶¹. Prezentacja podatku odroczonego zgodna z MSR jest bardziej szczegółowa i obejmuje przykładowo obowiązek uzgodnienia efektywnej stawki podatku dochodowego.

MSR 12, czyli ograniczenia w tworzeniu aktywów i rezerw na podatek odroczony

W pkt. 10.1 i 10.4 opisano wpływ MSR 12 na saldo aktywów i rezerw tworzonych z tytułu podatku odroczonego, którego zmiana w każdym roku podatkowym doliczana jest do bieżącego zobowiązania w PDOP tworząc razem w ten sposób efektywny podatek dochodowy za dany rok. Ta wartość odniesiona do wyniku finansowego brutto daje ETR. Co do zasady różnice przejściowe, na które tworzy się aktywa lub rezerwy na podatek odroczony znoszą się w czasie, dlatego uwzględnienie salda podatku odroczonego pozwala na pominięcie ich wpływu na bieżące opodatkowanie. W rezultacie, stawka ETR powinna różnić się od nominalnej stawki PDOP tylko o różnice trwałe w bilansowym i podatkowym ujęciu dochodu. Jak wykazano, w praktyce na ETR wpływają też różnice przejściowe, które z przyczyn leżących bądź to po stronie prawa podatkowego bądź bilansowego (MSR 12) zamieniają się w różnice trwałe, czyli mówiąc skrótowo: utrwala się. Samo utrwalenie różnicy przejściowej mogłoby jednak nadal nie determinować w żaden określony sposób zwyżkowania lub zniżkowania ETR, gdyby po pierwsze w równym stopniu dotyczyło aktywów i rezerw na podatek odroczony, a po drugie – gdyby w przyszłości dochodziło zawsze do odwrócenia różnicy trwałej, poprzez faktyczną realizację podatkowego kosztu/przychodu lub wyksięgowanie aktywa/rezerwy z wyniku bilansowego. Taka symetria jednak nie występuje. Przeciwnie – analizując niżej tylko MSR 12 i jego wpływ na ETR można wykazać, że prowadzi on do podwyższenia ETR z chwilą tworzenia/nietworzenia aktywów i rezerw, ale także nie gwarantuje pełnego odwrócenia różnic trwałych w

¹⁶¹ W myśl art. 10 ust. 3 URACH przedsiębiorstwa mogą w takich wypadkach stosować Krajowe Standardy Rachunkowości opracowywane przez Komitet Standardów Rachunkowości powołany przy Ministrze Finansów RP, jednak nie jest to obligatoryjne.

przyszłości. Słowem, MSR 12 przede wszystkim podwyższa ETR (zamiast obniżać), a nierzadko dzieje się tak w sposób permanentny.

Aktywa vs. rezerwy

W MSR 12 tworzeniu rezerw na podatek odroczony nie poświęcono wiele miejsca. Zgodnie z §15 oraz §39 MSR 12 zobowiązania (rezerwy) na podatek odroczony tworzy się co do zasady zawsze, z następującymi jednak wyjątkami, w przypadku gdyby rezerwa wynikała z:

- podatkowej amortyzacji wartości firmy,
- innego ujęcia wartości początkowej składników majątku dla celów podatkowych niż bilansowych, jeśli ich nabycie było neutralne podatkowo i wynikowo, ale nie nastąpiło w drodze połączenia spółek,
- dodatnich różnic przejściowych związanych z inwestycją w jednostki zależne, stowarzyszone, oddziały i wspólne przedsięwzięcia, chyba że łącznie spełnione są dwa warunki: a) jednostka dominująca jest w stanie kontrolować terminy odwracania różnic przejściowych w tych jednostkach oraz b) jest prawdopodobne, że różnice nie odwrócą się w przewidywalnej przyszłości.

Tylko w tych wymienionych przypadkach nie tworzy się rezerw na podatek odroczony, a zatem przejściowa różnica dodatnia „utrwała się” i jako trwała działa zniżkowo na ETR.

Ograniczenia w tworzeniu aktywów na podatek odroczony idą znacznie dalej, co ma związek z nadrzędną zasadą ostrożnej wyceny, chroniącą akcjonariuszy i innych interesariuszy przede wszystkim przed ryzykiem przeszacowania wartości spółki, a nie jej niedoszacowania, które jest z ekonomicznego punktu widzenia mniej niebezpieczne. Zgodnie z §28 MSR 12 składnik aktywów z tytułu podatku odroczonego ujmuje się w danym okresie tylko wówczas, gdy **uznaje się za prawdopodobne**, że ujemna różnica, jaka w tym okresie powstała, będzie możliwa do zrealizowania w przyszłości, z uwzględnieniem takich ograniczeń jak:

- istnienie wystarczającego salda dodatnich różnic przejściowych (rezerw na podatek odroczony) w okresach przyszłych, które umożliwią odwrócenie aktywów na podatek odroczony w odpowiedniej wysokości oraz

- limity czasowe dotyczące rozliczania strat podatkowych.

Jeżeli szacowane przyszłe saldo rezerw na podatek odroczony nie jest wystarczające, to stosownie do §29 MSR 12 można utworzyć składnik aktywa, jeżeli zachodzi prawdopodobieństwo wystąpienia należnego PDOP w analizowanych okresach przyszłych. Przy tym wartość ujmowanego aktywa nie musi odpowiadać 100% wartości ujemnej różnicy przejściowej, ponieważ jeżeli prawdopodobny przyszły PDOP lub wartość rezerw okażą się niższe, wówczas tworzy się składnik aktywa w odpowiednio niższej wysokości. Warto zauważyć, że użyte w §29 sformułowanie „(...) składnik aktywów z tytułu odroczonego podatku dochodowego ujmuje się w zakresie, w jakim jest prawdopodobne, że (...)”¹⁶² w praktyce oznacza, iż wartość tworzonego aktywa stanowi również wypadkową prawdopodobieństwa, tj. wartość pełnej ujemnej różnicy przejściowej konfrontuje się nie tylko z wartością spodziewanych w przyszłości rezerw/należnego podatku dochodowego, ale również przemnaża się ją przez współczynnik prawdopodobieństwa zawierający się w przedziale od 0 do 100%, co dodatkowo ogranicza efektywną wartość ujmowanych aktywów.

Jak z tego wynika, pomijając pewne szczególne okoliczności w tworzeniu rezerw stanowiące raczej nieliczne wyjątki od reguły, rezerwy na podatek odroczony tworzy się niemal zawsze, a aktywa tylko przy spełnieniu restrykcyjnych wymagań. Stąd wniosek, że MSR 12 kreuje procedurę z zakresu prawa bilansowego, która w momencie tworzenia aktywów i rezerw na podatek odroczony wpływa zwiększająco na ETR, ponieważ „przesuwa” saldo rezerw i aktywów na podatek odroczony w kierunku rezerw.

Rozliczanie aktywów i rezerw na podatek odroczony

Teoretycznie aprecjacyjny wpływ na ETR normy MSR 12 powinien w długim okresie ulec zniesieniu. W stabilnych okolicznościach gospodarczych należy bowiem oczekiwać, iż z ujemną różnicą przejściową, dla której nie utworzono aktywu na podatek odroczony, w okresach przyszłych stać może się jedna z dwóch rzeczy przedstawionych w tabeli poniżej.

¹⁶² MSR 12 §29

Tabela 20: Teoretyczny międzyokresowy wpływ MSR 12 na ETR

Okres bieżący	Okres przyszły	
	Wykorzystanie (realizacja)	Rozwiązanie/ odwrócenie/ wyksięgowanie (brak realizacji)
Ujemna różnica przejściowa, dla której zgodnie z MSR 12 nie utworzono składnika aktywów na podatek odroczone.	Dochodzi do zarachowania kosztu podatkowego, któremu nie towarzyszy koszt bilansowy (ujęty w przeszłości).	Nie ma realizacji kosztu, który rozpoznano w przeszłości dla celów księgowych. Dochodzi do zmniejszenia pozostałych kosztów operacyjnych.
EFEKT: kosztowi bilansowemu nie towarzyszy koszt podatkowy ani aktywów na podatek odroczone, przez co nie obniża ani bieżącego ani odroczonego zobowiązania w PDOP. ETR podwyższa się.	EFEKT: spółka obniża bieżący PDOP bez zmniejszania salda aktywów na podatek odroczone. ETR obniża się, tj. dochodzi do neutralizacji zwwyżki ETR w okresie przeszłym.	EFEKT: w związku z podwyższeniem wyniku finansowego brutto przy niezmiennym dochodzie podatkowym i saldzie aktywów w podatku odroczone, ETR obniża się. Dochodzi do neutralizacji zwwyżki ETR w okresie przeszłym.

Źródło: opracowanie własne

Mimo to, przez wzgląd na różne okoliczności mogące wystąpić pomiędzy okresem bieżącym a przyszłym, do których należeć mogą m.in.:

- zmiana prawa podatkowego,
- zmiana prawa bilansowego,
- dyskontynuacja działalności gospodarczej (likwidacja, upadłość),
- restrukturyzacja lub zmiana formy prowadzenia działalności gospodarczej skutkująca nieciągłością rozliczeń podatkowych,

długookresowa neutralność MSR 12 dla ETR w praktyce nie wszędzie zostanie osiągnięta. Z tej przyczyny **tabelę 20** należałoby uzupełnić następująco:

Tabela 21: Faktyczny międzyokresowy wpływ MSR 12 na ETR

Okres bieżący	Okres przyszły		
	Wykorzystanie (realizacja)	Rozwiązanie/ odwrócenie/ wyksięgowanie (brak realizacji)	Utrata prawa do wykorzystania/ rozwiązania
Ujemna różnica przejściowa, dla której zgodnie z MSR 12 nie utworzono składnika aktywów na podatek odroczony.	Dochodzi do zarachowania kosztu podatkowego, któremu nie towarzyszy koszt bilansowy (ujęty w przeszłości).	Nie ma realizacji kosztu, który rozpoznano w przeszłości dla celów księgowych. Dochodzi do zmniejszenia pozostałych kosztów operacyjnych.	Z nieprzewidzianych przyczyn (zmiana prawa, bankructwo, likwidacja etc.) nie jest możliwe rozliczenie przejściowej różnicy ani poprzez wykorzystanie ani rozwiązanie.
EFEKT: kosztowi bilansowemu nie towarzyszy koszt podatkowy ani aktywo na podatek odroczony, przez co nie obniża ani bieżącego ani odroczonego zobowiązania w PDOP. ETR podwyższa się.	EFEKT: spółka obniża bieżący PDOP bez zmniejszania salda aktywów na podatek odroczony. ETR obniża się, tj. dochodzi do neutralizacji zwwyżki ETR w okresie przeszłym.	EFEKT: w związku z podwyższeniem wyniku finansowego brutto przy niezmiennym dochodzie podatkowym i saldzie aktywów w podatku odroczonego, ETR obniża się. Dochodzi do neutralizacji zwwyżki ETR w okresie przeszłym.	EFEKT: ETR nie obniża się i nie dochodzi do zniesienia jego historycznej zwwyżki

Źródło: opracowanie własne

Wobec powyższego należy stwierdzić, że MSR 12 nie jest neutralną z punktu widzenia ETR regulacją prawa bilansowego i wywołuje na ogół stały, zwwyżkujący wpływ na ETR już na etapie tworzenia różnic przejściowych. Jako że nie zawsze dochodzi do późniejszego wykorzystania lub rozwiązania różnic przejściowych, zwwyżkujący efekt MSR 12 na ETR nie podlega pełnej neutralizacji. W rezultacie trzeba uznać, iż MSR 12 jest normą wpływającą zwwyżkująco na ETR.

2. Możliwe kierunki zmian legislacyjnych wpływających na efektywne opodatkowanie dochodu

2.1. Koncepcja *Common Consolidated Corporate Tax Base*¹⁶³

Jesienią 2010 Komisja Europejska wznowiła po dwuletniej przerwie prace nad wspólną skonsolidowaną podstawą opodatkowania firm (ang. *Common Consolidated Corporate Tax Base*, w skrócie CCCTB)¹⁶⁴. W dużej mierze jest to efekt ofensywy Komisji starającej się, po przejściu głównej fali globalnej recesji w latach 2008-2010, dokonać dalszego ważnego kroku na ścieżce integracji europejskiej. Przedłużający się kryzys finansów publicznych niektórych państw członkowskich, w tym także głównych przeciwników harmonizacji opodatkowania dochodu, otworzył nowe możliwości negocjacyjne. Zwykło się sądzić, iż w zamian za finansowe wsparcie Wspólnoty, państwa członkowskie są w większym stopniu skłonne ograniczyć swoją suwerenność i przyjąć mniej lub dalej posuniętą formę harmonizacji PDOP. W rezultacie, 16.03.2011 r. Komisja Europejska opublikowała projekt dyrektywy CCCTB¹⁶⁵, której treść stanowi przedmiot omówienia w tym rozdziale. Dalsze losy tego projektu będą interesującym i bez wątpienia niełatwym testem na spójność i skuteczność działania UE.

Najczęściej podnoszonym uzasadnieniem dla wprowadzenia CCCTB jest poprawa zewnętrznej konkurencyjności inwestycyjnej UE, która dzięki formule jednolitego rynku rozciągniętej na obszar opodatkowania przedsiębiorstw skuteczniej mogłaby rywalizować z Ameryką Północną, Japonią czy państwami BRICS¹⁶⁶ o inwestycje bezpośrednie, niż ma to miejsce obecnie przy już dwudziestu ośmiu niezharmonizowanych systemach PDOP. Poprzez wdrożenie CCCTB Komisja Europejska chciałaby osiągnąć dwa podstawowe cele, tj. ograniczyć podatkowe bariery w prawidłowym funkcjonowaniu rynku wewnętrznego oraz

¹⁶³ Rozdział opracowany na podstawie: Jarek Neneman, Wojciech Sztuba, Wspólna skonsolidowana podstawa opodatkowania przedsiębiorstw (CCCTB). Analiza koncepcji, skutków i wniosków dla Polski, Warszawa, grudzień 2010.

¹⁶⁴ Pierwsze założenia koncepcji CCCTB Komisja Europejska przedstawiła w komunikacie z 2001 r. pt. *Towards an Internal Market without tax obstacles. A strategy for providing companies with a consolidated corporate tax base for their EU-wide activities*, COM(2001) 583. Dalej na ten temat w: Litwińczuk H., *Wspólna korporacyjna podstawa opodatkowania w UE a opodatkowanie dochodu spółek w Polsce*, OPP 2011, s.25-26

¹⁶⁵ Komisja Europejska, Proposal for a Council Directive on Common Consolidated Corporate Tax Base (CCCTB), COM(2011) 121/4, 2011/0058(CNS), Bruksela 2011, źródło: http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/taxation/company_tax/common_tax_base/com_2011_121_en.pdf

¹⁶⁶ Brazylia, Rosja, Indie, Chiny i RPA – nieformalna grupa państw rozwijających postrzegana jako szczególnie istotna z punktu widzenia dalszego rozwoju gospodarczego świata

zmniejszyć koszty administracyjne związane z obsługą PDOP po stronie zarówno państw, jak i przedsiębiorstw¹⁶⁷.

Rzadziej eksponowanym powodem dążenia do harmonizacji jest ograniczenie wewnętrznej konkurencji podatkowej pomiędzy państwami członkowskimi, którą władze UE uważają za szkodliwą. W założeniu CCCTB harmonizacji ulec ma metoda ustalania podstawy opodatkowania PDOP, nie zaś same stawki nominalne PDOP. Jest jednak oczywiste, że z chwilą pełnego wdrożenia CCCTB na terenie Wspólnoty jedynym instrumentem konkurencji podatkowej państw członkowskich pozostanie stawka nominalna. Można zatem oczekiwać, że konsekwencją pierwszego kroku na ścieżce harmonizacji opodatkowania dochodu przedsiębiorstw, jakim jest CCCTB, będzie pojawienie się politycznej i ekonomicznej presji na ujednolicenie stawek nominalnych PDOP, co mogłoby nastąpić albo poprzez wprowadzenie jednolitej stawki, albo – co bardziej prawdopodobne – stawki minimalnej dla całej UE¹⁶⁸.

Ważnym punktem odniesienia dla modelu CCCTB są doświadczenia państw federacyjnych, jak USA lub Kanada, gdzie bliski odpowiednik CCCTB funkcjonuje od dłuższego czasu w rozliczaniu podatku dochodowego między poszczególnymi stanami (USA) lub prowincjami (Kanada). Także Republika Federalna Niemiec korzysta z formy skonsolidowanej podstawy opodatkowania, jako że obok federalnego podatku dochodowego (*Körperschaftsteuer*) pobierany jest także lokalny podatek dochodowy ustalany w odrębnej wysokości w poszczególnych krajach związkowych (*Gewerbesteuer*), przy czym wyjściową wielkością kalkulacyjną dla obu tych podatków jest podstawa opodatkowania podatkiem dochodowym ustalana na podstawie wspólnych przepisów federalnych¹⁶⁹.

W największym uproszczeniu koncepcja CCCTB polega na fakultatywnym lub obligatoryjnym¹⁷⁰ wprowadzeniu dwóch zasadniczych elementów modelu, tj. wspólnej dla wszystkich podatników PDOP w UE metody ustalania podstawy opodatkowania (pierwsze „C” z nazwy CCCTB, tj. *common*/wspólny), a także możliwości konsolidacji wyniku podatkowego przez grupy kapitałowe zlokalizowane w różnych państwach członkowskich

¹⁶⁷ J.Neneman, W.Sztuba, op.cit, s.33

¹⁶⁸ Ibidem, s.4

¹⁶⁹ Ibidem, s.31

¹⁷⁰ W założeniach modelu CCCTB rozważa się jego wprowadzenie na zasadzie obligatoryjności, tzn. wszyscy podatnicy we wszystkich państwach UE zobowiązani byłiby do stosowania CCCTB. W wariantcie fakultatywnym przedsiębiorstwa same mogłyby decydować, czy rozliczać PDOP według CCCTB czy pozostać przy systemach krajowych.

(drugie „C”, tj. *consolidated*/skonsolidowany). Pierwsze „C” nie budzi większych wątpliwości i rzeczywiście można zakładać, że przyczyniłoby się do znaczącego ujednolicenia systemu opodatkowania dochodu w UE. Wspólna podstawa opodatkowania oznacza z jednej strony silniejsze nawiązanie do wyniku finansowego brutto zgodnego z MSR – zwłaszcza z perspektywy polskiej, tj. w braku zasady miarodajności¹⁷¹. Z drugiej strony wiąże się z wyeliminowaniem lokalnych różnic w kształtowaniu podstawy opodatkowania i przyjęciu tych samych zasad przechodzenia z wyniku bilansowego na podatkowy we wszystkich państwach UE. Choć w pewnych państwach mogłoby to prowadzić do zwężenia podstawy opodatkowania, należy zgodzić się, że nie ma powodu dla długotrwałego utrzymywania istniejących dziś różnic, o których mowa, a ujednolicenie zasad ustalania podstawy opodatkowania niosłoby ze sobą szereg uproszczeń i oszczędności zarówno dla przedsiębiorstw, jak i administracji państw członkowskich.

Co ciekawe, Komisja Europejska rozważała w przeszłości możliwość bezpośredniego zastosowania norm MSR/IFRS dla celów podatkowych, czyli zrównania podstawy opodatkowania z wynikiem finansowym brutto ustalonym zgodnie z międzynarodowymi standardami rachunkowości. Uznano jednak, iż formalne powiązanie podstawy opodatkowania z IFRS jest niemożliwe, ponieważ część państw członkowskich nie dopuszcza stosowania IFRS dla pojedynczych spółek-rezydentów, a także z tego powodu, iż nie wszystkie standardy IFRS są odpowiednie dla celów podatkowych¹⁷².

Bardziej kontrowersyjną częścią modelu CCCTB jest drugie „C”, które kierowane jest wyłącznie do międzynarodowych grup kapitałowych, czyli grup spółek lub spółek i ich zagranicznych zakładów, w rozumieniu przepisów podatkowych, spełniających określone kryteria własnościowe, czasowe, w zakresie kontroli oraz udziału w zysku. Podmioty tworzące skonsolidowaną grupę międzynarodową stają się jednym podatnikiem PDOP na terytorium UE, przy czym podstawę opodatkowania stanowi skonsolidowany w myśl postanowień CCCTB dochód lub strata całej grupy. W ten sposób ustalony dochód podlega następnie alokacji pomiędzy państwa członkowskie, na terytorium których grupa prowadziła działalność opodatkowaną w danym roku podatkowym, a każde państwo nakłada na przypisaną mu porcję dochodu lokalną stawkę nominalną PDOP¹⁷³.

¹⁷¹ Por. Rozdział II, pkt. 3.2.1.

¹⁷² J.Neneman, W.Sztuba, op.cit, s.36

¹⁷³ Ibidem, s.39

2.1.1. Opodatkowanie przedsiębiorstw lokalnych

Istota CCCTB w przypadku przedsiębiorstw lokalnych sprowadza się do zastosowania jednolitych zasad ustalania podstawy opodatkowania dla wszystkich podatników – rezydentów Unii Europejskiej, a także zakładów podatkowych nierezydentów UE położonych na terenie UE. Zasady te, w zakresie techniki ustalania wyniku podatkowego, dotyczą także skonsolidowanych grup, przy czym do rozliczania grup skonsolidowanych przewidziano dodatkowo szereg regulacji szczegółowych. W tabeli poniżej ujęto wybrane zasady ustalania podstawy opodatkowania w myśl modelu CCCTB, które wydają się najistotniejsze z punktu widzenia zmiany, jaką stanowiłyby wobec obecnie obowiązujących unormowań UPDOP.

Tabela 22: Różnice regulacyjne CCCTB w stosunku do UPDOP

Zdarzenie gospodarcze	Regulacja UPDOP	Regulacja CCCTB
Rozliczenie strat z lat ubiegłych	Maksymalnie przez 5 kolejnych lat, nie więcej niż 50% w jednym roku (art. 7 ust. 5)	Bez ograniczeń
Otrzymanie nieodpłatnego świadczenia	Przychód podatkowy (art. 12 ust. 1 pkt. 2)	Brak opodatkowania
Koszty reprezentacji	Nie stanowią kosztu uzyskania przychodów (art. 16 ust. 1 pkt 28)	50% kosztów reprezentacji stanowi koszt podatkowy
Wydatki na rzecz udziałowca	Tylko jednostronne świadczenia nie stanowią kosztu uzyskania przychodów (art. 16 ust. 1 pkt. 38)	Wszelkie wydatki na rzecz udziałowca lub związanych z nim osób nie stanowią kosztu uzyskania przychodów
Koszty ogólne zarządu	Stanowią koszt uzyskania przychodu	Nie stanowią kosztu uzyskania przychodu w części, w jakiej przypadają na przychody zwolnione z PDOP
Rezerwy bilansowe	Nie stanowią kosztu uzyskania przychodów (art. 16 ust. 1 pkt 27)	Stanowią koszt uzyskania przychodu
Odpisy aktualizacyjne	Nie stanowią kosztu uzyskania przychodów (art. 16 ust. 1 pkt 26a)	Stanowią koszt uzyskania przychodu
Strata powstała w wyniku likwidacji składnika majątku	Nie stanowią kosztu uzyskania przychodów (art. 16 ust. 1 pkt 28)	Stanowią koszt uzyskania przychodu
Niezrealizowane różnice kursowe	Nie stanowią kosztu uzyskania przychodów (art. 16 ust. 1 pkt 28)	Stanowią koszt uzyskania przychodu
Nieściągalne wierzytelności	Nie stanowią kosztu uzyskania przychodów (art. 16 ust. 1 pkt 25)	Stanowią koszt uzyskania przychodu
Składki na rzecz organizacji biznesowych	Nie stanowią kosztu uzyskania przychodów (art. 16 ust. 1 pkt 28)	Stanowią koszt uzyskania przychodu

Źródło: opracowanie własne na podstawie J.Neneman, W.Sztuba, op.cit., str.40-42

Model CCCTB na obecnym etapie nie zawiera jeszcze wszystkich unormowań, a w odniesieniu do niektórych kwestii otwiera wręcz możliwość składania przez państwa członkowskie propozycji związanych na przykład z ograniczeniem możliwości podatkowego rozliczania dóbr luksusowych¹⁷⁴. Na dalszych etapach prac nad wdrożeniem koncepcji można zatem oczekiwać rozwiązań zapowiadanych w obecnym modelu, jak w przypadku dóbr luksusowych, ale też nie można wykluczyć pojawienia się rozwiązań do tej pory nie wymienionych ani nie zapowiedzianych.

Kolejną ważną grupą unormowań CCCTB, która w istotny sposób przyczyniłaby się do ujednolicenia zasad ustalania wyniku podatkowego, jest amortyzacja składników majątku. Model CCCTB dzieli składniki majątku trwałego podlegającego amortyzacji na cztery grupy opisane w tabeli poniżej, które dla porównania zestawiono ze sposobem amortyzacji podatkowej zgodnej z UPDOP.

Tabela 23: Amortyzacja podatkowa wg CCCTB vs. UPDOP

Składnik majątku	Regulacja UPDOP	Regulacja CCCTB
Budynki	amortyzacja liniowa ze stawką 1,5% lub 2,5% p.a.	amortyzacja liniowa ze stawką 2,5% p.a.
Środki trwałe długoterminowe , tj. takie, których okres przydatności użytkowej wynosi 25 lat lub więcej, albo koszt nabycia przekracza 5 mln EUR (niebędące budynkami)	amortyzacja liniowa lub degresywna (z wyjątkami) przy zróżnicowanych stawkach zależnych od rodzaju środka trwałego (od 4,5% do 30% p.a.)	amortyzacja liniowa ze stawką 4% p.a.
Wartości niematerialne i prawne	amortyzacja liniowa przy zróżnicowanych stawkach (od 20% do 100% p.a.)	amortyzacja liniowa, stawka dostosowana do okresu, w jakim wartość niematerialna korzysta z prawnej ochrony lub w jakim uzyskano prawo do korzystania z niej, a jeśli okres ten jest nieokreślony, przyjmuje się, że wynosi 15 lat (6,7% p.a.)
Środki trwałe średnio terminowe , tj. wszystkie pozostałe (tzw. pooled assets)	amortyzacja liniowa lub degresywna (z wyjątkami) przy zróżnicowanych stawkach zależnych od rodzaju środka trwałego (od 4,5% do 30% p.a.)	amortyzacja liniowa ze stawką 25% p.a.

Źródło: opracowanie własne na podstawie J.Neneman, W.Sztuba, op.cit., str.40-42

¹⁷⁴ Ibidem, str.40

Już pobieżna analiza amortyzacji podatkowej w systemie CCCTB pozwala stwierdzić, iż jest ona niemal równie odległa od bilansowej, podobnie jak ma to miejsce przy amortyzacji zgodnej z UPDOP. Jednak systematyka CCCTB jest bardziej uproszczona i pomimo kilku wyjątków (przykładowo środki trwałe długoterminowe ze stawką 4% p.a.) uprawnia zasadniczo do szybszego rozliczenia podatkowego kosztów nabycia składników majątku, niż amortyzacja według polskich przepisów prawa.

2.1.2. Opodatkowanie grup skonsolidowanych

Najważniejsze obszary regulacyjne mające dotyczyć grup skonsolidowanych to unormowania związane z ustaleniem podstawy opodatkowania oraz podziałem skonsolidowanego dochodu (straty) pomiędzy państwami członkowskimi.

Skonsolidowana podstawa opodatkowania

Ustalenie podstawy opodatkowania w grupach odbywać ma się według reguł dotyczących także przedsiębiorstw lokalnych, z pewnymi wyjątkami dotyczącymi na przykład rozliczania strat z lat ubiegłych. Do najważniejszych założeń modelu CCCTB kierowanych jedynie do grup skonsolidowanych należy wyłączenie stosowania obowiązujących przepisów i postanowień konwencyjnych w odniesieniu do:

- opodatkowania u źródła oraz
- cen transferowych.

Spółek i innych jednostek (np. zakładów) wchodzących w skład grupy skonsolidowanej nie będą zatem dotyczyć obowiązki wynikające z wymienionych obszarów, co należy uznać za zrozumiałe i zgodne np. z unormowaniami regulującymi funkcjonowanie polskich podatkowych grup kapitałowych¹⁷⁵.

Podział skonsolidowanego dochodu

Skonsolidowany wynik podatkowy całej grupy podlega odpowiedniej alokacji do poszczególnych jej członków w taki sposób, aby mogli oni przy użyciu lokalnie obowiązujących stawek PDOP rozliczyć swoje zobowiązania fiskalne wobec państw członkowskich, których są rezydentami. Przyszła dyrektywa CCCTB będzie musiała

¹⁷⁵ Por. art. 11 ust. 8 UPDOP

wyraźnie określić klucz alokacji dochodu (straty), gdy tymczasem jej projekt sugeruje na razie optymalny, w opinii Komisji Europejskiej, rodzaj podziału, tj. podział według wzoru (ang. *formulary apportionment*)¹⁷⁶. Jest to metoda przetestowana m.in. przez USA i Kanadę, a podstawowymi czynnikami klucza alokacyjnego są trzy dochodotwórcze wielkości, tj. przychody ze sprzedaży, koszty pracy oraz kapitał (aktywa).

Wzór alokacyjny do obliczenia udziału spółki A w dochodzie skonsolidowanym grupy ma następującą postać:

$$PO\ A = \left(\frac{1\ Sprzedaż\ A}{3\ Sprzedaż\ G} + \frac{1}{3} \left(\frac{1\ KP\ A}{2\ KP\ G} + \frac{1\ LP\ A}{2\ LP\ G} \right) + \frac{1\ Aktywa\ A}{3\ Aktywa\ G} \right) * CCCTB$$

gdzie:

PO – podstawa opodatkowania
A – spółka A
G – grupa skonsolidowana
KP – koszty pracy
LP – liczba pracowników

Jak wynika z wzoru, element kosztów pracy został „zniuansowany” o czynnik liczby pracowników zatrudnionych przez grupę w danym państwie, co w założeniu ma niwelować niekorzystny wpływ samego czynnika kosztów pracy w przypadku państw, w których, tak jak w Polsce, jednostkowe koszty pracy są niższe niż przeciętny poziom w UE. Ułamki poprzedzające każdy czynnik formuły wyrażają wagi przypisane poszczególnym czynnikom, które w projekcie dyrektywy wstępnie zaplanowano na identycznym poziomie. Należy to rozumieć jako propozycję wyjściową Komisji Europejskiej do debaty, której wynikiem może być przypisanie zróżnicowanych wag poszczególnym czynnikom¹⁷⁷. Osiągnięcie optymalnego kompromisu przy ustalaniu formuły alokacyjnej jest niezmiennie istotne z punktu widzenia realizacji celów nadrzędnych CCCTB, do których należy tworzenie zasad jednolitego rynku w sposób niedyskryminujący dla poszczególnych państw. Doświadczenia amerykańskie pokazują, że także wskutek zastosowania formuły alokacyjnej zbliżonej do opisanej powyżej dochodzi do sytuacji niepożądanych. Na przykład korporacje działające na obszarze wielu stanów lub prowincji lokują czynniki dochodotwórcze w taki sposób, aby przy

¹⁷⁶ J.Neneman, W.Sztuba, op.cit, str. 44

¹⁷⁷ Ibidem, str. 45-46

zastosowaniu formuły nie alokować nadmiernej części dochodu do stanów/prowincji stosujących wyższe stawki nominalne podatku dochodowego¹⁷⁸.

Inne postanowienia modelu CCCTB

Postanowienia w sprawie ustalania podstawy i podziału skonsolidowanego dochodu stanowią kluczowe elementy modelu CCCTB, zawierającego oprócz nich także szereg szczegółowych uregulowań, których dokładne omówienie nie jest celowe z punktu widzenia przedmiotu niniejszego opracowania. Dość wspomnieć, iż należą do nich m.in.:

- restrukturyzacje skonsolidowanych przedsiębiorstw,
- transakcje wewnątrzgrupowe i zewnętrzne,
- unikanie podwójnego opodatkowania,
- klauzule o obejściu prawa podatkowego,
- przepisy szczególne dla wybranych sektorów gospodarki (np. instytucje finansowe, ubezpieczenia, transport),
- procedura rozliczania podatku w poszczególnych państwach,
- prawo w postępowaniu administracyjnym¹⁷⁹.

2.1.3. Warianty wdrożenia CCCTB

Podstawowym, roboczym wariantem CCCTB, do którego Komisja Europejska zamierza przekonać wszystkie państwa członkowskie, jest przyjęcie modelu przez wszystkie państwa UE w układzie fakultatywnym dla ich rezydentów, tj. przedsiębiorstw lokalnych i skonsolidowanych grup. Oznacza to, że wszystkie państwa implementowałyby dyrektywę CCCTB do swoich systemów prawa podatkowego, a podatnicy mogliby korzystać albo z CCCTB, albo pozostać przy krajowych regulacjach dotyczących PDOP. Wariant ten uznaje się za łatwiejszy do przeprowadzenia w procesie negocjacyjnym od wariantu obligatoryjnego. Jego wadą jest konieczność trwałego utrzymywania dwóch systemów podatkowych i głębszy spadek wpływów z PDOP w niektórych państwach¹⁸⁰. W literaturze podnosi się, iż wariant fakultatywny mógłby zostać uzasadniony w początkowym okresie funkcjonowania CCCTB,

¹⁷⁸ Ibidem, str. 46

¹⁷⁹ Ibidem, str. 48

¹⁸⁰ Ibidem, str. 50

na zasadzie okresu przejściowego zakończonego wprowadzeniem wariantu obligatoryjnego¹⁸¹.

Wariant obligatoryjny dla wszystkich państw UE zakłada, iż ich rezydenci nie mieliby opcji wyboru modelu CCCTB lub krajowego systemu PDOP. Wariant ten byłby pozbawiony większości wad podejścia fakultatywnego, niemniej niesie ze sobą większe ryzyko negocjacyjnego fiaska. W efekcie sama Komisja Europejska nie rekomenduje tego wariantu¹⁸².

Obawy związane z niepowodzeniem wdrożenia CCCTB w wariantach obejmujących wszystkie państwa członkowskie UE są silnie akcentowane przez Komisję Europejską i brane przez nią pod uwagę przy planowaniu dalszych kroków negocjacyjnych. Są one tym bardziej uzasadnione, że zgodnie z prawem traktatowym wspólnoty europejskiej, przyjęcie dyrektywy podatkowej wymaga jednomyślności, na zasadzie wyjątku od większościowych reguł stanowienia prawa wspólnotowego¹⁸³. Dlatego też Komisja zasugerowała możliwość niepełnego wdrożenia CCCTB w formule tzw. wzmocnionej współpracy¹⁸⁴. Z procedury wzmocnionej współpracy można skorzystać w sytuacji, gdy nie udaje się osiągnąć jednomyślności państw członkowskich w określonych typach spraw. We wzmocnionej współpracy musi na zasadach dobrowolności uczestniczyć co najmniej osiem państw UE. Wzmocniona współpraca pozostaje następnie otwarta także dla pozostałych państw członkowskich, choć decydują o kształcie proponowanych rozwiązań tylko państwa w niej uczestniczące. W kontekście CCCTB Komisja widzi zatem możliwość niejako jej pilotażowego przetestowania przez grupę nie mniejszą niż osiem państw, w czym upatruje się obecnie największe szanse na wprowadzenie CCCTB w życie¹⁸⁵.

2.1.4. Prawdopodobieństwo wdrożenia CCCTB i jego potencjalny wpływ na ETR w Polsce

Koncepcja CCCTB przedstawiona przez Komisję Europejską w projekcie dyrektywy z marca 2011 r. nosi znamiona niekompletnej propozycji zmiany krajowych przepisów prawa

¹⁸¹ Litwińczuk H., op.cit. s. 43

¹⁸² ibidem

¹⁸³ Art. 192 ust. 2 lit. a) Traktatu o Funkcjonowaniu Unii Europejskiej, tekst jednolity z dnia 12.11.2012 r., 6655/7/08 REV 7, Bruksela 2012, źródło: <http://register.consilium.europa.eu/pdf/pl/08/st06/st06655-re07.pl08.pdf>

¹⁸⁴ Tytuł III, Art. 326 – 334 Traktatu o Funkcjonowaniu Unii Europejskiej, op.cit.

¹⁸⁵ J.Neneman, W.Sztuba, op.cit. str. 51-53

podatkowego dotyczących opodatkowania przedsiębiorstw, pozostawiając jednocześnie do dalszej dyskusji obszary wrażliwe, takie jak formuła alokacji dochodu (straty), a także zapraszając dopiero do składania propozycji regulacyjnych co do pomniejszych zagadnień, jak na przykład podatkowe rozliczanie nabycia dóbr luksusowych. Komisja wykazuje w procesie publikacji kolejnych propozycji modelu CCCTB i koordynacji dyskusji nad nimi daleko posuniętą ostrożność negocjacyjną, wychodząc ze słusznego założenia, iż szybkie osiągnięcie kompromisu przez – dziś już - dwadzieścia osiem państw członkowskich, stanowi olbrzymie wyzwanie polityczne. Wyzwanie to jest tym większe, że wyniki przeprowadzonych do tej pory analiz wpływu (ang. *impact assessment*) modelu CCCTB na gospodarki państw członkowskich nie są z punktu widzenia ich większości optymistyczne. W analizach tych symuluje się na ogół dwa poziomy wpływu nowych regulacji, tj. wpływu na zmianę strumienia przychodów fiskalnych z PDOP oraz wpływu na rozwój gospodarczy państw, mierzony takimi parametrami, jak skala bezpośrednich inwestycji zagranicznych, dynamika PKB i wskaźników bezrobocia, a także poziom kosztów obsługi administracyjnej rozliczeń PDOP dla państwa i podatników. Analizy wpływu przygotowywane były na zlecenie różnych interesariuszy, w tym rządu Irlandii czy samej Komisji Europejskiej, m.in. w latach 2007, 2008 i 2011¹⁸⁶. W analizach badano skutki wdrożenia modelu CCCTB w wariantcie obligatoryjnym i fakultatywnym dla dwudziestu siedmiu państw UE. Po stronie wpływu CCCTB na przychody fiskalne z PDOP wykazano, iż niezależnie od wariantu dojdzie do silnej polaryzacji państw członkowskiej, spośród których wyłoni się liczna grupa „przegranych” i mniej liczna grupa „wygranych”. Przykładowo do jednoznacznych „wygranych” we wszystkich analizowanych wariantach należeć będą Belgia, Francja i Hiszpania, podczas gdy do jednoznacznych „przegranych” Niemcy, Luksemburg, Austria oraz Dania, Finlandia, Czechy, Polska i Estonia¹⁸⁷. Po stronie wpływu CCCTB na pozapodatkowe wskaźniki gospodarcze wyniki przedstawiają się jeszcze gorzej, tj. skład grupy „wygranych” jest niezmienny, natomiast do „przegranych” zaliczono wszystkie pozostałe państwa UE¹⁸⁸. Z kolei po stronie oczekiwanych korzyści po stronie wzrostu konkurencyjności jednolitego rynku UE autorzy analizy wpływu także okazali daleko idący sceptycyzm wskazując, iż oszczędności i uproszczenia z tytułu ujednolicenia systemu

¹⁸⁶ Raporty M.P. Devereux i S. Loretz z 2008 r., C. Fuest, T. Hammelgarn i F. Ramb z 2007 r., Van der Horst, L. Bettendorf i H. Rojas-Romagosa z 2007 r. oraz Ernst&Young z 2011 r. – por. J. Neneman, W. Sztuba, op.cit., str. 58

¹⁸⁷ Ostatnie cztery z wymienionych państw nie były brane pod uwagę w jednym z testowanych wariantów – wariantcie wzmocnionej współpracy w grupie dziewięciu państw UE – por. J. Neneman, W. Sztuba, op.cit., str. 59

¹⁸⁸ Ibidem, str. 60

rozliczeniowego okazały się nieznaczne lub wręcz pozorne – zwłaszcza w wariancie fakultatywnym. Wzrost konkurencyjności wynikający z ograniczenia skali transferu zysków przy pomocy cen transferowych lub innych form planowania podatkowego, zostałby zaś najprawdopodobniej w dużym stopniu ograniczony nową aktywnością optymalizacyjną skonsolidowanych grup polegającą na manipulowaniu alokacją czynników formuły podziału.

W latach 2011-2013 prace nad CCCTB praktycznie ustały. Komisja Europejska zdaje się koncentrować w większym stopniu na innych aspektach unijnej polityki gospodarczej, walutowej, a także fiskalnej, w związku dalszą destabilizacją finansów publicznych państw strefy euro, przede wszystkim Grecji, Hiszpanii, Włoch i Portugalii. Należy jednak sądzić, iż w przyszłości Komisja ponownie podejmie inicjatywę wdrożenia CCCTB. Prawdopodobieństwo uzyskania jednomyślności w Radzie Unii Europejskiej nie wydaje się jednak wysokie w dającej się przewidzieć przyszłości. Stąd, jeżeli dojdzie do uchwalenia dyrektywy CCCTB, najbardziej możliwym wariantem jej implementacji jest obecnie wariant niepełny w formule wzmocnionej współpracy. Jeżeli i to nie okaże się możliwe, innym wyobrażalnym scenariuszem może stać się powrót do rozważanego już w przeszłości modelu tzw. pojedynczej obowiązkowej zharmonizowanej podstawy opodatkowania (ang. *Single Compulsory Harmonized Tax Base*)¹⁸⁹, co w praktyce odpowiadałoby modelowi CCCTB bez „drugiego C” czyli bez części dotyczącej konsolidacji wyniku podatkowego międzynarodowych grup.

Skutki finansowe ewentualnego przystąpienia Polski do wzmocnionej współpracy lub szerzej - implementacji modelu CCCTB w ogóle - nie zostały dotąd szczegółowo przeanalizowane. Niemniej zakłada się, że w zależności od okoliczności, Polska może w długim okresie okazać się beneficjentem CCCTB¹⁹⁰. Przyjmując bowiem za punkt wyjścia, iż polska stawka nominalna PDOP równa 19% należy do najniższych w Europie, zaś opodatkowanie efektywne plasuje się – w odróżnieniu od większości krajów UE - na wyższym niż nominalny poziomie, przyjęcie jednolitej podstawy opodatkowania najprawdopodobniej doprowadziłoby do spadku efektywnego poziomu opodatkowania, a w konsekwencji do wzrostu konkurencyjności polskiej gospodarki na tle innych członków UE. Pogląd ten podziela prof. Witold Orłowski w jedynej przeprowadzonej jak dotąd, pobieżnej analizie

¹⁸⁹ Ibidem, str. 84

¹⁹⁰ Ibidem, str. 73

skutków wdrożenia CCCTB w Polsce¹⁹¹. Zatem wprowadzenie CCCTB, bądź – patrząc szerzej – jakichkolwiek rozwiązań harmonizujących, które skutkowałyby modyfikacją rodzimego obliczania kształtowania podstawy opodatkowania w kierunku najczęstszych rozwiązań europejskich, najprawdopodobniej spowodowałoby spadek ETR w stosunku do stawki nominalnej.

Co więcej, jeżeli w konsekwencji wdrożenia CCCTB w przyszłości doszłoby w istocie do próby zharmonizowania stawek nominalnych PDOP w państwach członkowskich, także i taki krok nie musi się wiązać z niekorzystnymi konsekwencjami dla Polski. O ile w przeszłości stawka PDOP na poziomie 19% znacząco odbiegała od średniej europejskiej, to teraz jest już niewiele niższa niż średnia UE wynosząca 23,2%, przy tym aż 9 państw dysponuje stawką nominalną na poziomie równym lub niższym niż 19%. Przy utrzymaniu takiej tendencji, przejście w przyszłości do modelu zharmonizowanych stawek może się okazać mniej istotne gospodarczo dla państw takich jak Polska, niż się powszechnie sądzi, tym bardziej, jeżeli harmonizacja polegać miałaby nie na wprowadzeniu stawki jednolitej, lecz minimalnej¹⁹².

To, w jaki sposób implementacja CCCTB do polskiego porządku prawnego wpłynęłaby na polską gospodarkę oraz przychody budżetowe z PDOP, powinno stać się przedmiotem pogłębionej analizy. Bez wątpienia do kluczowych okoliczności mogących przesądzić o tym, czy Polska znalazłaby się w gronie „wygranych” czy też „przegranych” należy w szczególności wybór wariantu wdrożenia (obligatoryjny, fakultatywny, wzmocniona współpraca), w przypadku wzmocnionej współpracy – skład grupy państw ją podejmującej i ostateczny wzór formuły podziału. Przykładowo, w dzisiejszej sytuacji społeczno-gospodarczej optymalny dla Polski klucz alokacji dochodu grup skonsolidowanych powinien przykładać możliwie niską wagę do czynnika sprzedaży, zaś możliwie jak najwyższą do czynnika liczby zatrudnionych¹⁹³. Bez szczegółowej analizy tych czynników trudno będzie Polsce przyjąć racjonalną strategię negocjacyjną w sprawie dalszych prac nad ostatecznym kształtem CCCTB.

¹⁹¹ Witold M. Orłowski, *Propozycja Wspólnej Skonsolidowanej Bazy CIT – wpływ na polską gospodarkę. Opracowanie wykonane na zlecenie UKiE*, Warszawa 2008, str. 14-15, źródło: http://www.pte.pl/pliki/2/1/w_orlowski_cit.pdf

¹⁹² Ibidem, str. 75

¹⁹³ Ibidem, str. 76

2.2. Propozycje OECD w zakresie zapobiegania erozji podstawy opodatkowania i transferu zysków

W **Rozdziale II** wspomniano o spowodowanej globalizacją tendencji do przenoszenia ciężaru zaspokajania fiskalnych potrzeb gospodarek narodowych z podatków dochodowych na podatki pośrednie. Swoboda przepływu kapitału i pracy umożliwia mu wybieranie lokalizacji inwestycyjnych w dowolnym punkcie na ziemi, a rosnący dostęp do informacji i postęp technologiczny zmniejsza związane z tym ryzyka i koszty. W rezultacie, państwa wdają się w wyczerpującą walkę konkurencyjną starając się, m.in. przy użyciu zachęt podatkowych, ugrać jak największy udział w globalnej puli kapitału inwestycyjnego. Nierzadko prowadzi to do tzw. wyścigu do samego dna (ang. *race to the bottom*) w rywalizacji na stawki nominalne podatku, rzadziej na stawki efektywne. W literaturze często pojawia się pogląd wskazujący na nieproduktywność tego typu działań¹⁹⁴. W ich konsekwencji rywalizujące państwa licytując się na coraz niższe stawki i korzystniejsze dla podatników regulacje, rezygnują z części wpływów fiskalnych nie zyskując w zamian oczekiwanych efektów po stronie wzrostu inwestycji bezpośrednich, konsumpcji czy liczby miejsc pracy. Nie osiągają tych celów dlatego, że to samo robią wszyscy¹⁹⁵. Skutki mobilności kapitału i związanej z nią agresywnej konkurencji podatkowej państw prowadzą do niepożądanych z punktu widzenia polityki fiskalnej długofalowych rezultatów w postaci erozji podstawy opodatkowania, uchylania się od opodatkowania czy podwójnego nieopodatkowania dochodów. Problem nie dotyczy zaś wyłącznie państw, które w tej rywalizacji przegrywają, ale zasadniczo wszystkich, czego skutkiem jest rzeczywisty spadek znaczenia podatku dochodowego od przedsiębiorstw dla przychodów budżetowych państw UE i OECD.

OECD, od swojego powstania w roku 1961, zajmuje się m.in. tworzeniem tzw. miękkiego prawa (ang. *soft law*), czyli niestanowiących obowiązującego prawa (ang. *hard law*) standardów postępowania w sytuacjach, w których obowiązujące prawo nie istnieje, najczęściej tam, gdzie jurysdykcje różnych państw nachodzą na siebie. Znaczna część standardów OECD przenika do systemów prawnych państw członkowskich lub do prawa konwencyjnego¹⁹⁶ i już jako *hard law* ujednolica warunki gospodarowania w różnych

¹⁹⁴ OECD (2013), *Action Plan on Base Erosion and Profit Shifting*, OECD Publishing, str. 17

¹⁹⁵ Por. J.Neneman, W.Sztuba, op.cit, str.7-21, w szczególności w zakresie powołania wyników zastosowania teorii gier do konkurencji na stawki podatkowe. Strategia reagowania obniżką stawki na podobne zachowania innych państw prowadzi do najgorszych skutków z punktu widzenia wszystkich graczy.

¹⁹⁶ Na przykład dwustronne umowy o unikaniu podwójnego opodatkowania oparte na modelowej konwencji OECD

miejscach na świecie. W istocie OECD należy do tych nielicznych organizacji, które w olbrzymim stopniu przyczyniły się do powstania i rozpowszechnienia zjawiska globalizacji.

Opublikowany w 2013 roku dokument pod nazwą „Plan działania w sprawie erozji podstawy opodatkowania i transferu zysków” stanowi pod pewnymi względami niezwykle owoc najnowszych prac OECD¹⁹⁷. Jest bowiem z jednej strony wynikiem troski dotyczącej niepożądanych następstw globalizacji, do jakich należy tytułowa erozja podstawy opodatkowania i transfer zysków. Z drugiej natomiast sugeruje wprowadzenie do prawa krajowego państw członkowskich OECD rozwiązań im zapobiegających, które stanowią będą kolejny krok na drodze globalizacyjnej unifikacji systemów gospodarczych.

Plan działania BEPS (*Base Erosion and Profit Shifting*) jest dokumentem strategicznym. Zakłada piętnaście działań rekomendowanych do podjęcia przez samą OECD, jak również inne podmioty prawa międzynarodowego. Do chwili opublikowania niniejszego opracowania plan ten nie znalazł jeszcze odbicia w upublicznionych działaniach Komisji Europejskiej, co pozwoliłoby ocenić, w jakim stopniu i kiedy władze Wspólnoty zamierzają skorzystać z rekomendacji OECD. Niemniej, jako że państwa członkowskie UE stanowią także większość państw tworzących OECD¹⁹⁸, należy sądzić, iż polityka OECD może w zakresie BEPS mieć duże znaczenie w tworzeniu przyszłego prawa podatkowego UE i jej państw członkowskich, podobnie jak miało to miejsce w innych obszarach podatkowych regulowanych w przeszłości¹⁹⁹. Stąd też warto pokrótce wskazać, jakie działania rekomenduje OECD m.in. Polsce.

Plan działania w zamyśle OECD, ma zapobiegać podwójnemu nieopodatkowaniu dochodu przedsiębiorstw oraz przypadków nieopodatkowania lub zbyt niskiego opodatkowania związanych z praktykami sztucznego oddzielania dochodów od działalności, które je generuje²⁰⁰. Jego wdrożenie, wraz z innymi unormowaniami dotyczącymi na przykład klauzul o unikaniu opodatkowania, ma się przyczynić do zwiększenia spójności krajowych systemów opodatkowania dochodu na poziomie międzynarodowym. OECD zauważa, że dotychczas opracowane przez tę organizację standardy w zakresie unikania podwójnego opodatkowania spełniły swoją rolę w zakresie ochrony praw podatników, nie zapewniły jednak należytej

¹⁹⁷ OECD (2013), *op.cit.*

¹⁹⁸ 20 spośród 34 państw-członków OECD wchodzi w skład UE

¹⁹⁹ Przykładowo prawo krajowe Polski i wielu innych państw UE dotyczące cen transferowych stanowi wyraz stosunkowo wiernej implementacji wytycznych OECD w tym zakresie

²⁰⁰ OECD (2013), *op.cit.*, str. 13

ochrony praw poszczególnych państw zagrożonych nasilającym się zjawiskiem podwójnego nieopodatkowania. Zwraca się tu w szczególności uwagę na następujące zjawiska:

- nadużywania uprawnień wynikających z umów o unikaniu podwójnego opodatkowania na przykład poprzez tworzenie spółek celowych formalnie spełniających wymogi konwencyjne w zakresie posiadania minimum fizycznej reprezentacji w państwie trzecim (ang. *substance requirements*).
- nadużywania przepisów o cenach transferowych, które nie zapobiegają skutecznie nieuprawnionym przesunięciom podstawy opodatkowania przy pomocy transakcji na wartościach niematerialnych, instrumentach finansowych czy innych operacjach związanych z zabezpieczaniem ryzyka.

Plan działania ma zatem niejako uzupełnić istniejący już system prawa konwencyjnego oparty na modelowej konwencji OECD²⁰¹ tworząc rozwiązania prowadzące do usunięcia ww. nadużyć.

Działanie 1: Zaadresowanie wyzwań gospodarki cyfrowej

W ramach tego działania OECD rekomenduje szczegółową analizę głównych trudności wynikających z nieprzystawalności istniejącego systemu międzynarodowego prawa podatkowego do gospodarki ery informatycznej. Zaleca opracowanie szczegółowych rozwiązań adresujących te trudności w ujęciu uwzględniającym zarówno system opodatkowania dochodu jak i podatków pośrednich. Jako kluczowy problem wskazano tu rozdzźwięk pomiędzy wartością wytwarzaną na poszczególnych etapach cyklu transakcyjnego w obliczu nowoczesnych typów transakcji oraz nowych, nieprzewidywanych w przeszłości typów usług, towarów, sposobów ich dostawy i wykonywania²⁰².

Działanie 2: Zneutralizowanie struktur hybrydowych

W tym działaniu OECD sugeruje wypracowanie odpowiedniego brzmienia dla przyszłej regulacji prawa konwencyjnego, która posłuży do wyeliminowania skutków funkcjonowania hybrydowych instrumentów finansowych i podmiotów. Hybrydowych, to znaczy prowadzących do arbitrażowego wykorzystania w różnic w

²⁰¹ ibidem

²⁰² Ibidem, str. 14-15

ich traktowaniu przez dwie lub więcej jurysdykcje prawne, na przykład gdy określony rodzaj umowy finansującej traktowany jest jako kapitał własny w jednym i jednocześnie jako kapitał obcy w innym państwie. Sugeruje się między innymi:

- wprowadzenie do systemów prawa krajowego zakazu zwalniania z podatku otrzymanych płatności, jeśli ich poniesienie stanowi koszt podatkowy płatnika,
- wprowadzenie zakazu odliczania jako koszt uzyskania przychodu płatności stanowiących przychód zwolniony z podatku u odbiorcy,
- wprowadzenie zakazu odliczania jako koszt uzyskania przychodu płatności, jeżeli stanowią one jednocześnie koszt uzyskania przychodu w innej jurysdykcji²⁰³.

Działanie 3: Wzmocnienie reguł CFC

W tym działaniu sugeruje się opracowanie rekomendacji dotyczących kształtu postanowień prawa krajowego związanych z opodatkowaniem międzynarodowych grup kapitałowych (ang. *Controlled Foreign Corporation*), które jak dotąd korzystają z szeregu możliwości przesuwania zysków pomiędzy różnymi jurysdykcjami podatkowymi. Reguły CFC funkcjonują już w systemach podatkowych niektórych państw, na przykład w Niemczech, jednak zdaniem OECD ich spójne wdrożenie we wszystkich lub w większości państw członkowskich wymaga ich poprawy i dostosowania do ochrony interesów wszystkich zainteresowanych państw, a nie – jak dotąd – tylko państw rezydencji podatników. Istotą docelowych regulacji ma być sprawiedliwy podział dochodu pomiędzy państwem rezydencji i państwem źródła, oraz uniemożliwienie alokacji dochodu do państwa trzeciego, które nie jest ani państwem rezydencji ani źródła²⁰⁴.

Działanie 4: Ograniczenie erozji podstawy opodatkowania wynikającej z odliczenia odsetek i kosztów finansowania

OECD zwraca uwagę, że odsetki i inne koszty związane z finansowaniem długiem często służą do transferowania zysków do jurysdykcji stosujących niższe opodatkowanie. Wobec tego zaleca się, aby wprowadzić:

²⁰³ Ibidem, str. 15-16

²⁰⁴ Ibidem, str. 16

- zakaz zaliczenia odsetek do kosztów podatkowych, gdy ich odbiorca nie opodatkowuje ich w całości,
- zakaz zaliczenia odsetek do kosztów podatkowych, jeżeli nieproporcjonalnie obniżają one podstawę opodatkowania ich płatnika,
- zaostrenie regulacji dotyczących cen transferowych w obszarze transakcji finansowych obejmujących m.in. gwarancje finansowe i operacyjne, poręczenia, instrumenty pochodne i ubezpieczenia²⁰⁵.

Działanie 5: Ściganie nadużyć prawa podatkowego poprzez dokładniejszą analizę kwestii związanych z transparentnością i reprezentacją

OECD, która już w 1998 roku zajęła się problemem szkodliwej konkurencji podatkowej uprawianej przez państwa, w szczególności te z zerową lub bardzo niską nominalną stawką PDOP, podnosi problem konieczności dostosowania rozwiązań dotyczących transparentności i reprezentacji. Transparentność (ang. *transparency*) dotyczy w tym wypadku zdolności systemów prawa krajowego i międzynarodowego do właściwego rozpoznania form i skutków prawnych funkcjonujących struktur kapitałowych oraz tego, kto jest ostatecznym beneficjentem określonych transferów. Reprezentacja (ang. *substance*) oznacza minimum formalnych i faktycznych cech wskazujących na umiejscowienie rezydenta podatkowego w danej jurysdykcji. OECD sugeruje, aby w celu osiągnięcia poprawy władze podatkowe państw członkowskich obowiązkowo wymieniały się wiedzą pochodzącą z wniosków o interpretację prawa podatkowego kierowanych przez podatników w odniesieniu do preferencyjnych jurysdykcji²⁰⁶.

Działanie 6: Zapobieganie nadużyciom umów o unikaniu opodatkowania

OECD podkreśla, że nadużycia prawa konwencyjnego, w tym instrumentalne wykorzystywanie wybranych regulacji umów bilateralnych w celach optymalizacyjnych (ang. *treaty shopping*), stanowią jeden z osiowych problemów BEPS. Zaleca się w tym przypadku wprowadzenie silniejszych klauzul antyabuzyjnych w zakresie *treaty shopping* w powiązaniu z regulacjami systemów

²⁰⁵ Ibidem, str. 17

²⁰⁶ Ibidem, str. 18

prawa krajowego eliminującymi podwójne nieopodatkowanie, m.in. w duchu sugestii omówionych wyżej przy działaniu 2 i 4²⁰⁷.

Działanie 7: Zapobieganie unikania statusu zakładu podatkowego

OECD wskazuje na konieczność zmiany definicji zakładu podatkowego (ang. *permanent establishment*), która w obecnym kształcie umożliwia nadużycia zwłaszcza w obszarze wyłączenia spod pojęcia zakładu działalności agencyjnej oraz działalności pomocniczej i przygotowawczej²⁰⁸.

Działanie 8, 9 i 10: Zapewnienie, że ceny transferowe w transakcjach dotyczących wartości niematerialnych (8), ryzyka i kapitału (9) i innych opartych na wysokim ryzyku (10) są proporcjonalne do wytwarzanych przez strony wartości

Przyjmując, że istniejące regulacje dotyczące cen transferowych dobrze funkcjonują w niektórych obszarach, OECD dostrzega jednocześnie ich niedoskonałość w szczególności w odniesieniu do transakcji wartości niematerialnych oraz instrumentów finansowych. W opinii OECD normy dotyczące cen transferowych powinny zostać odpowiednio rozbudowane i zróżnicowane w zależności od rodzajów transakcji, stosując – tam gdzie będzie to uzasadnione – inne metody wyceny i alokacji dochodu, np. oparte na odpowiednim wzorze alokacyjnym.

W kwestii wartości niematerialnych (działanie 8) OECD zaleca m.in. zaktualizowanie ich definicji, oparcie formuły alokacji dochodu na proporcji, w jakiej poszczególne strony przyczyniły się do wytworzenia wartości.

W odniesieniu do transakcji dotyczących ryzyka i kapitału (działanie 9) zaleca się zmianę reguł dotyczących niedostatecznej lub nadmiernej kapitalizacji. OECD zamierza w ten sposób ograniczyć zjawisko alokowania nadmiernych dochodów do tych podmiotów z grup kapitałowych, które zajmują się jedynie ponoszeniem ryzyka lub dostarczaniem kapitału.

W sprawie innych transakcji wysokiego ryzyka (działanie 10) OECD odnosi się do sytuacji, które prawdopodobnie nie wystąpiłyby pomiędzy podmiotami

²⁰⁷ Ibidem, str. 18-19

²⁰⁸ Ibidem, str. 19

niepowiązanymi. Mowa tu m.in. o transakcjach pozornych, do których należeć mogą transakcje wieloetapowe, rozliczanie opłat menedżerskich lub kosztów ogólnych zarządu²⁰⁹.

Wydaje się, że działanie 10 może prowadzić do głębokich zmian w praktyce stosowania norm dotyczących cen transferowych, zwłaszcza zaś do wyparcia powszechnie używanej tzw. metody „koszt plus”²¹⁰ na rzecz metod zysku transakcyjnego, które są znacznie bardziej złożone i wymagają szerszej analizy ekonomicznej i funkcjonalnej nie tylko w relacji dwustronnej między stronami pojedynczej transakcji, ale także na innych „ogniwach” łańcucha tworzenia wartości. Co ważniejsze jednak, użycie metod zysku transakcyjnego spowoduje uzyskanie odmiennych – niekiedy bardzo znacząco - wyników (cen) w transakcjach, w których wcześniej używano metody „koszt plus”. W rezultacie należy oczekiwać realnych przesunięć podstawy opodatkowania opodatkowywanej w poszczególnych państwach.

Działanie 11: Ustalenie metod zbierania i analizy danych dotyczących BEPS i działań ich dotyczących

OECD nakłania do zwiększenia zakresu danych pozyskiwanych od podatników przez władze podatkowe państw członkowskich, a także do wdrożenia odpowiednich narzędzi analitycznych umożliwiających monitorowania wszystkich działań przewidzianych w Planie działań. OECD zwraca uwagę na konieczność wypracowania określonego dorobku statystycznego w postaci skonkretyzowanych, rynkowych poziomów odniesienia (benchmarków) umożliwiających analitykę porównawczą badanych zdarzeń gospodarczych. Odpowiednie narzędzia analityczne będą także niezbędne dla oceny skuteczności podjętych działań, ich kosztów administracyjnych i ich makroekonomicznego wpływu na gospodarkę²¹¹.

²⁰⁹ Ibidem, str. 19-21

²¹⁰ metoda „koszt plus” zwana też metodą rozsądnej marży jest jedną z trzech metod szacowania dochodu wymienionych w art. 11 ust. 2 UPDOP, obok metody porównywalnej ceny niekontrolowanej oraz metody odprzedaży. Dwie ostatnie metody wyceny są w praktyce rzadziej dostępne niż metoda „koszt plus”. Np. w transakcjach dotyczących złożonych towarów lub usług, w szczególności niematerialnych znalezienie porównywalnych transakcji zawieranych pomiędzy podmiotami niepowiązanymi (czyli niekontrolowanych) bywa często trudne lub niemożliwe. W rezultacie, metoda „koszt plus” czyli metoda oparta na ustaleniu ceny transakcyjnej w oparciu o poniesione koszty bezpośrednie i uzasadnione pośrednie powiększone o „rozsądną” marżę, jest na ogół najprostsza i należy do najczęściej stosowanych. Wdrożenie działania 10 BEPS może oznaczać silne ograniczenie dopuszczalności stosowania tej metody.

²¹¹ Ibidem, str. 21-22

Działanie 12: Skłonić podatników do ujawnienia ich agresywnego planowania podatkowego

OECD w tym działaniu zamierza spowodować, aby władze podatkowe uzyskały lepszy wgląd w czynności planowania podatkowego podejmowane przez podatników. Służyć temu mają zarówno poszerzony zakres danych zbieranych i analizowanych przez władze podatkowe, jak i poszerzone obowiązki informacyjne po stronie podatników. Wspomina się tu o bieżącej analizie wniosków o interpretację prawa podatkowego, a także o bliżej nieokreślonych na tym etapie programach współpracy administracji podatkowej z podatnikami²¹².

Działanie 13: Zweryfikowania dokumentacji cen transferowych

OECD zauważa, że problematyka związana ze ściganiem nadużyć w obszarze cen transferowych stanowi istotną trudność w praktyce funkcjonowania organów podatkowych. Wynika to z asymetrycznego dostępu do informacji przez organy administracji i podatników, wycinkowego oglądu sytuacji w postępowaniach kontrolnych i wynikającego z tego braku lub ograniczenia możliwości prześledzenia kompletnego łańcucha wartości (ang. *value-chain analysis*). Oznacza to konieczność zwiększenia jakości analizy funkcjonalnej, stanowiącej element procedury badania transakcji zawieranych pomiędzy podmiotami powiązanymi. OECD sugeruje wprowadzenie jednego wzoru raportowania przez podatników istotnych danych transakcyjnych dotyczących w szczególności alokacji dochodu, funkcji i podatku²¹³.

Działanie 14: Zwiększenia skuteczności procedur porozumiewawczych

W dokumencie podkreśla się konieczność zapewnienia podatnikom niezbędnego poziomu pewności i przewidywalności nowych regulacji. Ma temu m.in. służyć poprawa skuteczności procedury wzajemnego porozumiewania (ang. *mutual agreement procedure*). Zakłada się, że obowiązujące obecnie regulacje jej dotyczące powinny zostać uzupełnione o procedurę obowiązkowego i wiążącego arbitrażu.

²¹² Ibidem, str. 22

²¹³ Ibidem, str. 22-23

Działanie 15: Opracowania wielostronnego rozwiązania konwencyjnego

OECD sugeruje, aby rozwiązanie opracowane w wyniku Planu działania do wdrożenia poszczególnych działań spełniało kryteria międzynarodowej legislacji i zachęcało jak największą liczbę państw do jego implementacji w formie zmiany bilateralnych umów w sprawie unikania podwójnego opodatkowania, która jednakże będzie wiązała się z długotrwałym procesem wdrażania przyjętych w nowej konwencji modelowej rozwiązań. Dlatego OECD proponuje jako alternatywę rozważenie zastosowania wielostronnej, odrębnej konwencji, która z mocy prawa zmieniałaby istniejące umowy bilateralne²¹⁴.

Działania zaproponowane w Planie działań OECD mają charakter rekomendacji, a nie skonkretyzowanych co do brzmienia postanowień nowych regulacji, które ostatecznie mogą się pojawić w konwencji modelowej (ang. *Model Convention*), wytycznych w sprawie cen transferowych (ang. *Transfer Pricing Guidelines*), umowach bilateralnych czy w końcu w systemach prawa krajowego. Na obecnym etapie nie sposób dokonać ich dokładniejszej analizy, która stanie się wykonalna po opublikowaniu pierwszych projektów konkretnych regulacji. Zakładając jednak, że znacząca część Planu działań prędzej czy później dotknie polskich podatników podatku dochodowego od osób prawnych, należy założyć, iż wpłyną one co do zasady w dość jednoznaczny sposób na ETR - zwiększając. Wszystkie założenia Planu działań mają bowiem na celu zapobieżenie erozji, czyli zwięźania podstawy opodatkowania, a w istocie służyć będą nie tyle powstrzymaniu (dalszej) jej erozji, co odczuwalnemu poszerzeniu podstawy opodatkowania. W takich okolicznościach poziom efektywnego opodatkowania ulegnie zwiększeniu tj. dodatkowo odchyli się dodatnio od nominalnej stawki PDOP.

2.3. Analiza tendencji w procesie kształtowania norm polskiego systemu opodatkowania dochodu istotnych z punktu widzenia ETR

W pewnym uproszczeniu można stwierdzić, iż od chwili stworzenia współczesnego systemu opodatkowania dochodu osób prawnych, tj. od roku 1989, w którym weszła w życie pierwsza

²¹⁴ Ibidem, str. 24

UPDOP²¹⁵, do końca roku 2008, obserwowano w Polsce tendencję do liberalizacji zarówno samych norm prawa podatkowego, jak też praktycznego sposobu ich stosowania przez administrację skarbową i sądy. W płaszczyźnie stanowionego prawa złożyło się na to kilka procesów. Jednym z nich była transformacja polskiej gospodarki z centralnie sterowanej w stronę liberalnej z szybko rosnącym sektorem prywatnym, w tym firm z udziałem zagranicznym. Za drugi natomiast można uznać przystąpienie Polski do międzynarodowych struktur gospodarczych w rodzaju OECD i konsekwencji wynikających z tego wprost dla systemu podatkowego, w szczególności pojawienie się regulacji dotyczących unikania podwójnego opodatkowania, cen transferowych czy niedostatecznej kapitalizacji. Trzecim ważnym procesem okazało się wejście na ścieżkę integracji polskiego systemu gospodarczego z jednolitym rynkiem UE, zapoczątkowane podpisaną 16.12.1991 r. umową o stowarzyszeniu ze Wspólnotami Europejskimi. Zawarcie w dniu 16.04.2003 r. traktatu o przystąpieniu do UE, które nastąpiło ze skutkiem na 1.05.2004 r., stanowiło zwieńczenie negocjacji akcesyjnych, ale nie zakończyło procesu integracji systemowej krajowej gospodarki i systemu prawa ze strukturami unijnymi, który trwa nadal i przypuszczalnie długo jeszcze nie będzie mógł zostać uznany za zakończony.

Wrzesień 2008 roku z symbolicznym upadkiem amerykańskiego banku inwestycyjnego Lehman Brothers stał się początkiem końca liberalizmu gospodarczego w znanej dotąd formie, dając także wyraźną legitymację szefom finansów publicznych wielu państw świata do zmiany kursu. W obliczu zagrożenia utratą wypłacalności, nadmiernego zadłużenia i niedostosowanego poziomu wydatków budżetowych do uzyskiwanych przychodów ministrowie finansów szybko zmuszeni zostali do sięgnięcia m.in. po fiskalne metody zwiększenia lub utrzymania źródła wpływów, choć – jak już wspomniano w **Rozdziale V, pkt. 1.1.4.** - podnoszenie nominalnych stawek podatkowych zwykle przeprowadza się w ostateczności.

Po roku 2008 w Polsce nie doszło jak dotąd do podniesienia nominalnych stawek podatków dochodowych. Zważywszy na fakt, iż światowy kryzys finansowy w znikomym stopniu zdestabilizował finanse publiczne i gospodarkę Polski, zmian tego typu nie należy dziś oczekiwać. Podniesienie stawek nominalnych w takich warunkach (nieustabilizowany wzrost

²¹⁵ rząd M. Rakowskiego, tj. ostatni rząd Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, wprowadził pierwszą UPDOP z 31.01.1989 r., która weszła w życie z początkiem roku 1989. Obecnie obowiązujący tekst UPDOP stanowi rezultat uchylenia ustawy z 1989 r. i zastąpienia jej poprzez współczesną, w międzyczasie wielokrotnie nowelizowaną UPDOP z 15.02.1992 r., która weszła w życie z początkiem 1992 r.

gospodarczy, wysoka skłonność przepływu podatników do tzw. szarej strefy) mogłoby się zresztą okazać przeciwnie, tj. pozostające bez wpływu na trwałe przyrost przychodów fiskalnych. Dlatego należy raczej oczekiwać dalszych postępów w procesie poszerzania podstawy opodatkowania, który nasilił się po roku 2008. Do przykładów działań podjętych przez ustawodawcę można zaliczyć m.in.:

- rozszerzenie obowiązku podatkowego na otrzymane częściowo nieodpłatnie rzeczy, prawa i świadczenia (wcześniej przepis odnosił się do pełnej nieodpłatności)²¹⁶,
- wyłączenie z kosztów uzyskania przychodów wypłat, świadczeń oraz innych należności z tytułu odbywania praktyk absolwenckich, jeśli nie zostały wypłacone lub w inny sposób postawione odbiorcy do dyspozycji w danym okresie²¹⁷,
- wyłączenie z kosztów uzyskania przychodów wydatków bezpośrednio powiązanych z przychodami osiągniętymi w innych latach podatkowych²¹⁸,
- ograniczenie wartości początkowej składników majątku nabytego w drodze aportu przedsiębiorstwa lub jego zorganizowanej części do wysokości wartości początkowej (lub księgowej dla majątku obrotowego) wynikającej z ewidencji przedsiębiorstwa wnoszącego (tzw. zasada kontynuacji)²¹⁹,
 - rozszerzenie zakresu stosowania zasady kontynuacji o ustalanie wartości początkowej składników majątkowych łączonych, dzielonych lub przekształcanych spółek niebędących osobami prawnymi²²⁰.

W najbliższej przyszłości można oczekiwać z kolei m.in. następujących, znacznie dalej idących zmian:

- rozszerzenie obowiązku podatkowego na spółki komandytowo-akcyjne²²¹,
- rozszerzenie obowiązku sporządzania dokumentacji cen transferowych na umowy spółki niebędącej osobą prawną zawierane pomiędzy podmiotami powiązanymi²²²,

²¹⁶ Art. 12 ust. 1 pkt 2) w brzmieniu UPDOP z dnia 27.08.2009 r. (Dz.U. Nr 157, poz. 1241), która weszła w życie 1.01.2010 r.

²¹⁷ Art. 16 ust. 1 pkt 57) w brzmieniu UPDOP z dnia 17.07.2009 r. (Dz.U. Nr 127, poz. 1052), która weszła w życie 28.08.2009 r.

²¹⁸ Art. 15 ust. 4 w brzmieniu UPDOP z dnia 1.07.2011 r. (Dz.U. Nr 178, poz. 1059), która weszła w życie 01.01.2012 r.

²¹⁹ Art. 15 ust. 1s UPDOP dodany ustawą z dnia 25.11.2010 r. (Dz.U. Nr 226, poz. 1478), która weszła w życie 01.01.2011 r.

²²⁰ Art. 16g ust. 9 w brzmieniu UPDOP z dnia 25.11.2010 r. (Dz.U. Nr 226, poz. 1478), która weszła w życie 01.01.2011 r.

²²¹ Art. 1 ust. 2b) projektu ustawy z dnia 11.07.2013 r. o zmianie ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych, ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych oraz niektórych innych ustaw

- rozszerzenie obowiązku podatkowego na przychody z tytułu wystąpienia wspólnika ze spółki lub zmniejszenia udziału w spółce, które następują w inny sposób niż umorzenie udziału (akcji), a także na wartość majątku otrzymanego w związku z likwidacją osoby prawnej²²³,
- bezwzględnego ograniczenia wysokości odsetek od zaciągniętych pożyczek, które mogą stanowić koszt uzyskania przychodu do wysokości oprocentowania wynikającej z zastosowania stopy referencyjnej NBP powiększonej o 1,25 punktu procentowego, przy czym łączna wartość odsetek zaliczonych do kosztów uzyskania przychodu nie może przekraczać 50% zysku księgowego z działalności operacyjnej w danym okresie²²⁴,
- rozszerzenie ograniczeń wynikających z przepisów o tzw. niedostatecznej kapitalizacji na umowy pożyczki zawierane przez podmioty powiązane także pośrednio, a nie – jak dotąd – bezpośrednio²²⁵,
- wprowadzenie do Ordynacji podatkowej skutecznej klauzuli o obejściu prawa umożliwiającej organom podatkowym ściganie przypadków unikania opodatkowania poprzez dokonywania pozornych czynności formalnych nieodpowiadających ich faktycznej treści ekonomicznej²²⁶.

Z drugiej strony polski ustawodawca wyraźnie zmierza do utrzymania wybranych regulacji preferencyjnych dla pewnych grup podatników, w obszarach uznanych przez siebie za strategicznie ważne, czego przykładem jest przedłużenie okresu funkcjonowania Specjalnych Stref Ekonomicznych do końca 2026 r. Należy także zauważyć, że sukcesywnie dokonywane są zmiany prawa podatkowego o charakterze liberalizacyjnym, które wynikają z implementacji dyrektyw UE do prawa krajowego, jak choćby zwolnienie z opodatkowania przychodów z tytułu wymiany udziałów²²⁷. Warto przy tym stwierdzić, iż wdrażanie

²²² Art. 1 ust. 7) projektu ustawy z dnia 11.07.2013 r.

²²³ Art. 1 ust. 8) projektu ustawy z dnia 11.07.2013 r.

²²⁴ Art. 1 ust. 13) projektu ustawy z dnia 11.07.2013 r.

²²⁵ Art. 1 ust. 14) projektu ustawy z dnia 11.07.2013 r.

²²⁶ Departament Polityki Podatkowej Ministerstwa Finansów RP, *Założenia projektu ustawy o zmianie ustawy - Ordynacja podatkowa oraz niektórych innych ustaw*, Warszawa 29.04.2013 r., str. 15-23, źródło:

<http://legislacja.rcl.gov.pl/docs//1/161550/161556/161557/dokument72713.pdf>

²²⁷ Zgodnie z art. 14 ust. 4d UPDOP, dodanym ustawą z dnia 25.11.2010 r. (Dz.U. Nr 226 poz. 1478), do przychodów nie zalicza się wartości udziałów w spółce przekazanych udziałowcom innej spółki w zamian za udziały w tej innej spółce, jeżeli spółka nabywająca uzyska bezwzględną większość prawa głosu w spółce

postanowień dyrektywnych nie zawsze przychodzi polskiemu ustawodawcy z łatwością, a w niektórych przypadkach można wręcz mówić o swego rodzaju obstrukcji prawnej tudzież co najmniej o działaniach mających na celu opóźnienie fiskalnych konsekwencji pełnej implementacji prawa wspólnotowego. Tego rodzaju sytuacje należą jednak do rzadkości, niemniej mają miejsce, czego dowodem jest szereg postępowań zainicjowanych przez zagraniczne fundusze inwestycyjne domagające się potwierdzenia, w procedurze indywidualnej interpretacji podatkowej, przysługującego im na podstawie art. 6 ust. 1 pkt 10a) UPDOP prawa do zwolnienia z podatku. Postępowania tego rodzaju zostały wszczęte na wnioski kilkunastu podmiotów zagranicznych i z wyjątkiem jednej, pozytywnej interpretacji wydanej przez Ministra Finansów, pozostali wnioskodawcy napotykać na jednolitą praktykę polegającą na bezpodstawnych odmowach wydania interpretacji²²⁸. Przedmiotem sporu z władzami podatkowymi jest w tym przypadku sytuacja polegająca na tym, że zagraniczne fundusze zamknięte, w odróżnieniu od polskich Funduszy Inwestycyjnych Zamkniętych (FIZ) będących osobami prawnymi²²⁹, często nie posiadają odrębnej osobowości prawnej i funkcjonują jako majątek wydzielony i zarządzany przez spółkę zarządzającą (odpowiednik polskiego Towarzystwa Funduszu Inwestycyjnych²³⁰). M.in. na tej podstawie Minister Finansów odmawia wydania interpretacji prawa podatkowego dla funduszu zagranicznego lub dla spółki zarządzającej nim podnosząc, że fundusz nie może korzystać z praw podatnika w rozumieniu art. 1 UPDOP. Liczne próby uzyskania indywidualnych interpretacji przez różne fundusze i spółki zarządzające nimi od początku roku 2012 co najmniej do końca listopada 2013 r., z opisanym wyżej jednym wyjątkiem, nie przyniosły rezultatu. W rezultacie, fundusze zagraniczne mimo pozornej implementacji prawa wspólnotowego²³¹, nadal nie mają

nabywanej (albo zwiększy ilość udziałów w spółce, jeżeli już posiada ich większość), a podmioty biorące udział w transakcji podlegają opodatkowaniu od całości swoich dochodów w UE lub EOG.

²²⁸ Por. wyroki Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie III SA/Wa 2188/12 (źródło:

<http://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/8796735B2A>) i III SA/Wa 2578/12 (źródło:

<http://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/1182ECBF3D>) uchylające postanowienia Ministra Finansów w sprawie odmowy wszczęcia postępowania w sprawie wniosku o udzielenie interpretacji indywidualnej w zakresie podatku dochodowego od osób prawnych. Oba wyroki są nieprawomocne wskutek złożenia skargi kasacyjnej przez MF.

²²⁹ Art. 3 ust. 1 ustawy z dnia 27.05.2004 r. o funduszach inwestycyjnych (Dz.U. Nr 146 poz. 1546).

²³⁰ Art. 4 ust. 1 ustawy o funduszach inwestycyjnych.

²³¹ Por. druk sejmowy nr 3500 z dnia 20.10.2010 r. (sygn.10-141-10), Uzasadnienie (zmian UPDOP, które weszły w życie z dniem 1.01.2011 r. – przyp. W.S.), str. 3: „W skierowanym w dniu 23 marca 2007 r. do Rządu RP naruszeniu nr 2006/4093, Komisja Europejska zwróciła uwagę, że „wyższe opodatkowanie zagranicznych funduszy emerytalnych i inwestycyjnych może zniechęcać je do inwestowania kapitału w spółki mające siedzibę

dostępu do przywilejów przysługujących funduszom tworzonemu na podstawie polskiego prawa. Ta dyskryminacyjna praktyka skutkuje w rezultacie poszerzeniem podstawy opodatkowania z punktu widzenia budżetu państwa. Wątpliwa jest natomiast trwałość owego poszerzenia, jako że ostateczne rozstrzygnięcie sporu przed Naczelnym Sądem Administracyjnym na korzyść Skarbu Państwa wydaje się mniej prawdopodobne niż rozstrzygnięcie przeciwne.

3. Podsumowanie rozdziału

Z punktu widzenia omówionych w tym rozdziale zagadnień i tendencji, w najbliższej przyszłości podatnicy PDOP, poza szczególnie uprzywilejowanymi, na przykład w związku z funkcjonowaniem na terenie SSE, muszą liczyć się z dalszym wzrostem ETR w stosunku do nominalnego poziomu opodatkowania. Niechęć do manipulowania stawkami nominalnymi i jednocześnie wzrost zainteresowania państw powstrzymaniem erozji podstawy opodatkowania i utrzymaniem bądź zwiększeniem wpływów z PDOP powoduje, że ustawodawcy chętniej

w Polsce. Wyższe opodatkowanie może również skutkować ograniczeniem zdolności polskich spółek do pozyskiwania kapitału od zagranicznych funduszy emerytalnych i inwestycyjnych. Z powyższych względów omawiane przepisy stanowią przeszkodę w rozumieniu art. 56 Traktatu WE.” W odpowiedzi z dnia 22 maja 2007 r. Rząd RP zobowiązał się dokonać odpowiednich zmian w ustawie PDOP, mających na celu wyeliminowanie naruszenia nr 2006/4093. W związku z brakiem zmian legislacyjnych mających na celu usunięcie naruszenia nr 2006/4093, w dniu 15 maja 2009 r. Komisja Europejska skierowała uzasadnioną opinię w tej sprawie. W przekazanej Komisji Europejskiej odpowiedzi na uzasadnioną opinię z dnia 6 lipca 2009 r. Rząd RP ponownie zobowiązał się do zmiany przepisów ustawy PDOP w tym zakresie”. W szczególności mowa jest o konieczności implementacji do prawa krajowego następujących dyrektyw dotyczących opodatkowania przedsiębiorstw:

- dyrektywa Rady 2009/133/WE z 19.10.2009 r. w sprawie wspólnego systemu opodatkowania mającego zastosowanie w przypadku łączenia, podziałów, podziałów przez wydzielenie, wnoszenia aktywów i wymiany udziałów dotyczących spółek różnych państw członkowskich oraz przeniesienia statutowej siedziby SE lub SCE z jednego państwa członkowskiego do innego państwa członkowskiego (wersja ujednolicona) – (Dz. Urz. UE L 310 z 25.11.2009, str. 34);
- dyrektywa Rady 90/435/EWG z 23.07.1990 r. w sprawie wspólnego systemu opodatkowania stosowanego w przypadku spółek dominujących i spółek zależnych różnych państw członkowskich – (Dz. Urz. UE L 225 z 20.08.1990, str. 6, Polskie wydanie specjalne rozdz. 9, t. 1 str. 147, ze zmianami);
- dyrektywa Rady 2003/49/WE z 3.06.2003 r. w sprawie wspólnego systemu opodatkowania stosowanego do odsetek oraz należności licencyjnych między powiązаныmi spółkami różnych Państw Członkowskich (Dz. Urz. UE L 157 z 26.06.2003, str. 49, Polskie wydanie specjalne rozdz. 9, t. 1 str. 380, ze zmianami).

sięgają po zmiany prawa poszerzające podstawę opodatkowania, w miarę możliwości powstrzymując się od podwyższania stawek nominalnych podatku.

Oceniając potencjalny wpływ rozważanych w skali UE czy OECD koncepcji CCCTB czy BEPS, z punktu widzenia obecnego systemu PDOP w Polsce należy przyjąć, że wprowadzenie CCCTB mogłoby wpłynąć zniżkująco na ETR w kontekście pierwszego „C” (ang. *common*), tj. wspólnych zasad ustalania podstawy opodatkowania. Model CCCTB idzie bowiem w kierunku bliższym systemom podatkowym stosującym tzw. zasadę miarodajności, gdzie wynik księgowy nie różni się tak znacząco od podatkowego, jak ma to miejsce w Polsce. Ocena wpływu wdrożenia drugiego „C” (ang. *consolidated*), czyli opodatkowania skonsolidowanego wyniku międzynarodowych grup kapitałowych jest trudniejsza. Wiele zależy tu bowiem od jeszcze ostatecznie nieokreślonych, a niezmiernie ważnych parametrów formuły podziału dochodu (straty) pomiędzy państwami, w których grupa prowadzi działalność. Wolno jednak założyć, że grupa kapitałowa optująca za metodą CCCTB, a zatem stosująca oba „C” mogłaby sumarycznie obniżyć swój ETR w Polsce w stosunku do zasad ogólnych opodatkowania, jak i w ogóle swój ETR całkowity, ponieważ w przeciwnym razie w modelu fakultatywnym (bardziej prawdopodobnym) grupy takie nie decydowałyby się na wybór opcji CCCTB. Z kolei oceniając potencjalne skutki wdrożenia planu BEPS należy dojść do odmiennych wniosków. Zalecenia dotyczące zapobiegania erozji podstawy opodatkowania w większości polegać mają na wprowadzeniu unormowań poszerzających ją (np. ograniczenia w odliczaniu odsetek, zaostrzenie ograniczeń dotyczących cen transferowych etc.). Stąd też BEPS, jeżeli wejdzie w życie, wpłynie zwyżkująco na ETR w państwach, które go wprowadzą.

Czynnikiem politycznym mogącym w przyszłości przeciwdziałać zwyżce ETR stać się może strategia budowania konkurencyjności inwestycyjnej kraju opartej m.in. na konkurencyjności podatkowej. Polska konkurencyjność inwestycyjna, utrzymywana jak dotąd na średnim poziomie²³², koncentruje się na relatywnie niskim koszcie pracy, dużym rynku wewnętrznym oraz kilku mniej istotnych czynnikach, do których należy system podatkowy oceniany wprawdzie jako mało przyjazny ze względów biurokratycznych, ale konkurencyjny pod

²³² Zgodnie z raportem World Economic Forum Polska zajęła 42 miejsce wśród 148 państw objętych indeksem konkurencyjności Global Competitiveness Index 2013-14, WEF, *The Global Competitiveness Report 2013-2014*, str. 15, źródło: <http://www.weforum.org/reports/global-competitiveness-report-2013-2014>

względem stawek nominalnych²³³. Długoterminowa polityka konkurencyjna państwa w przyszłości będzie musiała polegać na przesunięciu akcentów położonych dziś głównie na koszcie pracy, który trwale rosnąc nieuchronnie zmniejsza z czasem swoją konkurencyjną przewagę, na inne czynniki takie, jak innowacyjność, edukacja, stabilność prawno-ekonomiczna, a także konkurencyjność podatkowa. W warunkach rosnącej rywalizacji czynnik podatkowej przewagi konkurencyjnej może nabrać większego znaczenia, a wskutek coraz bardziej dostępnych i dokładniejszych danych analitycznych m.in. na temat efektywnego opodatkowania, można założyć, że sama stawka nominalna przestanie odgrywać znaczącą rolę. Niewykluczone, że w przyszłości państwa będą konkurować między sobą nie tylko stawkami nominalnymi, ale także efektywnymi. Polityka zwiększania konkurencyjności podatkowej poprzez obniżenie ETR wymagałaby najprawdopodobniej gruntownej przebudowy UPDOP, czyli całego systemu opodatkowania dochodu przedsiębiorstw, w sposób, który wynik podatkowy umiejscowiłby bliżej wyniku bilansowego. Byłoby to równoznaczne z wprowadzeniem wspomnianej wcześniej zasady miarodajności wyniku bilansowego dla celów podatkowych, która dobrze sprawdziła się w państwach Europy Zachodniej.

W tym miejscu należy się zastanowić, jakie jest prawdopodobieństwo występowania w przyszłości omówionych wyżej tendencji w polityce fiskalnej RP, a także innych państw UE czy OECD, których decyzje stanowić będą ważny punkt odniesienia dla polityki krajowej. Do najważniejszych czynników determinujących politykę fiskalną należą dynamika PKB, inflacja, poziom zatrudnienia, europejska integracja ekonomiczna, a także globalizacja, demograficzne zmiany (starzenie się) struktury społecznej, a także presja wynikająca z planowania podatkowego i tendencji do unikania lub uchylania się opodatkowania przez podatników. W literaturze podnosi się, że w najbliższej przyszłości należy oczekiwać podobnej, czyli znacznej dynamiki zmian PKB państw UE jak w ostatnich dwóch dekadach, poziom inflacji/deflacji powinien oscylować wokół zera. Natomiast presja wynikająca z planowania podatkowego powinna zostać w większym stopniu zneutralizowana poziomem technicznego przygotowania administracji podatkowej państw, co nie oznacza, iż w

²³³ Zgodnie z raportem *Paying Taxes 2013. The global picture*, PWC i The World Bank, str. 147, źródło: <http://www.pwc.com/gx/en/paying-taxes/assets/pwc-paying-taxes-2013-full-report.pdf>, Polska zajęła 114 miejsce wśród 185 państw objętych badaniem kilku czynników składających się na ocenę przyjazności systemu podatkowego.

poszczególnych państwach nie mogą wystąpić znaczne różnice pod tym względem²³⁴. W efekcie zakłada się, iż w dalszym ciągu obserwowana będzie tendencja do obniżania stawek nominalnych przy jednoczesnych zabiegach poszerzających podstawę opodatkowania. Obniżanie stawek nominalnych stanowić będzie jedną z odpowiedzi na narastającą konkurencję inwestycyjną państw. Natomiast najłatwiej dostępnym i najmniej kontrowersyjnym instrumentem poszerzania podstawy opodatkowania będzie stopniowe ograniczanie lub likwidacja zwolnień i ulg podatkowych²³⁵. W tym obszarze istotne znaczenie może odegrać narastająca tendencja do decentralizacji polityki fiskalnej państw poprzez przekazywanie zarówno rosnącego udziału w łącznych wpływach podatkowych z poziomu państwa na rzecz regionalnych jednostek administracyjnych (w Polsce: jednostek samorządu terytorialnego), jak i samych uprawnień do nakładania lub kształtowania podatków lokalnych²³⁶. W perspektywie dalszej integracji gospodarki UE przyjmuje się jednak, iż wpływ Unii na politykę fiskalną państw członkowskich pozostanie ograniczony dopóty, dopóki decyzje Wspólnoty w sprawach podatkowych zapadać będą według zasady jednomyślności²³⁷.

²³⁴ Messere K., de Kam, F., Heady C., *Tax Policy. Theory and Practice in OECD Countries*, OXFORD 2013, s. 214

²³⁵ *ibidem*, s. 215-216

²³⁶ *ibidem*, s. 223-224

²³⁷ *ibidem*, s. 221

Rozdział VI. Podsumowanie

1. Omówienie wyników przeprowadzonego badania w kontekście hipotezy roboczej pracy

W metodologii ETR przyjętej na potrzeby rozprawy, oprócz bieżącego obciążenia PDOP pod uwagę wzięte zostało także saldo rozliczeń podatku odroczonego, a dokładnie zamiana salda aktywów i rezerw na podatek odroczone pomiędzy bilansem otwarcia i zamknięcia danego roku obrotowego. Nieprzypadkowo pojawia się tu pojęcie roku obrotowego, nie zaś podatkowego, bo choć we wszystkich zakwalifikowanych do badania 194 spółkach notowanych na GPW lata obrotowe i podatkowe były tożsame, to w istocie celem opracowania było uchwycenie i zagregowanie efektywnej stawki podatku wynikającej ze sprawozdań finansowych tychże spółek za wymienione wyżej lata obrotowe, sporządzanych zgodnie z międzynarodowymi standardami MSSF i MSR. Metodologia ETR nie jest nowa, lecz wynika z techniki ujmowania efektywnego ciężaru PDOP w sprawozdaniach finansowych sporządzanych w podobny sposób przez spółki giełdowe większości państw świata; standardy MSSF i MSR są bowiem powszechnym wymogiem sprawozdawczym globalnego rynku akcji. Posłużenie się metodologią ETR ma zatem co najmniej dwa walory, których nie posiadają inne mierniki ujęcia efektywnego opodatkowania, jak EMTR, EATR czy ITR. Po pierwsze, mierzy realny ciężar podatku dochodowego pomijając co do zasady (dzięki uwzględnieniu podatku odroczonego) tzw. różnice przejściowe pomiędzy podatkowym i bilansowym ujęciem dochodu. Dzięki temu wynik pomiaru lepiej oddaje rzeczywistość niż pomiary niewychytujące wpływu podatku odroczonego na efektywne opodatkowanie PDOP. Po drugie, pomiar ETR oferuje unikalną sposobność uzyskania wyniku zbiorczego wychodząc z analizy ETR na poziomie poszczególnych spółek-podatników. Stawki EMTR czy EATR jako swego rodzaju abstrakty kalkulacyjne operujące na hipotetycznych założeniach, są także pod tym względem bardziej oddalone od rzeczywistości.

Zaletą ETR polegającą na pomiarze z poziomu poszczególnych podatników jest zarazem poważną wadą tej metody. Zbadanie całej populacji podatników jest bowiem niemożliwe, ale też trudno wyobrazić sobie skonstruowanie i przebadanie próby reprezentatywnej dla całej populacji. Dlatego też, z przyczyn szerzej omówionych w Rozdziale III pkt 1, jako metodę

analityczną przyjęto technikę badania monograficznego, a jako populację odpowiednią do badania w tej technice – zbiór spółek notowanych na GPW w okresie trzech następujących po sobie kolejno lat 2008, 2009 i 2010. Wnioski z badania monograficznego nie są reprezentatywne dla całej populacji polskich spółek podmiotowo objętych regulacjami UPDOP, niemniej uprawniają do dokonania szeregu uogólnień istotnych przy ocenie systemu opodatkowania dochodu przedsiębiorstw w Polsce. Populację spółek giełdowych uznano za dopuszczalne zawężenie próby badawczej m.in. dlatego, że jest to zbiór stosunkowo liczny, o składzie reprezentującym dwadzieścia kluczowych sektorów gospodarki, podlegający szczegółowym procedurom sprawozdawczym umożliwiającym dotarcie do danych niezbędnych z punktu widzenia przedmiotu analizy. Dodatkowo uznano, że badanie ETR dla podmiotów małych i średnich, które nie są reprezentowane w próbie badawczej, byłoby obciążone zakłóceniami wynikającymi z nadal wysokiej obecności tzw. szarej strefy w polskiej rzeczywistości gospodarczej. Nielegalne praktyki uchylania się od opodatkowania polegające na niewykazywaniu lub zaniżaniu obrotu, tudzież na odliczaniu od dochodu fikcyjnych kosztów są w większym stopniu atrybutem firm małych, aniżeli spółek giełdowych. ETR zaniżony z powodu uchwycenia w badaniu praktyk związanych z uchylaniem się od opodatkowania nie dawałby rzetelnej informacji na temat relacji prawa podatkowego i bilansowego, jaka dotyka przedsiębiorstwa przestrzegające obowiązujących przepisów.

Przy tych założeniach postanowiono zbadać, jaki poziom ETR ujawni się dla poddanej analizie populacji spółek za lata 2008-10 i czy potwierdzi on hipotezę roboczą pracy, zgodnie z którą polski system opodatkowania przedsiębiorstw cechuje się średnio wyższym poziomem stawki efektywnej niż nominalna. Założenie to było o tyle ryzykowne, że publicznie dostępne dane dotyczące EATR, EMTR czy ITR dla większości państw rozwiniętych, a także dla Polski, wskazują *in gremio* niższy poziom stawek efektywnych niż nominalnych. Z drugiej jednak strony, brak zasady miarodajności (**vide Rozdział II pkt. 3.2.1**) wyniku bilansowego dla ustalania wyniku podatkowego, który różnicuje polski system podatkowy od wielu systemów prawa podatkowego w Europie, nakazywał przypuszczać, że ETR w Polsce odchyła się w większym stopniu od stawki nominalnej, niż ma to miejsce w tych państwach. Z kolei biorąc pod uwagę powszechnie uznawaną za restrykcyjną dla podatników metodykę przechodzenia z wyniku księgowego na podatkowy, wynikającą z UPDOP, a opartą m.in. o rozległy katalog kosztów nieuznawanych za koszty uzyskania przychodu, można było sądzić, iż kierunek tego odchylenia będzie raczej dodatni niż ujemny, co oznacza, że ETR będzie

raczej wyższa niż niższa od stawki nominalnej. Tu warto dodać, iż w badaniu pominięto spółki, które korzystały ze szczególnych odliczeń (np. strat z lat ubiegłych) lub zwolnień podatkowych (np. w wyniku uzyskanego zezwolenia na funkcjonowanie w SSE). Ich udział w badanej populacji z pewnością zaniżyłby średni poziom ETR, niemniej z punktu widzenia celu pracy byłby niecelowy. Jej celem jest bowiem ustalenie związku ogólnych, nie zaś szczególnych zasad opodatkowania, z efektywnym opodatkowaniem.

I tak, jak wykazano w **Rozdziale IV pkt 2.1.**, średnia ETR dla całej zbadanej populacji 194 spółek giełdowych w trzyletnim okresie 2008-10 wyniosła 20,3411%, a zatem wychyliła się o +7,06% (o 1,3411 punktu procentowego) ponad nominalną stawkę PDOP. Szczegółowa analiza próby badawczej pod kątem sektorowym oraz dominacji kapitału zagranicznego pozwoliła m.in. stwierdzić, że wyższą średnią ETR wykazują spółki z ponad 50% udziałem kapitału zagranicznego, zaś do branż ze skrajnym odchyleniem od nominalnego poziomu 19% należą sektor elektromaszynowy z najwyższą średnią ETR równą 28,9148% oraz z najniższą średnią ETR w wysokości 13,4591% sektor telekomunikacyjny.

Stąd należało przejść do dalszych badań nad szczegółowymi przyczynami tych odchyleń, których trzeba było poszukiwać pośród tzw. różnic trwałych pomiędzy podatkowym i bilansowym ujęciem dochodu. Prawo podatkowe w odmienny niż przepisy o rachunkowości sposób traktuje określone pozycje przychodów i kosztów, przy czym różnice te mogą mieć charakter permanentny i wówczas mowa jest o różnicach trwałych, bądź też ulegający zniesieniu w czasie, a wtedy nazywa się je różnicami przejściowymi. Różnice przejściowe, jak wspomniano, są zasadniczo pomijane w metodyce ETR, ponieważ określając łączny ciężar podatku bierze ona pod uwagę nie tylko bieżący PDOP, ale także zmianę salda aktywów i rezerw na podatku odroczonym. Dlatego też różnice przejściowe powodują, że bieżący PDOP wychyla się w gwałtowny sposób powyżej lub poniżej nominalnego poziomu 19% między poszczególnymi okresami i dopiero poprzez doliczenie efektu podatku odroczonego uzyskuje się urealnienie efektywnego poziomu opodatkowania. Metodologia ETR dolicza wpływ podatku odroczonego na efektywną stawkę, zatem powoduje, że jedynym istotnym czynnikiem wpływającym na wysokość ETR pozostają różnice trwałe. I właśnie badaniu tych najsilniej determinujących ETR różnic trwałych poświęcono pozostałą część analityczną niniejszego opracowania, o czym jest mowa w **Rozdziale IV pkt 2.4 do 2.6.**, przy czym badanie to zawężono do spółek będących przedstawicielami sektorów spełniających

jednocześnie dwa kryteria – wysokiego odchylenia dodatniego lub ujemnego w stosunku do nominalnej stawki PDOP oraz wysokiej liczebności spółek w danym sektorze.

Dane pozyskane w badaniu podstawowym 194 spółek okazały się niewystarczające, ponieważ wymogi dotyczące sporządzania sprawozdań finansowych pozostawiają spółkom spory margines swobody w zakresie prezentacji przyczyn powstawania różnic trwałych. W rezultacie bardzo niewiele z nich przedstawiło jakiegokolwiek szczegółów na ten temat w swoich sprawozdaniach finansowych. Stąd, brakujące informacje pozyskano przeprowadzając badanie uzupełniające w technice wywiadów indywidualnych oraz posiłkowo wykorzystano wyniki badania sondażowego przeprowadzonego przez PBS DGA i TPA Horwath w lutym 2010 r. na populacji 250 spółek (pozagięldowych). Do najczęściej wskazywanych różnic trwałych powodujących dodatnie odchylenie ETR należą koszty reprezentacji, składki na PFRON, opcje managerskie czy amortyzacja samochodów osobowych. Rzadziej wskazuje się tu darowizny, kary i grzywny, składki na rzecz organizacji o dobrowolnej przynależności oraz odsetki od zobowiązań podatkowych. Przykładem różnicy trwałej odchylającej ujemnie ETR jest zwolnienie z opodatkowania dywidend otrzymanych od spółek zależnych. Natomiast jedną z najciekawszych spośród stwierdzonych przyczyn powstawania odchyleń ETR okazało się zjawisko „utrwalania” różnic przejściowych. Polega ono na przekształceniu różnic przejściowych w trwałe, co wynika z przyczyn leżących zarówno po stronie prawa podatkowego (np. upływ okresu umożliwiającego rozliczenie strat z lat ubiegłych) lecz zwłaszcza z uwagi na szczególne wymogi prawa bilansowego w zakresie tworzenia aktywów i – rzadziej – rezerw na podatek odroczony (MSR 12). Jak wykazano, MSR 12 nie tylko prowadzi do częstego „utrwalania” różnic przejściowych, ale też częściej skutkuje „utrwaleniem” różnic przejściowych dodatnich, tj. zwiększających ETR, niż ujemnych. W efekcie MSR 12 zaliczony został do ważnych czynników stymulujących odchylenie ETR ku górze.

W wyniku przeprowadzonego badania prawdziwość hipotezy roboczej została uprawdopodobniona, jako że o stwierdzeniu jej prawdziwości ponad wszelką wątpliwość nie może być mowy z uwagi na niereprezentatywność badania monograficznego. Dalsze pogłębione badanie efektywnego opodatkowania przedsiębiorstw, wymagać będzie sięgnięcia do reprezentatywnych metod statystycznych. Kluczowym wnioskiem na tym etapie naukowych rozważań dotyczących relacji prawa podatkowego i bilansowego w sposobie ujmowania wyniku jest, że z przyczyn leżących głównie po stronie restrykcyjnego prawa

podatkowego, nieznającego występującej w innych jurysdykcjach zasady miarodajności, a także z przyczyn wynikających ze sposobu naliczania aktywów i rezerw na podatek odroczony leżących po stronie prawa bilansowego, średnia efektywna stawka podatku w Polsce kształtuje się powyżej stawki nominalnej. Odmienną wrażliwość na czynniki kształtujące ETR wykazują różne sektory gospodarki. Wpływ na ETR może mieć także okres, np. faza cyklu ekonomicznego czy stopień umiędzynarodowienia gospodarki. Niemniej, uzyskany w badaniu wynik średniej ETR dla całej próby badawczej, wydaje się trafnie opisywać rzeczywistą relację efektywnego i nominalnego opodatkowania dochodu polskich przedsiębiorstw.

2. Postulat *de lege ferenda*: wprowadzenie zasady miarodajności

Konsekwencją wykrycia czynników wpływających na sytuację ekonomiczną podatników lub Skarbu Państwa jest pokusa przekształcenia uzyskanej w ten sposób wiedzy w postulat takiej zmiany systemu obowiązującego prawa, aby została ona odpowiednio spożytkowana. Należy zauważyć, że jej użycie służyć może różnym celom. Priorytetem ustawodawcy może być w pewnych okolicznościach utrzymanie lub wzrost wpływów budżetowych z PDOP, a w innych maksymalizacja bezpośrednich inwestycji zagranicznych nawet za cenę spadku wpływów z PDOP. Postulaty *de lege ferenda* w takiej materii, jak efektywne opodatkowanie powinny zachować ważność niezależnie od tego, jakiego rodzaju politykę gospodarczą realizuje ustawodawca. Istnieją bowiem takie zagadnienia objęte zakresem regulacyjnym UPDOP, których zmiana wydaje się pożądana nie tyle ze względu na doraźny interes podatników czy Skarbu Państwa, ile z uwagi na długofalową przewagę korzyści leżących po stronie redukcji kosztów administracyjnych i związanych z zapewnieniem zgodności z prawem, obniżenia ryzyka podatkowego prowadzonej działalności gospodarczej i związanej z tym konkurencyjności inwestycyjnej kraju na tle innych gospodarek. Zważenie tych korzyści stanowi temat dla odrębnego badania. Niemniej już opisane w **Rozdziale II pkt. 2.2.** doświadczenia państw OECD związane z trwałą tendencją do obniżania stawek nominalnych PDOP i spadkiem udziału przychodów z PDOP w budżetach gospodarek narodowych dowodzą, że polityka fiskalna w zakresie opodatkowania przedsiębiorstw wychodzi szeroko poza funkcję utrzymania czy wzrostu budżetowych wpływów z PDOP. Przyszłe zmiany UPDOP nie powinny zatem w sposób dogmatyczny unikać zagadnień mogących

krótkookresowo wiązać się ze zwężeniem podstawy opodatkowania i spadkiem wpływów z PDOP, jeżeli straty z tego tytułu będą nieznaczne, a korzyści z tak rozumianej inwestycji wielokrotnie wyższe. Najważniejszym i głównym postulatem *de lege ferenda* stanowiącym rezultat niniejszego opracowania i spełniającym powyższe kryterium jest **postulat wprowadzenia do UPDOP zasady miarodajności**.

W **Rozdziale II pkt. 3.2.1.** wskazano, czym jest zasada miarodajności i jak funkcjonuje w wielu systemach prawa podatkowego UE, posługując się dokładniejszymi przykładami z prawodawstwa Republiki Federalnej Niemiec. Dla przypomnienia: zasada ta oznacza, że uzgodnienia poczynione w zgodzie z przepisami rachunkowymi, na przykład w kwestii długości okresu amortyzacji środka trwałego, są wiążące dla prawa podatkowego. Odstępstwa od zasady miarodajności na ogół wynikają ze specjalnych ulg, zwolnień lub innych uprawnień podatkowych podatnika. Bywa też, że zasada ta działa w obie strony w myśl tzw. zasady odwróconej miarodajności. Dzieje się tak m.in. wówczas, gdy środek trwały korzysta z preferencyjnego okresu amortyzacji podatkowej, do którego dostosowuje się okres amortyzacji bilansowej. Wpływ zasady miarodajności na zmniejszenie skali administracyjnych trudności i podatkowego ryzyka prowadzonej przez podatników działalności gospodarczych wydaje się oczywisty.

Zasada pełnej miarodajności może wpłynąć na obniżenie ETR w Polsce, jako że obecny stan prawny plasuje ETR na wysokim poziomie. Wyniki badania podstawowego na próbie 194 spółek giełdowych pokazują wprowadzić znacznie większe odchylenia ETR ponad poziom nominalny, ale także odchylenia poniżej tego poziomu nie należą do rzadkości. Należy założyć, że choć zasada miarodajności może wpłynąć na obniżenie ETR dla tych podmiotów, których ETR obecnie wychyla się znacząco ponad 19%, to powinna ona także wpłynąć na podwyższenie ETR u tych podatników, którzy w obecnym stanie prawnym notują ETR znacznie poniżej 19%. Zasada miarodajności oznacza bowiem nie tylko redukcję norm rozszerzających, ale także – choć w mniejszym stopniu – tych zwężających podstawę opodatkowania w stosunku do wyniku księgowego. Zatem należy sądzić, że po jej wdrożeniu rozkład średnich stawek ETR uległby spłaszczeniu. Istotnym walorem zasady miarodajności byłby więc bardziej sprawiedliwy rozkład obciążeń podatkowych wśród podatników podatku dochodowego, jako że na ETR w mniejszym stopniu wpływałyby normy szczególne prawa podatkowego, a więc m.in. podmiotowe lub przedmiotowe zwolnienia i ulgi.

Jeżeli z punktu widzenia ustawodawcy ryzyko trwałego obniżenia ETR wskutek wprowadzenia zasady pełnej miarodajności jest nie do przyjęcia z uwagi na korespondującą z nim obniżkę wpływów z PDOP, warto mimo to rozważyć wprowadzenie zasady miarodajności przynajmniej w niektórych obszarach. Zwłaszcza zaś w tych, w których istniejące rozbieżności nie przysparzają Skarbowi Państwa korzyści, tworząc jedynie zbędne bariery administracyjne obniżające konkurencyjność podatkową i inwestycyjną kraju²³⁸. Poniżej omówiono kilka takich obszarów.

2.1. Ograniczenie skali występowania różnic przejściowych

Różnice przejściowe z zasady nie powinny wpływać na ETR, ponieważ biorą udział przy tworzeniu rezerw i aktywów na podatek odroczony, których saldo koryguje efekt przejściowego zaniżenia lub zawyżenia bieżącego zobowiązania PDOP w danym roku. Jednak w praktyce często dochodzi do przekształcenia („utrwalenia”) różnic przejściowych w trwałe, a zatem w końcowym rozrachunku dla poziomu ETR nie jest obojętna ogólna skłonność systemu podatkowego do tworzenia lub nietworzenia przejściowych różnic w stosunku do prawa bilansowego.

Polski system podatkowy, któremu obca jest zasada miarodajności, zachowuje znaczną autonomię w zakresie kwalifikowania kosztów i przychodów dla celów podatkowych. Wobec tego zasadny jest wniosek, że częściej niż w systemach podatkowych respektujących zasadę miarodajności dochodzi tu do tworzenia zarówno trwałych, jak i przejściowych różnic.

Wprowadzenie zasady miarodajności, lub osiągnięcie w inny sposób większej symetrii prawa bilansowego i podatkowego, mogłoby stanowić sposób na ograniczenie nie tylko różnic trwałych, ale także przejściowych podlegających nierzadko „utrwaleniu”. Z punktu widzenia podatników zmiany prawa podatkowego idące w tym kierunku należy ocenić jako pożądane. Wynika to z dwóch okoliczności – po pierwsze mniej różnic trwałych i przejściowych -

²³⁸ Postulat podobnej treści można odnaleźć także w literaturze poświęconej relacjom prawa bilansowego do podatkowego, gdzie także kładzie się nacisk przede wszystkim na dostosowanie prawa podatkowego do bilansowego, nie zaś odwrotnie. Pogląd ten wyraża np. następująca wypowiedź: *„Istnieje potrzeba dążenia do zmniejszania różnic pomiędzy prawem bilansowym a podatkowym nie tylko ze względu na dobro przedsiębiorstw, ale również udziałowców czy akcjonariuszy. (...) to zbliżenie powinno mieć wyraźne ukierunkowanie na prawo bilansowe, a nie podatkowe. Różnice powinny być redukowane zwłaszcza w aspektach, w których nie rodzą negatywnych skutków dla budżetu państwa. (...) obecnie w polskiej gospodarce różnice te są wciąż istotne.”* (Micherda B., *Prawo bilansowe a prawo podatkowe*, DIFIN 2011, s.267)

wziąwszy pod uwagę obecną przewagę po stronie różnic rozszerzających podstawę opodatkowania ponad tymi, które ją zwężają - to niższy ETR. Obniżenie ETR może jednak nie być znaczące lub znacząco odczuwalne. Drugim i ważniejszym powodem, dla którego tego rodzaju zmiana prawa jest oczekiwana, jest uproszczenie obowiązków administracyjnych po stronie podatników, a co za tym idzie obniżenie ryzyka podatkowego związanego z prowadzoną działalnością gospodarczą.

W tym kontekście należy stwierdzić, że wyeliminowanie zwłaszcza tych różnic przejściowych, które nie skutkują niekorzystnym dla Skarbu Państwa odroczeniem należności podatkowych w PDOP, byłoby uzasadnione i pożądane. Jednak także w odniesieniu do pozostałych różnic przejściowych warto rozważyć podobny krok, ponieważ korzyści z ich istnienia nie są oczywiste, natomiast ich wadą jest nadmierne obciążenie administracyjne i podwyższone ryzyko.

Warto w tym miejscu przeprowadzić eksperyment myślowy polegający na rozważeniu hipotetycznej sytuacji, w której prawo podatkowe wdraża zasadę pełnej miarodajności, tj. podatek dochodowy jest pobierany od podstawy opodatkowania równej wynikowi finansowemu brutto. ETR okazałby się z pewnością istotnie niższy i spadłby poniżej nominalnej stawki PDOP. Wiązałoby się to automatycznie ze spadkiem wpływów z PDOP do budżetu państwa. Jednak skala radykalnego uproszczenia systemu podatkowego mogłaby przynieść ze sobą wiele dobroczynnych skutków po stronie wzrostu konkurencyjności inwestycyjnej Polski, nowych inwestycji bezpośrednich, miejsc pracy etc. Efekt spadku wpływów z PDOP mógłby zatem zostać zneutralizowany, choć zapewne nie w krótkim okresie. Być może zatem warto rozważyć zmiany prawa podatkowego idące choćby tylko częściowo w tym kierunku. Być może także – podczas hipotetycznych konsultacji społecznych – sami podatnicy (przedsiębiorcy) byłiby skłonni zgodzić się na podwyższenie stawki nominalnej PDOP, aby skompensować Skarbowi Państwa utratę przychodów wynikającą ze zwężenia podstawy opodatkowania, jeżeli w zamian otrzymaliby poprawę warunków i bezpieczeństwa inwestowania?

W istocie żadne państwo nie stosuje zasady pełnej miarodajności, lecz państwa wysoko rozwinięte – respektując miarodajność jako zasadę stanowienia prawa podatkowego – dokonują szczególnych, odrębnych w stosunku do norm bilansowych, uregulowań podatkowych w tych rzadkich obszarach, w których jest to uzasadnione. Na przykład w

zakresie reglamentacji prawa do odliczenia kosztów przy nabyciu dóbr luksusowych, niedostatecznej kapitalizacji spółek czy cenach transferowych. Postulat zmiany polskiego prawa podatkowego ogranicza się zatem do eliminowania rozbieżności kreujących różnice przejściowe, których korzyści są niewspółmiernie niskie w stosunku do kosztów (administracyjnych, procesowych, wizerunkowych etc.) ich utrzymywania. Poniżej omówiono wybrane obszary postulowanych zmian.

2.1.1. Amortyzacja

Przykładem fundamentalnych rozbieżności prawa bilansowego i podatkowego kreujących różnice przejściowe jest amortyzacja środków trwałych oraz wartości niematerialnych i prawnych. Podwójne tabele amortyzacyjne – jedna dla celów rachunkowych i druga, całkowicie odrębna dla celów podatkowych – to w istocie „specjalność” polskiej gospodarki, niespotykana w państwach respektujących zasadę miarodajności. Powstaje pytanie, jaki jest sens utrzymywania tak znaczącej bariery biurokratycznej, skoro prawo bilansowe w sposób bliższy rzeczywistemu okresowi wykorzystywania składników majątku na potrzeby działalności gospodarczych rozkłada w czasie okres rozliczenia ich zakupu? Tym bardziej, że nie zawsze tabela podatkowa wydłuża czas amortyzacji w stosunku do zasad rachunkowych. Na przykład wartości niematerialne i prawne bywają często rozliczane przez okres równy lub krótszy niż 5 lat, podczas gdy ich faktyczny (i bilansowy) okres użytkowania może być dłuższy.

W odniesieniu do amortyzacji trzeba wyraźnie rozgraniczyć różnice trwałe od przejściowych wynikające z norm prawa podatkowego. Różnice trwałe dotyczą całkowitego pozbawienia podatnika prawa do rozliczenia całości lub części kosztów nabycia lub wytworzenia określonych składników majątku. Różnicom trwałym w kontekście amortyzacji poświęcony został **pkt. 2.2.1.** poniżej. Odnosząc się w tym miejscu jedynie do różnic przejściowych można je ująć jako wynikające z różnic w minimalnym okresie amortyzacji dopuszczalnym dla celów podatkowych w porównaniu z amortyzacją bilansową opartą na kryterium przewidywanego okresu faktycznego użytkowania. I tak jak różnice trwałe w pewnych okolicznościach mają sens gospodarczy, na przykład przy reglamentacji prawa do amortyzacji dóbr luksusowych, tak w przypadku przejściowych różnic amortyzacyjnych ich istnienie nie znajduje wystarczającego uzasadnienia. Jak wskazano wyżej, podatkowa tabela amortyzacyjna odchyła się od amortyzacji bilansowej nie tylko w sposób wydłużający okres

rozliczenia, ale także w przeciwnym kierunku. Z tego względu wprowadzenie miarodajności w zakresie amortyzacji byłoby dla Skarbu Państwa zabiegiem mniej dotkliwym, bo nie we wszystkich przypadkach powodującym przyspieszenie amortyzacji podatkowej. Natomiast związane z tym uproszczenie administracyjne stanowiłoby cenne i pożądane ograniczenie kosztów i ryzyka prowadzenia działalności gospodarczej.

2.1.2. Różnice kursowe

W przypadku różnic kursowych, do końca 2006 r. rozliczanych podatkowo całkowicie niezależnie od ich ujęcia bilansowego, wprowadzono z początkiem 2007 r. możliwość ich podatkowego rozliczania na podstawie przepisów o rachunkowości²³⁹. Pozostawienie prawa wyboru metody dotychczasowej (art. 15a UPDOP) lub rachunkowej (art. 9b UPDOP) może w partykularnych przypadkach posłużyć podatnikom do celów optymalizacyjnych, nie niesie jednak ze sobą istotnych korzyści z punktu widzenia celu fiskalnego państwa. Dodatkowo kreuje niepotrzebne zagrożenia wynikające na przykład z ryzyka uchybienia terminom złożenia w formie pisemnej właściwemu naczelnikowi urzędu skarbowego zawiadomienia o dokonanych wyborze, jak również z samego faktu istnienia dwóch obszernych regulacji normujących te same zdarzenia gospodarcze. Dzięki wyeliminowaniu metody podatkowej z art. 15a UPDOP i pozostawieniu bez dodatkowych warunków samej tylko metody rachunkowej z art. 9b ust. 1 pkt 2) UPDOP system prawa podatkowego zyskałby walor miarodajności prawa bilansowego dla rozliczeń podatkowych różnic kursowych bez uszczerbku po stronie Skarbu Państwa.

2.1.3. Odsetki

Zasada kasowa wynikająca z art. 16 ust. 1 pkt. 11) UPDOP w zakresie kosztów oraz art. 12 ust. 4 pkt. 1) UPDOP w odniesieniu do przychodów odsetkowych ma historię sięgającą początków UPDOP w roku 1992 i stanowi jedną z podstawowych rozbieżności w kształtowaniu wyniku podatkowego w porównaniu z bilansowym. Dla potrzeb rachunkowych obowiązuje bowiem zasada memoriałowa. Odsetki przypisuje się do finansowych kosztów lub przychodów okresu, za który zostały naliczone, niezależnie od tego, kiedy dochodzi do ich faktycznej zapłaty. Prawo podatkowe wiąże obowiązek podatkowy z faktycznym otrzymaniem, a prawo do odliczenia jako koszt – z faktyczną zapłatą odsetek. Niezależnie od historycznych uzasadnień dla wprowadzenia zasady kasowej dla odsetek, dziś trudno znaleźć

²³⁹ Art. 9b UPDOP dodany ustawą z dnia 16.11.2006 r. (Dz.U. Nr 217 poz. 1589)

wystarczające uzasadnienie dla jej dalszego utrzymywania. Owszem, polskie przedsiębiorstwa – często spółki zależne międzynarodowych koncernów, ale także jako typowi klienci banków korzystający z finansowania długiem - częściej wykazują odsetki po stronie kosztów niż przychodów. Z tego można wnosić, iż odroczenie momentu podatkowego do chwili zapłaty, skutkuje *in gremio* w większym stopniu odroczeniem kosztu niż przychodu podatkowego. Nie wydaje się to jednak okolicznością uzasadniającą utrzymywania tego dotkliwego dla podatników i rzadko spotykanego za granicą źródła przejściowych różnic w podatkowym i bilansowym ujęciu wyniku. Poza tym, można wyobrazić sobie proste metody zabezpieczenia interesu Skarbu Państwa na wypadek stosowania przez podatników skrajnych warunków finansowania (np. umowa pożyczki ze spłatą kapitału i odsetek w całości z chwilą zakończenia wieloletniego okresu jej obowiązywania), poprzez odpowiednie regulacje wyłączające możliwość memoriałowego rozpoznawania kosztów odsetkowych w takich przypadkach. Wprowadzenie memoriałowego rozliczania przychodów i kosztów odsetkowych wydaje się w związku z tym całkowicie realistycznym i niegroźnym z fiskalnego punktu widzenia rozwiązaniem. Należy także do najważniejszych szczegółowych propozycji związanych z generalnym postulatem wdrożenia zasady miarodajności.

2.2. Likwidacja niektórych różnic trwałych

Różnice trwałe i przejściowe występują we wszystkich systemach podatkowych. O konkurencyjności w sposobie kształtowania systemu podatkowego na tle innych państw można mówić zatem wówczas, gdy intensywność ich występowania nie rzutuje na obniżenie konkurencyjności, tj. gdy są one utrzymywane na poziomie neutralnym (porównywalnym z innymi państwami), lub stymulującym konkurencyjność. Ten ostatni przypadek miałby miejsce w systemie prawa podatkowego z przewagą różnic przejściowych i trwałych zawężających podstawę opodatkowania, np. ulg, zwolnień lub innych preferencji podatkowych. Z niniejszego opracowania wynika, że polski model opodatkowania przedsiębiorstw, pomimo relatywnie niskiego poziomu stawki nominalnej PDOP, jest mało konkurencyjny w obszarze różnic trwałych i przejściowych. O różnicach przejściowych mowa była już w **pkt. 2.1.** powyżej. Koncentrując się na różnicach trwałych i jednocześnie honorując konieczność ich utrzymywania w uzasadnionych przypadkach, należy sformułować

postulat zmiany niektórych uregulowań UPDOP dotyczących różnic trwałych, które nie wydają się być uzasadnione.

2.2.1. Samochody osobowe

Jednym z obszarów kreujących typową różnicę trwałą jest art. 16 ust. 1 pkt. 40 oraz pkt. 49) UPDOP, które ograniczają do równowartości 20.000 EUR wysokość odpisów amortyzacyjnych oraz kosztów ubezpieczenia od samochodów osobowych. W połączeniu z odpowiednimi normami dyskryminującymi odliczenie podatku VAT od nabycia tego typu pojazdów oraz paliwa, system prawa podatkowego wykształcił często zmieniany, będący przedmiotem masowych sporów, a także nadużyć, tj. praktyk umożliwiających uchylanie się od opodatkowania, obszar problemowy. Tymczasem unormowania dotyczące samochodów osobowych w wielu państwach europejskich, na przykład w Republice Federalnej Niemiec, są znacznie prostsze. Zasadniczo nie tworzy się tam żadnych ograniczeń w zakresie podatku dochodowego od przedsiębiorstw, tzn. nie występuje różnica trwała ani przejściowa. Natomiast cel fiskalny realizowany jest od strony objęcia korzystających z pojazdu/-ów osób fizycznych odpowiednim obowiązkiem podatkowym oraz składkowym. W państwach takich jak Niemcy i Austria dokonuje się to poprzez statystyczne przypisanie takiej osobie 1% kosztu nabycia pojazdu miesięcznie do jej podstawy opodatkowania²⁴⁰. W tych warunkach ustawodawca niemiecki i austriacki znalazł, jak się wydaje, właściwą proporcję pomiędzy czynnikami rachunku ekonomicznego wychodzącymi poza obręb wpływów fiskalnych z PDOP czy PDOF. To rozwiązanie, które łączy w sobie także prostotę administracyjną, równość traktowania wszystkich podatników (ograniczenie przestrzeni do nadużyć) i przede wszystkim jest stymulujące dla rozwoju przemysłu motoryzacyjnego, który nie cierpi na ograniczenia wynikające z limitu w wysokości 20.000 EUR lub słynnej „kratki”. Nic nie stoi na przeszkodzie, aby polski ustawodawca skorzystał z tego doświadczenia na gruncie prawa polskiego.

²⁴⁰ W Niemczech: zgodnie z §6 Ust. 1 pkt. 4 EStG, miesięczny przychód z tytułu prywatnego użytkowania samochodu służbowego wynosi 1% ceny katalogowej pojazdu z dnia dopuszczenia go do ruchu, chyba że wydatki na prywatne użytkowanie samochodu są dokładnie udokumentowane, a wówczas możliwe jest dokonanie rozliczeń wg rzeczywistych wydatków. Z kolei w Austrii: zgodnie z §4 ust. 1 rozporządzenia w sprawie wyceny niektórych przychodów w naturze (Verordnung über die bundeseinheitliche Bewertung bestimmter Sachbezüge ab 2002, BGBl. II Nr. 416/2001), miesięczny przychód z tego tytułu wynosi 1,5% faktycznych kosztów nabycia pojazdu, nie więcej niż 600 EUR miesięcznie, chyba że prywatne użytkowanie nie przekracza 500 km/mc, a wówczas stawka ulega obniżeniu do 0,75% (maksymalnie 300 EUR).

2.2.2. Likwidacja środków trwałych na skutek zmiany rodzaju działalności

Kolejny postulat dotyczy art. 16 ust. 1 pkt. 6) UPDOP, zgodnie z którym straty powstałe w wyniku likwidacji nie w pełni umorzonych składników majątku na skutek zmiany rodzaju działalności nie stanowią kosztu uzyskania przychodów. To przepis rozszerzający podstawę opodatkowania w stosunku do wyniku bilansowego. Jego usunięcie spowodowałoby skutek odwrotny, a zatem zmniejszyło budżetowe wpływy z PDOP w krótkim okresie. Czy ta norma ma jednak sens z punktu widzenia szybko rosnącej konkurencji gospodarczej w kraju i na świecie? Czy przedsiębiorca, który z przyczyn podatkowych powstrzymuje się od zmiany rodzaju prowadzonej gospodarczej, nie pozbawia się szans na sukces w konkurencyjnej grze? Czy będzie reagował z równą szybkością i determinacją, co jego zagraniczni konkurenci, jeżeli za zmianę profilu działalności może zostać *de facto* ukarany brakiem możliwości rozliczenia podatkowego kosztów nabycia składników majątku. Czy w końcu będzie miał odwagę inwestować w nowe rozwiązania technologiczne, nie mając pewności, że w przyszłości nie przyjdzie mu zapłacić owej „kary”, jeżeli rzeczywistość gospodarcza zmusi go do kolejnej zmiany? To przepis wyjątkowo anachroniczny i antyinnowacyjny, który powinien zostać zniesiony.

2.2.3. Składki na dobrowolne uczestnictwo w organizacjach

Składki z tytułu dobrowolnego uczestnictwa w organizacjach różnego typu są pozbawione możliwości podatkowego rozliczenia w myśl art. 16 ust. 1 pkt. 37) UPDOP. Częściowa reglamentacja możliwości podatkowego rozpoznania takich wydatków wydaje się zrozumiała. Uczestnictwo w organizacjach niemających związku z prowadzoną działalnością podatnika, np. hobbystycznych czy rozrywkowych, nie spełniłoby warunku zaliczenia związanych z tym wydatków także do kosztów bilansowych. Jednak organizacje biznesowe, branżowe, naukowe, stowarzyszenia pracodawców czy ekspertów stanowią ważny element dojrzałej gospodarki, ale także dojrzałego społeczeństwa obywatelskiego. Wydaje się, że system podatkowy, jeżeli nie wspiera, to powinien przynajmniej nie dyskryminować udziału przedsiębiorstw w organizacjach typu non-profit, w których uczestnictwo jest gospodarczo uzasadnione. Konkurencyjne przedsiębiorstwa w coraz bardziej konkurencyjnej i umiędzynarodowionej gospodarce powinny opierać się na aktualnych informacjach i nowoczesnych metodach, których nie da się skutecznie pozyskiwać w izolacji. Przepisy zezwalające na zaliczanie do kosztów uzyskania przychodów jedynie składek na rzecz

obowiązkowego uczestnictwa w organizacjach powinny zatem zostać zmienione w taki sposób, aby dopuścić odliczenie także w przypadku organizacji dobrowolnych, w których uczestnictwo jest uzasadnione z punktu widzenia działalności prowadzonej przez podatnika.

2.2.4. Nieodpłatne i częściowo nieodpłatne świadczenia

Normy rozszerzające podstawę opodatkowania istnieją także po stronie regulacji dotyczących przychodów. Szczególny przypadek stanowi przepis art.12 ust. 1 pkt. 2) UPDOP dotyczący opodatkowania świadczeń uzyskiwanych przez podatnika od osób trzecich w sposób nieodpłatny bądź częściowo nieodpłatny²⁴¹. Świadczenia takie stanowią przychód podatkowy, którego wysokość określa się według ich wartości rynkowej. Jest to regulacja wyjątkowa w skali Europy i obca większości systemów podatkowych państw UE. Należy dodać, że jest to także regulacja pozbawiona ekonomicznego uzasadnienia, zwłaszcza w państwie, które jest typowym importerem kapitału, takim jak Polska, gdzie znaczną część rynku stanowią przedsiębiorstwa z udziałem zagranicznym. Przedsiębiorstwa te, będące spółkami-córkami międzynarodowych koncernów, często mogłyby korzystać z nieodpłatnych świadczeń spółek-matek lub ich pracowników będących nierzadko członkami zarządów polskich spółek. Świadczenia obejmować mogą wsparcie w zarządzaniu, transferu operacyjnego i technologicznego *know-how*, korzystanie ze znaków towarowych, oprogramowania czy w końcu samej pracy nierezydentów – członków zarządów. UPDOP przewiduje bezwzględne opodatkowanie takich sytuacji (lub sytuacji, w których zapłata za świadczenie jest niższa niż wynika to z warunków rynkowych – świadczenie częściowo nieodpłatne), a urzędy skarbowe i urzędy kontroli skarbowej często i skutecznie z nich korzystają. Tymczasem większość koncernów międzynarodowych dostosowała się do tych zasad i obciąża swoje polskie spółki-córki za wszystkie tego typu świadczenia. Rezultat funkcjonowania omawianych przepisów jest taki, że polskie spółki z udziałem zagranicznym wykazują niższy wynik finansowy, a także niższą podstawę opodatkowania niżby to miało miejsca, bez udziału tych norm prawa. Przepisy o nieodpłatnych świadczeniach są anachroniczne i krótkowzroczne: oferują możliwość zrealizowania domiaru w przedsiębiorstwach nieprawidłowo je stosujących.

²⁴¹ Ciekawe opracowanie nt. nieodpłatnych świadczeń zawiera monografia J. Grabowskiego. Autor podaje tam m.in.: „(...) pojęcie nieodpłatnego świadczenia jest na gruncie prawa podatkowego pojęciem prawnym, ponieważ wielokrotnie pojawia się w ustawach normujących podatki dochodowe. Prawodawca nie zdecydował się jednak na zdefiniowanie jego treści, pomimo że ma ono przecież wpływ na powstanie i wysokość przychodu. Taki stan rzeczy wywołuje liczne kontrowersje, które dotyczą przede wszystkim charakteru stosunku prawnego, stanowiącego podstawę uzyskania przez podatnika owego świadczenia.” Grabowski J., *Opodatkowanie przychodów z nieodpłatnych świadczeń*, Wolters Kluwer 2009, s.12

Jednak z dużą dozą prawdopodobieństwa wolno założyć, iż po takim domiarze przedsiębiorstwo niezwłocznie zastąpi świadczenia nieodpłatne odpłatnymi, pogarszając trwale swoją rentowność, a co za tym idzie także wpływy z PDOP po stronie budżetu państwa.

Literatura:

- Adamiak B., Borkowski J., Mastalski R., Zubrzycki J., *Ordynacja podatkowa*, Wrocław 2003
- Agundez-Garcia A., *Company Taxation In the Internal Market*, SEC (2001)
- Bakker A., Kloosterhof S., *Tax Risk Management. From Risk to Opportunity*, IBFD 2010
- Becker J., Fuest C., Spengel C., *Konzernsteuerquote und Investitionsverhalten*, ZEW 2005
- Becker J., Fuest C., *Tax enforcement and tax heavens dunder formula apportionment*, FiFo 2007.
- Berling M., *Krajowe unormowania proinwestycyjne w zakresie podatku dochodowego od osób prawnych a prawo unijne*, Uniwersytet Łódzki 2010,
- Bettendorfer L., van der Horst A., de Mooij R., Vrijburg H., *Corporate Tax Consolidation and Enhanced Cooperation in the European Union*, CBP Discussion Paper 2009.
- Bouvier M., *Wprowadzenie do prawa podatkowego i teorii podatku*, KIK 2000
- Borszowski P., *Koszty uzyskania przychodów w orzecznictwie Naczelnego Sądu Administracyjnego – przegląd orzecznictwa*, Glosa 2006, nr 3
- Borszowski P., *Koszty w znaczeniu prawnym a koszty prowadzonej działalności gospodarczej*, MRF 2006, nr 4
- Brennan G., Buchanan J., *The power to tax: analytical foundations of a fiscal constitution*, UK: Cambridge University Press 1980
- Brożek B., *Granice interpretacji*, Copernicus Center Press 2014
- Brzeziński B., *Prawo podatkowe. Teoria, instytucje, funkcjonowanie.*, TNOiK 2009
- Brzeziński B., *Szkice z wykładni prawa podatkowego*, ODDK 2002
- Brzeziński B., *Wprowadzenie do prawa podatkowego*, TNOiK 2008
- Brzeziński B., *Wykłady i stosowanie prawa podatkowego. Węzłowe problemy*, Wolters Kluwer 2013
- Brzeziński B., *Wykłady prawa podatkowego*, ODDK 2013
- Carey D., Tchilingirian H., *Average Effective Tax Rates On Capital, Labour And Consumption*. Economics department working papers no. 258, OECD 2000, źródło: <http://www.oecd.org/eco/public-finance/1885651.pdf>
- Chojna-Duch E., *Polskie prawo o finansowe. Finanse publiczne*, Wydanie 5, LexisNexis 2007
- Clark S., *Corporate Tax Incentives for Foreign Direct Investments*, OECD (2012), źródło: <http://www.oecd.org/investment/investmentfordevelopment/2764532.pdf>
- Cline R., Neubig T., Phillips A., Sanger C., Walsh A., *Study on the Economic and Budgetary Impact of the Introduction of a Common Consolidated Corporate Tax Base in the European Union*, Ernst & Young, 2011
- Copenhagen Economics (2004), *Economic Effects of tax cooperation in an enlarged European Union. Simulations of corporate tax harmonization and savings tax coordination, study commissioned by the European Commission*, źródło: <http://ideas.repec.org/p/tax/taxstu/0012.html>
- DATEVeG, *Leksykon. Terminologia fachowa doradztwa podatkowego. Część polsko-niemiecka*, DATEV 2000
- De Laet Jaen-Pierre, *European Commission Project on Effective Tax Rates*, MENA-OECD WG3 meeting January 2009, źródło: <http://www.oecd.org/mena/investment/42051558.pdf>
- De Mooij R., Devereux M., *Alternative System of Business Tax in Europe: An applied analysis of ACE and CBIT Reforms*, Taxation Papers, EC 2009.
- De Mooij R., Ederveen S., *Taxation and Foreign Direct Investment. A Synthesis of Empirical Results, Asia-Pacific Financial Markets*, vol. 10(6) Listopad, 2003
- Departament Polityki Podatkowej Ministerstwa Finansów RP, *Założenia projektu ustawy o zmianie ustawy - Ordynacja podatkowa oraz niektórych innych ustaw*, Warszawa

29.04.2013

r.,

źródło:

<http://legislacja.rcl.gov.pl/docs//1/161550/161556/161557/dokument72713.pdf>

- Devereux M.P., Lockwood B., Redoano M., *Horizontal and Vertical Indirect Tax Competition: Theory and Some Evidence From the USA*, CEPR Research Paper DP4470, 2006, źródło: <http://cepr.org/pubs/new-dps/dplist.asp?dpno=4470>.
- Dębowska-Romanowska T., *Prawo finansowe. Część konstytucyjna wraz z częścią ogólną*, C.H.Beck 2010
- Dirrigl H., Wellisch D., Wenger E., *Steuern, Rechnungslegung und Kapitalmarkt*, Gabler Verlag 2004
- Dmoch W., *Podatek dochodowy od osób prawnych*, C.H.Beck 2013
- Douma S., Engelen F., *The Legal Status of the OECD Commentaries*, IBDF 2008
- Druk sejmowy nr 3500 z dnia 20.10.2010 r. (sygn.10-141-10) zawierający projekt zmian w UPDOF, UPDOP oraz ustawie o zryczałtowanym podatku dochodowym od niektórych przychodów osiąganych przez osoby fizyczne wraz z uzasadnieniem, źródło: [http://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/0/55C68D36BB90D02FC12577C2004D0ADC/\\$file/3500.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/0/55C68D36BB90D02FC12577C2004D0ADC/$file/3500.pdf)
- Duda M., Münnich M., Zdunek A., *Stanowienie i stosowanie prawa podatkowego w Polsce. Wpływ prawa wspólnotowego na polskie prawo podatkowe*, Wydawnictwo KUL 2011
- Dunn D., Pellechio A., *Analyzing Taxes on Business Income With Marginal Effective Tax Rate Model*, World Bank 1990
- Dzwonkowski H., *Ordynacja podatkowa. Komentarz*, C.H.Beck 2013
- Dzwonkowski H., *Powstawanie i wymiar zobowiązań podatkowych*, ABC 2003
- Edwards, Keen, *Tax competition and Leviathan*, European Economic Review Vol. 40 1996
- Eichler M., Elschner C., Overesch M., *Effective Tax Burden of Companies and Highly Qualified Manpower*, BAK Basel Economics 2005, źródło: <http://www.oecd.org/eco/public-finance/36957264.pdf>
- Elschner C., Vanborren W., *Corporate Effective Tax Rates In An Enlarged European Union*, Taxation Papers, European Commission 2009.
- Etel L., Kosikowski C., Ruśkowski E., *Kontrola tworzenia i stosowania prawa podatkowego pod rządami Konstytucji RP*, ABC 2006
- European Commission (2010), *Public Finances in the EMU 2010*, European Economy, 4/2010.
- Fuest C., *The European Commission's Proposal for a Common Consolidated Corporate Tax Base*, Uniwersytet w Kolonii 2008, źródło: <http://www.sbs.ox.ac.uk/centres/tax/symposia/Documents/2008/FuestCCCTB.pdf>
- Gajl N., *Teorie podatkowe w świetle*, PWN 1992
- Gammie M., *Achieving a common consolidated corporate tax base in the EU*, Centre for European Policy Studies 2005
- Głuchowski J., Patyk J., *Zarys polskiego prawa podatkowego*, LexisNexis 2008
- Gmytrasiewicz M., *Encyklopedia rachunkowości*, LexisNexis 2005
- Gomułowicz A., *Koszty uzyskania przychodów. Zasady ogólne*, DIFIN 2006
- Gomułowicz A., Małecki J., *Podatki i prawo podatkowe*, Wydanie 7, LexisNexis 2013
- Gomułowicz A., *Zasada sprawiedliwości podatkowej*, ABC 2001
- Gomułowicz A., Małecki J., *Podatki i prawo podatkowe*, LexisNexis 2010
- Grabarczyk J., *Opodatkowanie przychodów z nieodpłatnych świadczeń*, Wolters Kluwer 2009
- Griffith R., Klemm A., *What has been the Tax Competition Experience of the Last 20 Years?*, Tax Notes International 34, 2005
- Gryczuk A., *Podatek CIT jako narzędzie polityki gospodarczej*, Biuro Analiz Sejmowych, INFOS 2010
- Gwiazdowski R., *Krzywa Laffera*, Warsaw Enterprise Institute 2010

- Haufler A., Runkel M., *Multinationals' capital structures, thin capitalization rules, and corporate tax competition*. European Tax Policy Forum, Londyn 2008
- Helin A., Szymański K.G., *Rachunkowość i opodatkowanie spółek kapitałowych*, C.H.Beck 2005
- Holmes K., *International Tax Policy and Double Tax Treaties*, IBFD 2007
- Holmes K., *The Concept of Income. A multidisciplinary analysis.*, IBFD 2001
- Huizinga H., Nicodeme G., *Foreign ownership and corporate taxation: An empirical investigation*, CEPR Discussion Paper No. 395, 2003
- International Accounting Standards Board, *Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej (2007), Tom I*, Londyn 2007
- Jungman F., Fil.P., *Polnische Steuergesetze*, C.H. Beck 2007
- Kellermann, Kammer, *Deadlocked European Tax Policy. Which way out of the competition for the lowest taxes?* European Tax Policy 2005.
- Komisja Europejska, *A Common Consolidated Eu Corporate Tax Base. Commission Non-Paper to informal Ecofin Council, 10 and 11 September 2004*, EC 2004, źródło: http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/taxation/company_tax/common_tax_base/CCCTBWPNon_Paper.pdf
- Komisja Europejska, *CCCTB: Possible Elements Of A Technical Outline*, Common Consolidated Corporate Tax Base Working Group (CCCTB WG), EC 2007, źródło: http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/taxation/company_tax/common_tax_base/CCCTBWP057_en.pdf
- Komisja Europejska, *Communication From The Commission To The European Parliament, The Council And The European Economic And Social Committee(...). Further Progress during 2006 and next steps towards a proposal on the Common Consolidated Corporate Tax Base (CCCTB)*, EC 2007, źródło: [http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/common/whats_new/COM\(2007\)223_en.pdf](http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/common/whats_new/COM(2007)223_en.pdf)
- Komisja Europejska, *Possible Elements of a Technical Outline*, CCCTB Working Group 26.07.2007, sygn. CCCTB/WP057/doc/en
- Komisja Europejska, *Summary record by the Chair of the CCCTB Workshop, 20.10.2010*, sygn. CCCTB/20102010.
- Komisja Europejska, *The Mechanism for sparing the CCCTB*, CCCTB Working Group, 13.12.2006, sygn. CCCTB/WP/047/doc/en.
- Komisja Europejska, *Workshop on the CCCTB, Eligibility Test for Companies and Definition of a CCCTB Group*, 20.10.2010, sygn. CCCTB/RD/001/doc/en
- Konrad K., Schjelderup G., *Fortress building in global tax competition*, Journal of Urban Economics, 46, 1999
- Kosacka-Lędziewicz D., *Dochody uzyskane za granicą*, Unimex 2008
- Krajewska A. *Podatki w Unii Europejskiej*, PWE 2009
- Kuhn S., Röthlisberger R., Niggli S., *Management der effektiven Kostensteuerbelastung*, Der Schweizer Treuhänder Nr 8/03
- Lammersen L., *Steuerbelastungsvergleiche: Anwendungsfelder und Grenzen in der Steuerplanung und der Steuerwirkungslehre*, Gabler Verlag 2005
- Lang M., Obermair Ch., Schuch J., Staringer C., Weninger P., *Tax Compliance Costs for Companies in an Enlarged European Community*, Kluwer Law International 2008
- Lang M., Pistone P., Schuch J., Staringer C., *Common Consolidated Corporate Tax Base*, Linde 2008
- Lang M., Pistone P., *The EU and Third Countries: Direct Taxation*, Kluwer Law International 2007

- Lang M., Vanistendael F., *Accounting and Taxation & Assessment of ECJ Case Law*, EATLP 2007
- Lemonnier M., Goettel M., *Instytucje prawa cywilnego w konstrukcji prawnej podatków*, Wolters Kluwer 2011
- Litwińczuk H., *Podatki bezpośrednie prawo polskie a prawo wspólnotowe. Implementacja dyrektyw. Orzecznictwo ETS*, Biblioteka Prawa Podatkowego 2009
- Litwińczuk H., *Prawo podatkowe przedsiębiorców. Tom I*, Wolters Kluwer 2008
- Litwińczuk H., *Prawo podatkowe przedsiębiorców. Tom II*, Wolters Kluwer 2008
- Litwińczuk H., *Wspólna korporacyjna podstawa opodatkowania w UE a podatki dochodu spółek w Polsce*, Oficyna Prawa Polskiego 2011
- Maisto G., *International and EC Tax Aspects of Groups of Companies*, IBFD 2008
- Majchrzycka-Guzowska A., *Finanse i prawo finansowe*, Wydanie 8, LexisNexis 2007
- Mariański A., *Rozstrzyganie wątpliwości na korzyść podatnika.*, Wolters Kluwer 2009
- Mariański A., Strzelec D., Wilk M., *Podatek dochodowy od osób prawnych. Komentarz.*, Wolters Kluwer 2012
- Mariański A., Wilk M., Kuźniacki B., Jaszczak D., Nowak A., *Podatek dochodowy od osób prawnych. Komentarz.*, Wolters Kluwer 2014
- Mastalski R., *Prawo podatkowe*, Warszawa 2004
- Mastalski R., *Stosowanie prawa podatkowego*, Wolters Kluwer 2008
- Matyszewska E., *Sondaż DGP, PBS DGA, TPA Horwath, Efektywna stawka podatku w firmach waha się między 17 a 23 proc.*, Dziennik Gazeta Prawna 2010, Doradca dla Firm - dodatek bezpłatny, ISSN 1232-6712
- Messere K., de Kam, F., Heady C., *Tax Policy. Theory and Practice in OECD Countries*, OXFORD 2013
- Micherda B., *Podstawy rachunkowości. Aspekty teoretyczne i praktyczne*, PWN 2010
- Micherda B., *Prawo bilansowe a prawo podatkowe*, DIFIN 2009
- Mitroyanni I., *Integration Approaches to Group Taxation in the European Internal Market*, Kluwer Law International 2008
- Monti M., *A new strategy for the single market*, Report to the President of the European Commission 2010
- Morawski W., *Interpretacje prawa podatkowego i celnego – stabilność i zmiana*, Wolters Kluwer 2012
- Neneman J., Sztuba W., *Wspólna skonsolidowana podstawa opodatkowania przedsiębiorstw (CCCTB). Analiza koncepcji, skutków i wniosków dla Polski*, Warszawa 2010
- Nicodème, G., *Corporate Tax Competition and Coordination in the European Union: What do we know? Where do we stand?*, MPRA Paper No. 107, 2006
- Nizioł K., *Prawne aspekty polityki podatkowej*, DIFIN 2007
- Nykiel W., Chróścielski W., Koperkiewicz-Mordel K., Sęk M., Wilk M., *Polskie Prawo podatkowe. Wydanie II.*, DIFIN 2013
- Nykiel W., *Komentarz do ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych 2009*, ODDK 2009
- Nykiel W., Mariański A., *Komentarz do ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych 2014*, ODDK 2014
- Nykiel W., Mariański A., *Komentarz do ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych 2010*, ODDK 2010
- Nykiel W., *Ulgi i zwolnienia w konstrukcji prawnej podatku*, ABC 2002
- Nykiel W., *Wykładnia prawa podatkowego wewnętrznego, międzynarodowego i prawa podatkowego Unii Europejskiej (wybrane zagadnienia)*, KPP 2004
- Nykiel W., Zalasinski A., *Orzecznictwo trybunału sprawiedliwości Unii Europejskiej w sprawach podatkowych*, Wolters Kluwer 2014

- OECD (1998), *Harmful Tax Competition. An Emerging Global Issue*, źródło: <http://www.oecd.org/tax/transparency/44430243.pdf>
- OECD (2000), *Policy Relevance Of Alternative Tax Burden Measures*, źródło: <http://www.oecd.org/governance/public-finance/36986711.pdf>
- OECD (2003), *Using Micro-Data to Assess Average Tax Rates*, *OECD Tax Policy Studies No.8*, źródło: <http://www.oecd.org/tax/public-finance/36986927.pdf>.
- OECD (2007), *Tax Effects on Foreign Direct Investment – No. 17. Recent Evidence and Policy Analysis*, źródło: <http://www.oecd.org/ctp/tax-policy/39866155.pdf>
- OECD (2007), *Tax Policy Studies, Fundamental Reform of Corporate Income Tax. No. 16*, OECD 2007
- OECD (2008), *Tax Effects on Foreign Direct Investment*, źródło: <http://www.oecd.org/daf/inv/investment-policy/40152903.pdf>
- OECD (2009), *Tax and Economic Growth*, źródło: <http://www.oecd.org/mena/investment/41997578.pdf>
- OECD (2011), *Supporting the development of more effective tax systems*, źródło: <http://www.oecd.org/ctp/48993634.pdf>
- OECD (2011), *Tax Reform Trends in OECD Countries*, źródło: <http://www.oecd.org/ctp/48193734.pdf>
- OECD (2012), *OECD's Current Tax Agenda 2012*, źródło: <http://www.oecd.org/tax/OECDCurrentTaxAgenda2012.pdf>
- OECD (2013), *Action Plan on Base Erosion and Profit Shifting*, OECD Publishing, źródło: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264202719-en>
- OECD (2013), *Addressing Base Erosion and Profit Shifting*, OECD Publishing, źródło: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264192744-en>
- OECD (2013), *Declaration on Base Erosion and Profit Shifting adopted on 29 May 2013*, OECD Paris 2013, źródło: [http://www.oecd.org/tax/C-MIN\(2013\)22-FINAL-ENG.pdf](http://www.oecd.org/tax/C-MIN(2013)22-FINAL-ENG.pdf)
- Oestreicher A., Koch R., *Corporate Average Tax Rate Under the CCCTB and Possible Methods for International Loss-Offset*, Social Science Research Network 2008, źródło: <http://ssrn.com/abstract=1456373>.
- Ofiarski Z., *Prawo podatkowe*, Wydanie 2, LexisNexis 2008
- Olchowicz I., *Rachunkowość podatkowa*, Wydanie 9, DIFIN 2011
- Olchowicz I., Tłaczała A., *Sprawozdawczość finansowa według standardów krajowych i międzynarodowych standardów*, DIFIN 2009
- Olesińska A., *Polskie prawo podatkowe. Zarys systemu*, Dom Organizatora, Toruń 2009
- Olesińska A., *Klauzula ogólna przeciwko unikaniu opodatkowania*, Dom Organizatora Toruń 2013
- Orłowski W., *Propozycja Wspólnej Skonsolidowanej Bazy CIT – wpływ na polską gospodarkę. Opracowanie wykonane na zlecenie UKIE*, Warszawa 2008, źródło: http://www.pte.pl/pliki/2/1/w_orlowski_cit.pdf
- Ostaszewski J., Fedorowicz Z., Kierczyński T., *Teoretyczne podstawy reformy podatków w Polsce*, DIFIN 2004
- Peeters B., *The Concept of Tax*, 2005, EATLP 2005
- Petruzzi R., Spies K., *Tax Policy Challenges in the 21st Century*, Linde 2014
- Pomorska A., Smoleń P., Stelmasiak J., Gorgol A., *Prawo finansowe w warunkach członkostwa Polski w Unii Europejskiej*, Wydawnictwo UMCS 2011
- PwC i Bank Światowy, *Paying Taxes 2013. The global picture.*, PWC, The World Bank 2013, źródło: <http://www.pwc.com/gx/en/paying-taxes/assets/pwc-paying-taxes-2013-full-report.pdf>
- Rixen T., Uhl S. *Unternehmensbesteuerung europäisch gestalten – mitgliedstaatliche Handlungsspielräume gewinnen*, Friedrich-Ebert-Stiftung, Berlin 2007.

- Rybicki P., *Odroczony podatek dochodowy – praktyczne aspekty*, Prawo Przedsiębiorcy, 7.02.2006
- Rybicki P., *Sprawozdanie finansowe. Co mówi o firmie?*, Poltext 2009
- Saint-Amans P., *Bringing International Tax Rules Into the 21st Century*, The Huffington Post 2013, źródło: http://www.huffingtonpost.com/pascal-saintamans/international-tax-rules_b_3943150.html
- Saint-Amans P., Russo R., *What the BEPS are talking about?*, OECD Yearbook 2013, źródło: <http://www.oecd.org/tax/what-the-beps-are-we-talking-about.htm>
- Schön W., *Tax Competition in Europe*, IBFD 2003
- Schwab K., *The Global Competitiveness Report 2013-2014*, World Economic Forum, Genewa 2013, źródło: <http://www.weforum.org/reports/global-competitiveness-report-2013-2014>
- Schwab K., *The Global Competitiveness Report 2014-2015*, World Economic Forum 2015, źródło: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2014-15.pdf
- Simader K., Titz E., *Limits to Tax Planning*, Linde 2013
- Slemrod J., *Are corporate tax rates, or countries, converging?*, Journal of Public Economics 88, 2005
- Sobczyk M., *Statystyka*, PWN 2004
- Spengel C., *Common corporate consolidated tax base: Don't forget the tax rates!*, EC Tax Review (118) 2007
- Spengel C., *Einflussfaktoren und Möglichkeiten zur Optimierung der Konzernsteuerquote – Ein internationaler Vergleich*, Universität Mannheim 2005, źródło: <http://spengel.bwl.uni-mannheim.de/forschung/veroeffentlichungen/einflussfaktoren.pdf>
- Stanik K., Winiarski K., *Praktyczne problemy nadużycie i obejścia prawa podatkowego*, UNIMEX 2013
- Starzyńska W., *Podstawy statystyki*, DIFIN 2009
- Starzyńska W., *Statystyka praktyczna*, PWN 2007
- Stewart K., Webb M., *International competition in corporate taxation: evidence from the OECD time series*. Economic Policy Vol. 21 (45), 2006
- Stradomski M., *Zarządzanie strukturą zadłużenia przedsiębiorstwa*, PWE 2004
- Strzyczkowski K., *Prawo gospodarcze publiczne*, Wydanie 3, LexisNexis 2007
- Supera-Markowska M., *Wspólna skonsolidowana podstawa opodatkowania jako koncepcja harmonizacji opodatkowania korporacyjnego w UE*, C.H.Beck 2010
- Suwałski K., *Efektywny poziom opodatkowania przedsiębiorstw w krajach Unii Europejskiej*, Uniwersytet Wrocławski 2010
- Tomczak I., *Indeks konkurencyjności 2009*, eGospodarka.pl 09.09.2009, Fundacja Obserwatorium Zarządzania (Partner WEF w Polsce), <http://www.firma.egospodarka.pl/44347,Indeks-konkurencyjnosc-2009,2,11,1.html>
- Turakiewicz J., *Polski słownik podatków i rachunkowości 2008*, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce 2008
- W.Steven Clark, *Assessing The FDI Response to Tax Reform and Tax-Planning*, OECD VII Global Forum on International Investment, źródło: <http://www.oecd.org/investment/globalforum/40315473.pdf>
- Wach K., *Systemy podatkowe krajów Unii Europejskiej*, Oficyna Ekonomiczna
- Walińska E., *Ustawa o rachunkowości*, Wolters Kluwer 2013
- Walińska E., Wencel A., *Podatek dochodowy bieżący i odroczony. Zasady ustalania i ewidencji*, AD Drągowski 2005
- Winczorek P., *Teoria i praktyka wykładni prawa*, LIBER 2005
- Winiarska K., Startek K., *Rachunkowość podatkowa*, C.H.Beck 2008
- Wolański R., *System podatkowy w Polsce*, Wolters Kluwer 2008

- Wójtowicz W., *Prawo podatkowe – część ogólna i szczegółowa*, C.H.Beck 2009
- Wyciślok J., *Harmonizacja podatków bezpośrednich w świetle Unii Europejskiej*, C.H. Beck
- Zentrum für Europäische Wirtschaftsforschung GmbH, *Effective Tax Levels Using the Devereux/Griffith Methodology. Final Report 2012. Project for the EU Commission TAXUD/2008/CC/099*,
źródło: http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/common/publications/studies/effective_levels_company_taxation_final_en.pdf
- Zieliński M., Zirk-Sadowski M., *Klaryfikacyjność iderywacyjność w integrowaniu polskich teorii wykładni prawa*, Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny Rok LXXIII, zeszyt 2, Warszawa 2011
- Zipfel F., *One Europe, one tax? Plans for a Common Consolidated Corporate Tax Base*, EU Monitor 49, Deutsche Bank Research 2007

Wykaz źródeł prawa:

W pracy wykorzystano następujące źródła prawa:

- Ustawa z dnia 29.08.1997 r. Ordynacja podatkowa (Dz.U. Nr 137, poz. 926) ze zm., tekst jednolity z dnia 10.05.2012 r. (Dz.U. 2012, poz. 749) ze zm., w brzmieniu obowiązującym na dzień 1.01.2013 r.
- Ustawa z dnia 15.02.1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych (Dz.U. Nr 21, poz. 86) ze zm., tekst jednolity z dnia 9.03.2011 r. (Dz.U. Nr 74, poz. 397) ze zm. w brzmieniu obowiązującym na dzień 1.01.2013 r.
- Ustawa z dnia 26.07.1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych (Dz.U. Nr 80, poz. 350) ze zm., tekst jednolity z dnia 17.01.2012 r. (Dz.U. 2012, poz. 361) ze zm. w brzmieniu obowiązującym na dzień 1.01.2013 r.
- Ustawa z dnia 29.09.1994 r. o rachunkowości (Dz.U. Nr 121, poz. 591) ze zm., tekst jednolity z dnia 30.01.2013 r. (Dz.U. 2013, poz. 330) ze zm., w brzmieniu obowiązującym na dzień 30.06.2013 r.
- Ustawa z dnia 21.11.1996 r. o zmianie ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych (Dz.U. Nr 137, poz. 639)
- Ustawa z dnia 16.11.2006 r. o zmianie ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych (Dz.U. Nr 217, poz. 1589)
- Ustawa z dnia 20.10.1994 r. o specjalnych strefach ekonomicznych (Dz. U. Nr 123, poz. 600) ze zm., tekst jednolity z dnia 14.02.2007 r. (Dz.U. Nr 42, poz. 274) ze zm. w brzmieniu obowiązującym na dzień 1.01.2013 r.
- Ustawa z dnia 27.08.2009 r. Przepisy wprowadzające ustawę o finansach publicznych (Dz.U. Nr 157, poz. 1241)
- Ustawa z dnia 17.07.2009 r. o praktykach absolwenckich (Dz.U. Nr 127 poz. 1052)
- Ustawa z dnia 25.11.2010 r. o zmianie ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych, ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych oraz ustawy o zryczałtowanym podatku dochodowym od niektórych przychodów osiąganych przez osoby fizyczne (Dz.U. Nr 226 poz. 1478)
- Ustawa z dnia 1.07.2011 r. o zmianie ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych oraz ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych (Dz.U. Nr 178 poz. 1059)
- Ustawa z dnia 27.05.2004 r. o funduszach inwestycyjnych (Dz.U. Nr 146 poz. 1546) ze zm. w brzmieniu obowiązującym na dzień 1.01.2013 r.
- Ustawa budżetowa na rok 2013 z dnia 25.01.2013 r. (Dz. U. 2013, poz. 169) w brzmieniu sprzed nowelizacji z dnia 27.09.2013 r.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 23.07.2013 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie kamiennogórskiej specjalnej strefy ekonomicznej (Dz.U. 2013, poz. 968) oraz 13 analogicznych rozporządzeń dla pozostałych trzynastu SSE (DZ.U. 2013, poz. 969, 970, 971, 972, 973, 974, 975, 976, 977, 978, 979, 980, 981)
- Niemiecka ustawa z dnia 16.10.1934 r. o podatku dochodowym [org.: *Einkommensteuergesetz (EStG)*] ze zm., tekst jednolity z dnia 8.04.2009 r. (BGBl. I S.

- 3366, 3862) ze zm. w brzmieniu na dzień 15.07.2013 r. (BGBl. I S.2397), źródło: <http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/estg/gesamt.pdf>
- Niemiecka ustawa z dnia 31.08.1976 r. o podatku dochodowym od osób prawnych [org.: *Körperschaftsteuergesetz (KStG)*] ze zm., tekst jednolity z dnia 15.10.2002 r. (BGBl. I S. 4144) ze zm. w brzmieniu na dzień 26.06.2013 r. (BGBl. I S.1809), źródło: http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/kstg_1977/gesamt.pdf
- Niemiecka ustawa z dnia 10.05.1897 r. kodeks handlowy [org.: *Handelsgesetzbuch (HGB)*] ze zm., tekst jednolity z dnia 28.08.2013 r. (BGBl. I S. 3395), źródło: <http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/hgb/gesamt.pdf>
- Niemiecka ustawa zmieniająca prawo handlowe z dnia 25.05.2009 r. [org.: *Gesetz zur Modernisierung des Bilanzrechts (Bilanzrechtsmodernisierungsgesetz, BilMoG)*] (BGBl. 2009, Nr 72), źródło: http://www.bmj.de/SharedDocs/Downloads/DE/pdfs/Gesetz_zur_Modernisierung_des_Bilanzrechts.pdf;jsessionid=5F522231CF003D274BCC286CA012F7F1.1_cid324?_blob=publicationFile
- Austriackie rozporządzenie w sprawie wyceny niektórych rodzajów świadczeń w naturze z 2001 r. [org.: *Verordnung über die bundeseinheitliche Bewertung bestimmter Sachbezüge ab 2002 (Schbezugswerteverordnung)*], (BGBl. II Nr. 416/2001), źródło: <http://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/Bundesnormen/NOR40059780/NOR40059780.pdf>
- Dyrektywa Rady UE Nr 2011/96/UE z dnia 30.11.2011 r. w sprawie wspólnego systemu opodatkowania mającego zastosowanie w przypadku spółek dominujących i spółek zależnych różnych państw członkowskich [org.: Parent-Subsidiary-Directive], źródło: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:345:0008:0016:PL:PDF>